

Scientific Journal

VIRTUS

#23, Part 1, April, 2018
published since 2014

2018

ISSN2410-4388(Print)
ISSN 2415-3133 (Online)

Scientific Journal *Virtus*
Issue # 23, Part 1, April, 2018
Published since 2014

*Recommended for publication by the Academic council of the
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University
(the proceedings No.8 April 24, 2018)*

*Recommended for publication by the Academic Council of Luhansk
Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education
(the proceedings No.2 April 26, 2018)*

Founder: Scientific public organization
"Sobornist" (Ukraine)

Publisher: Center of Modern Pedagogy "Learning Without
Borders" (Canada).

Partners:

- + Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine);
- + Lugansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine);
- + Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine);
- + SE «Lugansk State Medical University» (Ukraine);
- + Consortium for Enhancement of Ukrainian Management Education (Ukraine);
- + Pomeranian Academy in Slupsk (Poland);
- + Donbas State Technical University(Ukraine);
- + Baku Islamic University (Azerbaijan);
- + University of the town of Nish (Serbia);
- + Zielonogorski University (Poland);
- + Center of Modern Pedagogy "Learning Without Borders" (Canada).

*Virtus: Scientific Journal / Editor-in-
Chief M.A. Zhurba – April # 23, Part 1,
2018. – 177p.*

Editor-in-Chief:

Zhurba M.A., Ph.D., professor, Head of the scientific public organization "Sobornist" (Ukraine).

Deputy Editor-in-Chief:

Kuzmichenko I.O., Ph.D., associate professor, Head of the Department of Humanities of SE «Lugansk State Medical University»(Ukraine);

Talishinski E.B., Ph.D., associate professor, Head of the Department of Public Disciplines of the Baku Islamic University (Azerbaijan).

Starichenko E.V., Head of Analytical Department of the scientific public organization "Sobornist" (Ukraine).

Mainhandling Editor:

Kravchenko Yu.V., Manager on international cooperation of the scientific public organization "Sobornist" (Ukraine).

Journal Indexing:

✓ **Scientific Indexing Services (SIS) (USA)** is academic database which provides evaluation of prestigiousness of journals. The evaluation is carried out by considering the factors like paper originality, citation, editorial quality, and regularity & international presence.

Academic database SIS provides:

- citation indexing, analysis, and maintains citation databases covering thousands of academic journals, books, proceedings and any approved documents;

- maintains academic database services to researchers, journal editors and publishers;

- provides quantitative and qualitative tool for ranking, evaluating and categorizing the Journals for academic evaluation and excellence.

✓ **Citefactor (USA)** is a service that provides access to quality controlled Open Access Journals. The Directory indexing of journal aims to be comprehensive and cover all open access scientific and scholarly journals that use an appropriate quality control system, and it will not be limited to particular languages or subject areas.

The aim of the Directory is to increase the visibility and ease of use of open access scientific and scholarly journals thereby promoting their increased usage and impact.

CiteFactor cooperates with the leading universities. The base includes nearly 13 thousand scientific journals.

✓ **International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF)** –academic database was organized with the aim of creating an open platform for scientific research around the world. IIJIF provides the necessary communication of scholars, editors, publishers and conference organizers, through its exclusive services: provides indexing of scientific journals (calculates the impact factor), forms a list of national/international conferences and journals.

**Certificate of Mass Media Registration:
KB № 21060-10860P from 24.11.2014 p.**

Journal Editorial Staff Contact Information.

e-mail: virtustoday@gmail.com

website: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua>

© Authors of the Articles, 2018.

© Scientific Journal «Virtus», 2018.

Editorial Board:

Aliyeva S.I., Ph.D., professor, Institute of History National Academy of Sciences of Azerbaijan (Azerbaijan).

Aliyeva S.N., Ph.D., associate professor, Baku State University (Azerbaijan).

Aliyeva Y.N., Ph.D., associate professor, Baku State University (Azerbaijan).

Aliyev M.N., Ph.D., professor, Baku State University (Azerbaijan).

Bohonkova J.A., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

Chyzhova O.M., Ph.D., professor, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine).

De Serio B., Ph.D., professor, University of Foggia President of AIM (Italy).

Dombi-Fáy A., prof. dr., CSc, PhD, dr. hab., Professor of Pedagogy, Faculty of Education Hungary, Szeged University "Juhász Gyula" (Hungary).

Drachuk O.P., Ph.D., associate professor, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya (Ukraine).

Fóris-Ferenczi R., Ph.D., associate professor, Docent, Vice-dean, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Department of Applied Psychology of the Babeş-Bolyai University (Romania).

Huzhva O.P., Ph.D., professor, Ukrainian State Academy of Railway Transport (Ukraine).

Jovanovic P., Ph.D., professor, University of the town of Nish (Serbia).

Kalko I.V., Ph.D., associate professor, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Karlovitz Já.T., Ph.D., associate professor, Óbuda University (Hungary).

Kasyanova O.V., Ph.D., associate professor, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Kasyanova V.A., Ph.D., associate professor, Institute of Chemical Technologies Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

Komarevtseva I.A., Ph.D., professor, SE «Lugansk State Medical University» (Ukraine).

Korotkova E.A., Ph.D., associate professor of social and humanities science Department of Donbas State Technical University (Ukraine).

Kravchuk O.O., Ph.D., professor, Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute (Ukraine).

Mennell S., Ph.D., professor, University College Dublin (Ireland).

Mihailovic S., Ph.D., professor, Institute of Serbian Culture Pristina-Leposavic (Serbia).

Moskalyova L.Yu., Ph.D., professor Melitopol Bogdan Khmelnytsky State University (Ukraine).

Okulicz-Kozaryn W., dr.hab., MBA, Member of the International Scientific Association of Economists and Jurists "Consilium" (Switzerland).

Pagava O.V., Ph.D., associate professor, Luhansk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine).

Polishchuk O.P., Ph.D., professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine).

Polovyi M.A., Ph.D. in History, D.Sc. in Political Science, professor, Vasyl Stus Donetsk National University (Ukraine).

Potapenko E.V., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Ukraine).

Sapenko R., Ph.D., professor, Zielonogorski University (Poland).

Shpak D.O., Ph.D., associate professor, Mykolajiv branch of Kiev National University Culture and Arts (Ukraine).

Radchenko O.V., Ph.D., professor, Pomeranian Academy in Slupsk (Poland).

Rohit Kumar Verma, B.com.LL.b, Poet & Researcher, Writer, Institute of Law Jiwaji University (India).

Shchudlo S., Ph.D., professor, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine).

Stoffa Ján, prof. Ing., DrSc., emeritus professor, Palacký University in Olomouc (Czech Republic).

Stoffová V., prof. Ing., CSc., Ph.D., Department of Mathematics and Informatics, Faculty of Education, Trnava university in Trnava (Slovakia).

Svintsitska O.I., Ph.D., associate professor, Zhytomyr Ivan Franko State University (Ukraine).

Szamosközi I., dr., professor, the Faculty of Psychology and Educational Sciences, Department of Applied Psychology of the Babeş-Bolyai University (Romania).

Takács M., prof., dr., Ph.D., professor, Hungarian Language Teacher training Faculty, University of Novi Sad, Subotica (Serbia).

Torgyik Ju., Ph.D., professor, Kodolányi János College (Hungary).

Tsyurupa M.V., Ph.D., professor, National University of Defense of Ukraine (Ukraine).

Ustymenko-Kosorich O.A., Ph.D., professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine).

Vveinhardt J., Ph.D., professor, Vytautas Magnus University, Lithuanian Sports University (Lithuania).

Yeremenko A.M., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

Zhurba A.M., Ph.D., associate professor of Department of Social Disciplines and Humanities Donbas State Technical University (Ukraine).

Zavatskaya N.Yev., Ph.D., professor, Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University (Ukraine).

The authors of materials are responsible for plagiarism, accuracy of the represented facts, quotes, figures and surnames. Editorial staff reserves the right for insignificant editing and reduction and also literary revision of the articles (with preservation of the main conclusions and style of the author). The editorial board of the journal may not share world outlook of the authors.

CONTENT

PHILOSOPHY

Afanasieva L.V., Oleksenko R.I.
TOURISM AS A FACTOR OF DEVELOPMENT
OF INTERCULTURAL COMMUNICATION OF PEOPLES 10

Volska S.O.
PHILOSOPHICAL IMAGERY OF ART MYKHAILO KUZIV 15

Gizha A.V.
THE QUESTION OF GENESIS OF PHILOSOPHIC
KNOWLEDGE AS IMMANENT PROBLEMATICITY
OF THEORETICAL RATIONALITY 19

Zaychenko O.G.
ATTRACTIVE TACTICS AND PECULIARITIES
OF MANAGEMENT OF TRANSPORT MUSEUMS
OF THE STATE OF NEW YORK IN THE ASPECT OF WORK
OF RELEVANT INSTITUTIONS OF UKRAINE 25

Zaychenko O.G.
FEATURES OF THE REPRESENTATION OF NATIONAL
CULTURE IN THE SCANSEN OF NORTH AMERICA
AND CANADA..... 30

Kuzmichenko I.O.
FUNCTIONAL ILLITERACY OF A PERSON AS A
MANIFESTATION OF MODERN MOSAIC CULTURE 35

Kupin V.V.
JUSTICE AS A PHILOSOPHICAL PHENOMENON 39

Rozhanska N.V.
HUMAN EXISTENCE AS A SOCIO-PHILOSOPHICAL
CATEGORY: AN ANALYTICAL CONSIDERATION 42

Skrytska N.V.
RATIONALISM AS A BASE OF DEVELOPMENT
OF POLITICAL THEORIES IN PHOLOSOPHY
OF FRANCIS BACON AND RENE DESCARTES 46

PSYCHOLOGY

Vasilieva A.V.
PSYCHOLOGICAL HELP IN CRISIS CONDITIONS
IN THE ASPECT OF THE TARGET ORIENTATION
OF THE INDIVIDUAL 50

Vlasenko A.A.
DEVELOPMENT OF A COGNITIVE COMPONENT
OF AN INDIVIDUAL AS AN IMPERATIVE
OF MODERN INFORMATION SPACE 53

Garkavenko N.V.
PSYCHOLOGICAL HEALTH PERSONALITY IN CRISIS SOCIETY ... 56

Doskach S.S.
PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES
OF COMMUNICATION BETWEEN A TEACHER AND
A STUDENT: AN EMOTIONAL AND VALUE COMPONENT ... 60

PEDAGOGY

Andriienko V.S.
PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES FOR FORMING
MOTIVATION TO STUDYING A FOREIGN LANGUAGE
IN STUDENT YOUTH 62

Antonyuk G.D.
RATIONALIST SOURCES OF BYZANTINE ORIGIN
AS A FACTOR IN THE FORMATION OF EDUCATIONAL IDEAS
IN THE EDUCATIONAL SPACE OF UKRAINE IN THE XVII –
EARLY XVIII CENTURIES 66

Belousov A.V.
EFFECTIVE METHODS OF QUALITY CONTROL
OF FOREIGN LANGUAGES LEARNING
AT HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS 69

Borysenko I.V.
PRIMARY EDUCATION CONTENT DEVELOPMENT
IN UKRAINE AND IN THE UNITED KINGDOM
OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND:
COMPARATIVE ANALYSES 72

Buleza B.J.
PREVENTIVE WORK WITH YOUNG DRUG USERS IN USA 76

Galushchak I.Yev.
LEGAL COMPETENCE OF A FUTURE ECONOMIST
AS A NECESSARY COMPONENT
OF PROFESSIONAL TRAINING 79

Goncharova Y.V.
COMMUNICATION AS A KIND OF EDUCATIONAL WORK
IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS IN NON-LANGUAGE-
SPEAKING HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS 81

Zhemanova O.A.
FORMATION AND DEVELOPMENT OF MOTIVATION
IN STUDENTS OF UNLIKE SPECIALTIES IN THE STUDY
OF FOREIGN LANGUAGE 85

Zelenin G.I.
PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL CONDITIONS
OF MOTIVATION DEVELOPMENT IN FOREIGN LANGUAGE
TEACHING OF ENGINEERING-PEDAGOGICAL
DISCIPLINES STUDENTS 89

Zubritsky I.Ya.
THE VIEW OF UKRAINIAN TEACHERS ON THE IMPACT
OF THE SOCIAL ENVIRONMENT ON THE BEHAVIOR
OF JUVENILES: BASED ON PERIODICAL
PEDAGOGICAL EDITIONS OF EASTERN GALICIA
BETWEEN THE WAR PERIOD (1918–1939)..... 92

Ivanova I.B., Martynenko D.V., Pohilko O.V.
POSSIBILITIES OF THE USE OF ETHNO-PEDAGOGY MEANS
IN BRINGING UP CHILDREN OF PRESCHOOL
AND SCHOOL AGE: DOMESTIC EXPERIENCE 96

Kozubovska I.V., Povidachyk O.S., Popovich I.E. THE FORMATION OF RESEARCH SKILLS OF STUDENTS IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION OF EUROPE.....	101
Korzh-Usenko L.V. TEACHERS AND STUDENTS OF THE HIGHER SCHOOL OF UKRAINE AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY: STATUS AND POSSIBILITIES OF SELF-REALIZATION	105
Korosteleva V.B. METHODS, FORMS AND MEANS OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL PREVENTION OF ADDICTIVE BEHAVIOR OF STUDENT YOUTH IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF THE COLLEGE	111
Logvina-Byk T.A., Byk N.V. IMPLEMENTATION OF THE INTEGRATED APPROACH IN THE EDUCATIONAL FIELD IN EDUCATION OF THE FUTURE TEACHER OF BIOLOGY	116
Lukatska Ya.S. THE USING OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF SPEECH COMPETENCY OF STUDENTS AT FOREIGN LANGUAGE LESSONS.....	121
Myhalyna Z.I. MULTICULTURAL EDUCATION OF TEACHERS IN USA.....	125
Obernikhina N.V., Yanitskaya L.V., Sanzhur T.S., Pradiy T.P. LICENSED INTEGRATED EXAMINATION «STEP 1. MEDICINE» IN THE BOGOMOLETS NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY AS EDUCATION QUALITY CONTROL INDICATOR.....	128
Papach O.I. METHODICAL POTENTIAL OF THE DEPARTMENT AS AN INSTRUMENT FOR THE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTION OF POSTGRADUATE EDUCATION ...	135
Perepelytsia K.Y. TO THE QUESTION OF THE ELECTRONIC TEXTBOOK DEVELOPMENT WITHIN A MATTER OF DISTANCE LEARNING OF FOREIGN LANGUAGE OF FUTURE ENGINEER-TEACHERS	139
Perepelytsia K.Y. HOW TO DEVELOP THE ABILITIES OF STUDENTS' SELF-DEPENDENT WORK IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN HIGH ENGINEER- PEDAGOGICAL ESTABLISHMENT	143
Povstyn O.V. PEDAGOGICAL CONDITIONS INFLUENCE ON MANAGEMENT STAFF TRAINING IN HUMAN SAFETY FIELD	146
Pukas I.L. PROBLEMS OF COMBINING THE THEORY AND PRACTICE OF TEACHER'S PROFESSION- PEDAGOGICAL DEVELOPMENT.....	148
Rozman I.I. IMPORTANCE OF HISTORICAL AND PEDAGOGICAL RESEARCHES FOR DEVELOPMENT OF UKRAINIAN BIOGRAPHISTICS	151
Siliutina I.M. ALIENATION OF KNOWLEDGE AND OUTSOURCING PHENOMENON: ECONOMIC-TECHNOLOGICAL AND EDUCATIONAL CONTEXTS	153
Sojma N.D. HUMANE APPROACHES IN EDUCATION OF JUVENILE DELINQUENTS IN USA	158
Stukalo O.A. PECULARITIES OF PROFESSIONAL COMMUNICATION FORMATION OF FUTURE VETERINARIANS IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING	161
Tytarenko N.V., Yanko A.O. POSSIBILITIES OF FOCUS-GROUP INTERVIEWS IN THE RESEARCH OF HUB SCHOOLS ACTIVITY	165
Tohochynskyi O.M. INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE AS A COMPONENT OF FUTURE SPECIALISTS' OF THE PENITENTIARY SYSTEM PROFESSIONAL COMPETENCE	169
Chornobai V.G. MOTIVATION OF STUDENTS AND INTERACTIVE METHODS OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN AGRICULTURAL UNIVERSITIES	174

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ

Афанасьєва Л.В., Олексенко Р.І.
ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ
КОМУНІКАЦІЇ НАРОДІВ..... 10

Вольська С.О.
ФІЛОСОФСЬКА ОБРАЗНІСТЬ ЖИВОПИСУ
МИХАЙЛА КУЗІВА 15

Гижа А.В.
ВОПРОС ВОЗНИКНОВЕННЯ ФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАНЯ
КАК ИММАНЕНТНАЯ ПРОБЛЕМНОСТЬ
ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ РАЦИОНАЛЬНОСТИ..... 19

Зайченко О.Г.
АТРАКТИВНА ТАКТИКА І ОСОБЛИВОСТІ
МЕНЕДЖМЕНТУ ТРАНСПОРТНИХ МУЗЕЇВ ШТАТУ
НЬЮ-ЙОРК В АСПЕКТІ РОБОТИ ВІДПОВІДНИХ УСТАНОВ
УКРАЇНИ 25

Зайченко О.Г.
ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ
В СКАНСЕНАХ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ І КАНАДИ 30

Кузьміченко І.О.
ФУНКЦІОНАЛЬНА БЕЗГРАМОТНІСТЬ ЛЮДИНИ
ЯК ПРОЯВ СУЧАСНОЇ МОЗАІЧНОЇ КУЛЬТУРИ 35

Купін В.В.
ПРАВСУДДЯ ЯК ФЕНОМЕН ФІЛОСОФІЇ 39

Рожанська Н.В.
ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА
КАТЕГОРІЯ: АНАЛІТИЧНИЙ РОЗГЛЯД 42

Скрицька Н.В.
РАЦІОНАЛІЗМ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ
ПОЛІТИЧНИХ ТЕОРІЙ У ФІЛОСОФІЇ ФРЕНСІСА БЕКОНА
ТА РЕНЕ ДЕКАРТА 46

ПСИХОЛОГІЯ

Васильєва А.В.
ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ
В КРИЗИСНЫХ СОСТОЯНИЯХ В АСПЕКТЕ
ЦЕЛЕВОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ 50

Власенко А.А.
РОЗВИТОК КОГНІТИВНОЇ КОМПОНЕНТИ ОСОБИСТОСТІ
ЯК ІМПЕРАТИВ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО
ПРОСТОРУ 53

Гаркавенко Н.В.
ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ
У КРИЗОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ..... 56

Доскач С.С.
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧА ЗІ СТУДЕНТОМ:
ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТ 60

ПЕДАГОГІКА

Андриєнко В.С.
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
ФОРМИРОВАНИЯ МОТИВАЦИИ К ИЗУЧЕНИЮ
ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА
У СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ 62

Антонюк Г.Д.
РАЦІОНАЛІСТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ВІЗАНТІЙСЬКОГО
ПОХОДЖЕННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
ПРОСВІТНИЦЬКИХ ІДЕЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ
УКРАЇНИ XVII–ПОЧАТКУ XVIII СТ..... 66

Білоусов А.В.
ЕФЕКТИВНІ ЗАСОБИ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ
ІНОЗЕМНИХ МОВ В ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ... 69

Борисенко І.В.
РОЗВИТОК ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ
В УКРАЇНІ І СПОЛУЧЕНОМУ КОРОЛІВСТВІ
ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ 72

Булеза Б.Я.
ПРОФІЛАКТИКА НАРКОМАНІЇ СЕРЕД МОЛОДІ В США.... 76

Галушак І.Є.
ПРАВОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО
ЕКОНОМІСТА ЯК НЕОБХІДНОЇ СКЛАДОВОЇ ЙОГО
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ 79

Гончарова Я.В.
КОМУНІКАЦІЯ ЯК ВИД НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ
НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В НЕМОВНИХ
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ 81

Жеманова О.А.
ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК МОТИВАЦІЇ
У СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
В ВИЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 85

Зеленін Г.І.
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
МОТИВАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ
МОВИ СТУДЕНТАМ ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ..... 89

Зубрицький І.Я.
УКРАЇНСЬКІ ПЕДАГОГИ ПРО ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО
СЕРЕДОВИЩА НА ПОВЕДІНКУ НЕПОВНОЛІТНІХ:
ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕРІОДИЧНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ
ВИДАНЬ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ (1918–1939 pp.)..... 92

Іванова І.Б., Мартиненко Д.В., Похілько О.В.
МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ
ЕТНОПЕДАГОГІКИ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ТА ШКІЛЬНОГО ВІКУ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД..... 96

Козубовська І.В., Повідайчик О.С., Попович І.Є. ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ 101	Пукас І.Л. ПРОБЛЕМИ ПОЄДНАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ ... 148
Корж-Усенко Л.В. ВИКЛАДАЧІ І СТУДЕНТИ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.: СТАТУС ТА МОЖЛИВОСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ 105	Розман І.І. ЗНАЧЕННЯ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ БІОГРАФІСТИКИ 151
Коростельова В.Б. МЕТОДИ, ФОРМИ ТА ЗАСОБИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ТЕХНІКУМУ 111	Силютин І.Н. ОТЧУЖДЕНИЕ ЗНАНИЙ И ФЕНОМЕН АУТСОРСИНГА: ЭКОНОМИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ КОНТЕКСТЫ 153
Логвіна-Бик Т.А., Бик Н.В. РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ В НАВЧАННІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ 116	Сойма Н.Д. ГУМАНІСТИЧНІ ПІДХОДИ У РОБОТІ З НЕПОВНОЛІТНІМИ, СХИЛЬНИМИ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ, В США 158
Лукацька Я.С. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 121	Стукало О.А. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВЕТЕРИНАРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 161
Мигалина З.І. ПОЛІКУЛЬТУРНА ОСВІТА ВЧИТЕЛЯ В США 125	Титаренко Н.В., Янько А.О. МОЖЛИВОСТІ ФОКУС-ГРУПОВИХ ІНТЕРВ'Ю В ДОСЛІДЖЕННІ ДІЯЛЬНОСТІ ОПОРНИХ ШКІЛ 165
Оберніхіна Н.В., Яніцька Л.В., Санжур Т.С., Прадій Т.П. ЛІЦЕНЗІЙНИЙ ІНТЕГРОВАНИЙ ІСПИТ «КРОК 1. ЗАГАЛЬНА ЛІКАРСЬКА ПІДГОТОВКА» У НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕДИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ О.О. БОГОМОЛЬЦЯ ЯК ІНДИКАТОР КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ ОСВІТИ 128	Тогочинський О.М. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ 169
Папач О.І. МЕТОДИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КАФЕДРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ 135	Чорнобай В.Г. МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ І ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ВНЗ... 174
Перепелица К.Ю. К ВОПРОСУ О ПОДГОТОВКЕ ЭЛЕКТРОННОГО УЧЕБНОГО ПОСОБИЯ В РАМКАХ КУРСА ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ ИНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ 139	
Перепелица К.Ю. ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВИЩИХ ІНЖЕНЕРНО- ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ 143	
Повстин О.В. ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ НА ПІДГОТОВКУ УПРАВЛІНСЬКИХ КАДРІВ У ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ .. 146	

Preface

Dear colleagues! We have prepared the following 23th issue of our journal. In this issue we propose you 82 research papers which were represented by the authors from various fields. We hope you will be interested in them.

The founder of the journal is a scientific public organization "Sobornist". Our aim is the promotion of science, education and culture to enrich the world-wide spiritual potential and the revival of the society moral foundations and consolidation of the scientific community for the implementation of joint scientific projects, preparation of textbooks, monographs, training manuals, development and improvement of educational multimedia and online courses on actual problems of modern science.

One of our main projects is conduction of the annual international scientific and practical conferences: "Labyrinth of Reality", "Religion, religiosity, philosophy and the Humanities in the Modern Information Space: National and International Aspects", "Human Virtual: New Horizons, "Topical Issues, Problems and Prospects of Development of Humanitarian Knowledge in Modern Information Space: National and International Aspects". More than 3,000 scientists and researchers took part in the work of these conferences.

We are constantly working on development and popularization of our journal, and it gives us the opportunity to get into prestigious international scientometric databases.

In April 2016 the contract on scientific cooperation and a joint edition of our journal with the Centre of Modern Pedagogy "Learning Without Borders" was signed. The cooperation of canadian and Ukrainian scientists and researchers has opened additional opportunities for the development of the scientific journal "Virtus". This event promoted also the implementetation of joint projects,namely the development of author courses and seminars and trainers.

Since 2017 the journal will be published 10 times a year. We are encouraged that the editorial board is constantly updated with new scientists (experts) from different countries of the world. Today, the editorial board includes scientists from 12 countries: Azerbaijan, Hungary, Ireland, Canada, Lithuania, Poland, Romania, Serbia, Slovakia, Switzerland, Czech Republic, Ukraine.

According to the decision of the journal editorial board, we print the e-mail addresses of the authors of the publications that enables the interested readers to contact them personally.

We pay special attention to the review of the submitted materials, which is a necessary prerequisite for modern editions. The peer review process consists of three stages:

I stage. Firstly the received publication is checked for compliance with technical requirements and assessed of its compliance to subject of the journal.

II stage. The manuscript passes double-blind peer-reviewed. The first is a blind peer review by the members of the editorial board of the journal for relevant areas: neither the authors nor the reviewers do not know each other. Also, this stage involves checking articles for plagiarism, however, in accordance with the terms of publications, full responsibility for the borrowing of material and copyright violation lies on the author of the publication.

III stage. The second review is carried out by the higher educational establishments (Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University and Lugansk Institute of Post-graduate Pedagogical Education) and scientific organization "Sobornist". After completion of the whole review process and receiving of positive result, the journal is considered on academic councils of the higher educational institutions. Only after the decision of the academic council about printing of the scientific journal Virtus it is passed to the publisher.

We address with the words of sincere gratitude to all who responded to our projects in this hard time who supported them by submitting materials, readiness for collaboration. Thank you for your help, useful advices, a wide response, interest in the declared range of problems! We hope that this experience will have continuation for more years and our new project – journal Virtus will be also productive.

Dear colleagues! We pay your attention that the edition of the journal is carried out on democratic principles and consequently each scientist has the right to express his opinion on various questions, sometimes sharp enough and debatable. Pay attention that sometimes the editorial board may not share the position on various questions expressed stated by the authors.

The editorial staff of the journal Virtus is ready for expansion of colloboration with Ukrainian and foreign partners and invite heads of higher educational establishments and their structural divisions, chairs, faculties for the common continuation of the started work.

**Best regards,
Ph.D., professor, Editor-in-Chief
Scientific Journal «Virtus»**

M. Zhurba

Philosophy

УДК 130.2

Афанасьєва Л.В.,

к.філос.н., доцент кафедри соціології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, lyudmila.csr@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9386-6529

Олексенко Р.І.,

д.філос.н., доцент кафедри філософії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, roman.xdsl@ukr.net, ORCID: 0000-0002-2171-514X

Україна, м. Мелітополь

ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НАРОДІВ

В статті розглядається вплив міжцивілізаційних та етнокультурних комунікацій на становлення та розвиток туризму в країні під впливом глобалізаційних процесів. Зазначено, що в умовах глобалізації сучасне суспільство вплетене у складну мережу процесів кроскультурної комунікації, формуючи модерні форми туристичної діяльності. Виявлено, що в контексті цивілізаційного розвитку і все більшої відкритості кордонів між державами сучасна людина отримує майже необмежені можливості контактувати з представниками інших культур. З'ясовано, що соціокультурні функції туризму дозволяють трактувати його як чинник подолання ксенофобії, непорозуміння, недовіри, ворожнечі і встановлення толерантності, взаєморозуміння, довіри, дружніх стосунків, створення передумов для вироблення стратегії розвитку людства і узгодженої її реалізації.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, взаємодія, туризм, порозуміння, цивілізація.

Постановка проблеми. В умовах багатонаціонального полікультурного середовища, ми не завжди, у повній мірі готові до спілкування і співпраці з людьми різних національностей, рас. Існує загроза перешкоджанню взаємопередачі смислів необхідних для діалогу між представниками різних культурних спільнот. Як різномірні елементи світової соціокультурної системи, вони за певних несприятливих умов можуть вступати у відкриту конфронтацію, виявляючи нездатність до порозуміння, толерантності, накладаючи відбиток на туризм – одне з найбільш яскравих соціокультурних явищ нашого часу і найважливіший елемент сучасного світоустрою. Особливо значний негативний вплив на розвиток туризму та кроскультурних комунікацій чинять міжцивілізаційні та етнокультурні конфлікти. Тому проблема туристичної комунікації (взаємообмінів і міграцій між суб'єктами полікультурних просторів) значно актуалізуються в контексті ускладнень міжетнічних та кроскультурних стосунків, а вивчення чинників й умов досягнення цивілізованих форм діалогу культур засобами туризму містить глибокий науковий і практичний інтерес, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою даного дослідження є розгляд туризму в контексті соціокультурних глобальних процесів та впливів міжцивілізаційних та етнокультурних комунікацій на розвиток туризму в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом існує ряд напрямків в соціології (Ж. Бодрійяр, З. Бауман, Дж. Рітцер, У. Еко), представники яких розглядають такі новітні тенденції в соціальному житті як глобалізація, гіперреальність, поява яких сприяла виникненню такого феномену як віртуальний туризм. Незважаючи на глибоке

опрацювання багатьох аспектів даної проблеми, праць присвячених системному і цілісному аналізу цієї проблеми в українському суспільстві сьогодні бракує. Актуальністю проблеми і недостатньою розробленістю даної теми обумовлюється вибір об'єкта і предмета, а також цілі дослідження.

У сучасному світі не існує повністю ізольованих культур. Більш того, останнім часом в силу науково-технічного прогресу, перманентно збільшується щільності населення, поглиблення міжнародної економічної і політичної інтеграції абсолютно природним стають контакти з носіями інших культур [16, с.44].

Сучасна людина отримавши необмежені можливості пересування в зв'язку з розвитком транспортних засобів і все більшої відкритості кордонів між державами, і як наслідок цього – почастищення контактів з представниками інших культур [15]. Динамічність і рух – основні характеристики нашої комунікативно-інформаційної епохи. Мобільність суспільства, пов'язаного глобальними структурами політики, економіки та туристичного бізнесу, призводить населення Землі в стан постійного пересування. Однією з найбільш поширених форм сучасних контактів, або навіть спілкування, між представниками різних культур виступає туризм. Очевидно, що міжнародний туризм крім величезного економічного значення відіграє велику роль у розширенні меж взаєморозуміння і довіри між людьми різних релігій і культур. Його діяльність не обмежується тільки торгівлею товарами і послугами і пошуком нових торгових партнерів. Вона спрямована також на встановлення взаємовідносин між громадянами різних країн для збереження і процвітання миру в усьому світі.

Посилення міжкультурної взаємодії етносів – питома ознака сучасної доби.[14, с.491] Проте не слід забувати, що дана тенденція за різних соціальних умов може проявлятися по-різному. В одних випадках вона може стати джерелом загострення етнокультурних суперечностей. Історія свідчить про те, що ізоляція суспільства від інших народів і культур сприяє виникненню психологічного бар'єру, що породжує страх і підозрливість у людях, що може привести до збройних конфліктів [9;17]. Вивчення впливів міжцивілізаційних та етнокультурних конфліктів на туризм та кроскультурні комунікації дозволяє висувати три аспекти міжетнічних конфліктів: екологічний, економічний і соціально-психологічний.

Всі вони зазвичай містять в собі ознаки конфліктів стереотипів, що в тій чи іншій мірі відбиваються на практиці туристської діяльності. Найпоширеніші причини їх виникнення наступні:

- коли етнічні групи, виходячи із своєї власної ідентичності і деяких упереджень, створюють негативний образ "недружного сусіда", "небажаної групи";
- конфлікти ідей (їхня ознака – висування певних домагань, формулювання основних ідеологем, політична мобілізація навколо них);
- конфлікти дій (активні дії, аж до безпосередніх зіткнень).

Власне туризм виступає чи не першим реагентом, що виявляє невідповідності і починає з'ясування можливостей послідовного усунення всіх можливих перешкод для взаємопорозуміння шляхом вивчення та пізнання особливостей даного народу чи етносу, які є соціокультурною базою майбутніх контактів на рівні політичних інститутів, міждержавних стосунків та шляхом комерційної діяльності, економічної інтеграції тощо.

Дійсно, різноманіття культур спочатку передбачає їх замкнутість і вимагає порозуміння. Локальна культурна замкнутість може бути розімкненою в діалозі з іншою культурою через ідеологію, філософію тощо. Під безпосередньою включеністю засобами туристичної діяльності в інше культурне середовище розуміється: безпосереднє перебування в ній; поверхневий рівень сприйняття, оскільки мислення і сприйняття навколишнього оточення відбувається з точки зору власних звичок і своєї культури; узагальнене сприйняття і формування цілісного уявлення образу іншої культури за окремими її проявами.

Зрозуміло, що тільки враховуючи міжкультурну взаємодію – процеси створення, утвердження і подолання стереотипів, можна вести мову про користь від туристичної практики, як різновиду пізнання світу, оскільки кожна культура сприймає іншу не завжди адекватно і не в повному обсязі та питомій якості, а лише в тих компонентах і якостях, яких сама певний період потребує і здатна перейняти, засвоїти [5, с.15]. При цьому саме це спілкування і можна розглядати як своєрідний діалог між культурами, або як крос-культурну комунікацію. Дана аналогія може бути застосована, так як при взаємодії представників різних культурних середовищ задіюються різні системи інтерпретацій дійсності, які, в свою чергу, є типовими в рамках «свого»

менталітету. Таким чином, виходить ніби взаємодія не стільки окремих індивідів, скільки самих цих менталітетів.

Туризм, стаючи найбільш яскравим видом крос-культурної комунікації, разом з тим містить в собі масу протиріч. З одного боку, здійснення крос-культурної комунікації в рамках туризму сприяє виробленню толерантного ставлення до іншої культури, яке виступає сполучною ланкою між культурами, що відповідає логіці принципу «мультикультурної грамотності» і сприяє безконфліктному спілкуванню. Подібний висновок був зроблений на основі проведеного нами дослідження. Але, з іншого боку, туризм активно сприяє формуванню стереотипов, які часто є серйозною перешкодою для безконфліктного розвитку крос-культурних взаємин, що було виявлено в результаті аналізу робіт ряду авторів. Так, якщо звернутися до аналізу авто- і гетеростереотипов, присутніх в культурах різних народів, то можна зробити висновок про те, що нормативно-ціннісні установки, які сформувалися в ході історичного розвитку нормативно-ціннісні установки не тільки не сприяють розвитку туризму, а й часто перешкоджають йому [7, с.354].

Яскравим підтвердженням цього є нормативно-ціннісні установки на рівні стереотипів, існують безліч етнічних спільнот, субкультур та інших культурних груп, які знають один про одного дуже мало або не знають взагалі нічого. З цього випливає проблема непорозуміння між певними культурними групами, яка призводить до конфліктних ситуацій. Існує проблема ксенофобії, коли місцеве населення з острахом та відчуженням ставиться до певних груп людей, які відрізняються зовнішньо, культурно, ментально. І в результаті "інші" часто піддаються осуду, як мінімум, або й фізичному насильству зі сторони необізнаних людей. Якщо не повністю зменшити ризики подібних явищ, то багато в чім запобігти цьому можливо надавши сторонам конфлікту (національним меншинам, представникам субкультур та інших культурних груп, загальній масі населення) якомога більше інформації одне про одного.

Тому проблема "людського виміру" туризму – гуманістична складова туризму в контексті "гуманітарного" повороту суспільства ХХ–ХХІ століття, а формування гуманістичного світогляду у професіоналів туристської справи значно зміцнює значення туризму, як ефективного засобу реалізації людських цінностей (свобода, вибір, дружелюбство, солідарність, злагода тощо). [8]

Дійсно, реальність суспільства, в якому ми живемо, наповнене безліччю стереотипів – етнічних, політичних, гендерних, вікових, культурних, мовних, релігійних і безлічі інших, переважно пов'язаних з особистими вподобаннями і антипатіями людей, і які заважають набуттю новітньої ідентичності як колективним, так й індивідуальним суб'єктам. Практика свідчить, що стереотипи виникають, закріплюються, функціонують, знищуються, відроджуються і на буденному, і на теоретичному рівнях. Вони тісно пов'язані із міфами, і не тільки історичними, але й сучасними (соціальними, культурними, етнічними, релігійними тощо) [6].

Стереотипи, будучи своєрідним способом уявлення про інших людей та їх оцінки у фіксованих і негнучких

термінах, базуються на певних характеристиках тих чи інших груп людей, певним чином сприйнятих особливостей останніх, виходячи з вузьких припущень про їхнє походження, національність, расу, темперамент, здатність до мислення чи праці тощо [19].

Розуміння і сприйняття цінностей культури, яке здійснюється в туристських подорожах, реалізується через витлумачення. На нашу думку, важливо, що людина, яка пізнає, не лише слухає розповіді і спостерігає, а й особисто може брати участь у розшифруванні змісту пам'яток історії, шедеврів архітектури, природних явищ, тим самим освоює їх, розпредмечує для себе, що і стає однією із граней мандрівки, подорожі, відвідування, поїздки чи походу.

Пізнаючи «світ іншого», людина водночас уявляє і осмислює багатоваріантність світового культурного середовища і туристичного простору, визначає особливості свого існування, порівнює його з життям інших. Тому дослідники вважають порівнювальність, компаративізм, оцінювання та самоідентифікацію важливими світоглядно-філософськими рисами, що ініціюються туристськими подіями, й унаслідок яких у людини розвивається «складний етико-психологічний комплекс відчуттів – задоволення і незадоволення, задрощів і гордошів, радощів та розчарувань тощо» [12, с.187-196].

Саме тому питання створення цінностей в сфері туризму, які б регулювали взаємини туристів і місцевого населення, був визнаний одним з найбільш важливих в сфері туристичної діяльності. Тому дослідник Антоніо Перотті в своїй монографії “Виступ на захист полікультурності” зазначає, що першим кроком при розгляді плюралізму у взаєминах європейських суспільств є усвідомлення внесків інших цивілізацій до історичного розвитку європейських культур. “Жодна культура, – пише А. Перотті, – не є зайдою по відношенню до історії людської думки, спадщина якої становить частину європейської цивілізації. Тому жоден індивід не повинен розглядатись як “культурний зайда” в Європі [13, с.35]. Ці принципи туризму впливають і з міркувань українського вченого І. Дзюби, що “міра ізоляції від світових процесів була і є мірою не лише економічного, але й духовного зубожіння”, а “міра і характер контактів будь-якої культури з культурами інших народів є свідченням її власного рівня розвитку і водночас залежить від нього” [4, с.21].

Вищезазначене, дозволяє вченим говорити про туризм як: засіб морально-етичної уніфікації сучасного суспільства; подолання соціального імунодефіциту (браку приросту людських взаємин); [10] форму демократизації людських стосунків; [1] утвердження “діалогічної” культури спілкування (інтерсуб’єктивне узгодження життєвої істини) [3].

Таким чином, практики туризму ініціюють розширення меж сприйняття, опосередкованого переміщеннями і смисловою насиченістю туристського простору глобальної епохи. Туристський досвід передбачає готовність, лояльність до зустрічі з інакші культурою як з соціальною реальністю. Відтак важливими для розуміння проблеми є такі категорії, як: туристська культура – сукупність програм людської

діяльності, способів поведінки і комунікації в системі туризму, представлених через різноманіття ідей, знань, навичок, правил, норм, зразків діяльності, патернів поведінки, ціннісних орієнтацій і моральних установок, що становлять образ місця як туристської дестинації, що формують його цілісність, ідентичність, знаковий туристський образ; туристська ідентичність – сукупність типологізованих ознак, якостей, характеристик, ціннісних установок, патернів поведінки, видів діяльності, мотивацій та інтенцій індивіда в модусі туриста, що дозволяють як йому самому, так і іншим (значущим іншим) віднести його до даного типу; етичність в туризмі – сукупність якостей, що характеризують ідеологію і поведінку індивідів і груп в туристському просторі, що конституують ціннісну морально-етичну основу соціально-прийнятних суб’єкт-об’єктних і суб’єкт-суб’єктних відносин в системі туризму.

Саме тому, що процес порозуміння починається з окремої особистості, міжнародним співтовариством прийнятий документ під назвою “Кредо мирного мандрівника” [2, с.94] що включає наступні пункти: подорожувати з чистими думками і відкритим серцем; сприймати різні обставини люб’язно і з вдячністю; зберігати і захищати навколишнє середовище; поважати всі культури; поважати господарів приймаючої країни і бути вдячними їм за гостинність; забезпечувати обслуговування з цих позицій і бути вірним своєму слову і діям; залучати інших до подорожей з мирними цілями.

Можна констатувати, що і в історичній ретроспективі і в наші дні туризм не тільки виявився інструментом діалогу культур, але є власне формою порозуміння, як «істинною формою міжнаціонального спілкування, що передбачає як взаємозбагачення національних культур, так і збереження їх» [18, с.33]. У цьому туризм має величезний потенціал для того, щоб стати гарантом миру і безпеки, так як він охоплює громадян різних країн, їх економіку, культурну спадщину, традиції, релігію та ремесла. Важко переоцінити значення неформальних контактів, які дозволяють зламати кордони на психологічному рівні (“свій”–“чужий”) та на рівні взаємодії культурних традицій. Тому такою важливою є роль туризму, в процесі якого маємо найбільше можливостей для здійснення відразу декількох функцій: пізнавальної, інформативної, комунікативної, психологічної взаємодії тощо.

У сучасну епоху глобалізації [11] і кроскультурної комунікації туризм як культуростворююча сила і суб’єктно-активний конструкт соціального буття є результатом довгої історичної еволюції як соціального буття, так і себе самого шляхом прирощування нових якостей і властивостей, і носить достатньо розвинутий і самостійний характер, що дозволяє розцінювати його як активну культуростворюючу силу і значний соціокультурний реагент, що впливає на соціальні процеси.

Висновки. Можемо стверджувати, що у XXI столітті туризм є найважливішою моделлю функціонування і взаємодії культур і цивілізацій.

Туризм виявляється тим процесом, який розкриває структури взаєморозуміння між людьми, реалізуючись в архетипах і стандартах особистісної поведінки, як форма творчого пошуку і “вирощування” відсутніх якостей і

в'язків, відходу від неефективності в усіх ланках суспільного життя.

Туризм стає сучасним фундаментальним інструментом комунікації між людьми, між природними і штучними системами, людиною і суспільством, людиною і владою. Через туризм людина "пропускає" частину свого життя і реалізує себе як особистість, що і є найбільш адекватним визначенням сутності філософії туризму, тому із туризмом пов'язаний сам процес самовдосконалення, утвердження людини як особистості, що дає змогу відчувати людськість, привабливість туристичного життя.

Тому одним з найважливіших завдань наукового вивчення туризму є з'ясування засобів послідовного усунення всіх можливих перешкод для взаємопорозуміння шляхом вивчення та пізнання особливостей даного народу чи етносу.

Література

1. Афанасьєва Л. Міжкультурний діалог в контексті єднання України / Л. Афанасьєва, С. Музя, К. Колева, Р. Олексенко // Українознавчий альманах. - 2017. - Вип. 21. - С. 15-20.
2. Глобальний етичний кодекс туриста. (1.10.1999). // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні. - К., 2002. С. 89-98.
3. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. М.: Гнозис, 2003.-288 с.
4. Дзюба Иван. Між культурою і політикою. - К.: Вид-во "Сфера", 1998. - С. 21.
5. Кримський С. Б. Задачі духовності XXI ст.: лекція, прочит. 31 жовт. 2002 р. в Нац. ун-ті "Кієво-Могилян. акад.". (із циклу щоріч. Пам'ят. лекцій ім. Я. Оленської-Петришин) / Сергій Борисович Кримський. - К.: Вид. дім "КМ Академія", 2003. - 32 с.
6. Кросс-культурная психология. Исследования и применение / Пер. с англ. Харьков: Изд-во Гуманитарный центр, 2007. 560 с.
7. Многоликая глобализация. Культурное разнообразие в современном мире /Под ред. П. Бергера, С. Хантингтона /Пер. с англ. В. В. Сапова / Под ред. проф. М.М. Лебедевой. М.: Аспект Пресс, 2004. 379 с.
8. Мошняга Е. В. Концептное пространство межкультурной коммуникации в системе международного туризма: автореферат дис. доктора филологических наук; 09.00.13 / Мошняга Елена Викторовна; [Место защиты: Моск. гуманитар. ун-т]. - Москва, 2011. - 42 с.
9. Общество без доверия / Под редакцией Е. Головаху, Н. Костенко, С. Макева. - Киев: Институт социологии НАН Украины, 2014. - 338 с.
10. Олексенко Р. И. Экономический механизм государственного регулирования туристической отрасли Украины / Р.И. Олексенко, Н. П. Гостева // Современный научный вестник. - 2013. - № 13. - С.5-15
11. Олексенко Р.И. Формування збутової стратегії туристичними підприємствами у ринкових умовах. / Р.И. Олексенко // Реструктуризація соціально-економічного потенціалу України в умовах розвитку ринкових відносин: зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. семінару молодих вчених та студентів. 2009. - С.123-126.
12. Пазенко В.С. Філософія туризму: Навч. посібник. - К.: Академвидав, 2008. - 280 с.
13. Попович М.В. Туризм як феномен культури. Всеукраїнський круглий стіл "Філософія туризму". К., 2002.
14. Ричард Шердидан. Образование, просвещение, взаимосвязь и различие Руководство по диалогу: доверие и идентичность. Под редакцией К. Чижеского, И. Куляс, М. Голобевского / Сейны. Издат.: Фонд Пограничье, Сейны - 2015.- 615с.
15. Ришар Ж.-Фр. Ментальная активность: Понимание, рассуждение, нахождение решений / Ж.-Фр. Ришар / РАН, Ин-т психологии; Дом наук о человеке (Франция). - М.: Институт психологии РАН, 1998. - 232 с.

16. Федорченко В.К. Педагогика туризма / Федорченко В.К., Фоменко Н.А., Охрименко М.И., Тешкистрова Т.С. - К.: Вид. Дім «Слово», 2004. - 296 с.

17. Хабермас Ю. Отношения между системой и жизненным миром в условиях позднего капитализма / Ю. Хабермас // ТНЭСИС. - Весна 1993. - Т. 1. - Вып. 2. - С. 123-136.

18. Хартия туризма (1985 г.). // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні. - К., 2002. - с 87-89.

19. Шульга М.О. Формула злагоди - діалог культур // Віче. - 1997. - № 1. - С. 33.

References

1. Afanasieva L. Mizhkulturnyi dialoh v konteksti yednannia Ukrainy / L. Afanasieva, Ye. Muzia, K. Koleva, R. Oleksenko // Ukrainoznavchyi almanakh. - 2017. - Vyp. 21. - S. 15-20.
2. Hlobalnyi eticheskyi kodeks turysta. (1.10.1999). // Pravove rehulivannia turystychnoi diialnosti v Ukraini. - K., 2002.S 89-98.
3. Hudkov D. B. Teoryia y praktyka mezhkulturnoi kommunykatsyy. M.: Hnozys, 2003.-288 s.
4. Dziuba Ivan. Mizh kulturoiu i politykoiu. - K.: Vyd-vo "Sfera", 1998. - S. 21.
5. Krymskyi S. B. Zaklyky dukhovnosti KfiKfiI st.: lektsiia, prochyт. 31 zhovt. 2002 r. v Nats. un-ti "Kyievo-Mohylian. akad.". (iz tsyklu shchorich. Pamiat. lektsii im. Я. Olenkoi-Petryshyn) / Serhii Borysovych Krymskyi. - K.: Vyd. dim "KM Akademiia", 2003. - 32 s.
6. Kross-kulturnaia psykholohyia. Yssledovannia y pryumenenye / Per. s anhl. Khar'kov: Yzd-vo Humanitarnyi tsestr, 2007. 560 s.
7. Mnoliokaya globalyzatsiia. Kulturnoe raznoobrazye v sovremenom myre /Pod red. P.Berhera, S.Khantynhitona /Per. s anhl. V.V.Sapova / Pod red. prof. M.M.Lebedevoi. M.: Aspekt Press, 2004. 379s.
8. Moshniaha E.V. Kontseptnoe prostranstvo mezhkulturnoi kommunykatsyy v systeme mezhdunarodnoho turызma: avtoreferat dys. doktora fylosofskyykh nauk; 09.00.13 / Moshniaha Elena Vyktorovna; [Mesto zashchity: Mosk, humanitar. un-t]. - Moskva, 2011. - 42 s.
9. Obschestvo bez doveryia / Pod redaktsyey E. Holovakhyy, N. Kostenko, S. Makeva. - Kyev: Ynstytut sotsyolohyy NAN Ukrainy, 2014. - 338 s.
10. Oleksenko R. Y. Ekonomicheskyi mekhanizm hosudarstvennoho rehulivovannia turystycheskoi otrasly Ukrainy / R.Y. Oleksenko, N.P.Hosteva // Sovremennyy nauchny vestnyk. - 2013. - № 13. - S. 5-15.
11. Oleksenko R.I. Formuvannia zbutovoi strategii turystychnymy pidpriemstvamy u rynkovykh umovakh. / R.I. Oleksenko // Restrukturyzatsiia sotsialno-ekonomichnoho potentsialu Ukrainy v umovakh rozvytku rynkovykh vidnosyn: zb. materialiv vseukr. nauk.-prakt. seminaru molodykh vchenykh ta studentiv. 2009. - S.123-126.
12. PazeniuK V.S. Filosofiia turызmu: Navch. posibnyk. - K.: Akademydav, 2008. - 280 s.
13. Popovych M. V. Turызm yak fenomen kultury. Vseukrainskyi kruhlyi stil "Filosofiia turызmu". K., 2002.
14. Rychard Terdyman. Obrazovanye, prosveshchenye, vzyamosviaz y razlychye Rukovodstvo po dyalohu: doverye y ydentychnost. Pod redaktsyey K. Chyzheskoho, Y. Kulias, M. Holubevskoho / Seiny. Yzdat.: Fond Pohranichye, Seiny - 2015.- 615s.
15. Rysnar Zh.-Fr. Mentalnaia aktyvnost: Ponymanye, rassuzhdenye, nakhozhdentye reshenyi / Zh.-Fr. Rysnar / RAN, Yn-t psykholohyy; Dom nauk o cheloveke (Frantsyia). - M.: Ynstytut psykholohyy RAN, 1998. - 232 s.
16. Fedorchenko V.K. Pedagogika turызmu / Fedorchenko V.K., Fomenko N.A., Okhrymenko M.I., Teshkistrova H.S. - K.: Vyd. Dim «Slovo», 2004. - 296 s.
17. Khabermas Yu. Otnosheniya mezhdū systemoi y zhызnennym myrom v uslovyakh pozdnego kapytalызma / Yu. Khabermas // TNESIS. - Vesna 1993. - T. 1. - V. 2. - S. 123-136.
18. Khartiya turызma (1985 h.). // Pravove rehulivannia turystychnoi diialnosti v Ukraini. - K., 2002. - s 87-89.
19. Shulha M.O. Formula zlahody - dialoh kultur // Viche. - 1997. - № 1. - S. 33.

Afanasieva L.V.,

*Ph.D., Associate Professor, Department of Sociology, Melitopol State Pedagogical University
named after Bogdan Khmelnytsky, lyudmila.csr@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9386-6529*

Oleksenko R.I.,

*Doctor of Science in Philosophy, Associate Professor, Department of Philosophy, Bohdan Khmelnytskyi
Melitopol State Pedagogical University, roman.xdsl@ukr.net, ORCID: 0000-0002-2171-514X*

Ukraine, Melitopol

TOURISM AS A FACTOR OF DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION OF PEOPLES

The article examines the influence of inter-civilization and ethno-cultural communications on the formation and development of tourism in the country under the influence of globalization processes. It is noted that in the conditions of globalization, modern society is interwoven into a complex network of processes of cross cultural communication, forming modern forms of tourism activity. It is revealed that in the context of civilization development and the increasing openness of borders between states, modern man receives almost unlimited opportunities to contact representatives of other cultures. It has been determined that socio-cultural tourism functions can be interpreted as a factor in overcoming xenophobia, misunderstandings, distrust, hostility and tolerance, mutual understanding, trust, friendly relations, creation of preconditions for developing a strategy for human development and its coordinated implementation.

Key words: *intercultural communication, interaction, tourism, understanding, civilization.*

УДК 75

Вольська С.О.,

к.мист., викладач кафедри образотворчого мистецтва, дизайну та методики їх викладання
Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка; tetyanaknush@gmail.com

Україна, м. Тернопіль

ФІЛОСОФСЬКА ОБРАЗНІСТЬ ЖИВОПИСУ МИХАЙЛА КУЗІВА

У статті досліджено мистецький шлях тернопільського художника-постмодерніста Михайла Кузіва та прослідковано низку чинників, які вплинули на становлення його творчості. Проаналізовано види і жанри живописних творів майстра, у яких відображений глибокий тематично-філософський зміст зі складною образною структурою. У художніх полотнах митець поєднує геометричний абстракціонізм з реалістичним фігуративом, які об'єднані динамічною кольоровою гамою. Цікаві технічні та композиційні прийоми відображають високий рівень письма у реалістичному живописі.

Ключові слова. Художник, живопис, абстракціонізм, експресіонізм, постмодернізм, кольорова гама.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вітчизняного малярства мистецтво тернопільського художника Михайла Кузіва яскраво відображає виклики часу. Реалії сучасного культурно-мистецького світу потребують свіжих і емоційних творів, незаангажованих рудиментами «радянщини», чи репліками західного зразка. У його творчості всебічно проявляється багатогранність модерного життя українського суспільства, у якій формування емоційної та естетичної сторін проходять через усвідомлення митцем свого покликання – засобом живопису висловлювати проникливо-філософське бачення світу. Його мистецтво відображає глибокий зв'язок з народною традицією, історичним минулим, а відлуння сьогодення незмінно спонукає глядача до активного сприйняття творів.

Мета роботи – розкрити шляхи становлення художньої мови митця та проаналізувати його творчий доробок, який ґрунтується на пошуках національної ідентифікації в контексті актуальних європейських тенденцій.

Виклад основного матеріалу. Шлях розвитку українського мистецтва наприкінці ХХ – початку ХХІ століття породжує нові сфери формотворення та мистецького вираження, продиктованих постмодернізмом, у яких «акціонізм», (мистецтво дії) набуває дедалі більшого розповсюдження. Проте малярська традиція візуально-площинної сфери все ще залишається безперечним лідером у вітчизняному мистецькому просторі. [1,169]. Тож на живописну сферу покладено велику відповідальність утверджувати ідеали вільного мистецтва, позбавленого пережитків системи, яка всіляко пригнічувала новітні віяння у культурному просторі України.

Творчість Михайла Кузіва найбільш чітко характеризував доктор мистецтвознавства О.Голубець у вступній статті до каталога художника «Михайло Кузів. Малярство»: «Його малярство еволюціонує у характерному для сучасних митців напрямі – від зображального реалістичного фігуративу до складної образної субстанції, яка в епоху постмодернізму може поєднувати необмежену кількість «ізмів» [2, с.3]. У Літературно-мистецькому і громадсько-політичному часописі «Літературний Тернопіль» М.Кузів був представлений художником номера. Для видання колеги по художньому цеху та викладацькій роботі надали свої матеріали про художника. Життєвий шлях та становлення творчої «мови» митця прослідкувала мистецтвознавець М.Маркович [3]. Різноманітність та

тематично-змістове наповнення полотен проаналізувала С.Вольська [4].

Самоідентифікація як особистості та художника у Михайла Кузіва сформувалася на генетичному рівні. Він народився у селі Біще на Бережанщині Тернопільської області, краї, багатим історично-мистецькою спадщиною і прославленим багатьма відомими класиками О.Кульчицькою, Р.Купчинським, Л.Лепким та іншими знаними іменами. Мистецький нахил у майбутнього художника пробудився ще в юні роки – на його ранніх малюнках портрети друзів, знайомих, класиків української літератури. Творча робота художником оформлювачем під час строкової служби у війську, утвердила юнака у думці про своє покликання. Це були його перші і серйозні кроки в реалізації важливих і масштабних завдань [3].

Знаковим для майбутнього художника стало навчання на архітектурному факультеті Львівського політехнічного інституту. Він навчався у місті, багатому архітектурними шедеврами і яке стало для нього своєрідним стимулом – активізувало творчість, стало школою обміну досвідом та можливістю демонструвати світу своє мистецтво. Фах архітектора допоміг художнику розвинути підсилене відчуття просторового бачення та надав впевненості у віртуозному оперуванні лінією для побудовитворів. Михайло Кузів активно поринув у мистецьке життя міста – навчався малярству, вивчав та аналізував доробки класиків образотворчого мистецтва. Великий вплив на творче формування молодого художника допомогли наставники, які були випускниками львівської та київської шкіл – Б.Скиба, Ф.Василенко, С.Баран, К.Лисюк. Авторитетними для студента Кузіва були твори потужних майстрів пензля львів'ян Л.Медвідя, Б.Буряка, Р.Романишина. Такі обставини зумовили народження творів, наповнених майстерністю та неймовірною енергетикою [3,5].

Свій перший мистецький доробок Михайло Кузів створив ще у студентські роки – у 1991 році експонував першу персональну виставку в Бережанському краєзнавчому музеї, яка налічувала більше 50-ти творів. Переважна більшість ранніх робіт художника виконана у реалістичній манері, але значне місце займають полотна, у яких творчі пошуки «своєї мови» близькі до сюрреалізму, кубізму та символізму. На Бієнале сучасного українського образотворчого мистецтва «Відродження», яке відбулося у

Львові (1991), художник був вражений творами неоекспресіоністичних і сюрреалістичних напрямів [1, с.169], які вплинули на його подальшу творчість. Михайло Кузів почав активно схилитися у своїй манері зображення до модерністичних тенденцій [5].

Після закінчення інституту (1992), художник повернувся у Тернопіль і активно поринув у мистецьке життя міста – вступив до молодіжного об'єднання художників при Тернопільській обласній організації Співки художників України та розпочав активну виставкову діяльність у колі професійних художників. Вдалі мистецькі здобутки презентував персональними виставками у Львові (1993), Тернополі (1995) та став учасником низки інших проєктів. Визнання у мистецьких колах та професійність творів створило підґрунтя до вступу Кузіва у члени Тернопільської обласної організації Національної співки художників України (1995) [5-8].

Активна творча енергія спонукала митця до різноманітних способів реалізації потенціалу – від книжкових ілюстрацій до живопису на склі, виконаного в авторській техніці. За роботи на склі, Михайло Кузів став лауреатом міжнародної виставки «осінній салон «Високий замок» у 2002 році, а твори «Діалог з вічністю» (2000) та «Ангел» (2000) були опубліковані на обкладинці науково-популярного журналу «Людина і світ» і поєднують в собі геометричний абстракціонізм з фігуративом та мають семантичне звучання [9].

З 2008 р. художник поєднує мистецьку працю з педагогічною діяльністю. Михайло Кузів – викладач кафедри образотворчого мистецтва, дизайну та методики їх викладання факультету мистецтв Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Викладацька робота з молоддю наповнює новою енергією творчі здобутки митця. У свою чергу студенти охоче сприймають ази художнього втілення, якими він охоче ділиться.

Незаперечна істина – найкраще про творчість митця говорять його твори, а визнання формується любов'ю поціновувачів та відбором робіт мистецтвознавцями на престижні виставки та для авторитетних видань. Публікації зі світлинами творів художника та про його творчість увійшли у понад 40 видань України та Європи. Участь у

виставці в рамках мистецького проєкту «TheRomance ofRossia» у Лондоні [10]. в галереї AtThePlatformGallery, TheSaabShowroom, Piccadillystreet вивела творчість митця на новий шабель міжнародного рівня [11]. Його роботи відомі далеко за межами нашої держави, експонуються у низці музеїв України, в державних і громадських установах, у приватних колекціях України та у багатьох країнах світу. Він є постійним учасником понад 70-ти мистецьких вернісажів – обласних, регіональних, всеукраїнських та міжнародних, нагороджений грамотами, дипломами, подяками та низкою відзнак. Указом Президента України художнику присвоєно почесне звання «Заслужений діяч мистецтв України» з нагоди 25-ї річниці незалежності та за особисті заслуги перед нашою державою (2016).

До 50-нього ювілею художник підготував своєрідний підсумок своєї творчості, презентувавши виставку «Портал» (2015) [12], а через 2 роки «Шепіт землі» (2017) [13]. За цей час художник представив на огляд поціновувачів понад 120 нових робіт. Враження його творчістю висловила низка відомих художників, мистецтвознавців, представників влади. На одній з виставок, відома мистецтвознавець Віра Стецько озвучила думку, яка вже довгий час витала в художньому просторі України, що – «Кузів самобутній художник і один з найкращих в Україні» [12].

Великий творчий доробок поєднується з незмінною якістю його творів, а вдалі композиційні рішення та художньо-експериментальні технічні способи виконання підсилюють звучання полотен. «Його творчі задуми реалізуються на межі геометричного абстракціонізму, який не веде до елементарного спрощення, а виражається у близькому до експресіонізму пластичному коді...» [2, с.2]. У роботах митця симбіоз абстракціонізму з фігуративом у своїй образній структурі поєднується з сюрреалізмом і експресіонізмом. Ця ознака перенесення акценту від зовнішніх чинників відображення природи на внутрішнє її сприйняття формує потужні емоційні потоки. Безконечно динамічна кольорова гама та свідомо деструкція реальних форм з вкрапленнями сюрреалістичних зображень-символів створюють композиційні паузи та енергетичні згустки і переносять глядача в ірреальний простір [2, с. 2] (Рис. 1).

Рис.1. Михайло Кузів. Грані пізнання. Полотно, олія. 2015. Приватна колекція

Синтез стилів створює на полотнах сміливі та яскраві образи і відображає основну лінію творчості. Філософське переосмислення історії нашого народу висвітлює знаки, культурні нашарування епох, підсилені семантичним наповненням, абстрагованими формами у сучасному трактуванні. Піднесено виразні твори викликають у глядача чуттєву напругу. Героїчне минуле українського народу, його духовну спадщину з незламним прагненням людини до волі, немов перегукується із сьогоденням.

Рис. 2. Михайло Кузів. Сказання про С. Наливайка. Полотно, олія. 2013. Опубліковано в каталозі «Михайло Кузів. Малярство»

Змальовуючи постаті козаків і носіїв героїчного епосу – кобзарів, бандуристів, лірників, автор підсилює емоційну змістовність творів сміливими імпровізаціями з кольором, композицією та пластикою людських фігур [4,85] (Рис. 2).

У творчості Михайла Кузіва експерименти у галузі реалістичного живопису окреслені новими зображальними підходами. Відтворення краси навколишнього світу вибухає безмежною кольоровою гамою через його власну призму бачення барв. Митець багато працює на пленері і живе та емоційно-художнє спілкування з природою, щире захоплення розмаїттям її барв перетворюється на художнє відтворення дійсності, піднімаючи культуру реалізму на високий щабель мистецтва.

Особливу увагу художник приділяє осучасненню архітектурного пейзажу, в якому чітка побудова композиції та колорит немов би включають у себе весь спектр барв. Водночас кожен твір має певне колористичне наповнення, а впевнено вибудований предметний світ створюють довершену цілісну гармонію. Непростий жанр архітектурного пейзажу, який видає художника як віртуозного рисувальника з освітою архітектора, несподівані інтерпретації та вдалі прийоми зображення різноманітних архітектурних пам'яток вражають змістовим наповненням [4, с.86] (Рис. 3). На першому живописному пленері «Тобі, Богородице. Зарваниця – 2015» митець представив серію робіт, які були високо відзначені духовенством, владою та поціновувачами [14]. Одну з робіт художника було подаровано Главі УГКЦ Блаженнішому Святославу.

Натюрморти, з вражаюче гармонійно вибудованим мотивом та колористичною гамою, проникливо ліричні та наповнені символікою і декоративністю у поєднанні з акордним звучанням барв. Експресивність мазка, деструктивність (зміщення площин і предметів), роблять цей жанр живопису у виконанні митця дуже динамічним і впізнаваним. Важливим технічним прийомом у його творах виступає лінія, яка то переривається, то потовщується надаючи роботам легкості та цілісності.

Рис. 3. Михайло Кузів. Церква воздвиження Чесного Хреста у Тернополі. Полотно, олія, 2015, 50x70. Приватна колекція.

Висновки. Творчий шлях художника формувався під впливом новітніх тенденцій, які влилися в українське мистецьке середовище у 1990-х роках і розкрився новими гранями його мистецького самовираження. Малярство постмодерніста Михайла Кузіва співзвучно своєму часу і відображає синтез абстрактно-реалістичного світу, в який закладено глибокий історичний і тематично-філософський зміст. Вагома частина творчого доробку присвячена популяризації історичної спадщини нашого народу. Жанрові твори, цикли ліричних, епічних і міських пейзажів, натюрмортів у сучасному трактуванні розкривають невечерню творчу енергію майстра.

Література

1. Голубець О.М. Мистецтво ХХ століття: український шлях. Львів: Колір ПФО, 2012. 200 с.
2. Михайло Кузів. Малярство. Тернопіль–Львів, 2011. 28 с.
3. Маркович Марія. Між реальністю й абстракцією. Літературний Тернопіль: Літературно-мистецький і громадсько-політичний часопис. 2015. № 3 [64]. С.87-89.
4. Вольська С. Живописна експресія творів Михайла Кузіва. Літературний Тернопіль: Літературно-мистецький і громадсько-політичний часопис. 2015. № 3 [64]. С.84-86.
5. Інформатор: Кузів Михайло Петрович, 1965 р. н. Записано 15.03.2018 р. Вольською С.О.
6. Голод, Н., Дуда, І., Удіна, П. Кузів Михайло Петрович // Тернопільський Енциклопедичний Словник, Тернопіль. 2005. т. 2. К – О. С.267.
7. Українське образотворче мистецтво: початок ХХІ століття / редкол.: Чепелик В.А. [та ін.]; упорядкув. Кат.: Дерезус М.В. [та ін.]. К., 2010. С.193.
8. Художники України. Живопис. Графіка. Скульптура. Декоративно-прикладне мистецтво. Творчо-біографічний довідник. Випуск 2. Київ. 2001. С.118.
9. Людина і світ: щомісячний науково-популярний релігієзнавчий журнал. 2001. № 10 (493). Обкладинка.
10. Виставка в складі мистецького проекту «The Romance of Russia». – м. Лондон, Велика Британія. – 2002 р. (Каталог. – С.6).
11. Липнева виставка «Duffield Art Galleries». – м. Duffield. – 1996 р. (Журнал «Derbyshire life and Countryside». Липень 1996 р. С.50).
12. Сарматський О.У Тернополі – «Портал» у ХХІ століття. URL: http://teren.in.ua/2015/12/05/u_ternopoli_portal_u_xxi_stolittya_foto/#.VnBqvB89UEY.google_plusone_share.

13. У “Перемози” діє виставка одного з кращих художників України. URL: <http://zz.te.ua/u-peremozi-dije-vystavka-odnoho-z-kraschyh-hudozhnykiv-ukrajiny-foto/>

14. Микола Люшняк підтримав живописний пленер у Зарванці. URL: [http://zz.te.ua/mykola-lyushnyak-pidtrymav-zhyvopysnyj-plener-u-zarvantsi-foto/\(zarv\)](http://zz.te.ua/mykola-lyushnyak-pidtrymav-zhyvopysnyj-plener-u-zarvantsi-foto/(zarv))

References

1. Holubets O.M. *Mystetstvo XX stolittia: ukrainskyi shliakh*. Lviv: Kolir PFO, 2012. 200 s.
2. Mykhailo Kuziv. *Maliarstvo*. Ternopil-Lviv, 2011. 28 s.
3. Markovych Mariia. *Mizh realnistiu i abstraktsiieiu. Literaturnyi Ternopil: Literaturno-mystetskyi i hromadsko-politychnyi chasopys*. 2015. № 3 [64]. S.87-89.
4. Volska S. *Zhyvopysna ekspresia tvoriv Mykhaila Kuziva. Literaturnyi Ternopil: Literaturno-mystetskyi i hromadsko-politychnyi chasopys*. 2015. №3 [64]. S.84-86.
5. Informator: Kuziv Mykhailo Petrovych, 1965 r. n. *Zapysano 15.03.2018 r. Volskoiu S.O.*
6. Holod N., Duda I., Udina T., Kuziv Mykhailo Petrovych // *Ternopilskyi Entsyklopedychnyi Slovnyk Ternopil*. 2005. t.2. K-O. S.267
7. *Ukrainske obrazotvorche mystetstvo: pochatok XXI stolittia / redkol.: Chepelyk V.A. [ta in.]; uporiadkuv. Kat.: Derehus M.V. [ta in.]. K., 2010. S.193.*
8. *Khudozhnyky Ukrainy. Zhyvopys. Hrafika. Skulptura. Dekoratyvno-prykhadne mystetsvo. Tvorcho-biografichniy dovidnyk, Vypusk 2. Kyiv. 2001. S.118.*
9. *Liudyna i svit: slichomisiachnyi naukovo-populiarnyi rehiiieznachnyi zhurnal*. 2001. № 10 (493). *Obkladynka*.
10. *Vystavka v skladi mystetskohio proektu «The Romance of Russia»*. – m. London, Velyka Brytaniia. – 2002 r. (Katalohi. – S.6).
11. *Lypneva vystavka «Duffield Art Galleries»*. – m. Duffield. – 1996 r. (*Zhurnal «Derbyshire life and Countryside»*). *Lypen 1996 r. S.50*).
12. *Samarskyi O.U Ternopoli – «Portal» u XXI stolittia*. URL: http://teren.in.ua/2015/12/05/u_ternopoli_portal_u_xxi_stolittya_foto/#.VnBqvB89UEY.google_plusone_share
13. У “Peremozi” die vystavka odnoho z kraschyhkyh khudozhnykiv Ukrainy. URL: <http://zz.te.ua/u-peremozi-dije-vystavka-odnoho-z-kraschyh-hudozhnykiv-ukrajiny-foto/>
14. *Mykola Liushniak pidtrymav zhyvopysnyi plener u Zarvantsi*. URL: [http://zz.te.ua/mykola-lyushnyak-pidtrymav-zhyvopysnyj-plener-u-zarvantsi-foto/\(zarv\)](http://zz.te.ua/mykola-lyushnyak-pidtrymav-zhyvopysnyj-plener-u-zarvantsi-foto/(zarv))

Volska S.O.,

Candidate of Art Criticism, the teacher of department of fine arts, design and methodology of their teaching at the Ternopil National University, named after Volodymyr Hnatiuk

Ukraine, Ternopil

PHILOSOPHICAL IMAGERY OF ART MYKHAILO KUZIV

The article explores Ternopil artist post-modernist Mykhailo Kuziv, and a number of factors that have influenced the development of his art are followed. The types and genres of the masterpiece's paintings have been analyzed, which represent the deep thematic-philosophical content with a complex figurative structure. In artistic paintings the artist combines geometric abstract art with a realistic figurative, which are connected by dynamic color gamut. Interesting technical and compositional techniques reflect the high level of writing in realistic painting.

Key words: Artist, painting, abstractionism, expressionism, color gamut.

УДК 101.1

Гижя А.В.,

к. филос. н., доцент кафедры философии

Донецкого национального технического университета, 19andrey06@mail.ru

Украина, г. Покровск

ВОПРОС ВОЗНИКНОВЕНИЯ ФИЛОСОФСКОГО ЗНАНИЯ КАК ИММАНЕНТНАЯ ПРОБЛЕМНОСТЬ ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ РАЦИОНАЛЬНОСТИ

В статье рассматривается проблема генезиса философии как социо-культурной традиции. Объектом анализа служит общая проблема процессуального начала, возникшая на заре философии как вопрос о начале движения. Для достижения поставленной цели используются методы аналитического определения, логико-семантической интерпретации суждений, дедуктивной конкретизации анализируемого содержания. Полученные результаты формулируются как утверждения о (1) имманентной проблемности первоначала в философии, (2) двойственном характере первоначала, выраженном в его исторических и логических составляющих, (3) структуре понятийной экспликации события первоначала, (4) сущностной не детерминированности философского мышления.

Ключевые слова: проблема, философия, генезис традиции, первокатегория, рациональность, всеобщность, современность.

Древнегреческая философия является одним из краеугольных камней современной культуры и без неё последняя не может быть понята в должной мере. Это простое соображение определяет тему её интерпретации как безусловно насущную и значимую не только для духовно-интеллектуального состояния нашего современника, но и в целом для общества как играющую важную роль в регламентации функционирования всех прочих форм общественного сознания в наиболее общих истинностных категориальных параметрах.

Цель работы – в рационально-понятийном прояснении ситуации начала философской традиции, включающей в себя две основные содержательные компоненты. Первая выражена в комплексе исторических и социальных условий, способствующих генезису философии, вторая заключается в поддержании сущностного характера философствования. Соответственно, первая составляющая носит сугубо временной характер, вторая является акронической, обладающей качеством со-временности, снимающего аспект прошедшего времени.

Постановка проблемы. Генезис философии – это переход от предыстории философии к её истории. Можно говорить о предфилософских формах мысли, в которых осознание человека ещё не вышло на уровень отвлеченно-теоретического и систематического умо-зрения, но вопросы бытия человека в его универсально-космических характеристиках, пусть в образной и наглядной формулировке индивид уже задаёт. Таким образом, само начало философии попадает не в фиксированный хронологический интервал, а представляет процесс становления самосознания и, следовательно, определенная философия до философии уже была.

В соответствии с этим Ортега-и-Гассет пишет: «Что было до того, как началась философия, т.е. каково было родственное ей занятие человека? Не является ли философия всего лишь очередной ступенькой, на которую шагнула человеческая мысль, перебравшись с другой ступеньки, которая не была философией? Это означало

бы, что вся философия с момента её зарождения до сегодняшнего дня является лишь членом «диалектического ряда» гораздо более широкого, чем она сама» [1, с.227].

Однако дело обстоит не так просто, как это выглядит в процитированном предположении. Вопрос Ортеги поставлен неверно по форме и терминологической стилистике, что не позволяет даже начать осмысление ответа на него. С одной стороны, он пишет о таких занятиях человека, которые были «родственны» философии, имели, стало быть, с ней определенную смысловую связь. С другой стороны, он говорит о «другой ступеньке», философией не являющейся.

Наглядность «ступенек», прежде всего, рождает представление о линейном движении вверх, от низшего, того, что должно преодолеть, к высшему, относительно подлинному, что тоже, в свою очередь, будет со временем оставлено позади. Но ни религиозные формы общественного сознания, ни его мифологическая заданность не исчезли за прошедшие тысячелетия. Бессознательное, и к тому же мистифицированное общественное начало продолжает оставаться со времен фараонов главным компонентом в историческом становлении. Второе, упоминание о «диалектическом ряду» относительно дофилософских форм деятельности означает подспудное понимание универсализирующей гносеологической роли именно философского рационального теоретизирования, способного охватить в понятийно-категориальном выражении весь всемирный историко-культурный процесс во всём его многообразии и вариациях. «Диалектический ряд», в котором находится философия, есть *её же понятие* и потому она способна охватить в едином понятийном развороте все эти *иные* формы мысли и действия, и по этой причине она с этим рядом совпадает. Это принципиальный момент, в противном случае, если мы представим этот ряд как совокупность совершенно несходных этапов развития сознания (или способов его функционирования), то у нас

окажется выпущенной из виду цельность и единство человеческого бытия. Его осмысленность будет лишь частной и фрагментарной, поэтому в нем будет править случай и произвол, а это, в свою очередь, означает доминирование хаоса.

Изложение основного материала. Философия – это не очередная «ступенька» форм общественного сознания, а достигнутый способ организации и выражения истинностного знания, а отношение религии, разного рода мифологий, идеологий, науки и самой философии не выражается в структуре иерархической однонаправленной подчиненности, но практически существует, скорее, в симбиотическом взаимозависимом единстве. Это соответствует нашему представлению о начале философии как таком явлении, рамки которого должны быть оговорены в отношении того, что мы понимаем под началом (оно оказывается не безусловным, не абсолютным!) и какова связь философии с иными формам сознания.

Ортега, хоть и терминологически некорректно сформулировав свой вопрос, определенный ответ высветил уже в самом факте искомой некорректности. Весь предполагаемый «широкий ряд» лежит в русле предметного интереса и осмысления именно философского знания.

Это облегчает задачу выявления причин и условий его генезиса, поскольку исчезает проблема перехода религиозных и мифологических форм сознания в философские построения. Если же мы попытаемся обойти эту проблему тем, что отнесём возникновение философии к ответу греческого общества на новые потребности социально-политической жизни, то это будет неверной попыткой. Философия не связана – по крайней мере, непосредственно – с отчетливой её детерминацией какими-либо реалиями внешней материальной жизни. Но если это так, то философия не может математически точно доказывать свои положения¹, и, более того, не может их «выводить» из материальной действительности. Мы можем *показывать* что это так, но не *доказывать* в смысле дедуктивной выводимости.

Сошлемся пока на философские свидетельства, на слова людей, шедших путем мысли: «Итак, мы имеем дело с проблемой мышления, – говорит Мамардашвили, – которая содержит в себе определение человеком своего места в мире, учитывая, что такого места он не имеет. Нет никакой натуральной причины, природной последовательности событий, которая породила бы в человеке мысль» [2, беседа 6]. Мышление суть неприродное явление духа человека и оно не следует с необходимостью из сложившихся внешних условий. Ту же по сути идею находим у Ортеги-и-Гассета: «Философия не должна доказывать истину на примере жизни, напротив, она должна доказывать истину для того, чтобы наша жизнь обрела подлинность» [1, с.335]. Слово *доказывать* здесь употреблено не в прямом значении дедуктивного вывода, а в отношении того, что философия вводит истину в жизнь и тем наполняет её. В этих

суждениях отчетливо звучит та составляющая философского знания, которая определяет его в сфере именно *мета*-физического бытия. Она является не побочным и случайным моментом в философии, а ведущей компонентой мысли, формирующей её собственно начальный исток.

Философия знает жизнь в несравненно более широких и дальних перспективах, в которых собственно материально-телесная сторона мало-помалу уходит на второй план. Плохая и слабая философия увидит в этом возможность вообще отбросить эту сторону, но реально никогда не сможет это сделать. Хорошая подойдет к учету этого второго плана не как подлежащего игнорированию, а преобразует его содержательность в смысловые формы философского ракурса и включит в свое рассуждение, исходя из позиции не противопоставления материального идеальному, а их понятийного согласования.

Историко-философская тема *начала* сопряжена с опытом мышления каждого человека, и мы можем вполне корректно соотносить начало мышления в сознании отдельного индивида и начало общественно-историческое. Проанализировав собственные процессы мышления именно в ракурсе их начала, мы сможем сказать определеннее и о начале историческом.

Здесь мы обнаружим интереснейший результат, существенный парадокс движения вообще: *как* движение может начаться, если его не было в предшествующем состоянии, перед своим началом? Подтекст вопроса заключается в осознании возможности появления принципиально нового явления из/после существующих. Так ставит вопрос в своем основном произведении «Муламадхьямака-карика» индийский мыслитель буддистской традиции махаяны Нагарджуна [3]. В современном переводе с тибетского мы читаем:

*Движение не начинается в том, кто уже прошёл,
Движение не начинается в том, кто ещё не вышел,
Движение не начинается в том, кто движется сейчас.
Где же оно начинается?*

Далее.

13

Прежде начала движения его нет

Ни в том, кто движется сейчас, ни в том, кто уже прошёл.

Как же начинается движение?

О каком движении [можно говорить] в отношении того, кто ещё не вышел? [там же, с.241].

Наше бытовое сознание, знающее все ответы, такими вопросами не задается. И здесь оно ответит легко и не задумываясь: движение тела происходит вследствие толчка, силы, приложенной к этому телу, и совершенно нет никакой необходимости выводить (логически) движение из покоя. Однако Нагарджуна спрашивает не о физическом перемещении материального тела. Он спрашивает о том, как *мыслить* движение, как перевести видимое в понятийное, как правильно уяснить появление нечто из небытия? Мы спросим в той же структуре вопроса (тем продолжив и прояснив вопрос Нагарджуны) о *самом* мышлении. Сейчас нас интересует не движение, а то, как осуществляется мысль. В мышлении предметном и тематическом скрыто внутреннее развертывание

¹Математическая доказательность тесно связана с наглядностью, с тем, что можно представить *оче*-видно. Последнее вытекает из внешней предметности.

мыслительных структур, делающих возможным само понимание и предмета, и темы. Такую невыводимую вовне внутреннюю структуру² мы хотим уловить в её основных чертах.

Более развернутую формулировку проблемы *генезиса* находим у Чжуан-цзы, одного из основателей даосизма: «Если было начало (чего-то), то было и время до этого начала. И было время до того времени, которое было до времени этого начала. Если есть существующее, то должно было бы быть и несуществующее. И если было время, когда ничто существовало, то должно был бы быть и время до этого – когда даже ничто не существовало. Внезапно, когда ничто стало существовать, может ли кто-либо в действительности сказать, принадлежит ли это категории существования или несуществования?» (цит. по [4, 247]).

И Нагарджуна, и Чжуан-цзы озадачены не наблюдаемым движением, а процедурой мысли, представляющей вообще невозможной, ведущей к тупикам, неразрешимым в ясной логике. Предметное и материально-осязаемое явление является поводом к вопросу и путеводителем в ответе.

Итак, само начало (мысли) представляет для логического рассуждения загадку. Начало непроницаемо чистой логикой, поскольку та оперирует формальными понятиями, содержательно четко отделенными друг от друга. Но если разделение присутствует в самом используемом аппарате мыслительных *средств*, то оно из рассматриваемой темы не может быть удалено. Поэтому с таким понятийным обеспечением никогда не удастся раскрыть тайну генезиса нового содержания /явления /процесса.

Как быть? Ответ мы читаем у Гегеля: человек мыслит *всегда*. Нет начала мысли! Это важнейший результат. Мысль не прерывается, но имеет различные составляющие, одна из которых представляет ее ограниченную рассудочно-дискретную сторону, другая – всеобщую, интуитивно-континуальную. Их сочетание дает варианты рационального рассуждения. Здесь характерны слова Мих. Лифшица, сказанные в далеком 80-м году: «Рациональность не тождественна рассудку – скажем мы корифеям философской моды XX века и целому стаду их подражателей» [5, с.28].

Человек мыслит всегда, но подражатели философской моды об этом не знают, хотя могут тысячи раз читать это в текстах. Они не *узнают* это положение на основании собственного опыта, не в состоянии включить его в картину своих взглядов. В нашем (и гегелевском) ответе присутствует скрытая сторона, для кого-то, к сожалению, неприятно звучащая: *если человек не мыслит, то это, возможно, тоже навсегда*.

Мышление в фундаментальном онтологическом значении тождественно самому человеческому бытию. Чтобы быть, надо мыслить, но чтобы мыслить, надо *быть*.

Ответ Гегеля о мышлении мы переносим в историю, переходя от частного и отдельного к всеобщему и

единому: практика рассуждений в той или иной, протофилософской, форме в человеческом сообществе присутствовала всегда, как только сам человек выделился из природы. Доля философии есть в начальной мифологии и религии, и её дальнейшие метаморфозы связаны не с *началом* её как таковой, а с выходом на этап *имманентного* развертывания в понятийно-категориальной, трансцендирующе-логической, отвечающей её сути форме. Дальнейшие вопросы мы задаем, исходя из наличия этого этапа развития на собственной основе.

Решить проблему происхождения философии означает не только ответить на вопросы: когда, где, почему, из чего и как она возникает, представляя собой качественно новую форму сознания. Это только историко-хронологическая сторона, но требуется выяснить и бытийность сущностного аспекта, логическую сторону вопроса о начале. Собственно формализованное её выражение в ракурсе попытки правильного установления протоколно разделённых терминологических дистрикций мы видим у обоих приведенных мыслителей буддистской и даосской традиций.

Сами эти вопросы, в свою очередь, являются результатом рационально оформленного мышления, т.е. собственно самой философии. Таким образом, история философии не может быть ничем иным, как также философией. «История философии есть сама философия» (Карл Ясперс).

Ответы на поставленные вопросы будут неполными, если мы не зададим еще один: что такое философия? Здесь не может быть какой-либо однозначной и окончательной формулировки, дающей определение философии. Тем не менее, ее характерные признаки и отличие от иных форм мышления указать можно.

Философия, по Аристотелю, есть «наука, исследующая первые начала и причины» (Мет., 982b 10) [6, с.69]. Её некоторые характерные черты, вытекающие из такого рода познания, следующие:

– ориентация на умопостигаемую структуру сущего, её воспроизведение в категориях и понятиях. Философия всегда стремится к концептуальному охвату любой проблемы, выяснению ее скрытых причин и механизмов;

– особая роль языка в философии, поскольку своё понимание философ должен выразить в обычной разговорной речи или тексте. При этом в отличие от собственно научного знания, ему почти не требуется специальный терминологический аппарат, но необходима полная ясность используемых слов и контекста их употребления. Трудность для понимания философского текста состоит в том, что обычные разговорные слова используются в непривычном контексте. Это рождает обманчивую видимость простоты, которая, однако, выглядит, на первый взгляд, неприемлемо. Примером здесь может служить известное высказывание Гегеля о том, что «все разумное действительно, а все действительно разумно». Это – философское положение, которое в буквальном повседневном значении, очевидно, неверно;

– философия не объективна в естественнонаучном плане, она не берёт мир независимо от субъекта, но она и не субъективна, т.е. не является суммой случайных частных мнений. Философия стремится достичь

² Мы имеем в виду, что внутренняя структура самой мысли как таковой не может быть опредмечена и наглядно показана. Она обеспечивает дискурс, но последним не постигается во всей полноте.

понимания наиболее фундаментальной необходимости, лежащей в основе бытия и сознания;

– философия проясняет условия мышления, и сама образует те формы, в которых мышление осуществляется. Философия, таким образом, первична по отношению к любой форме общественного сознания – научному, политическому, идеологическому и т. д.;

– Аристотель отчетливо понимал, что философия выше практической «пользы»: «...к знанию стали стремиться ради понимания, а не ради какой-нибудь пользы. ...И так же как свободным называем мы того человека, который живет ради самого себя, а не для другого, точно так же и эта наука единственно свободная, ибо она одна существует ради самой себя» (Мет., 982b 20) [там же].

– философию Гегель определял, как «самосознание эпохи», но следует понимать, что это самосознание, т.е. понимание своих собственных условий существования, есть достояние не больших групп людей, не «широких народных масс», а выражает свидетельство, скорее, одиночного мыслителя, или всегда небольшого ряда философов.

Раннегреческие философы в начальный период своего творчества нередко проходили обучение в Египте и Ближнем Востоке. Там они получали знание математической, астрономической и общеприродной, физической направленности. Философию они не заимствовали, она целиком является порождением греческого духа. Этот момент следует подчеркнуть: обучение на Востоке давало грекам общую, практическую подготовку, но не основы философских рассуждений.

Первые философские представления в учебной литературе нередко характеризуются как «наивные», как «стихийный материализм». Такие оценки укоренились как в советской марксистской традиции, так и мировой, и в настоящее время они должны быть пересмотрены. Термин «наивный» вообще есть чисто психологическое определение, и употребляется в противовес «знающему» и «искушенному». Такое определение, следовательно, выстраивает в сознании линию прогрессивного восхождения от наивной античности с её упрощенностью и примитивизмом к знающей современности. Все прежние учения при этом считаются ведущими именно к современным представлениям, в этом случае они оцениваются как истинные и прогрессивные. Поскольку же так называемые «современные представления» не есть что-то однозначное и однородное и для разных культур, народов, идеологий они очевидным образом различны, то, соответственно, разными будут и оценки прошлых учений. В целом же такие оценки вообще лишены реального смысла и находятся за пределами собственно философии.

Часто используемое сочетание «стихийный материализм» представляет идеологически доступную и простую форму понимания, но несёт в себе противоречие, поскольку «стихийный» означает совершающийся вне и независимо от сознания человека, самопроизвольно, как чисто природный процесс, но «материализм» есть обозначение философского направления, которое, поскольку оно философское, всегда реализуется вполне осознанно, в познавательном усилии, развивая абстрактное мышление, и здесь не может быть какой-либо самопроизвольности. Это сочетание придает

материализму заметный физиологический оттенок и, представляя его чем-то «естественным», оказывает, тем самым, ему плохую услугу. Абстрактное философское мышление не «естественно», не природно и даже не является необходимым для функционирования человеческого общества, оно избыточно и составляет собственно человеческое начало, момент полной осознанности.

Впрочем, если все-таки пользоваться определением «стихийный», но делать это более последовательно, то следует признать, что вполне можно говорить также о «стихийном идеализме» греков, который был присущ их воззрениям не меньше «материализма». Означает же это наличие представлений о целом и всеобщем (т.е. идеальном) как первостепенном и главном относительно единичных и частных вещей (материально-вещественного аспекта). Греческая и вообще философская мысль хочет выразить единство бытия, сущего, утвердить его целостность и потому устремляется за пределы видимого и осязаемого мира явлений, по поводу которого высказываются те или иные мнения, в умопостигаемый мир идей. Но язык первоначальных размышлений на тему о вечном, всё определяющем и неизменном сверхсущем, естественно опирается на наличествующую обыденную лексику с её простыми, зримыми представлениями, рождая обманчивое ощущение относительно исходной материалистичности философских представлений.

Правильнее пользоваться в данном случае иной терминологией, которая не предугадывает вроде бы окончательный характер ответов, а показывает направленность и характерные черты философской мысли. Это, например, кантовский термин «трансцендентальный» (от *transcendo* (лат.) – переход), подчеркивающий переходно-границный характер философского знания как условия рационального понимания вообще.

Два дела были любимы человеком на всем протяжении его истории, это война и торговля. Философствование, как выражение человеческого начала, как его мера, должно иметь к ним отношение. Ведь процесс философствования охватывает всю жизнедеятельность человека, и повторяющиеся способы жизни говорят нечто о человеке, его сознании. В начальном становлении философии особую роль играет торговля. Война – занятие опасное, и времени философствовать там не слишком много. Тем не менее, в Мокшадхарме, философском тексте Махабхараты, древнем индийском эпосе, полководец ведет перед битвой ряд бесед с мудрецом-риши – о мироздании, познании, душе, жизни.

Но первая базовая философская категория и одновременно принцип философствования возникают в процессе торговой деятельности, на мирной рыночной площади. Здесь мы видим такую форму общения, которая не предполагала насилия над собеседником, не провоцировала агрессию, но, напротив, определялась взаимной заинтересованностью участвующих сторон. Это прообраз будущего философского диалога, в котором заинтересованность смещается от приобретения нужного товара к получению достаточно отвлеченной истины, не имеющей сиюминутной пользы.

Итак, в натуральном обмене товара на товар и, еще больше, в обмене на денежный эквивалент, вспыхивает искра будущей рациональной духовности в виде зарождающейся универсальной *первокатегории*. Обмен предполагает, что мы можем сравнить два совершенно различных предмета и привести их к одному знаменателю, общему содержательному итогу. Обмен во взаимном усилении сторон доводится до реализации состояния справедливости, либо стремится к этому. В процессе обмена каждый получает желаемое и оба участника оказываются в выигрыше. Точно так же происходит при обмене идеями. В принципе, при отсутствии внешнего принуждения, когда продавец мог заставить приобрести товар, стремление к справедливому обмену удается осуществить. Ситуация внешнего насилия вообще трудно представима в такой ситуации и, надо полагать, торговля вела именно к упрочению осознания состояния справедливости. *Справедливость становится первым социальным архетипом*, управляющим последующими социальными установлениями и политическими действиями. Во имя социальной справедливости, апеллируя к ней – демагогически или искренне – всегда в истории можно было поднять массы людей на бунты, восстание, революции. Так связаны два излюбленных дела, война и торговля. Вторая идейно может питать первую, а война способна привести к расширению рынка сбыта.

Искомая *первокатегория* пока имеет лишь внутренне ощутимый облик, определяется неким специфическим *ощущением эквивалентности* обмена. Два внешне разных предмета, которые нельзя сопоставить ни по физическим качествам, ни по материалу (например, домашнее животное, обмениваемое на орудие труда), были увидены как эквивалентные и это видение есть начало умо-зрения. Делается это, разумеется, не рассудочным путем логических абстракций, а улавливается интуитивно, поэтому мы и говорим, что особую роль здесь играет специфика внутреннего ощущения, внутренне постигаемых облик. Начало действия разума, таким образом, сопровождается ощущением справедливости совершаемого и, следовательно, выглядит как должное и необходимое. Далее нераскрытая содержательность практической эквивалентности начинает свой смысловой рост, постепенно конкретизируясь в близких понятиях. Следующий этап развертывания эквивалентности – представление о *равенстве*, идея которого в первую очередь отразится на уровне общественно-политического устройства. Равенство ведь здесь мы имеем не в натуральном виде похожих или вообще совпадающих предметов, а в отвлеченном смысле процедуры сравнения, приводящей к совпадению разных предметов по идеальной шкале удовлетворения потребностей. Материальная вещь начинает жить в формах идеальности, дополняющих ее натуральную природность. Равенство, далее, модифицируется в понятие *тождества*, являющееся уже сугубо абстрактным, лежащим в основании математики. На этом этапе осуществляется абстрактная мысль, начинающая жить относительно независимо от природной основы. Тождество, в свою очередь, выражает важнейшее понятие античности – *единство*, которое есть уже не абстрактная мысль, но

мысль, получившая необходимую для функционирования в познающем сознании конкретность. Положение о единстве человека и Космоса, о единстве мира как такового выражено уже в первых философских положениях. Это и совершенно абстрактный тезис, который не может быть подтвержден наблюдениями и прямо доказан, но и конкретный, позитивно работающий в познании.

С этого момента можно отсчитывать появление способной к обобщениям и конкретизации рациональной мысли. Это исток и философии, и будущего точного научного знания. На уровне осознания предметного тождества появляется мысль, *противостоящая* эмпирической данности, поскольку внешним образом все различно, но не тождественно. Мысль движется от видимости и очевидности представления к идее, смыслу, связности предметного содержания, а далее начинает отходить и от самой предметной наглядности.

Открытие-установление единства мира выводит человека на уровень понимания смысла. Здесь начинается формирование базовых онтологических экзистенциалов жизни человека – свободы и необходимости, соединённо выраженных в представлении времени с одной стороны как фатума и рока, а с другой – как ддящегося личностного усилия героя, свободного потому, что он не уклоняется от ударов космической судьбы и находит силы противостоять ей.

Единство мира, вводящее самопреодоление в жизнь человека, определяет и собственно его сознание как *самосознание*. Начало самосознания, дающее отчет свободе бытия человека, выступает как противостояние эмпирическому миру и сопротивление силе давления его материальной необходимости. Но здесь остается еще много скрытых и явных форм зависимости человека, именно вследствие его отталкивания от окружающего материального мира. Процесс отталкивания всегда оставляет субъекта в зависимости от того, от чего оно происходит. Противостояние миру ограничивает человека и заставляет его нередко попусту растрчивать свои силы. Оно само требует преодоления и выводит на следующий этап развития сознания и свободы – на *самостояние*. Философы знают о нем с самого начала.

Мы достаточно подробно рассмотрели историко-хронологическую процессуальную основу возникновения философского, всеобще-концептуального теоретизирования. Вопрос же буддистско-даосской проблемности начала движения (мысли) также получил определенное толкование, связанное с гегелевской констатацией мышления, как совершающегося *всегда*. Тем не менее, следует подчеркнуть вполне конкретную сущностную особенность философствования, заключающуюся в том, что насколько справедливо утверждение о его вечности, настолько же оно может быть понято как постоянно начинающееся. Именно в силу сущностной недетерминированности всеобщего (философского) мышления, в своём историко-эмпирическом, предметном развертывании оно есть постоянно возобновляемая и восстанавливаемая в своём бытии форма понимания. Предыдущий успех философа не влечёт последующего истинностного осмысления. Исток традиции, говоря иными словами, не остался в далеком прошлом и не

является предметом отвлечённого исторического и музейного интереса, но находится в состоянии систематического обновляемого бытийствования, он всегда актуально присутствует в настоящем времени, он – со-временен.

Соответственно такому подходу методологически корректным будет выглядеть требование такого прочтения источников, в котором они прозвучали бы, вне искусственной модернизации, *современно*. Это прочтение рождает живой диалог мыслителей, освобожденных от несвойственных им ветхих одежд прошедшего времени. Вся внешняя *ветхость* и кажущаяся *устарелость* – ненаучность! – философских суждений прежних эпох целиком относится к нам самим, к читающим эти тексты. Именно наше выпадение из современности рождает представление недостаточности трактовок, например, античной философии. Неполнота субъекта познания провоцирует ту же неполноту в изучаемом предмете. Поэтому необходимо стремиться зафиксировать те моменты в самопознании, – чем и является все дело философии, – которые обладают универсально всеобщим и наиболее конкретным содержанием. Благодаря такому усилению возможна реализация живой традиции мысли в любой точке текущей хронологии. Для этого с исторически конечными формулировками требуется поступать так, как предлагал делать Николай Кузанский по отношению к примерам – *трансцендировать* их. При этом исчезает их субъективно-историческая ограниченность – ветхость – и начинает отчетливо проступать неисчезающая новизна, исконное звучание *впервые*.

Итак, **общий вывод** заключается в том, что начало философской традиции обладает комплексом рассмотренных выше условий и возникающих смыслов, реализующихся в определённый исторический период, но этим проблема начала не исчерпывается. Действительная сложность реализации предельно общего теоретизирования вызвана необходимостью постоянной актуализации этого начала, наличия у философствующего субъекта не книжного, а реального внутреннего опыта целостности миробытия. Это, в свою очередь, означает, что традиция

философии при её внешнем разнообразии в сущностном отношении может прерываться, и тогда на арене социального познания будут доминировать разного рода начетчики, книжники и просто масса ординарных дипломированных профессионалов, прекрасно знающих тексты первоисточников, но далеких от их действительного толкования.

Литература

1. Ортега-и-Гассет Х. Что такое философия? М.: Наука, 1991. – 408 с.
2. Мамардашвили М.К. Эстетика мышления. URL: <http://www.philosophy.ru/library/library/html>
3. Андросов В.П. Учение Нагарджуны о Срединности : исслед. и пер. с санскр. «Коренных строф о Срединности» («Мула-мадхьямака-карика»); пер. с тиб. «Толкования Коренных строф о Срединности, [называемого] Бесстрашным [опровержением догматических воззрений]» («Мула-мадхьямака-вритти Актобхайя») / В.П. Андросов ; Ин-т востоковедения РАН. – М.: Вост. лит., 2006. – 846 с.
4. Налымов В.В. Вероятностная модель языка о соотношении естественных и искусственных языков. М.: Наука, 1974. – 272 с.
5. Лифшиц М. Мифология древняя и современная. М.: Искусство, 1980. – 582 с.
6. Аристотель. Метафизика // Соч. в 4-х т. Т.1. М.: Мысль, 1975. – 550 с.

References

1. Ortega-i-Gasset X. Chto takoye filosofiya? M.: Nauka, 1991. – 408 s.
2. Mamardashvili M.K. Estetika myshleniya. URL: <http://www.philosophy.ru/library/library/html>
3. Androsov V.P. Ucheniye Nagardzhuny o Sredinnosti : issled. i per. s sanskr. «Korenykh strof o Sredinnosti» («Mula-madkhiamakakarika»); per. s tib. «Tolkovaniya Korenykh strof o Sredinnosti. [nazyvayemogo] Besstrashnym [oproverzheniyem dogmaticheskikh vozzreniy]» («Mula-madkhiamakavritti Akutobkhiayya») / V.P. Androsov ; In-t vostokovedeniya RAN. – M.: Vost. lit., 2006. – 846 s.
4. Nalimov V.V. Veroyatnostnaya model yazyka o sootnoshenii estestvennykh i iskusstvennykh yazykov. M.: Nauka, 1974. – 272 s.
5. Lifshits M. Mifologiya drevnyaya i sovremennaya. M.: Iskustvo, 1980. – 582 s. 6. Aristotel. Metafizika // Soch. v 4-kh t. T.1. M.: Mysl, 1975. – 550 s.

Gizha A.V.,

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Donetsk National Technical University, 19andrey06@mail.ru

Ukraine, Pokrovsk

THE QUESTION OF GENESIS OF PHILOSOPHIC KNOWLEDGE AS IMMANENT PROBLEMATICITY OF THEORETICAL RATIONALITY

The article deals with the genesis of philosophy as a socio-cultural tradition. The object of analysis is the general problem of the procedural principle that arose at the dawn of philosophy as a question of the beginning of a movement. To achieve this goal, methods of analytical definition, logical-semantic interpretation of judgments, deductive concretization of the analyzed content are used. The results obtained are formulated as statements about (1) the immanent problem of the first principle in philosophy, (2) the dual nature of the original, expressed in its historical and logical components, (3) the structure of the conceptual explication of the event of the first beginning, (4) the essential nondeterminism of philosophical thinking.

Key words: problem, philosophy, genesis of tradition, first category, rationality, universality, modernity.

УДК 130.2:316.663.5

Зайченко О.Г.,

*к.філос.н., ст. викладач кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства
Київського Національного Університету Культури і Мистецтв, Sirtelle@yandex.ru*

Україна, м. Київ

АТРАКТИВНА ТАКТИКА І ОСОБЛИВОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ ТРАНСПОРТНИХ МУЗЕЇВ ШТАТУ НЬЮ-ЙОРК В АСПЕКТІ РОБОТИ ВІДПОВІДНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

В статті розглядаються атрактивна тактика і особливості менеджменту транспортних музеїв штату Нью-Йорк. Розглядаються музеї історії транспорту, музеї рухомого складу та музеєфіковані залізничні маршрути. Наводяться конкретні приклади реалізації їх атрактивного потенціалу. Також наводяться приклади роботи транспортних музеїв України. Аналізуються їх проблеми і перспективи. З чого виводиться можлива тактика підвищення їх популярності.

Ключові слова: транспортні музеї, анімація, театралізація, інтерактивність, екскурсія, цільова аудиторія, музейний простір.

Постановка проблеми. Транспортні музеї відзначаються високим потенціалом як з науково-популярної, так й з атрактивної позиції. Оскільки в них відкривається широке коло можливостей репрезентації історії становлення і розвитку транспортних засобів, створення інтерактивної експозиції, демонстрації їх роботи, колекцій рідкісних автівок, екскурсійної діяльності, музейних фестивалів тощо. Проте, на пострадянському просторі контактні транспортні музеї є, скоріше, рідкісними. Задіяння старовинних і просто цікавих за конструкцією потягів, трамваїв та інших транспортних засобів в екскурсійній діяльності подібних музеїв також є не надто розповсюдженим в Україні. Через що їх потенціал не реалізується повною мірою. Тоді як існує світовий досвід створення театралізованих екскурсій, квестів, фестивалів у подібних музеях, які додатково підкреслюють наукову, історичну і культурну цінність означених витворів людської цивілізації. Відповідно, не використовуються й можливості для позитивної трансформації певних музеїв. Що спричиняє необхідність широкого розповсюдження відповідних методик серед їх потенційних користувачів – музейних працівників. Оскільки аналіз атрактивних методик в транспортних музеїв тих же США дозволяє здійснити його адаптацію до українських реалій. Тому ознайомлення із атрактивною тактикою й особливостями менеджменту транспортних музеїв штату Нью-Йорк є важливим завданням на сучасній стадії приєднання вітчизняних музеїв до загальноєвропейського досвіду креативної трансформації музейного простору.

Мета роботи – проаналізувати методіку театралізації та анімації простору транспортних музеїв США й на означеній основі вивести алгоритм дій для транспортних музеїв України. Розглянути засоби залучення фінансового ресурсу та музейного волонтерства в музейний простір. В цьому аспекті поставити питання їх практичної реалізації музейними працівниками в умовах пострадянського культурного простору.

Виклад основного матеріалу. Транспортні музеї як відгалуження науково-технічних є досить популярними в культурному просторі Західної Європи й Америки в

тому числі через підвищений пізнавально-атрактивний потенціал. Частими є випадки, коли автівки, мотори, вузькоколійки тощо виявляються частинами популярних науково-технічних музеїв. Проте, в чистому вигляді до них можуть бути віднесені авіаційні музеї, автомобільні музеї, залізничні музеї, морські музеї, музеї мотоциклів тощо. В Україні широко відомими є музей КП «Київпастранс», музей техніки Фаєтон (Запоріжжя), музей електротранспорту в Донецьку, музей Київського метрополітену, музей Авіації в Києві, музей вінницького трамваю, музей Залізничного транспорту («Виставка рухомого складу»), «Закарпатська вузькоколія» (с. Колочава) тощо. До того ж Укрзалізниця має низку розгалужених музеїв та кімнат-музеїв [1]. З чого виходить їх висока популярність. Чи не найбільш музеєфікованою транспортногалауззю в Україні виявляється залізнична. Високою популярністю користується «Виставка рухливого складу» (із такими цікавими експонатами як вагон Столипіна; вагон, де було підписано текст договору про об'єднання УНР та ЗУНР; Чимала причина їх високої атрактивності в Україні те, що вони одними з перших стали контактними. Відвідувачів, які звикли до традиційного «нічого не чіпати» приваблює можливість заходити до «паровозів», ходити по ВІП-вагону 1939 року, потягати важілі, сісти на місце машиніста; в окремі дні покататися на метрополізді тощо. До того ж вищезазначений ВІП-вагон для державних і партійних діячів часто буває задіяним у кінозйомках в роки Великої Вітчизняної війни [2]. Повна або часткова контактність характерна також для авіаційних і трамвайних музеїв. Музеї, які спеціалізуються на автівках приваблюють саме унікальністю експонатів, серед яких незмінною популярністю користуються ретроавтомобілі. Незмінним успіхом користуються паради електротранспорту (відомі як паради старовинних трамваїв) у Києві Донецький музей електротранспорту виявився на тимчасово окупованій території. В Колочаві планується прокласти довкола скансену «Старе село» залізничну колію завдовжки 1000 м і запустити по ній вагон-музей. Незабаром по її коліях довжиною 800 метрів невеличкий вагончик, що належав

колись лісорубу, героєві соціалістичної праці Іванові Чусу, возитиме всіх охочих [3]. Можна помітити, що найвищі результати для науково-технічних музеїв (й транспортних зокрема) дає введення інтерактивної контактності при позиціонуванні їх в якості науково-творчих лабораторій за типом такої відомої в світі музейної франшизи як «Експериментаріум» [4]. Якщо згадати, що одним з перших взяв на озброєння інтерактивність «Дитячий музей Брукліну», то аналіз атрактивної тактики вкупі з особливостями менеджменту окремо взятих транспортних музеїв Нью-Йорку може відкрити перспективні напрямки для подібних музеїв України.

Трамвайний музей у Коннектикуті (Shore line trolley museum) розташований на краю доглянутого містечка Іст Хевен в штаті Коннектикут. Його концепція побудована приблизно на таких слоганах: пригода і подорож назад у часі. Жива природа Коннектикуту. Короткі лекції з історії залізничного транспорту. Окрема увага приділена дороговказам, які заздалегідь попереджають і дозволяють вчасно згорнути на потрібні дороги. Вказують вони назву старої лінії (Branford Electric Railway Historic District – лінія, що колись з'єднувала Іст Хевен та Бренфорд, та працювала з початку до середини ХХ ст). Багато в чому розташування означеного музею розраховано на автомобільне перевезення людей. Що додатково вказує на те, що «Америка – країна людей на колесах, які їдуть кожен день, часто тут все далеко від дому: школа, магазин, робота. І музей так само» [5]. Що може бути визнаною логістичною проблемою для більшості, крім автомобілістів. Втім, українські транспортні музеї рідко бувають розташованими за містом. Що робить їх досить відомими. Дуже позитивною практикою американських музеїв, яку доречно перейняти музеям України, є розміщення на вході стенду з проспектами інших музеїв цієї місцевості. Проте, розташування транспортного музею за межами міста виправдано мальовничими краєвидами, якими рухається транспортний склад. Так, в коннектикутському трамвайному музеї маршрут йде по болотах, де гніздяться яструби (osprey) і чаплі. Лінія починається на станції біля парковки, проїжджає ангари з експонатами (депо).

Іде крізь болота і заплави на кінцеву. І тим самим шляхом назад. По маршруту водій розповідає, проводить екскурсію, висаджує в депо і розповідає, веде далі і розповідає. Про експонати, місцевість, історію музею. Шлях одноколіїний. Має три зупинки, початок (будівля станції), кінцева (там нічого нема, окрім платформи) та депо. У депо стоять ангари із експонатами. Кожен експонат має номер, і стенд, де описана його історія.

У вагонах залишилися реклама відповідних років (30-х, 50-х, 2000-х тощо). У частину вагонів-експонатів, як і в Українських музеях, можна заходити. Наприклад, у трамвай з Нового Орлеана із ярусами підніжок, на яких їхали люди. Також тут же стоять декілька вагонів, що використовуються для екскурсій (зазвичай вони використовуються по черзі, але у дні великого напливу людей використовується по два трамваї на лінії). Біля депо також перебувають старі автобуси, що підлягають ремонту. У депо також представлений також вагон від

славетного потягу 143 (лінія PATH) який 11 вересня 2001 року не проїхав найскоріше платформу, а спробував вивезти з платформи максимум людей. І відвіз дуже багатьох, в останні хвилини, перш ніж остаточно рухнули Вежі-Близнюки. У музейної частини – в будівлі станції – є кінозал і фільми про те, з якого штату приїхали експонати а також – як і де вони раніше ходили. Є, наприклад, стенди, де відвідувач крутить генератор, від чого їздить трамвайчик, а також стенд з старовинним лічильником пасажирів, який треба тягнути за мотузку. Юним пасажирам особливо подобається, що на маршруті водій в формі, дає подзвонити в дзвоник [7].

Маленьким відвідувачам, як майбутньому країни, американські музеї завжди приділяють багато уваги. Для них на вході в музей є куточок з іграшковими дерев'яними поїздами та всілякі ліхтарі, семафори, станційні вивіски на стінах біля входу. Дуже просто тут вирішено проблему які з експонатів є контактними. Все, що не можна чіпати заховано під склом. Решту ж – можна [5].

Атрактивні заходи Трамвайного музею у Коннектикуті, загалом можна охарактеризувати як «свята у трамваї»: поїзд Великоднього кролика; день хоумскулерів; день матері; день батька (в означені свята при візиті з дитиною відвідувачу зроблять «подаруночок для мами та батька»); весняний і осінній тижні міграції птахів; субота супергероїв (діти в костюмах супергероїв, задіяні аніматори, а супергероям суспільства – поліцейським, військовим чи пожежникам – вхід безкоштовно з сім'єю з 4 осіб, якщо прибудуть у формі); день фундатора; ніч фотографа; астрономічні ночі та чарівний поїзд Санти тощо [8]. Музей співпрацює з туристичними компаніями (до них заїжджають екскурсійні автобуси), скаутами, бібліотеками, асоціацією залізничних туристів, кількома коледжами залізничників (по залізниці) [8]. Сайт музею дуже добре написано, багато презентацій та старовинних фото [7,9].

Трамвайний музей штату Нью-Йорк (Trolley Museum of New York) з знаходиться у містечку Кінгстон неподалік від дуже гарних гір Кетскіллс. Кінгстон – це популярне у туристів мальовниче містечко у долині р. Гудзон. На набережній, поруч з затокою, знаходиться морський музей. Там же починається лінія трамваю, яка має 3 зупинки: посадка біля морського музею, трамвайний музей-депо, і далі виїжджає на косу та їде уздовж Гудзона. Зупиняється на краєчку коси на місці для пікніків (Кінгстон-пойнт) – і їде назад. На кожній зупинці наявні столи для пікніка [5]. Сам музей невеликий, менше ніж подібний у Коннектикуті. Частина експонатів музею-депо лише реставрується. У самому музеї немає інтерактивних елементів. Але начебто наявна відеозона. Музей знаходиться в Кінгстоні з 1983 року. Хоча музей транспорту штату як організація з'явився в 1955 в Брукліні. На початку своєї діяльності він купував старовинні вагони і зберігав «де доведеться» [10]. Музей використовує ділянку залізниці Ольстера і Делавера. Сама музейна будівля стоїть на ділянці моторного будинку. Більшість експонатів розташовані просто неба, в багато з них можна зайти по драбинці, спуститися, ходити, сидіти, чіпати [11]. Ангар наявний лише один, і в ньому ведуть роботи із поточної

реставрації. Магазин-музей (і туалет) достатньо незручно розташовані над ангаром на другому поверсі. Саме приміщення починається в якості крамниці й продовжується як музей. Наявні вікна для спостереження за реставрацією внизу, в депо. Досить часто задіюється ресурс музейних волонтерів.

Музей представлено у всіх соціальних мережах. Він навіть торгує автобусними номерами на eBay. Адміністрація збирає пожертви, мотивуючи тим, що потрібна нова експозиція для ще одного вагона героїчного поїзда path 143 (який в день терористичного акту на Вежі-Близнюки мав найскоріше проїхати, але зупинився та взяв дуже багато людей, перш ніж атаковані хмарочоси остаточно впали), а також планують зробити окрему експозицію «День 9/11» (як в Америці називають 11 вересня 2001 року). Наприклад, було придбано поліцейську машину, вцілілу при обваленні веж ВТЦ. Меню сайту першими ставить три наступні пріоритетні вкладки: відвідувачі, жертводавці та волонтери. І пояснює, яким чином адміністрація покладає надії на зазначені три групи людей. Так само музейниками планується розширювати лінію; стати альтернативним туристичним транспортом до ще декількох популярних туристичних об'єктів місцевості; полагодити мотори і випускати на атрактивний маршрут більше трамваїв; лагодити шляхи тощо. Про всі зазначені цілі пояснюють і відповідно звітують про зроблене [12].

Окремо слід зазначити стосовно нью-йоркських атрактивних залізничних маршрутів музеєфікованими коліями та рухомим складом. Як зазначалося вище, трамвайний музей штату використовував частину ділянки старої лінії, що з'єднувала Ольстер і Делавер. Більшу частину цієї ж старої ділянки використовує дуже популярний музеєфікований екскурсійний потяг [13]. Що користується успіхом. Оскільки на півночі штату Нью-Йорк знаходяться мальовничі гори Кетскіллс (Catskills). Восени вони стають червоними, та жовтими. І багато хто хоче просто здійснити залізничну прогулянку по такому гарному мальовничому пейзажу. Проте слід застерегтися від можливого потрапляння у «пастки для туристів», коли відвідувач шукає привабливий музей чи унікальну місцевість, а потрапляє в «не справжній музей або у не справжню місцевість». Наприклад, потяг везе екскурсанта не через гори, а лише півгодинки на гору та назад, притому половину вікон затуляє скеля, а в іншу половину нічого цікавого не бачиш [5]. Подібна розташована просто поруч із музеєфікованою залізничною ділянкою від Ольстера до Делавера. Обізнані особи не сплутають із нею дорогу розраховану на неуважних шукачів «Залізну дорогу Кетскіллс». В США ошукані відвідувачі дуже просто подають у суд, тому вони прямо і не обіцяють «через гори», але створюють враження ніби вони і є тією самою «залізницею через гори». Притому, в них значно більш привабливий сайт і систематичне використання аніматорів [14].

Музей міського транспорту в Нью-Йорку заснований у 1975 році. Розміщено його під землею на станції метро 1935 року в Брукліні. Займає площу в цілий квартал. Один з входів оснащений підйомником для інвалідів.

Своє приміщення вони отримали не відразу музей отримав приміщення, а цікавий сайт в них з'явився не раніше, ніж три роки тому [15]. В його експозиціях представлено креслення і проекти метрополітену міста різних часів; виставка про наслідки 9/11, в тому числі відеозаписи та інтерв'ю очевидців; виставка про наслідки урагану Сенді (який затопив частину міста і багато ліній метро); історія будівництва станцій «сабвею»; експозиція стосовно наземного транспорту Нью-Йорку (автобуси, дизайн написів на табличках в метро, окремо зберігаються архіви музею, цифрові архіви в тому числі). В експозиції наявні вантажні вагони метро і автобуси в кількості двадцяти експонатів [15]. Музей міського транспорту проводить екскурсії, квести й музейні ігри. З останніх особливо популярними є наступні програми: склади мозаїку (оскільки метро Нью-Йорка здавна прикрашено монументально-декоративними мозаїковими панно, то для нью-йоркської дитини сама мозаїка часто асоціюється із метро); склади свій дизайн автобусу; зніми своє відео, використовуючи старовинні вагони тощо. Приваблюють юних екскурсантів такі елементи програми, як автобус в розрізі, де можна кпокрутити кермо; контактна експозиція вагонів; інтерактивні демонстрації того як працює "гібридний" автобус, як будують метро тощо. У філії означеного музею на вокзалі Grand Central популярністю користується величезна модель залізниці. Окремо заслуговують уваги програми для особливих дітей, артистів та інвалідів. Наявні також перекладач мови жестів, радіоекскурсії (використовується шийна гарнітура), екскурсії для сліпих [17]. Вагони можливо орендувати для свят і заходів. Наприклад, костюмованої джаз-вечірки. Пропонують вечори поезії і живої музики від поетичного товариства Америки – в самому музеї у старовинних вагонах; презентації книг та фільмів, що стосуються транспортної тематики. Є дуже специфічні програми: наприклад в певні дні можна прийти і помалювати ввечері в музейних вагонах. Або написати і почитати вірші. Тут, як і в багатьох місцях, є членство музею, що дає знижки, і непогані знижки. Для тих, хто має membership (членську карту) влітку проводяться екскурсії по історичних місцях Нью-Йорка. При бажанні на екскурсійних потягах, коли відвідувачі їдуть в поїзді певних років. Коли на екскурсію приходять косплеєри або історичні реконструктори означеного історичного періоду це сприяє додатковому глибокому атрактивному зануренню. Для окремих любителів наявні навіть екскурсії на занедбані станції [17].

Експозиція музею старовинного транспорту в музеї Лонг Айленді (Long Island Museum) не є контактною. Проте, наявні досить цінні експонати. представлено майже всі види транспорту, на якому проходило засвоєння континенту. Відвідувач може дізнатися як виглядали Баггі, фургон для морозива, Фургон для олії, кеб, поштова станція, омнібус. В експозиції представлено якими красками розмальовували візочки, як запрягали коней, які були іграшкові візочки і кого в них запрягали діти. А також невелика виставка європейських карет. Всі експонати є оригінальними [18].

Якщо порівняти вищезазначені типи роботи транспортних музеїв Америки з українськими реаліями,

напрошуються наступні висновки. Наприклад, у Києві на вокзальній експозиції «Виставки рухомого складу» наявні досить цікаві експонати у вигляді тих же паровозів та елітних вагонів. Він навіть є контактним. Інформація подана зручно для відвідувача. Наявна екскурсійна програма та ходить ретропоїзд. Музейники намагалися робити не менше, ніж робили американські музеї, доки не отримали заміську територію. Проте, недостатньо враховано особливості кожного виду цільових аудиторій. Наприклад, під час екскурсії на метропоїзді цікавість згасає після перших п'ятнадцяти-двадцяти хвилин. Оскільки сучасні вагони від поїзду-експресу причеплені до метропоїзду, попри весь свій комфорт, не підтримують атмосфери «мандрів на старовинному поїзді». Оскільки він прямує одним з кільцевих маршрутів Києва, то краєвиди відрізняються індустріальною буденною одноманістю. Анімаційна програма відсутня. До того ж наявні скарги на грубість працівників музею, які ще не достатньо зрозуміли наскільки вона відлякує клієнтів [19]. Проте, достатньо було б створити атрактивну програму, квести, задіяти аніматорів, збільшити сервісний аспект навіть без залучення значних фінансових коштів, щоб підвищити популярність й отримувати більші прибутки. На які можливо було б й обладнати «старовинні» вагони задля підтримання певної атмосфери та створення програм для різних типів аудиторій. Тим більше, необхідну ресурсну базу для подібної роботи він має. Питання лише у розробленні музейного менеджменту й зміні менталітету.

Подібні зрушення свого часу були зроблені і в Америці. Проте, ще одна типова риса американських транспортних музеїв, які базуються на рухомому складі це їх заміські маршрути мальовничими краєвидами. Проте, в Україні (де не кожен може дозволити собі мати автівку) якщо транспортний музей переїде за місто, він загубиться. Про нього просто забудуть. Виходом може бути додаткове прокладення комфортних автобусних маршрутів. Проте, довгий автобусний шлях стомлює відвідувача, і він прибуває «не у настрої» для атрактивної програми.

При тому, в Україні наявними є позитивні приклади відновлення київським музеєм електротранспорту ретро-трамваю на візку братів Струве 1910 року [20]. Його задіяно в екскурсійній програмі «Цікавого Києва», як одного з найпопулярніших атрактивних проєктів. Також музей електротранспорту проводить паради трамваїв [21]. Проте, значно частішими є випадки коли музеєфікований рухомий склад більше не задіюється навіть в екскурсійній роботі. Мало врятовує ситуацію й те, що в деяких випадках експонати є контактними. Ті ж київські музеї авіації та «Виставка рухомого складу» значно підвищили свою популярність відколи в першому стали проводитися регулярні фестивалі, а перший випустив на маршрут ретропоїзд. Навіть вагони трамваїв чи потягів, які недоцільно випускати на екскурсійний маршрут можуть стати привабливими для екскурсантів при відповідній тактиці анімації музейного простору, яка зіграє значну науково-популяризаційну роль в галузі транспортних музеїв України. Більш того, Трамвайний музей штату Нью-Йорк навіть з рутинного процесу ремонтування вагонів видобув атрактивну основу. Дії його адміністрації

стосовно здобування ресурсів на покращення своєї експозиції та роботи можуть стати прикладом для подібних випадків в Україні. Подібне рішення стосується багатьох випадків роботи українських музеїв та їх менеджменту. До того ж, це сприятиме як актуалізації музейної справи України, так і створення додаткових можливостей фінансування транспортної галузі.

Література

1. Музеї України. – режим доступу: http://www.uz.gov.ua/work_on_the_railway/our_leisure/museums/
2. Музей залізничного транспорту в Києві – режим доступу: <https://interesniy-kiev.livejournal.com/4439259.html>
3. Музей «Колочавська вузькоколія». – режим доступу: http://psloboda.at.ua/index/muzej_kolochavska_vuzkoKolijka/0-48
4. Музей популярної науки і техніки «Експериментаріум» <http://experimentarium.com.ua/>
5. Запис розмови з А. Токунь-Наймушиною від 12.02.2018
6. Фотоархів А. Токунь-Наймушиною III Лонг-Айлендського музею – режим доступу: <https://photos.app.goo.gl/LzAc6VtDLfH1z6PFf3>
7. Сайт музею в Коннектикуті. – режим доступу: <http://shorelinetrolley.org/>
8. Приклад свята супергероїв в Коннектикуті. – режим доступу: <http://shorelinetrolley.org/event/super-hero-day/>
9. Презентація з історії лінії на сайті музею. – режим доступу: <http://shorelinetrolley.org/about/trolley-towns-of-connecticut/>
10. Трамвайний музей штату Нью-Йорк – режим доступу: <http://www.tnny.org>
11. Експозиція трамвайного музею штату Нью-Йорк – режим доступу: <http://www.tnny.org/archives.html>
12. Плани майбутніх експозицій трамвайного музею штату Нью-Йорк – режим доступу: <http://www.tnny.org/vision.html>
13. Екскурсійний поїзд Олстер-Делавер. – режим доступу: <http://durr.org/>
14. Залізнична дорога Катскіллс. – режим доступу: <http://www.catskillmountainrailroad.com/>
15. Транспортний музей міста Нью-Йорк – режим доступу: <http://nytransitmuseum.org>
16. Колекція вагонів транспортного музею міста Нью-Йорк – режим доступу: <http://www.nytransitmuseum.org/exhibitions/collections/vintage-fleet/>
17. Освітні програми транспортного музею міста Нью-Йорк – режим доступу: <http://www.nytransitmuseum.org/learn/access-programs/>
18. Експозиція транспорту в музеї LongIslandMuseum. – режим доступу: <https://longislandmuseum.org/exhibitions/the-carriage-museum/>
19. Київський музей залізничного транспорту. – режим доступу: http://www.doroga.ua/poi/Kievskaya/Kiev/Muzej_zheleznodorozhnogo_transporta/3593
20. Бейкул С. П., Брамський К. А. Київський трамвай 1892–1992. К століттю со дня пуску в експлуатацію К.: «Будівельник», 1992 – С. 71
21. Парад трамваїв в Києві: от вагонів на конній тяг до новітніх Electron. ФОТІОрепортаж. - 17.06.17. – режим доступу: https://censor.net.ua/photo_news/444490/parad_tramvaev_v_kieve_ot_vagonov_na_konnoyi_tyage_do_noveyishih_electron_fotoreportaj

References

1. Muzei Ukrainy. – režym dostupu: http://www.uz.gov.ua/work_on_the_railway/our_leisure/museums/
2. Muzei zheleznodorozhnoho transporta v Kyjevi – režym dostupu: <https://interesniy-kiev.livejournal.com/4439259.html>

3. Muzei «Koločavska vuzkokoľivka». – rezhym dostupu: http://psloboda.at.ua/index/muzej_kolocavska_vuzkokoľivka/0-48
4. Muzei popularnoi nauky i tekhniky «Eksperimentarium» <http://experimentarium.com.ua/>
5. Zapys rozmovy z A. Hokun-Naimushynoiu vid 12.02.2018
6. Fotoarkhiv A. Hokun-Naimushynoiu Ta Lonh-Ailendskoho muzeiu . – rezhym dostupu: <https://photos.app.goo.gl/zAcvVtDLfH1z6PF3>
7. Sait muzeiu v Konektykuti. – rezhym dostupu: <http://shorelinetrolley.org/>
8. Pryklad sviata superheroiv v Konektykuti. – rezhym dostupu: <http://shorelinetrolley.org/event/super-hero-day/>
9. Prezentatsiia z istorii linii na saiti muzeiu. – rezhym dostupu: <http://shorelinetrolley.org/about/trolley-towns-of-connecticut/>
10. Tramvainyi muzei shtatu Niu-York, – rezhym dostupu: <http://www.tnny.org>
11. Ekspozytsiia tramvainoho muzeiu shtatu Niu-York, – rezhym dostupu: <http://www.tnny.org/archives.html>
12. Plany maibutnikhi ekspozytsii tramvainoho muzeiu shtatu Niu-York, – rezhym dostupu: <http://www.tnny.org/vision.html>
13. Ekspursiyni poizd Olster-Delaver. – rezhym dostupu: <http://durr.org/>
14. Zalizna doroha Ketskills. – rezhym dostupu: <http://www.catskillmountainrailroad.com/>
15. Transportnyi muzei mista Niu-York, – rezhym dostupu: <http://nytransitmuseum.org>
16. Kolektsiia vahoniv transportnoho muzeiu mista Niu-York, – rezhym dostupu: <http://www.nytransitmuseum.org/exhibits-collections/vintage-fleet/>
17. Osvitni prohramy transportnoho muzeiu mista Niu-York, – rezhym dostupu: <http://www.nytransitmuseum.org/learn/access-programs/>
18. Ekspozytsiia transportu v muzei Long Island Museum. – rezhym dostupu: <https://longislandmuseum.org/exhibitions/the-carriage-museum/>
19. Kyivskiy muzei zaliznychnoho transportu. – rezhym dostupu: http://www.doroga.ua/poi/Kievskaya/Kiev/Muzej_zheleznodorozh_nogo_transporta/3593
20. Bejkul S.P., Bramskij K. A. Kievskij tramvaj 1892–1992. K stoletiyu so dnya puska v ehkspluataciyu K.:Budivelnik, 1992 – S. 71
21. Parad tramvaev v Kieve: ot vagonov na konnoj tyage do novejsih Electron. FOTOreportazh. - 17.06.17. – rezhim dostupu: https://censor.net.ua/photo_news/444490/parad_tramvaev_v_kieve_ot_vagonov_na_konnoyi_tyage_do_noveyishih_electron_fotoreportaj

Zaychenko O.G.,

Candidate of Philosophical Sciences, Senior Lecturer of the Kyiv National University of Culture and Arts, Sirielle@yandex.ru
Ukraine, Kyiv

ATTRACTIVE TACTICS AND PECULIARITIES OF MANAGEMENT OF TRANSPORT MUSEUMS OF THE STATE OF NEW YORK IN THE ASPECT OF WORK OF RELEVANT INSTITUTIONS OF UKRAINE

The article deals with attraction tactics and features of management of transport museums of the state of New York. Museums of transport history, museums of rolling stock and museum-based railroads are considered. Specific examples of the implementation of their attractiveness potentials are given. Also, examples of work of transport museums of Ukraine are given. Their problems and perspectives are analyzed. From what appears a possible tactic of increasing their popularity.

Key words: transport museums, animation, theatricalization, interactivity, excursion, target audience, museum space.

УДК 130.2:316.663.5

Зайченко О.Г.,

*к.філос.н., ст. викладач кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства
Київського Національного Університету Культури і Мистецтв, Sirlie@yandex.ru**Україна, м. Київ*

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В СКАНСЕНАХ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ І КАНАДИ

В статті розглядається методика репрезентації національної культури в скансенах північної Америки на Фермерського музею в Куперстауні, музею Бетпейдж та «Села української культурної спадщини» в Едмонтоні. Виводяться основні принципи роботи означених музеїв із всіма можливими типами цільової аудиторії. Наводяться конкретні приклади анімації музейного простору. Також наводяться види та різноманітні варіанти освітньої роботи музеїв народної культури та побуту. Аналізуються розбіжності музейної роботи в скансенах України, Північної Америки та Канади. З чого виводиться необхідність досягнення гармонійної рівноваги між ортодоксальністю і новаторством в музейній справі України.

Ключові слова: *скансен, музейне волонтерство, анімація, інтерактивність, гра, музейний фестиваль, музейний простір.*

Постановка проблеми. Анімація й театралізація простору в скансенах Північної Америки і Канади є одним з пріоритетних засобів роботи з цільовою аудиторією. Оскільки найкращим досвідом людини є ігровий, вони підвищують привабливість музею, його відвідуваність та актуалізують навчально-педагогічні основи музейної роботи. Відповідно, ігрове інтерактивне занурення в певну атмосферу актуалізує культурну спадщину, а не знецінює її. Проте, на пострадянському просторі анімація музейного простору відбувається частіше на дні свят або музейних фестивалів, ніж на постійній основі. Притому, наявні випадки коли за творчої ініціативи музейних працівників України організовуються регулярні культурні події всеукраїнського масштабу. Притому, музеї народної архітектури і побуту високого рівню є досить популярними в Україні. Проте, за можливості креативного сприйняття досвіду американських і канадських колег реалізація значного потенціалу скансенів України досягла би максимального рівню. Що спричиняє необхідність серії досліджень з аналізу ефективної роботи в подібних музеях Америки та Західної Європи. Оскільки при володінні алгоритмом атрактивних дій в музеях під відкритим небом можливе більш широке та різноваріантне їх застосування. Тому ознайомлення із особливостями роботи вищезазначених музеїв є важливим завданням на сучасній стадії приєднання вітчизняних музеїв до загальноєвропейського досвіду креативної трансформації музейного простору.

Мета роботи –репрезентації національної культури в скансенах Північної Америки і Канади. Розглянути їх роботу з цільовою аудиторією. В цьому аспекті поставити питання про переосмислення значення волонтерства в музейній справі України.

Виклад основного матеріалу. Коли стосовно музеїв України ведеться мова про репрезентацію національної культури, основні ілюстрації припадуть на роботу в музеях під відкритим небом (відомих також як скансени). Що є природним, оскільки саме скансен надає можливість не лише експонування предметів народної культури, побуту й мистецтва. Але й провадити дійства з їх

реконструкції. Історизоване тло додатково оживлює спадщину минулого та занурює в певну атмосферу, в якій жили пращури та яка нині може бути відтворена лише в архаїзованому середовищі або музеєфікованому середовищі.

Широко відомі такі скансени України як Музей Народної Культури й Побуту в Пирогово, Козацьке селище «Мамаєва слобода» (м. Київ), Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» (м. Переяслав-Хмельницький), Музей народної архітектури і побуту імені Климентія Шептицького (Шевченківський гай) у м. Львові, Закарпатський музей народної архітектури й побуту в Ужгороді та дещо осторонь музей-скансен «Старе село» в Коложаві.

Більшість із них проводить регулярні заходи фестивального типу, ярмарки та майстер-класи. В основному, всі вони орієнтовані на репрезентацію саме національної культури та календарні святкування. Проте, слід зауважити, що в «Шевченковому гаї» окрім того регулярно відбувається сезонний Фестиваль середньовічної культури «Львів Стародавній». А святкування зимових свят «Спалах різдвяної звізди» вийшло за межі, власне, скансена у вигляді всеукраїнського фестивалю вертепів й парадів звіздарів починаючи саме з творчої ініціативи працівників «Шевченкового гаю» [1]. «Старе село» в Коложаві, порівняно з іншими скансенами України, територіально знаходиться дещо «на узбіччі». Щоб дістатися його (як і Коложави) доведеться долати ряд логістичних складностей. Що, певним чином, відносить означений скансен. Територіально він поступається всім вище переліченим музеям архітектури та побуту. З цілком більшого ресурсування його більше позиціонують як туристичну локацію. Проте, в «Старому селі» експонується хата єврея-шинкаря із, власне, шинком. Слід зауважити, що в жодному із скансенів України немає локацій, пов'язаних з співіснуванням українців з євреями, єврейськими громадами тощо. Тому ще одна історико-культурна сторінка життя України в скансенах зазначається схематично. Якщо взагалі зазначається. Що робить скансен «Старе село» унікальним. Тим більше, що на його території знаходиться меморіальна хата, присвячена історії місцевої єврейської громади із фотопортретами її представників. Із

«Старим селом» територіально межує музей «Колочавська вузькоколіяка». А сезон квітування на його території рідкісного крокусу Гейфеля значно підвищує його популярність навесні.

Таким чином, популярність скансенів у музейній справі України впадає в око. Вони активно функціонують та користуються попитом. Що не дивно для країни з багатою історико-культурною спадщиною. Проте, вони не справляють враження невеликого населеного «міста в місті», чого добиваються, наприклад, музейні працівники Північної Америки. Скансени України поза сезонними святами та запланованими фестивальними заходами справляють враження пустого (хоч і доглянутого) села/містечка. Хоч на часи «Сходження різдвяної звізди» кожна з експонованих в «Шевченковому гаю» була тимчасово «населена» працівниками музею в народних костюмах відповідних регіонів, які напрочуд вдало імітували інтерактивну населеність скансену, вступали в живі цікаві розмови з відвідувачами без завчених кліше (що сприяло глибокому зануренню в атмосферу закарпатського села на Різдво). До того ж дерев'яні церкви «Шевченківського гаю» використовуються за призначенням. Проте, до регулярної систематичної імітації населеності в музеях народної архітектури і побуту українські музейники не вдаються. Частіше до театралізованої анімації скансену під час чергового сезонного свята. Тоді як для Америки це є більш типовою практикою.

Достатньо буде розглянути та порівняти два скансени штату Нью-Йорк. Старий Бетпейдж та Фермерський музей у Куперстауні.

Музей під відкритим небом, історична реконструкція села «Старий Бетпейдж» (Old Bethpage Village Restoration, сокращено OBVR) знаходиться неподалік від Нового Бетпейджу, округ Нассау (Nassau) на Лонг-Айленді. Він позиціонує себе як живий музей історії, який надає відвідувачам унікальну можливість мандрувати в часі і відчувати життя, яке велося на Лонг-Айленді в 19 столітті. Село складається з 36 будинків, сараїв та будівель, що датуються періодом з 1660 по 1875 рік. Сюди було свезено будинки з різних місць «нвої Англії», а в 1970 році він відкрився для відвідувачів [2]. Задля втілення концепції живого музею, в кожному із будинків відвідувача зустрінуть музейні працівники, одягнені в костюми 19 століття. Вони розповідають тим, хто ввійшов у будинок, звідки цей будинок, хто в ньому жив, якого року цей будинок, для чого те чи інше начиння [2]. Більшість з них працюють на волонтерських засадах. Цікавою ілюстрацією до подібного типу музейної роботи є короткі й фрагмент з канадського серіалу «Бути Ерікою», коли головна героїня із подругою займаються музейним волонтерством саме у «Old Bethpage Village Restoration». Показано саме фрагмент «за лаштунками» музейної роботи, коли одна одягнена в сукню та чіпця за зразком XIX ст. героїня підміняє іншу на локації «Свічкова крамниця», а друга натомість іде загнати тварин до клуні. Причому, жодна з них не навчається музейній справі [3]. З чого можна зробити висновки, що (оскільки показано один з варіантів діяльності канадської молоді), що таким чином не обов'язково має бути зайнятий лише музейний працівник із профільною освітою. Що значно розширює можливості як для

музейної роботи, так і для дослідницько-реконструкторської діяльності молоді.

Щороку на території музею проводиться ярмарок Лонг-Айленду. Це явище традиційне, і багато що відтворюється на цій ярмарці роками за зразком саме традиційних ярмарків означеного регіону. Наприклад, у великому залі, що ззовні нагадує велику клуню проходить змагання на крашу вишивку, малюнок, краший пиріг, кращі квіти, краще фото тощо. Там же відбуваються виставки-продажі, святкування весіль тощо. Поруч, в історичних ярмаркових балаганах – виставка призових кабачків, яблук та інших овочів. Конкурс хто вгадає вагу гарбуза (в кінці ярмарку гарбуза важать, і хто вгадав – той номер отримає приз). Глядацькі ряди і сцена, де витупає комік та ляльковий театр з ляльковими виставами про Панча та Джуді. Карусельний орган без каруселі є окремою атракцією на кшалт «кинь монетку і послухай». Катання в причепі трактора та поросячий забіг користуються не меншою популярністю [2].

Дорога, що веде від паркінгу і будівлі входу в музей до старовинних будинків та залу у вигляді величезної клуні забудована дерев'яними наметами і столиків з близьким по сенсу рукоділлям. Наприклад, грубими сумками з шкіри або різьбленими іграшками. На столиках за трактиром проводяться майстеркласи для дітей. Наприклад, як зробити ляльку з ниток. Бувають також разові майстеркласи, приурочені до певних свят, всередині історичних будинків, на зразок приготування різдвяної індички на ваших очах на рожні незадовго до дня Подяки, день старовинної випічки тощо [4]. Або фарбування вовни старовинним способом – біля одного з будиночків під час ярмарку. Уроки танців зазвичай проводяться в ланках ярмарку та надзвичайно популярних Вечорів при свічках (Candlelight Evenings) [1].

В трактирі NoonInn продають безалкогольні напої, характерні для східного узбережжя, також один місцевий Root beer та GingerAle розповсюджений, Birch Beer місцевий з солоними паличками на зразок бубликів. Періодично сюди приходять персонажі з різних будинків, спілкуються, відпочивають та вертаються назад. Те, що невідомо, коли ти тут кого зустрінеш посилює атмосферу «живого середньо американського старовинного містечка». У кімнаті над трактиром на свята тут грають музиканти. Ці ж музиканти допомагають вчителю танців вчити народних танців 19 століття всіх бажаючих. А в спеку вони грають на тинистій галявині за трактиром. Напроти трактиру є альтанка, де виступає іноді живий оркестр [1].

Напроти трактиру – крамниця, а біля нього для дітей стоїть стовпчик з гілочками, на яких висять дерев'яні обручі та поруч лежать спеціальні палички. І можна навчитися або ганяти великий обруч по землі короткою паличкою, або кидати один одному невеликий обруч двома паличками. Такі історичні ігри для дітей. У крамниці ж продають сувеніри і льодяники. Також полки магазину є виставкою старовинних товарів. А на одній вітрині під склом лежать старовинні іграшки. Мармурові шарики як у творах Марка Твена про Тома Сойсра, лялечки тощо. Позаду магазину – кімнати господарів та кухня [1].

Далі розташовано камницю капелюшника, який начебто майструє капелюх (завжди один й той самий), але більше розповідає про технології і у нього представлені

різні стадії виготовлення капелюхів на різних болванках. Коваль же клепає по-справжньому: свічки, листя, цвяхи, гачки – і це можна не за дорого купити [5].

По другий бік від трактиру розташована будівля школи, де реконструйовано атмосферу середньоамериканську школу XIX ст. В школі можна побачити парти, стіл вчителя, мапи на стіні, дзвіночок, пічку, та уявити себе дитиною «часів Тома Соєра». Вчителя немає, але наявний музика, що ознайомить глядача із старовинними інструментами. Музикант то грає, то розповідає про старовинні мелодії або про струни з кишок тварин [5].

Якщо ж пройти всі дома за школою можна потрапити на ферму Пауелла. Вона є чи не єдиною місцевою будівлею, яка не була привезеною. На фермі наявні обори, і в них живі тварини, на них можна подивитися, та побачити як за ними доглядають. Наявні доглянуті гуси, кури, бик і корови. Проте означена локація не є контактним зоопарком, тварин можна лише розглянути [5].

Крім того, скансен проводить квести типу escape-room в одному з будинків. На Геловін же проводиться святкування і тематичний квест «із жахами». Проводяться також святкування з елементами історичної реконструкції. Наприклад, реконструкція бейсбольного матчу старих часів, або змагання ковбоїв із влучної стрільби (пістолети заряджають самим порохом, але постріл чутний, і порохового удару досить, щоб повітряна кулька на стовпчику луснула або не луснула; відвідувачі підходять і запитують, і їм все показують та розказують). Зокрема слід зазначити, що до дня виборів президента відбулася реконструкція виборів та свято із мітінгом суфражисток [5].

Особливо багато відвідувачів приваблюють «Вечори при свічках» (Candlelight Evenings), які проводяться взимку, між Різдом і Новим Роком. Зазвичай, відбувається це таким чином: Ввечері, близько 17 годин, як тільки сяє сонце, збираються бажанчі, попередньо купивши на цей день квитки, та йдуть зі свічками, підспівуючи хору з колядками, до селища по темній дорозі. Шлях освітлюється гасовими смолоскипами. У селищі ж горять свічки у вікнах будинків. Історичні реконструктори армії XIX ст. співають армійських пісень та час від часу виходять вистрілити з гармати. В трактирі при свічках продають напої, музики грають на другому поверсі при свічках. Надворі ж грає духовий оркестр в альтанці, а хор біля багаття співає колядки XIX століття. У будинку пралі розповідають про супрядки. В іншому будинку «справжній Санта-Клаус» веде список дітей. У великому залі проводяться уроки танців та відбувається спектакль за Діккенсом Там же виставлено велику прикрашену ялинку. Основне, що приваблює в цих ночах – атмосфера, в яку інтерактивно занурюється відвідувач за рахунок реконструкції зимових свят у XIX ст. і самого свічкового освітлення [5].

Дещо іншим чином організовано Фермерський музей у Куперстауні. Саме собою містечко Куперстаун відоме на всі США музеєм історії бейсболу. І люди ідуть туди здалеку. Загалом відвідують й інші музеї. Також означена місцевість відома гарними лісами, горами та озерами. Містечко було засновано батьком Фенімора Купера, тут він жив, творив свої романи. І, хоча більшість відвідувачів приїжджають заради бейсболу, сайт місцевих атракцій не дасть оминати Фермерський музей [6]. Вхід в музей

починається через велику воротоподібну споруду на кшталт головної комори, в якій проводиться виставка насіння та майстерклас із квітникарства для дітей та розмішено ілюстративний стенд із життя рослин. А також відбувається виставка-продаж вінтажних моделей вантажівок та іграшкової сільгосптехніки. Також відвідувачів зустрічає такий відомий екземпляр археологічної підробки XIX ст. як Кардіфський гігант, поруч з яким розміщено стенди із розповіддю його історії [7].

Одразу ж за означеними «воротами» відвідувач потрапляє на територію фермерського музею, організованого як щось реконструкція американського селища. Інколи в ньому проводяться виставки перших зразків сільгосптехніки, тракторів тощо. Причому всі зразки вінтажної сільгосптехніки є робочими. Якщо в Музеї Народної Архітектури й Побуту в Пирогово відвідувачів катають на конях у возі, то у фермерському музеї в Куперстауні їх катають на території музею на тракторі (у причепі). Для маленьких дітей організовано зону, де можна покататися на маленьких автівках і тракторах. Також на радість їм в музеї розташовано загородку з телятами та індиками [6].

Частина будівель належать садибі Ліппітт, фермі середини XIX століття (1800 року, яка включає в себе дві комори і шість інших господарських будівель, навіси для тварин, копильня і сімейний будинок Ліппітта). На фермі в інші сезони вирощують та збирають хміль, стрижуть овець, прядуть вовну, вирощують молодих тварин. Тварин діти відвідувачів можуть погодувати на Дитячому Скотному Дворі [6].

Так само як у «Old Bethpage Village Restoration» тут наявні історичні будівлі та музейні працівники у вбранні під XIX ст., які розповідають про саму споруду, професію того, хто тут жив, і де ця споруда раніше знаходилася. Присутні пряха (вчить прядсти), коваль в великій кузні серед безлічі інструментів, аптека тощо. Причому, кузня набагато більша, ніж у Бетпейджі. У друкаря в друкарні відвідувачі можуть отримати свій особистий, зроблений при них відбиток рекламного листка музею старовинним шрифтом, але набори шрифтів на столах складача чіпати не можна. В огороженій зоні можна побачити дуже красиві набори старовинних шрифтів та квітів в стилі модерн. В аптеці колоритна літня жінка розповідає про трави та показує приладдя на зразок пристрою для викачування горошин з лікарської речовини, ручний млин для перемелювання трав тощо. Поруч розташовано город з лікарськими травами [5].

Трактир на своїм влаштуванням нагадує той, що у Бетпейджі. З гостьовою кімнатою і такими ж самими як в Бетпейджі шашками з нарізаних кукурудзяних качанів, що лежать в корзинці біля старої потертої шахової дошки. В них можна так само сісти та зіграти, як і в Бетпейджі. Також в цьому скансені наявні старовинне кладовище і невелика церква [5].

Окрема окраса фермерського музею і джерело задоволення для відвідувачів – «музей, на якому можливо покататися». Це ручної роботи карусель «Емпайр-стейт», побудована на механізмі Алана Хершелла, спроектованому в 1947 р. Вона також є результатом роботи різьбяр Джеррі Хольцмана з Айсліпу і понад 1000 добровольців з усього штату Нью-Йорк. Вся робота зайняла більше двох

десятиліть. За основним задумом у її оздобленні продемонстровано 25 різьблених тварин, які представляють сільськогосподарські і природні ресурси штату Нью-Йорк. У деяких тваринок є свої імена, написані на табличках (наприклад, бобріха Беккі). На портретних панелях зображено відомих для Америки персонажів (наприклад, дядька Сема, героя романів Ф. Купера Звіробоя, Теодора Рузвельт та художницю-самоучку Бабусю Мозес). Восмифатові вигнуті фрески зображують моменти в історії штату Нью-Йорк. Ручні різьблені рами навколо дзеркал зображують одинадцять різних регіонів штату, а різьблені топоніми виділяють міста по всьому штату. Навіть балки каруселі на інші непомітні деталі вкриті ручними трафаретами з візерунком синього птаха, троянди, яблука, кленового листка тощо. Причому, частина внутрішніх стін дванадцятигранної будівлі каруселі зайнята під виставку опудал птахів штату [6].

Регулярне проведення святково-фестивальних заходів на кшталт фестивалю воркшопів є систематичною практикою означеного музею в Куперстауні. Проте, значна частина воркшопів присвячена саме фермерству, садівництву тощо. Наприклад, у коваля під час нього можна купувати зроблені для садові вказівники для засіяних грядок, у головній коморі відвідувачів навчають ґрунтам, добривам, та посадять з ними помідори у невеликі горшечки. В садібі навчають консервації у старовинний спосіб. Також можна долучитися до стрижки овець. І кожен воркшоп – має окрему реєстрацію, за окремі гроші. [8]. Фермерський музей, як і Бетпейдж, проводить «Вечори при Свічах». Багато елементів програми дублюється. Але виходить все ж інакше. Оскільки Бетпейдж націлений на історико-культурну реконструкцію. В Куперстауні ж основними пріоритетами є екологічна культура [5].

Окремо слід зазначити, що в куперстаунському музеї, на відміну від Бетпейджу, діє власне виробництво [8]. За рахунок чого асортимент сувенірних крамниць є значно ширшим. Крім того, в них досить багато речей ручної роботи на кожну категорію цільової аудиторії. Наприклад, від аптекаря – лавандова вода та бальзам для губ, від коваля – свічки, з типографії – невеличкі старовинні постери тощо. Також в Бетпейджі немає постійних крамниць. Окрім таких в самому скансені, де можна купити цукерки чи напої. Американські музеї розцінюють музейні сувеніри як досить серйозний компонент маркетингової політики. Окремий досить продуманий маркетинговий хід музейних крамниць в американських скансенах це групові сувеніри. Це заздалегідь розфасовані невеличкі подарунки, наприклад для групи школярів або інших категорій цільової аудиторії культура [5].

Ще одна продумана частина маркетингової політики американських скансенів це картки постійного відвідувача. Не кожний музей практикує подібні речі. Скажімо, в Бетпейджі немає картки постійного відвідувача (тільки дитячий та дорослий квитки). А у Фермерському музеї така картка (membership) наявна та дає знижку на всі товари й послуги (також є різні види білетів, сімейні, групові, для старих, студентів тощо). Відповідно, маркетингова політика Фермерського музею більш детально розрахована на роботу з різними видами цільової аудиторії.

Окремо слід зазначити такий скансен, історично пов'язаний із долею України як Музей «Село української

культурної спадщини» (Едмонтон). Він належить до класу архітектурно-побутових музеїв під відкритим небом. Спроектовано його у вигляді ранніх поселень східно-центральної Альберти. Будівлі були перевезені до Села та відповідно реставровані. «Товариство села спадщини української культури» було засноване в 1971-ому році з метою створення музею під відкритим небом, присвяченого поселенню українців у східно-центральної Альберти. Товариство ж і придбало землю для музею і розпочало переносити туди будівлі з ферм та містечок східно-центральної Альберти [9]. «Село української культурної спадщини» також використовує ресурс музейного волонтерства з ціллю анімації музейного простору. Всі вони так само одягнені в історичні костюми та грають ролі колишніх поселенців того регіону. І так само розповідають історії людей та їх життя в експонованих будівлях, знаходячись у відповідній ролі [9]. Проте, одразу звертає на себе увагу, що музей в Едмонтоні скоріше історико-меморіальний, ніж навчально-атрактивний з акцентом історичної реконструкції як вищезазначені скансени Америки. Крім того, це одна з важливих для української діаспори локацій, яка відіграє ресурсну роль для збереження національної пам'яті й української культури. В едмонтонському музеї проводяться екскурсії та концерти. Проте, він акцентує увагу саме на концентруванні інформації із заселення українців у Канаду, історії та культури України в діаспорі, пошуково-дослідницьких роботах та популяризації української культури за її географічними межами. До чого підходять із всією серйозністю. Наприклад, через «Село української культурної спадщини» можна отримати не лише екскурсійну інформацію, але й ознайомитись з архівами по темі, послухати інтерв'ю з родичами тих, хто колись жив у цих хатах, дізнатися з яких місць України вони походили, побачити їх архівне фото. Крім того, музейна політика «Українського села» зосереджена не лише на самому явищі еміграції українців у Канаду та історії діаспори як такої. Чи не у головному фокусі перебувають особистості емігрантів та їх життя. В тому числі засобами історичної реконструкції та музейного волонтерства. Також на території музею знаходиться пам'ятник Василю Стефанику та пам'ятник Канадському легіону та буфет. Американська традиція анімації музейного простору повністю виправдовує себе в даному музеї, оскільки чим пріоритетніше є передання національної спадщини та культури в сучасному суспільстві, тим більш історично й культурно точним й водночас атрактивним має бути спосіб музейного відтворення. «Село української культурної спадщини» успішно використовує ігровий підхід у поєднанні з контактною інтерактивністю, коли до всього можна дотикатися та проводяться воркшопи. Подібним чином час від часу занурюють у відповідну атмосферу працівники вищезазначеного львівського скансену «Шевченків гай». Проте, Америка й Канада роками використовують опрацьовану техніку систематичної коректної та культурної ігрової анімації музейного простору. Що йде на користь «Українському селу» в Едмонтоні та сприяє його популярності [9]. Означений досвід частково використовується в музеях України. Проте, нажаль, означена тактика музейної роботи у вітчизняних скансенах не є систематичною.

Таким чином, можна дійти **висновку**, що музейна робота із експозицією та креативним ресурсом скансену створює найбільші перспективи для репрезентації національної культури, оскільки музеї під відкритим небом найближче втілюють концепцію «живого музею» Ж. Рів'єра [10]. Чимало ресурсів у американських скансенах спрямовано на задоволення потреб якнайширшого кола цільової аудиторії. Причому, кожна деталь маркетингового ходу є прорахованою та не вважається «зайвою».

Як «живий музей» їх можуть використовувати як в музейній справі України, так і музейній справі Америки. Проте, для українських музейників властиво використовувати ігрові техніки інтерактивності у дні сезонних свят та фестивалів. Існують навіть випадки, коли за ініціативою скансену створюється регулярне дійство міського або всеукраїнського масштабу. Американські ж фахівці ведуть ігрове дійство історичної реконструкції на тлі скансенів онлайн. В тому числі за рахунок розвинутого музейного волонтерства. Таким чином досягається одразу декількох цілей. Сам музей виглядає не спустілим містечком/сільцем, що оживає тільки під час народних свят. Навпаки, створюється і підтримується жива атмосфера відповідної епохи з глибоким зануренням. На локаціях таким чином працюють як музейні працівники, так і волонтери.

В Україні також існує музейне волонтерство. Але вітчизняні музеї використовують цей ресурс в якості допоміжного. У музейне волонтерство ненадовго йдуть студенти. Через те, що досвіду роботи в них нема, серйозної роботи із потенціалом саморозвитку та більш глибокого входження у справу їм не дають. Таким чином, воно не сприймається як таке, що поглиблює професійний досвід. Вкупі із тим, що воно, зазвичай, не сплачується, відсутня практика заохочення подібної зайнятості, яка до того ж ніяк не підтверджується документарно молоді прагне радше працевлаштуватися, ніж займатися музейним волонтерством. А оскільки без досвіду та заробленої під час виробничої практики репутації працевлаштування в музеї неможливо, то молоді уникає подібного типу роботи в музейній сфері. Тоді як для Західної Європи й Америки їх задіяння поруч з історичними реконструкторами є типовою практикою для анімації музейного простору. Відповідно, частішою є практика, коли волонтер продовжує професійну самореалізацію в музейній справі. Відповідно, для музеїв України перспективним буде перейняття подібного досвіду музейного волонтерства як кар'єрного кроку. Тим більше, що для анімації простору скансенів потрібна в тому числі масовість. Також доречним буде досягти гармонійної рівноваги між ортодоксальністю і новаторством в музейній

справі України. Тим більше, що в цьому аспекті Україна має досить багатий насичений ресурс.

Література

1. Музей народної архітектури і побуту у Львові ім. Климента Шенгелівського. – режим доступу: <http://lvivskansen.org/>
2. Офіційний сайт музею Бетпейдж. – режим доступу: <https://www.obvrmassau.com/>
3. «Бути Ерікою» (Being Erica). Реж. Ф. Ерншоу, Х. Дейл-Канада. -2008. – режим доступу: http://seasonvar.ru/serial-705-Bit_Erikoi-1-season.html
4. День старовинної випічки в інстаграмі музею Бетпейдж. – режим доступу: <https://instagram.com/p/BYjCiOFHfV8M/>
5. Запис розмови з Я. Токунь-Наймушиною від 20.03.18
6. Фермерський музей на сайті місцевих атракцій Куперстауну. – режим доступу: <http://www.thisiscooperstown.com/attractions/farmers-museum>
7. Г. Матвеева Американский голиаф // Хочу все знать. Научно-художественный сборник. Составитель А.Н. Томили. Л., 1975. С. 277-281
8. Офіційний сайт фермерського музею в Куперстауні. – режим доступу: <http://farmersmuseum.org/>
9. Музей «Село української культурної спадщини» (Едмонтон). – режим доступу: <http://www.artsm.ualberta.ca/heritagevillage/ukemenu.php>
10. Живої музей / Російська музейна енциклопедія [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.museum.ru/rme/sci_live.asp

References

1. Muzei narodnoi arkhitektury i pobutu u Lvovi im. Klimenta Shenkelytskoho. –rezhym dostupu: <http://lvivskansen.org/>
2. Ofitsiynyi сайт музею Бетпейдж. –rezhym dostupu: <https://www.obvrmassau.com/>
3. «Buty Erikoiu» (Being Erica). Rezh. F. Ernshou, Kh. Deil-Kanada. -2008. –rezhym dostupu: http://seasonvar.ru/serial-705-Bit_Erikoi-1-season.html
4. Den starovynnoi vypichky v instahrami muzeiu Betpeidzh. –rezhym dostupu: <https://instagram.com/p/BYjCiOFHfV8M/>
5. Zapys rozmovy z Я. Tokun-Naimushynoiu vid 20.03.18
6. Fermerskyi muzei na сайті mistsevyykh atraktsii Kuperstaunu. – rezhym dostupu: <http://www.thisiscooperstown.com/attractions/farmers-museum>
7. G. Matveeva Amerikanskij goliaf // Hochu vse znat'. Nauchno-hudozhestvennyi sbornik. Sostavitel' A. N. Tomilin. L., 1975. S. 277-281
8. Ofitsiynyi сайт fermerskoho muzeiu v Kuperstauni. –rezhym dostupu: <http://farmersmuseum.org/>
9. Muzei «Selo ukrainskoi kulturnoi spadshchyny» (Edmonton). – rezhym dostupu: <http://www.artsm.ualberta.ca/heritagevillage/ukemenu.php>
10. Zhivoj muzej / Rossijskaya muzejnaya ehnciklopediya [elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupa : http://www.museum.ru/rme/sci_live.asp

Zaychenko O.G.,

Candidate of Philosophical Sciences, Senior Lecturer of the Kyiv National University of Culture and Arts, sirielleestel@gmail.com

Ukraine, Kyiv

FEATURES OF THE REPRESENTATION OF NATIONAL CULTURE IN THE SCANSEN OF NORTH AMERICA AND CANADA

The article examines the methodology for representing a national culture in the Scansen of North America at the Farmers Museum in Cooperstown, the Betpeige Museum and the Village of the Ukrainian Cultural Heritage in Edmonton. The basic principles of work of the designated museums with all possible types of the target audience are shown. Specific examples of animation of the museum space are given. There are also types and various variants of educational work of museums of folk culture and everyday life. The differences of museum work in the scansens of Ukraine, North America and Canada are analyzed. Which implies the need to achieve a harmonious equilibrium between orthodoxy and innovation in the museum business of Ukraine.

Key words: scansen, museum volunteerism, animation, interactivity, game, museum festival, museum space.

УДК 130.2

Кузьміченко І.О.,

*к.філос.н., доцент, завідувач кафедри гуманітарних наук**Державного закладу «Луганський державний медичний університет», meddekanat@ukr.net**Україна, м. Рубіжне*

ФУНКЦІОНАЛЬНА БЕЗГРАМОТНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК ПРОЯВ СУЧАСНОЇ МОЗАІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглянуто проблематику функціональної неграмотності людини. Здійснено аналіз функціональної безграмотності як явища. Акцентовано увагу на зверненні до художньої літератури, як одному з можливих шляхів подолання функціональної безграмотності населення.

Ключевые слова: *культура, інформація, функціональна безграмотність, особистість, цифрові технології, інтернет, література.*

Сучасна мозаїчна культура сформувалася під впливом величезного потоку інформації, що безперервно виробляють засоби масової інформації. Обсяг знань, що виріс непомірно (кожні два дні людська раса створює стільки інформації, скільки вироблялося від начала нашої цивілізації до 2003 року, а саме близько п'яти ексобайтів інформації у день), дуже важно піддається структуруванню, що, в свою чергу призводить до руйнування впорядкованості цих знань. Це пояснюється тим, що екран мозаїчної культури складається із розрізаних шматків, уривків інформації, пов'язаних випадковими відносинами близькості за співзвучністю, за часом або за асоціацією ідей. І, безперечно, ці шматки не можуть утворювати ієрархічну структуру, систему. Існуючи у мозаїчній культурі, людина знає про все потрошку, але не замислюється про взаємозв'язок фактів.

Сьогодні ми спостерігаємо випадковий характер розповсюдження повідомлень в мозаїчній культурі, які викликають припливи і спади цікавості суспільства до тих чи інших ідей. Так формується суспільна думка, що складається загалом зі стереотипів та забобонів, які не мають під собою абсолютно ніякої теоретичної бази. Радіо у свій час давало можливість керувати свідомістю однієї країни; телебачення, що домінувало до ери інтернет, виявилось інструментом для керування свідомістю групою країн одного регіону; інтернет створив інструмент для керування квазісвідомістю усього людства.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство усе частіше стикається з явищами культури, які не бажають вписуватися у світ з його надшвидким рухом уперед. Одним з таких явищ є функціональна неграмотність.

Мета роботи. Науковий аналіз даної проблеми, безумовно, сьогодні вкрай необхідний, так як для України, судячи з усього, вона загостриться вже в найближчому майбутньому.

Виклад основного матеріалу. Функціональна неграмотність – це складне і парадоксальне явище, яке уже не перший рік осмислюється вченими багатьох країн. У 80-тих роках минулого століття на Заході було звернено увагу, що не дивлячись на повальну грамотність, люди усе гірше справлялися зі своїми професійними обов'язками, і не тільки... Люди, що страждають функціональною неграмотністю, «ковзаючи»

по величезних масивах інформації, звичайно, пізнають слова, але не вміють декодувати текст, знаходити у ньому художній зміст або технічну користь, а це означає, що і читачі й глядачі з них досить специфічні, бо «споживати» вони прагнуть лише грубу мас-культуру. Деякі науковці функціональну неграмотність вважають навіть небезпечнішою, ніж звичайну безграмотність, бо вона вказує на порушення мислення, пам'яті, уваги людини.

На наш погляд, функціональна неграмотність є одним з породжень системної антропологічної кризи, яка, як говорив В.П. Тищенко, «проявляється в тому, що у нас панує бездітна педагогіка, безособистісна психологія й нелюдська медицина». Ми живемо в консьюмерістському суспільстві, де все підпорядковане отриманню прибутку, а «фрагментована» свідомість і функціональна безграмотність вкрай сприятливі для всіляких маніпуляцій: людину набагато легше в чомусь перекопати чи щось їй продати – будь-то жуйка або політична партія. Відділам реклами та SMM-маркетингу потрібні споживачі. А хто ще може стати кращим споживачем, ніж функціонально неграмотна людина?

Нехай у цих людей низький дохід, але їх легіон, а через низький IQ вони легко піддаються маніпуляціям. Яскравим прикладом ідеальної людини для сучасного світу і об'єкта соціальної турботи є головний герой роману Кена Кізі «Над гніздом зозулі», якого за допомогою лоботомії перетворюють на сліпоглухонімого паралітика, якого потрібно тільки мити, одягати і годувати.

Як уже зазначалося вище, саме 80-ті роки 20 ст. стали початком усвідомлення широкими верствами населення нового процесу, який отримав назву «функціональна безграмотність». За визначенням ЮНЕСКО, цей термін застосовний до будь-якої особи, яка значною мірою втратила навички читання та письма і є нездатною до сприйняття короткого і нескладного тексту, що має відношення до повсякденного життя.

Терміни для інтерпретації цього явища доволі різноманітні: «secondary illiteracy» («вторинна неграмотність»), «functional illiteracy» («функціональна неграмотність»), «semiliterate» («напівграмотні»), «dyslexic» («такі, що не володіють словником, з поганою лексикою»), «family literacy» – «родинна грамотність», а також «at-Risk» – «ті, що відносяться до групи ризику»,

або «знаходяться у небезпеці» (цей термін укорінився у США після доповіді «A nation at risk» («Нація у небезпеці»)).

Деякі роки тому у Франції визначили, що 20% населення функціонально неграмотні. У 1994 р. Баррі Сандерс опублікував книгу «A is for Ox», тема якої – катастрофічні наслідки функціональної неграмотності. За його думкою головна причина цього явища – зростаюче споживання електронних мас-медіа. Сандерс констатував: «Майже сімдесят мільйонів американців не у змозі розшифрувати попередження на етикетках лікарських препаратів або пробитися скрізь газетну статтю».

Безумовно, функціонально неграмотній людині доводиться нелегко не тільки в професійній сфері, але й на побутовому рівні. Їй важко вибрати необхідний товар, тому вона орієнтується тільки на етикетки, а не на відомості про товар, зазначені на упаковці; важко бути пацієнтом – при купівлі ліків незрозуміла інструкція щодо їх застосування; складно бути мандрівником, тобто орієнтуватися в дорожніх покажчиках; виникають проблеми з оплатою рахунків, заповненням банківських документів, оформленням поштових відправлень тощо. Як виявилось – функціональна неграмотність є однією з головних причин безробіття, аварій, нещасних випадків і травм на виробництві та в побуті. Задля порівняння, – функціонально грамотна людина є здатною мислити у категоріях проблеми, розуміти зв'язок речей і явищ, більш адекватно оцінювати ситуацію, швидше знаходити правильні та адекватні рішення, мати більший обсяг пам'яті, краще володіти мовленням. Вона легше вступає у контакт, більш критична, більш самостійна у спілкуванні і поведінці тощо.

Ще більш глобальний ризик для функціонально неграмотних людей – це маніпулювання свідомістю в умовах інформаційних війн. Невміння цієї категорії населення критично підійти до запропонованої інформації – величезна проблема, як ми мали змогу переконалися у нелегкий для усієї нації час.

Відомо, що середньостатистичний користувач інтернету прочитав не більше 20% тексту, який розміщено на сторінці, і будь-якою ціною уникає великих абзаців. Також слід зазначити, що людина постійно підключена до мережі, текст не читає, а скоріше, «сканує», на швидку переглядає по шаблону, що нагадує латинську букву F (спочатку зчитується декілька перших рядків текстового вмісту сторінки, потім її середина, де проглядається ще декілька рядків, вже частково, не дочитуючи рядки до кінця, а потім швидко проглядається самий кінець сторінки – подивитися, «чим справа скінчилася») – тобто буквально вихоплює шматки розрізнених даних, постійно перескакує з одного місця на інше, а інформацію оцінює виключно з позиції «поділитися», головним чином з метою визвати емоції аудиторії, що супроводжуються короткими репліками у СМС-форматі.

Функціональна неграмотність виникає через невідання (небажання) людини обробляти великі масиви інформації, які збільшилися (і щосекунди збільшуються) в рази. Є припущення, що захисною реакцією людського мозку, що еволюціонує досить повільно, є

забудькуватість, невміння витратити ресурси на складні завдання, неувважність тощо. Тобто смішні і банальні висловлювання, або симпатичні картинки з кошенятами у соцмережах викликають у людини прилив позитивних емоцій (бо вони легко обробляються мозком), а складні філософські трактати чи великі тексти таких емоцій не викликають (отже ендорфінне звання неможливе) і мозок починає «знищувати ресурс», і, як комп'ютер «зависає». Отже, можливо, усе на рівні фізіології? І усе ж таки, як здається, не все так просто.

Ще одна думка. Британський режисер-документаліст А. Кертіс пише: «Соціальні мережі – частина системи, що управляє світом. Вони харчуються гнівом і роздратуванням. Усе просто: сердиті частіше клікають. І якщо вони клікають, вони залучені. А Facebook тільки цього і треба. Щоб стати частиною системи і забезпечувати її безперерйну роботу, вам треба нервувати. І дуже можливо, що гнів середнього класу замість того, щоб стати паливом змін, просто підтримує міхур системи в стабільному стані. І на місці прогресивних ідей, які передбачають певний маршрут з точки «А» в точку «Б», прийшла статична система управління суспільством. І цій системі не потрібно, щоб ви були задоволені. Гнівайтесь. Корпораціям, які володіють цими ресурсами, тільки цього і треба».

Інтернет є і буде. І ми повинні бути готовими до того, що інтернет завтрашнього дня повністю перекреслить наші уявлення про можливе і неможливе в нашому житті і стане джерелом все нових і нових ілюзій. Цифрові технології забезпечують зручність, прискорюють, полегшують та допомагають людині у будь-якій діяльності. Мова йдеться лише про те, що у нових технологій є зворотній бік: вони дуже небезпечні для дітей та підлітків. І літак, і пароплав, і автомобіль були геніальними винаходами людства, що змінили його назавжди, хоча й викликали гострі дискусії у свій час. Але ж ми не саджаємо за руль малюка, а чекаємо поки він виросте, сформується у дорослу людину. Чому ж ми, не встигнувши відлучити дитину від материнського молока, вкладаємо у його руки планшет?

Усупереч минулим передбаченням сказати, що діти стали розумніше у еру інтернету не можна. Сьогодні одинадцятилітні діти виконують різноманітні когнітивні завдання на рівні восьми- або дев'ятирічних тридцять років тому.

Співробітники Корнельського університету у своїх дослідженнях виявили, що залучення дітей до екранів з раннього дитинства слугує тригером розладів аутистичного спектру. Соціалізація підлітків, що черпають моделі поведінки в інтернеті та соціальних мережах, терпить крах. Здатність до емпатії стрімко знижується, плюс невмотивована агресія... .

Можливо, «цифрові» діти стали більш креативними? Дослідження, проведені у Коледжі Вільгельма і Марії у Віргінії дали наступний результат: починаючи з 1990 року творчі здатності американських дітей пішли на спад, вони менше здатні виробляти унікальні й незвичайні речі, у них слабше почуття гумору, значно гірше працює уява та образне мислення.

Чи виправдовує усе багатозадачність, якою так пишануться «цифрові» підлітки? Сучасний підліток

робить домашнє завдання, одночасно розмовляє по телефону, проглядає електронну пошту тощо. Чи сприяє усе це нормальному функціонуванню мозока? Дослідження Стенфордського університету говорять про інше. Виявилось, що, так званих, багатозадачників збивають з пантелику відволікаючі маневри, їм важче зосередитися на завданні, вони частіше помиляються.

Сьюзен Адель Грінфілд, англійська письменниця, вчена і член Палати Лордів, що спеціалізується у області фізіології мозока, говорить: «Я побоююся, що цифрові технології інфантилізують мозок, перетворюючи його на подобу мозку маленьких дітей, яких приваблюють тріскучі звуки і яскраве світло, які не можуть концентрувати увагу і живуть сьогоднішнім моментом». Те, що не працює, відмирає. Наприклад, у людини, що не тренує пам'ять, виникають проблеми з пам'яттю. Мозок може не тільки розвиватися, але й, на жаль, деградувати. Приклад тому – цифрове слабоумство.

Отже, як бачимо, склалася досить суперечлива і неоднозначна ситуація: з одного боку, ми спостерігаємо стрімкий поступ технічного прогресу, але, як з'ясувалося, не встигло ще суспільство зробити перші переможні кроки, як виявилось, що підірвано сам фундамент, на якому воно повинно б стояти. Злидні породжують злидні, і в інтелектуальній сфері безумовно також. Одні люди стають все розумнішими (і їх, на жаль, значно менше), все вправніші оперують величезними масивами інформації, а інші перетворюються на безсловесну худобу. Причому абсолютно по своїй волі. Отже, згадуючи Ж. Бодріара, інтелектуального «гуру» постмодернізму, що відкрив нам очі на «нереальність того, що відбувається», ми втратили зв'язок з реальністю і ввійшли в еру гіперреальності – епохи, в якій картинка важливіше змісту, а зв'язок між предметами, явищами та їх знаками порушено. Бодріар наголошує на тому, що чим більше стає інформації, тим менше смислу [1].

Скарги на проблеми зі сприйняттям інформації можна доволі часто почути навіть у академічному середовищі, тобто від тих, хто за родом своєї діяльності повинен щоденно спілкуватися з людьми (навчати, читати лекції, приймати іспити). Вони сповіщають, що і без того досить низький рівень навичок читання і сприйняття інформації у аудиторії, з якою їм доводиться працювати, стрімко падає усе нижче і нижче.

Навіть високоосвічені люди з безумовно гарними навичками читання кажуть, що після цілого дня, проведеного у мережі за серфінгом серед масивів інформації та десятків і сотень електронних листів, вони фізично не можуть почати читати навіть найцікавішу книгу, оскільки читання уже першої сторінки обертається справжніми тортурами: не виходить заставити себе перестати сканувати текст, відшукуючи у ньому ключові слова; абсолютно не засвоюється складний синтаксис, що притаманний більшості класичних, високозмистовних або наукоємних творів, але який повністю відсутній у обміні телеграфною «СМС-відрижкою».

Який же вихід з ситуації, що склалася? Педагоги, психологи, письменники, філософи схилиються до думки, що підґрунтям даної проблеми стала втрата підростаючим поколінням цікавості до читання

художньої літератури. Голова ради директорів Google, член Академії мистецтв і наук США Ерік Шмідт висловлює занепокоєння: «Я до сих пір вважаю, що читати книгу – це найкращий спосіб дійсно дізнатися щось. І я хвилююся, що ми втрачаємо це».

Ще Умберто Еко у романі «Ім'я троянди» пропонував пускати у бібліотеку лише тих, хто вміє і готовий сприймати складні знання. Усі ж інші мабуть будуть у змозі читати лише вивіски та інтернет, а здатність ефективно сприймати складні тексти та читати і осмислювати складну літературу дуже швидко стане елітарним привілеєм, що буде доступний лише особливій касті людей.

Письменниця Сьюзен Купер, відома своєю фентезі-серією «Пітьма піднімається» заявила наступне: «Ми, вчителі, бібліотекарі, батьки, автори, несемо відповідальність за уяву дитини. Я не маю на увазі, що ми повинні їх навчати – це можна зробити не більше, ніж навчити метелика польоту. Але ви можете допомогти уяві правильно розвиватися, щоб вижити серед того, хто їй загрожує: надвикористання комп'ютерів і всього того, що я називаю *COC (SOS – Stuff on Screens)*. Я розумію, що вік екранів змінило століття сторінок. Але на всіх цих екранах є слова, проте для того, щоб залишитися в пам'яті, слова все ще потребують сторінок. Ми знаходимося в серйозній небезпеці забуття важливості книги».

Сьогодні в США, у родини освічених людей, почала поширюватися мода на обмеження та навіть заборону використання гаджетів дітьми. Ніщо не може замінити біологічної комунікації між людьми, живого спілкування батьків з дітьми, вчителів з учнями, однолітків з однолітками. І безумовно праві батьки, які водять своїх дітей в гуртки, читають їм книжки на ніч, разом обговорюють прочитане, перевіряють домашні завдання тощо. Кращих інвестицій в майбутнє дитини придумати неможливо.

Будь-яка інновація породжується різноманітністю, і усе ж слід визнати, що книги усе ж більш різноманітні за своїм контентом, ніж фільми. Їх автори не зв'язані у своїй фантазії з фінансовими вимогами, які несуть в собі кінопостановки. Так, кіно візуальне, видовишне, тому його можливості для впливу на масову аудиторію дуже великі. Келлнер, аналізуючи кіно, приходять до наступних висновків: «За допомогою свого стилю і форми інноваційні фільми можуть надавати бачення кращого життя, критичний погляд на справжній момент або філософське розуміння людського існування. Фільми потенційно мають утопічний вимір, що дозволяє аудиторії переступати обмеження справжнього життя і часу, щоб передбачати нові способи бачення, життя та існування. Вони також можуть просувати ідеалізовані погляди на кращий світ, створюють ідеологічний ореол, що при критичному осмисленні може породжувати розуміння ідеологічних проблем і битв їх ери» [2]. І усе ж таки посилені емоційна складова блокує раціональність і людина майже не в змозі опиратися істинам, що в неї, так би мовити, вводяться.

За словами Ніла Геймана, у художньої літератури (у загальному сенсі) є дві функції: по-перше, вона відкриває «залежність» перед читанням (бажання

пізнати, що ж буде далі, бажання перегорнути сторінку тощо – усе це заставляє пізнавати нові слова, інакше думати, рухатися вперед); по-друге, художня література породжує емпатію (людина, використовуючи свою уяву, створює цілий світ, починає відчувати речі, персонажів, відвідувати світи, про які ніколи б і не знала, а вертаючись у свій світ, безумовно змінюється, стає кращою. Отже емпатія – це інструмент, який збирає людей разом, не дозволяючи їм бути егоїстами).

Література, книги – це спосіб навчатися у тих, кого немає з нами поруч. Недаремно людство розвиваючись породило новий тип знань, які можна розвивати, а не постійно запам'ятовувати. Ейнштейна спросили, як можна зробити дітей розумніше? Він відповів, що якщо ви хочете, щоб ваші діти були розумними, читайте їм казки. Великий вчений у повній мірі розумів цінність читання й уяви.

Висновки. Отже, як бачимо, проблема функціональної безграмотності – це проблема світового рівня, і тут потрібен системний підхід. Світ не зможе рухатися вперед без людей творчих, людей, що мислять, мислять якісно і глибоко. І найкращий інструмент тут –

якісна література і вільний доступ до неї. Безперечно легко вдати, що ми живемо в світі, де суспільство величезне, а особистість менше ніж ніщо, і ніхто нічого не може змінити, але правда полягає в тому, що особистості змінюють світ знову і знову, створюючи майбутнє. Сучасний світ побудований мрійниками, але щоб пробудити їх, потрібні література і мистецтво, які несуть у собі деякий пасіонарний поштовх тим, хто в змозі його сприйняти.

Література

1. Бодрийяр Ж. Симулякри и симуляція / *Simulacres et simulation* (1981, рус. перевод 2011, пер. А. Качалова. – М.: Рипол-Классик, 2015. – ISBN 978-5-386-07870-6.

2. Kellner D. *Cinema wars. Hollywood film and politics in the Bush – Cheney era.* – Chichester etc., 2010.

References

1. Bodriyyar Zh. *Simulyakry i simulyatsiya / Simulacres et simulation* (1981, rus. perevod 2011, per. A. Kachalova. – M.: Ripol-Klassik, 2015. – ISBN 978-5-386-07870-6.

2. Kellner D. *Cinema wars. Hollywood film and politics in the Bush – Cheney era.* – Chichester etc., 2010.

Kuzmichenko I.O.,

Can.philos.science, associate professor, Head of the Department of Humanities of the State establishment "Luhansk State Medical University", meddekanat@ukr.net

Ukraine, Rubizhne

FUNCTIONAL ILLITERACY OF A PERSON AS A MANIFESTATION OF MODERN MOSAIC CULTURE

In the article the problems of functional illiteracy of a person are considered. The analysis of functional illiteracy as a phenomenon is carried out. The attention is focused on the reference to fiction as one of the possible ways to overcome the functional illiteracy of the population..

Key words: *culture, information, functional illiteracy, personality, digital technologies, internet, literature.*

УДК 340.12

Купін В.В.,

аспірант кафедри філософії ХНПУ імені Г.С. Сковороди, i0671566777@gmail.com

Україна, м. Харків

ПРАВОСУДДЯ ЯК ФЕНОМЕН ФІЛОСОФІЇ

Головна увага в статті зосереджена на дослідженні феномену «Правосуддя» та його ролі в бутті людини, як приватному, так і соціокультурному. За точку відліку береться припущення, що «Правосуддя» є самостійним філософським феноменом, відмінним від судочинства, спирається не тільки на розуміння кожної конкретної людини, але й на онтологічне розуміння «блага» та «справедливості» усього суспільства загалом. Відповідно до цього окреслення філософської проблематики Правосуддя впливає на людину, суспільство, владу, державу. Проаналізовано стан судової системи, яка покликана здійснювати Правосуддя, відношення до неї з боку суспільства та органів держави

Ключові слова: Правосуддя, судочинство, справедливість, благо, верховенство права, правова держава, права людини.

Постановка проблеми. Забезпеченню справедливості здійснення Правосуддя судовою владою в українському суспільстві на сьогодні приділяється значна увага. Разом із тим слід зазначити, що аналогічне питання було актуальним для філософів усіх часів, починаючи з досократиків. При цьому погляди на правосуддя загалом і на судову владу зокрема у філософів різних епох значною мірою відрізнялися, віддзеркалюючи загальний напрям європейської філософської думки, яку М. Гайдеггер справедливо ідентифікував як «забуття буття». Новітня Доба як епоха кризи культури надала значущості цього питання. Дослідження в другій половині ХХ століття на пряму постмодерну, його сутність і очевидна претензія утвердилися, як нова цивілізаційна парадигма, яка безальтернативно приходить на зміну модерну, дозволяє зробити наукове порівняння розуміння феномену правосуддя на головних етапах розвитку філософської думки, з огляду на унікальність їхніх онтологій і антропологій.

Історія філософії свідчить про наявність аналізу Правосуддя в часи Античності в працях Платона, Аристотеля, Сенеки, Цицерона. У Середньовіччі – Томи Аквінського. В епоху Відродження та Новий час – Т. Гоббса, Гуго Гроція, Ф.Г. Дильтея, Т. Компанелли, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Т. Морра, Ж.-Ж. Руссо. Подальші дослідження феномену Правосуддя можна знайти в працях І. Канта та Г. Гегеля, чії ідеї стали своєрідним фундаментом для сучасного розуміння теорії судової влади в аспекті розподілу влади, а також співвідношення інтересів держави та громадянського суспільства. Наприкінці ХІХ століття розробкою проблематики Правосуддя займалися М. Вебер, А. Дайсі, Г. Моргентгау, Дж. Томпсон. У ХХ столітті – Р. Двойкін, К. Косіо, Г. Радбрух, К. Шмідт.

Єдиним спільним процесом, який об'єднує світ початку ХХІ століття є симуляція, усвідомлена як деонтологізація, та онтологічне «з'явання», що є її наслідком. Однак можна стверджувати, що людина, продовжуючи екзистувати в «домі буття» (у розумінні М. Гайдеггера), утрачаючи при цьому фундаментальні засади свого існування.

Аналіз сучасних публікацій із проблематики судової влади дозволяє зробити висновок про відсутність у

науковців єдиного розуміння змісту терміну «Правосуддя».

Мета статті – виявлення основних закономірностей філософського феномену Правосуддя.

Виклад основного матеріалу. У радянський період термін «Правосуддя» найчастіше використовувався для охоплення цивільної та кримінальної процесуальних форм діяльності суду, інших видів чинне законодавство не передбачало. Типове визначення цього терміну подав В.М. Семенов, який трактував правосуддя «як діяльність суду з вирішення й розгляду в процесуальному порядку кримінальних і цивільних справ та застосування на підставі закону державного примусу до правопорушників із метою комуністичного виховання, попередження правопорушень і за хисту прав та інтересів громадян, соціалістичних організацій і радянської держави» [5, с.77]. Із початку 1990-х років виникли та були імплементовані в законодавче поле нові форми реалізації судової влади: конституційна, адміністративна юстиція, судовий контроль. Це призвело до широкої наукової дискусії про форми прояву судової влади, її функцій і способи реалізації. Разом із тим теоретична полеміка оберталася в основному лише навкруги термінологічних розбіжностей у позначенні діяльності суду з розгляду різних категорій справ. Аналіз сучасної наукової літератури дає підстави стверджувати, що термін «Правосуддя» вживається в таких основних значеннях:

1) як судова влада. Так, В.С. Шевцов зазначає, що «правосуддя – це найбільш значущий елемент судової влади, чим пояснюється найменування судових органів органами правосуддя» [7, с.180];

2) як форма реалізації судової влади. Така позиція узгоджується з положеннями всіх законів щодо судоустрою, які були чинними в Україні за часів незалежності. Станом на 24 серпня 1991 року діяв Закон «Про судоустрій» 1981 року, стаття 4 якого визначала, що «правосуддя в Українській РСР здійснюється шляхом:

1) розгляду й вирішення в судових засіданнях цивільних справ по спорах, що стосуються прав та інтересів громадян, державних підприємств, установ, організацій, колгоспів, інших кооперативних організацій, їх об'єднань, інших громадських організацій;

2) розгляду в судових засіданнях кримінальних справ і застосування встановлених законом мір покарання до осіб, винних у вчиненні злочину, або виправдання невинних».

У 2001 році зазначена стаття 4 була викладена в новій редакції, відповідно до якої: «правосуддя в судах загальної юрисдикції в Україні здійснюється шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних та інших справ, передбачених законом». Далі був чинним Закон «Про судоустрій України» від 2002 року частина 2 статті 1 якого передбачала, що «судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя у формах цивільного, господарського, адміністративного, кримінального й конституційного судочинства». Згодом – Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2010 року частина 2 статті 1 якого закріплювала, що «судову владу реалізують професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні шляхом здійснення правосуддя в межах відповідних судових процедур». На сьогодні є чинним Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2016 року частина 2 статті 1 якого передбачає, що «судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у межах відповідних судових процедур» [8].

У юридичній літературі невирішеним є питання відповідно до того, чи є правосуддя судженням про право (С.С. Алексєєв, В.С. Нерсєсянц, П.М. Рабінович, Н.В. Сібільова), чи воно є по суті «законосуддям».

Н.В. Сібільова зазначає, що при пануванні легістського (позитивістського) розуміння природи права й невизнанні існування самостійної незалежної судової влади як однієї з державоутворювальних інституцій діяльність суду при розгляді справ і винесенні судового рішення може називатися правосуддям лише як данина поняттю, що має свою історію й на побутовому рівні є усталеним у свідомості людей. Якщо бути термінологічно точним, то зміст судової діяльності за таких умов є законосуддям: суд лише застосовує закон [6, с.186-189]. Нині панівним є лібертатно-юридичний підхід до праворозуміння, згідно з яким право (на відміну від позитивістського підходу) ототожнюється не з нормою закону, а нормою права. В.С. Нерсєсянц визначає Правосуддя як судження, засноване на справедливості, причому не тільки стосовно особливих спорів у суді, а й щодо всіх питань державно-організованої влади. Саме Правосуддя з притаманним йому поєднанням примусу (сили) й права, з його правозахисною функцією, правовою організацією та процедурами, незалежним статусом, нейтральністю, об'єктивністю тощо виступає як первинний атом, прообраз, взірець і модель правової державності, правової форми організації та функціонування політичного життя [2, с.8]. Аналогічну позицію займає і С.С. Алексєєв, який інтерпретує правосуддя як «особливий вид державної діяльності, покликаний постійно в реальному життєвому бутті вирішувати різноманітні питання з позиції права. Правосуддя, на його думку, тому й виокремилася в процесі історичного розвитку з інших видів державної діяльності, що воно

за своєю організацією, складом, процесом тощо спеціально пристосовано, щоб досягалися істина і справедливість, забезпечувалися гарантії всіх осіб, які беруть участь у справі» [1, с.50]. П.М. Рабінович зауважує, що «Правосуддя як владне судження спеціальних державних органів про право, а право (за панівним на сьогодні європейським розумінням, що має своєю метою відмежуватися від континентальних, романо-германських коренів розуміння права та перейти до англо-саксонського праворозуміння) – як об'єктивно зумовлені біологічними й соціальними чинниками конкретні та реальні можливості задоволення потреб (інтересів) людини й усього суспільства» [4, с.4]. У науковому співтоваристві, за умов утвердження проголошених в Україні ідей верховенства права та побудови правової демократичної держави, саме такий підхід вважається цілком прийнятним. Отже, найчастіше Правосуддя трактується сучасними науковцями як діяльність органів судової влади з розгляду й вирішення юридично значущих справ у встановленому законом порядку. При цьому стверджується, що суд, відправляючи Правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує захист гарантованих Конституцією України й законами України прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства й держави. Специфікою ж діяльності судів, на думку науковців-юристів, є застосування ними закону під час розгляду конкретних справ в окреслених законом процесуальних формах цивільного, господарського, адміністративного, кримінального й конституційного судочинства [3, с.30-31].

Порівнюючи розуміння Правосуддя в радянські часи й до сьогодні, можемо стверджувати, що корінних змін у розумінні цього феномену не відбулося, ні науковці, ані законодавець принципово не змінили вектору свого осмислення.

Разом із тим певні зміни, безперечно, є. Ці зміни полягають у магістральному напрямі розвитку правової системи України загалом та Правосуддя зокрема.

Відтак, у розумінні законодавцем змісту концепту «верховенство права» акцент із законності як чіткої ієрархії нормативно-правових актів держави, змістився до обов'язковості примату прав людини. Тим самим законодавець пов'язав Правосуддя не лише із принципом верховенства права, але й із правами людини, однак суть тлумачення Правосуддя як форми діяльності суду з розгляду судових справ залишилася незмінною.

Висновки. Правова система України, як і українське суспільство загалом, піддається ґрунтовним змістовним змінам. Природа й сутність цих змін впливають не лише на формування особистостей сучасної української молоді, але й на якість суспільства в майбутньому. Тому відслідковування й аналіз тенденцій антропологізації, що відбуваються сьогодні в правовій системі є актуальним.

Правосуддя як філософський феномен на теренах української наукової думки досліджено недостатньо та потребує додаткового осмислення, адже розкриття філософського смислу Правосуддя, форм його здійснення, виявлення чинників детермінації та розвитку незалежної судової влади, антропологічних принципів її

морально-правового існування має істотне значення для побудови України як демократичної держави. Здійснення Правосуддя обумовлено прагненням держави захистити від будь-яких посягань установлений правопорядок, забезпечити утвердження соціальної справедливості та захистити основні, особливо важливі, соціальні цінності. Саме стан судової системи, яка покликана здійснювати Правосуддя, відношення до неї з боку суспільства та органів держави, спрямованість її розвитку істотно впливають на економічну та політичну сторони життя суспільства, на статус людини в суспільстві, рівень захисту її прав і свобод

Література

1. Алексеев С.С. *Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования* / С.С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.
2. Нерсесянц В.С. *Правовое государство, личность, законность* / Под ред. В. С. Нерсесянца, П. В. Мальцева и др. – М. : Нииправ. политики и проблем правоприменения, 1998. – 138 с.
3. Овчаренко О.М. *Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: Монографія* / О.М. Овчаренко. – Х. : Право, 2008. – 304 с.
4. Рабінович П. *Сучасне європейське право розуміння* / П. Рабінович // *Право України*. – 2006. – № 3. – С. 4-6.
5. Семенов В.М. *Суд и правосудие в СССР: Учебник* / В.М. Семенов. – М. : Юрид.лит., 1976. – 376 с.
6. Сибільова Н.В. *Еволюція поняття «правосуддя»* / Н.В. Сибільова // *Питання боротьби зі злочинністю: Зб. наук. пр.* – Х. : Право, 2005. – Вип. 10. – С. 186-196.

7. Шевцов В.С. *Право и судебная власть в Российской Федерации* /

8. В. С. Шевцов. – М. : Профобразование, 2003. – 367 с.

9. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 № 1401-VIII Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>. – Назва з екрана. – Дата звернення : 27.04.2018.

References

1. Alekseev S. S. *Pravo: azbuka – teoriya – filosofiya: Opyit kompleksnogo issledovaniya* / S. S. Alekseev. – M. : Statut, 1999. – 712 s.
2. Nersesyants V. S. *Pravovoe gosudarstvo, lichnost, zakonnost* / Pod red. V. S. Nersesyantsa, T. V. Maltseva i dr. – M. : Niiprav. politiki i problem pravoprimeniya, 1998. – 138 s.
3. Ovcharenko O. M. *DostupnIst pravosuddya ta garantIYi yogo realIzatsIYi: MonografIya* / O. M. Ovcharenko. – H. : Pravo, 2008. – 304 s.
4. RabInovich P. *Suchasne Evropeyske pravo rozumInnya* / P. RabInovich // *Pravo UkraYini*. – 2006. – # 3. – S. 4-6.
5. Semenov V.M. *Sud i pravosudie v SSSR: Uchebnik* / V.M. Semenov. – M. : Yurid.lit., 1976. – 376 s.
6. SIBIlova N.V. *EvolyutsIya ponyattya «pravosuddya»* / N.V. SIBIlova // *Pitannya borotbi zI zlochinnIstyu: Zb. nauk, pr.* – H. : Pravo, 2005. – Vip. 10. – S. 186-196.
7. Shevtsov V.S. *Pravo i sudebnaya vlast v Rossiyskoy Federatsii* / V.S. Shevtsov. – M. : Profobrazovanie, 2003. – 367 s.
8. Zakon UkraYini «Pro vnesennya zmIn do KonstitutsIYi UkraYini (schodo pravosuddya)» vId 02.06.2016 # 1401-VIII Rezhim dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>. – Nazva z ekrana. – Data zvernennya : 27.04.2018.

Kupin V.V.,

graduate students Department of Philosophy KHPU named by G.S. Skovoroda, i0671566777@gmail.com

Ukraine, Kharkiv

JUSTICE AS A PHILOSOPHICAL PHENOMENON

The main attention in the article is focused on the study of the phenomenon of "Justice" and its role in the existence of man, both private and socio-cultural. The starting point is the assumption that "Justice" is an independent philosophical phenomenon, different from the legal process, based not only on the understanding of each individual, but also on the ontological understanding of the "good" and "justice" of the whole society as a whole. In accordance with this definition of the philosophical issues of Justice affects people, society, power, the state. The state of the judicial system, which is intended to carry out the Justice, the relation to it from the part of society and state bodies is analyzed.

Key words: justice, jurisdiction, fairness, good, rule of law, constitutional state, human rights.

UDC 101.1::316

Rozhanska N.V.,

*Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor of the Department of Sociology,
Petro Mohyla Black Sea National University, natalia.rozhanska@gmail.com*

Ukraine, Mykolaiv

HUMAN EXISTENCE AS A SOCIO-PHILOSOPHICAL CATEGORY: AN ANALYTICAL CONSIDERATION

The purpose of this article is to clarify the meaning of the «human existence» concept as a socio-philosophical category through its comprehensive analysis. To achieve the purpose methods of logical analysis, linguistic analysis, contextual analysis and historical analysis were used. The main thesis of this article is the following: the concept of human existence has different meanings depending on the context. It takes on new meaning when used in socio-philosophical context. Firstly, its meaning depends on the historical period in which it is used. Secondly, its meaning depends on the language in which it is expressed. Thirdly, the use of the human existence concept in natural-philosophical or socio-philosophical context leads to a partial change of its content. We can give the following definition of a human existence as a socio-philosophical category. Human existence – is defined human being as a psychophysical entity in a particular social space-time (in a certain epoch and a certain society) as a specific personality.

Key words: *human existence, socio-philosophical category, philosophy of language.*

Formulation of the problem. Philosophical reflections on human existence are relevant at any time. To know the essence of human existence, its main characteristics, dominants and determinants is an important topic for philosophizing in any historical epoch.

When a philosopher seeks a scientific accuracy of the research, they must meet the following condition: during the same study each concept should be used in the same meaning. But a philosopher faces difficulties meeting this condition while using the human existence concept. The problem is that the two components of the collocation “human existence” (“human” and “existence”) have no common standard definitions. Hence their combination cannot be perceived by the reader in the sense that the author lays. In particular it concerns to the thinker who wants to use the “human existence” concept to build his socio-philosophical theory.

In the philosophy of language and the history of philosophy studies of ambiguity philosophical and scientific concepts are conducted. For example, Ukrainian philosopher and linguist Alexander Potebnia paid great attention to the relationship between the etymological meaning of the word and its further use as a scientific term. He also studied the problem of understanding the statement. His most important discovery is the assertion that it is impossible to convey your idea to a person, it is possible only awaken their own idea [1]. But today there are no studies concerning ambiguity of the “human existence” concept and its use in the socio-philosophical context.

The purpose of this article is to clarify the meaning of the “human existence” concept as a socio-philosophical category through its comprehensive analysis. To achieve the purpose the methods of logical analysis, linguistic analysis, contextual analysis, and historical analysis were used.

Basic material presentation. The main thesis of this article is the following. The concept of human existence has different meanings depending on the context. It takes on new meaning when is used in socio-philosophical context. The first argument to prove the thesis is connected with history of the emergence and use of the term «existence».

The concept of human existence is derived from the generic concept “existence” by the addition of species-specific trait “human”. But the problem is that the concept “existence” does not have the same meaning. Bertrand Russell wrote, “I think an almost unbelievable amount of false philosophy has arisen through not realizing what ‘existence’ means” [2, p.234]. It differs in metaphysics and other philosophical sciences, ancient and modern historical periods, in the texts of various philosophers. This affects the term of human existence.

The existence (from Latin *existo*) – the concept of European philosophy, expressing an aspect of being. The concept appears in an ancient Greek metaphysics. In the late Roman philosophy the difference between essence and existence was analyzed, existence often means a specific reality of things. In the Middle Ages the concept of existence plays an important role in understanding the Christian dogma of creation which causes a dispute between nominalism and realism. In modern times philosophical currents of empiricism and rationalism appeared which have different understandings of the nature and value of existence. Discussion of this topic continues in German classical philosophy as understanding the interrelation between thinking and being. The philosophy of existentialism gives priority to understanding of human existence, correlating it with transcendence (going beyond its limits).

In the philosophy of existentialism by this term refers exclusively human existence. The central questions of existentialism – the existence of a person, the meaning of their life and the fate of the world – extremely conformable anyone to think about their existence. That’s why existentialism is so popular today. Existentialism is based on the subject, believing that existence precedes essence. Jean-Paul Sartre and other philosophers-existentialists believe that the subject, whose existence precedes essence, it is a person exclusively. Martin Heidegger calls it “human reality”. In other words, the existential problems – this is a question about the fact of human being. This is a question about the experience of a person’s way of existence. The existence or existential – it is something inexpressible with words. This is

something that can never be an object because the person is not able to look at themselves from the outside. The existence defies rational comprehension. The only possibility to know it is to survive it. Karl Jaspers believes that human existence is revealed in the «borderline situations» – in situations of suffering, poverty, violence and hostility of the world in which a person lives [3].

Thus, historical analysis shows that the term «existence» has no exact meaning. This is recognized by the philosophers who have used it and who have difficulty in doing so.

The second argument to prove the main thesis of this article is connected with etymology of the term «existence». The thing is that meaning of the term «existence» acquires different shades depending on the national language. Existence is the concept of European philosophy, expressing an aspect of being. It appears in a Latin philosophical literature as a translation of the Greek ὑπαρξις (actual being).

Christopher John Fards Williams explains: «The Indo-European languages in which all the philosophers from Parmenides to Sartre have written have a verb represented in English by 'be', which some of the time at least does the same work as is done by 'exist'. Everything that can be called philosophy of existence that was written by the Greek philosophers of antiquity was expressed with the help of 'einai', the Greek equivalent of 'be'; and it is impossible to reach any clear understanding of their doctrines without examining how they used this word, and how its synonyms in other languages are used» [4, p.VIII-IX]. So we have difficulties in translating the concept of existence into English and understanding it. But it applies in particular to the translation of the word into Russian or Ukrainian.

This concept was developed mainly in Western European languages: Latin, English, German, French and others. Translation of philosophical term into another language, such as Slavic, is always a creative act. It is very difficult to translate the idea from one language into another one without adding new semantic accents or without losing the existing ones. Because language, as the Ukrainian philosopher Alexander Potebnia proved, is not a way to transfer a finished idea; it is a way to create it [1]. In this regard, the scientist has identified the so-called «inner form of a word» which is related to the etymological meaning of the word and directs mind in a certain way.

Conception of the inner form of a word is justified by A. Potebnia in his 1926 work «Thought and Language». The notion of inner form was borrowed by the scientist from Wilhelm Humboldt. This concept is fundamental to the theoretical constructs of A. Potebnia; it is significantly transformed and interpreted by scientists on the basis of Slavic Linguistics. V. Humboldt talked about «inner form of language». But reducing it to «inner form of a word» there has been in the comments of H. Steinthal to Humboldt's texts. Here was a new approach to psychologized manifestations of language. So, the notion of inner form was borrowed by A. Potebnia from V. Humboldt, and its outline as one of the many features of an object – from H. Steinthal. But here A. Potebnia not satisfied finished definition; he expanded and clarified its meaning and function.

A. Potebnia turned to the concept of the inner form of a word in connection with distinction interjections and words in the proper sense. An important feature of words compared

with interjections, a feature that comes with understanding, is the so-called internal form. Considering the words of any language it can be seen that the word expresses no whole idea, but only one of its sign. For example, the image of a table can have many signs, but the word «table» means only something that is laying (the Russian root of word «table» is the same as the verb «lay»); other image's signs of table the word «table» does not include.

Thus, the word has two meanings: the objective one, which can be called as the nearest etymological meaning of the word; it always contains only one sign. The other meaning is subjective and it may have many signs. The first is a symbol that substitutes the second one. The first meaning of the word is the form in which our idea arises before our consciousness. Therefore, if we exclude the other, subjective meaning, then the word will have only the sound (the external form) and the etymological meaning, which is also a form, just inner one. A. Potebnia explains: «The inner form is a relationship between the content of thought and consciousness; it shows in which way the idea appears before the person» [1, p.74]¹.

So, when your own philosophical concepts are constructing, special attention should be paid to conceptual and categorical apparatus which you are going to use in future work. You need to remember about the dangers of ill-considered borrowing (or translation) of terms that were used by your predecessors in similar issues.

As for the Ukrainian word «існування» (existence), it has not Slavic roots. This word comes from the Indo-European languages and therefore its inner form cannot be immediately found. More specifically the inner form of the word appears in the Polish language in which it looks like «istnienie» (existence) where you can immediately see the German «ist» (is). The Russian word «существование» (existence) has Slavic origin, derived from «существовать» (to exist) and that, in turn, from the obsolete Russian word «суть» (is). So, the words denoting the concept of existence in the Ukrainian, Russian and Polish languages have different internal form; it must be considered during the writing of philosophical texts.

To better clarify the linguistic meaning of the word «existence», the word should be compared with the word «being». What is the difference between them? Both words are nouns derived from verbs. But the word «being» is derived from the verb «to be» (infinitive form of the verb), while the «existence» is derived from certain forms of the same verb (Russian «суть», German «ist», English «is»). In fact, the existence – is determined being. To exist – it always

---

¹In the original were read: «... как представляется человеку его собственная мысль». It is a fact that A. Potebnia's term «представление» is difficult to translate. American researcher Ivan Fizer translates it into English as «representation». In some Ukrainian translations we meet the translation «уявлення» (idea). Although in the 20s of the 20th century V. Hartsiyev noted that Potebnia's notion «представление» is used in the meaning «representative»; it does not mean «sensible idea». In my opinion, to be translating of this term it is important not finding one particular Ukrainian counterpart; it is important to transfer a basic meaning of the sentence in which the word occurs. The main thing is to understand that the term is directly related to the symbolism of language. As a sign, a symbol represents something else.

---

means to exist as something, to exist somewhere, to exist sometime. Thus, the inner form of the word “existence” suggests the idea to look for what (or who) and how it is determined with.

Thus, linguistic analysis shows that the word “existence” is a witness to the fact of fixation in human language, and thus in human thinking, subtle differences in understanding things. Something “may be” and something “already is”, that refers to the distinction between potentiality and presence. The word existence denotes defined being. This is a new meaning of the analyzed concepts. Hence it is possible to define the notion of human existence. Human existence – it is defined being of a person.

The third argument to prove the main thesis of this article is the following. There is a significant difference between the meaning of the term “human existence” in natural-philosophical and socio-philosophical discourses. This is due to the duality of human nature. In natural philosophy we are talking basically about a person as a physical body or biological substance. In social philosophy the social nature of a human is primarily discussed. In the second case, talking about human existence, we mean actual existence of a person in a certain social space-time as a certain personality. So, we could say that the word “existence” if it is used in relation to a person has a variety of shades of meaning. The shades depend on the context. But how correct is this statement?

Russian linguist Yurii Apresian criticizes the linguists who use the concept “shade of the word’s meaning”. The scientist bases his teaching on the ideas of Gottlob Frege and logical semantics. The distinction between sense and reference was an innovation of Frege in his paper “On Sense and Reference”, 1892. Y. Apresian complements the ideas of G. Frege in his work “Meaning and shade of meaning” [5]. He argues: “The term «shade of meaning” contains three other linguistic concepts, each of which is necessary for many sections of the semantic theory: the semantics of the word (denotation or significatum), the peculiarity of syntactic (semantic, lexical and morpho-syntactic compatibility) or the peculiarity of pragmatics. Duplicating several fundamentally different concepts, the term “shade of meaning”, of course, is deprived of permanent content. But the term, which is at best redundant, and at worst - meaningless, has no scientific value and it must be abandoned”²[5, p.329].

Well then we must formulate a more correct expression of our idea. The notion “existence” has different content depending on the context. If we talk about human existence in the physical space-time, the existence is caused by laws of nature. The physical space-time and a person are into unequal relationship: the first one is dominant and the other one submits. People did not create a physical space, but only come into it; they “are thrown” into the space not by their own will, but the will of nature. Even if, according to Immanuel Kant, the physical space and time are a priori forms of sensibility, a person himself did not create these forms in their normal state and is not able to escape beyond them. Therefore, the relationship between people and the physical space-time continuum not provide reciprocity and freedom.

Quite a different situation is presented when we talk about human existence in the social space-time. Social space-time is created by people and cannot exist itself without human support. So here we should talk about coexistence. A person supports social space-time with his existence; people always, every moment create social space-time anew by their actions, thoughts, and consciousness. In social philosophy, that use concepts of social space and social time, the content of the concept of human existence is enriched with semantic accents “existence as someone”, freedom and dependence, freedom and responsibility and many others. Human existence in the social space-time is always coexistence, existence-together of existence-in-spite, existence-as-someone, existence-in-directing-to-something.

It means that the notion “human existence” must be attributed to the group of the so-called analogical concepts. Emerich Coreth distinguished this type of concepts [6]. Analogical is a concept which, though retains its meaning (which is why it is the concept, not just a word), but essentially expresses different (modified, figurative) sense. So, it means unity in multiplicity, common in various. The concept “life”, for example, means not only harmonious function of bodily organs. We say about spiritual life, cultural life, and religious life in the analogical sense of the concept. Such is the concept of human existence.

Therefore, contextual analyzes show that it is inappropriate to talk about human existence without specifying the context. Human existence – is always somewhere-existence and sometime-existence. Depending on the “where” and the “when” we are talking about, the “human existence” concept takes another content and shade.

This study shows that it is not enough to use Frege’s ideas about sense, reference and symbol to find signification of the concept “human existence”. It is not enough formal logic to build its precise definition. Philosophy of language can throw light on its real meaning. Formal logic, semiotics and philosophy of language come from different assumptions and express different priorities. Philosophy of language gives priority to language. In the framework of it the process of the appearance of a new meaning in the sign can be described. New meaning appears in the sign when the text is written in a new context. Actually the text and context stipulate each other.

But it is not true that the text and context exist in the same language exclusively. Word translation into another language – it is actually putting it in a new context (the context of the national worldview). Thus, the philosophy of language must necessarily be supplemented by philosophy of worldview. But this is a new topic for philosophizing.

Conclusion. The term “human existence” is not unambiguous. Firstly, its meaning depends on the historical period in which it is used. Secondly, its meaning depends on the language in which it is expressed. Thirdly, its meaning depends on the context. The use of the human existence concept in natural-philosophical or socio-philosophical context leads to a partial change of its sense. We can give the following definition of a human existence as a socio-philosophical category. Human existence – is defined human being as a psychophysical entity in a particular social space-time (in a certain epoch and a certain society) as a specific personality.

²The author’s translation

The teaching about inner form of a word helps us to reveal the ancient wisdom of our ancestors. This is sages of different national cultures who created the word "existence". Only thanks to them we can now think of human existence and build our own philosophical theories.

References

1. Potebnia, A.A. (1993), *Mysl' i yazyk* [Thought and language], Sinto, Kiev, Ukraine.
2. Russell, B. (1956), *Logic and Knowledge. Essays 1901-1950*, in Robert Charles Marsh (ed.), Macmillan, New York, USA.
3. Sartre, J. P. (1989), *Existentialism Is a Humanism*, available at: <http://www.marxists.org/reference/archive/sartre/works/exist/sartre.htm> (Accessed 25 March 2018).
4. Williams, C.J. F. (1981), *What is Existence?*, Clarendon Press, Oxford, UK.
5. Апресян, Ю.Д. (1974), "Meaning and shade of meaning", *Izvestiia AN SSSR, Otdelenie literatury i yazyka*, vol. XXXII (4), pp. 320-330.

6. Coreth E. (1998), *Osnovy metafiziki* [Basics of metaphysics], Tandem, Kiev, Ukraine.

Literature

1. Потебня А.А. *Мысль и язык* / Александр Афанасьевич Потебня. – К.: Синто, 1993. – 192 с.
2. Russell B. *Logic and Knowledge. Essays 1901-1950* / Bertrand Russell / Edited by Robert Charles Marsh. – New York: Macmillan, 1956. – 382 p.
3. Sartre J. P. *Existentialism Is a Humanism* [Electronic resource] / Jean-Paul Sartre. URL: <http://www.marxists.org/reference/archive/sartre/works/exist/sartre.htm> (Accessed 25 March 2018).
4. Williams C.J. F. *What is Existence?* / C. J. F. Williams. – Oxford: Clarendon Press, 1981. – 380 p.
5. Апресян Ю.Д. *Значение и оттенок значения* / Ю. Д. Апресян // *Известия АН СССР. Отделение литературы и языка*. – III. XXXII. Вып. 4. – М., 1974. – С. 320-330.
6. Корет Э. *Основы метафизики* / Эмерих Корет. – Киев: «Тандем», 1998. – 248 с.

Рожанська Н.В.,

к.соц.н., доцент кафедри соціології, Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
natalia.rozhanska@gmail.com

Україна, м. Миколаїв

ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА КАТЕГОРІЯ: АНАЛІТИЧНИЙ РОЗГЛЯД

Метою цієї статті є роз'яснення сенсу поняття «існування людини» як соціально-філософської категорії шляхом його всебічного аналізу. Для досягнення мети використовуються методи логічного аналізу, лінгвістичний аналіз, контекстний аналіз та історичний аналіз. Основна теза цієї статті полягає в наступному: поняття людського існування має різні значення залежно від контексту. Воно приймає нове значення, коли використовується в соціально-філософському контексті. По-перше, його значення залежить від історичного періоду, в межах якого воно використовується. По-друге, його значення залежить від мови, в якій воно вживається. По-третє, використання поняття «існування людини» в природничо-філософському або соціально-філософському контексті призводить до часткової зміни його змісту. Ми можемо дати наступне визначення людського існування як соціально-філософської категорії. Існування людини – це визначене буття людини як психофізичної сутності в певному соціальному просторі-часі (у певну епоху та певному суспільстві) як специфічної особистості.

Ключові слова: існування людини, соціально-філософська категорія, філософія мови.

УДК [1:316.3](41) «16»

Скрицька Н.В.,

викладач кафедри суспільних наук та українознавства, ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет»

Україна, м. Чернівці

РАЦІОНАЛІЗМ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ ТЕОРІЙ У ФІЛОСОФІІ ФРЕНСІСА БЕКОНА ТА РЕНЕ ДЕКАРТА

У статті досліджуються суспільно-політичні погляди англійського філософа, представника емпіризму Френсиса Бекона та французького філософа-раціоналіста Рене Декарта. Ф. Бекон, будучи представником емпіричного методу пізнання, заклав раціоналістичні традиції нової науки та водночас започаткував теоретичні основи політико-правових відносин, що ґрунтуються на свободі та розумі.

Рене Декарт завдяки методу критичного сумніву створив нову історію новоевропейського суспільства, яка ґрунтувалась на наукових механізмах та технологіях, необхідних для системи політичної дійсності.

Звертаючись до суспільних поглядів античних мислителів, Ф. Бекон створює новий "концепт" етики. Предметом етики є людська воля та мораль. Однак етичні принципи завжди повинні виходити з основ практичного життя. Передумовою істинного знання є об'єктивне сприйняття дійсності на основі розуму. Суспільні інтереси ставляться вище індивідуальних. Лише на основі суспільної моралі створюються загальні основи політики та влади.

Об'єктом дослідження виступають поняття політики, права та влади у філософії Френсиса Бекона та Рене Декарта.

Предметом дослідження є взаємозв'язок між суспільними поняттями на основі моралі та раціонального сприйняття дійсності.

Ключові слова: мораль, право, природне право, правові норми, політика, влада, суспільство, розум, етика, людина.

Мета роботи: дослідити суспільно-політичні погляди Френсиса Бекона та Рене Декарта на основі політичних концептів епохи Нового часу.

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження. Політичні реалії епохи Нового часу XVII – XVIII століть змушували віднаходження раціональних основ суспільного буття, створення ефективної політичної влади, законів, які б стояли на сторожі людських прав та свобод. Виникає потреба у створенні абсолютно нового раціонального способу осягнення дійсності, нової системи політичних знань, які б сприяли розвитку тогочасного буржуазного суспільства.

Одним із перших біля витоків суспільно-політичних поглядів XVII–XVIII століть стояв англійський філософ, представник емпіризму Френсис Бекон. Саме він вперше в історії соціальної філософії широко відстоював ідеї приватної власності, силу розуму, розвиток технічного прогресу та вважав, що лише внаслідок розділення праці можна створити ідеальне суспільство. Однак, створення нових суспільно-політичних теорій є неможливим без звернення до методу індукції, засновником якого і вважається Френсис Бекон, та ідеї "природної філософії".

Рене Декарт теж головне завдання своєї філософської доктрини вбачав у вивільненні науки із середньовічних авторитетів. Наука має бути вільною від схоластичних принципів та догматизму. Філософ наполягав на практичній значимості науки та вважав її основним знаряддям суспільного прогресу. Створення нового аналітичного методу дослідження явищ природи було використано в концепції розвитку прагматичної істини у філософії науки XX століття.

Джерельна база дослідження. Джерельну базу дослідження становлять праці "Новий Органон", "Нова Атлантида", "Про громадянську мудрість", "Про розширення влади" - Френсиса Бекона та трактат "Міркування про метод" (Meditationes de prima philosophia) і "Роздуми про першу філософію" (Meditationes de prima philosophia) Рене Декарта.

Так, в своїй основній праці "Новий Органон", опублікованій 1620 року, Френсис Бекон аналізує важливість окремих явищ пізнавального процесу, які мають безпосередній вплив на розвиток політичної влади, створення законів в суспільстві. "Химери" чи "примари" людського розуму стоять на заваді людського пізнання, оскільки пов'язані як з народженням людини, так і з досвідом, набутим впродовж життя (мова, звичаї, суспільна думка тощо). Завдяки цьому суспільство теж розвивається в неправильному напрямку. Звідси – війни, голод, несправедливість, страждання.

Державу майбутнього, в якій суспільство розвивається завдяки новим досягненням в галузі техніки і науки, філософ зобразив у праці "Нова Атлантида", опублікованій посмертно в 1627 році. Саме тут наука та техніка виступають джерелом суспільного прогресу.

До критичної літератури можна віднести вчених сучасної української соціальної філософії В. Андрущенко, В. Михальченка, В. Денисенка, В. Ляха, В.І. Гусєва, які займаються вивченням генезису суспільно-політичної думки з часів античності та впливом політичних теорій на сучасні світові політичні процеси і формації.

Виклад основного матеріалу. Політичні погляди в епоху Нового часу – це поглиблене розмежування синкретичних основ раціонального та ірраціонального, на підставі чого формуються два напрями суспільно-політичного пізнання дійсності – раціональний з його обґрунтуванням об'єктивних законів буття людини, а також ірраціональний, який досліджує утопічні теорії. Епоха Нового часу вимагає абсолютно нового раціонального способу осягнення дійсності, нового методу, детермінує особливу систему аксіологічних цінностей політико-правового порядку, а саме – свободу, право, громадянське суспільство, демократію, справедливість та їх місце у бутті людини. А тому філософські ідеї Ф. Бекона та Р. Декарта відіграли значну роль у створенні нових політичних поглядів та чітко окреслили відлік нового напрямку – європейського раціоналізму, створила нові світоглядні засади політичного буття.

Основою політики, права та влади виступає розум та цілісність. Це якнайглибше відзначили представники Нового часу, серед них – Ф. Бекон та Р. Декарт. Ф. Бекон, для прикладу, будучи представником емпіричного методу пізнання, заклав раціоналістичні традиції нової науки та водночас започаткував теоретичні основи політико-правових відносин, що ґрунтуються на свободі та розумі.

Вихідним принципом у формуванні філософських поглядів Р. Декарта є необхідність людини в пошуках істини спиратися на метафізично обґрунтований розум або ж так званий “всезагальний метод”, який дозволяє виробити цілісну наукову систему знань у будь-якій сфері пізнання людської дійсності, в тому числі і в політичній.

Ще в свій час Арістотель стверджував, що держава – це продукт природи. Природний шлях виникнення державної влади Ф. Бекон розуміє через збільшення сімей (роду) або завдяки завоюванню нових територій. Юридичне право, на яких базується суспільство, тісно споріднене з природним правом, а основою його виступає справедливість. Справедливість же полягає в тому, щоб “не робити іншому того, чого не бажаєш собі” [5]. Спираючись на філософські ідеї давньогрецьких мислителів Демосфена та Платона, які стверджували, що між державам не існує реального миру, а лише прихована або реальна війна, Ф. Бекон проповідує стан суспільства “війни всіх проти всіх”. Лише сила може стояти в основі закону та міжнародного права. Порушення суспільного порядку відбувається внаслідок втрати цієї сили, а в суспільстві, відповідно, породжуються несправедливість та свавілля. Війни висвітлюють співвідношення сил між державами і тому вони – найвище випробування права. Такі погляди філософа лягли в основу концептуальних та практичних правових дій в міжнародних відносинах. Разом із поняттям сили Ф. Бекон в своїх поглядах посилається на закони суспільного буття, які завжди діють та формують людську свідомість. Опосередковуючу функцію між силою та правом виконує етика. Предметом етики, згідно філософа, є людська воля. Адже воля, яка визначає мораль, не вимірюється користю чи вигодою. Моральність стає визначним

фактором формування волі і є основою політичних відносин.

Ф. Бекон, живучи в епоху Нового часу, де на першому місці були розум, експеримент, досвід, не міг цілком віднести мораль до метафізичної, ба, й навіть теологічної сфери. Він вважав, що моральність людської поведінки тісно пов'язана з раціональністю практики. Принципом етики є користь, що стосується практичного життя. Так, щоб оволодіти пристрастями, людина мусить підкорятися розуму, тоді вони не будуть дезорганізувати людську поведінку. Внаслідок цього утворюється надійна основа моральних вчинків та належної суспільної поведінки. Однак людина часто здатна породжувати вчинки, що далеко виходять за межі раціонального буття. Тому тут Ф. Бекон створює теорію “ідолів” – роду, печери, ринку, театру, – які сковують людський розум та є помилками, що виходять зі самої людської природи.

Р. Декарт щодо суспільно-політичних підходів іде іншим шляхом. Розум, згідно філософа, – це єдине, що може зберегти поміркованість і майже математичну логіку плинності буття [5]. Немовби відчуваючи швидку зміну суспільних настроїв, пов'язаних із зародженням буржуазних відносин, філософ звертається до методу універсального сумніву як інструменту раціонального пізнання дійсності. Завдяки аналізу та синтезу людина здатна змінювати дійсність, політичну систему влади, приймати певні політичні рішення тощо. Р. Декарт вважає, що світ та людина не є досконалими, а тому постійне прагнення до змін, перебудови чогось є необхідним процесом дійсності. А тому метод критичного сумніву є завжди потрібним для створення нового суспільного порядку.

Носієм методу у Р. Декарта виступає людський розум. Світ – соціальний, політичний, природний можна досконало прорахувати, а тому цей метод має надматематичну формалізацію, тобто обґрунтовує математику, як будь-яку іншу науку.

Єдність дійсності – це досить жорстка детермінована система зв'язку та відносин, які завжди перебуватимуть в русі та становленні. Основним у цьому зв'язку є людина, яка і задає цей процес становлення. Метод Декарта має стати тим інструментом, який своїм формалізмом зможе подолати формалізований світ.

Чимало дослідників констатують, що саме з Ф. Бекона та Р. Декарта бере свій початок новоевропейська раціоналістична лінія політичної науки, в якій людський розум стає відліком нової системи цінностей. Соціальна диференціація в епоху Нового часу починає відігравати більш суттєву роль та впливає на трансформацію всіх основ життєдіяльності людини, адже суспільство створює абсолютно нові вимоги стосовно простору та часу.

Ф. Бекон у своїх суспільно-політичних поглядах звертається до етики. Етика – це мистецтво, яке вчить діяти і діяти на благо людства. Благо, добро, людське щастя є поняттями, які належать етиці та є незмінними в політиці та державному управлінні. Діяльність правителя повинна бути доброю та спрямовуватись для досягнення щастя громадянами. “Вона (етика, авт.) націлена на матеріал людської діяльності і прагне

проникнути в нього з тим же інтересом, з яким фізика проникає в матерію тіл”[3].

Добро, як вважає Ф. Бекон, є те, що корисно людині, а також всьому людству. Добро філософ розрізняє як індивідуальне, так і загальне. Однак суспільні інтереси, загальне ставить вище індивідуального. Кожен індивід повинен дбати про суспільне благо. “Загальнокорисна діяльність є вищою з-посеред усіх людських обов’язків”, – пише Ф. Бекон [3].

Етика є практичною наукою і займається вивченням душі. Ф. Бекон часто порівнює етику Арістотеля із етикою Нового часу і вважає, що попередні етичні принципи не вказували на те, як досягнути людині щастя та як зробити нашу діяльність доброю. Попередня етика була швидше мистецтвом мови, слів, аніж практичної діяльності. “І вона, – продовжує мислитель, – була настільки безкорисною, як вчитель чистописання, який лише вказує нам правила, але не направляє нашу руку і не вчить нас, як слід виконувати ці правила” [3]. Метою етика має бути людська користь, добро в практичному значенні цього слова. Часто етику Бекона трактують як мораль, надаючи їй синонімії. Мораль асоціюється з абсолютною справедливістю у суспільстві. Моральний суспільний порядок завжди визначається як правовий порядок. Вища суспільна мораль може трактуватися як *per excellence*. Адже будь-яке право завжди формується в певній моральній системі, яка асоціюється з добром та справедливістю. Поняття суспільного добра можна визначити не інакше, як “обов’язкове”, тобто таке, що відповідає певній правовій нормі. “А коли право визначають як норму, то мають на увазі, що те, що узгоджується з правом, і є добром”[4, с. 82].

Спільним у філософуванні двох мислителів в теорії етики є розгляд суспільних істин з точки зору наукового підходу. Єдиним предметом виступає процес пізнання. І якщо фізика, для прикладу, пізнає закони природи, то етика має за мету пізнавати людей. Фізика повинна сприяти матеріальному благу людей, а етика на основі пізнання людей, суспільства повинна розвивати благочинність, яка була б корисною для всього людства.

Душевна рівновага є душевним спокоєм, позбавлених афектів. Душевна рівновага наближається до природного стану людей і пріврівнюється, згідно філософа, до другої істинної природи.

В той же час досить поширеною є релятивістська теорія цінностей, яка свідчить про те, що немає жодних абсолютних цінностей, а лише відносні. Отже, цінності, які ми встановлюємо за допомогою наших нормотворчих актів, не можуть претендувати на абсолютність та не виключають можливості протилежних цінностей. Ганс Кельзен з цього приводу пише так: “... і що, коли ми, вимірюючи правопорядок мірилом однієї моральної системи, визначаємо його як несправедливий, то, виміряний мірилом котрої-небудь іншої моральної системи, він може здобути оцінку справедливого” [4, с. 83]. З цього слідує, що існує багато моральних систем, які відмінні одна від одної і між якими є багато суперечностей. Позитивний правопорядок часто-густо відповідає моральним поглядам панівної групи чи верстви певної частини

населення, але водночас може суперечити моральним поглядам іншої групи населення. Те, що з моральної точки зору є добром, а що – злом, що морально виправдано, а що не виправдано, увесь час змінюється, і правовий суспільний порядок теж піддається змінам.

Політику Ф. Бекон визначає як етику, спрямовану на вдосконалення суспільного життя. Однак, якщо етику можна розглядати по відношенню як до одного індивіда, так і до групи людей, людства в цілому, то політика завжди спрямована на досягнення загальносуспільних цілей. В той же час завдання політики є легше по відношенню до етики, так як спрямувати групу людей завжди легше, аніж окремого індивіда. В основі етики стоїть доброчинність, в основі політики – мудрість.

Р. Декарт вважав, що для створення етичної чи політичної теорії потрібно використовувати узагальнюючі раціональні методи, які, заодно, мали б стати двигуном усієї системи наукових знань Нового часу. Метод універсального сумніву творить новий відлік раціоналізму та стає фундаментом усієї подальшої філософської та політичної науки. Єдиний метод пошуку істини розширює пізнавально-ціннісні можливості самої людини.

Суспільно-політичні ідеї Ф. Бекона та Р. Декарта були використані філософами, соціологами, політологами для подальших досліджень.

Висновки. Основою філософських поглядів Нового часу були знання, досвід, розум, експеримент, досвід в усіх сферах людського життя. Сила розуму була основою раціонального сприйняття дійсності, створення нормових концептів моралі, влади, правових. Філософи намагалися розробити таку суспільну модель, яка б ідеально підходила для тогочасного буржуазного суспільства. Важливу роль при створенні ідеального суспільства, нових політичних норм відіграє мораль, яка повинна мати практичне втілення та відповідати запитам суспільства.

Література

1. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. *Сучасна соціальна філософія: курс лекцій* / В. Андрущенко, М. Михальченко. – Київ: Генеза, 1996. – 368 с.
2. Аристотель. *Політика* / Аристотель. Соч. в 4 т. – М., 1983. – Т.4. – С. 496.
3. Бекон Френсис. *Нова Атлантида* [Електронний ресурс: royallib.com/book/becon від 23.05.17 р.]
4. Кельзен Г. *Чисте правознавство* / Ганс Кельзен. – Київ: Юніверс, 2004. – 495 с.
5. Денисенко В.М. *Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу європейської філософії* / В. Денисенко. – Львів: ІАІС, 1997. – 274 с.
6. Спіркун А.Т. *Філософія: Учеб. Издание* / А. Спіркун. – М: Гардарики, 2003. – 568 с.
7. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія: Навч. посібник* / В. Лях. – К.: Либідь, 1996. – 384 с.
8. Фишер Куно. *История новой философии: Введение в историю новой философии. Фрэнсис Бэкон Веруламский: Пер. с нем.* / К. Фишер. – М.: ООО “Изд-во АСП”, 2003. – 541 с.
9. Франкл В. *Человек в поисках смысла* / В. Франкл. – М., 1990. – 77 с.
10. Швырев В.С. *Рациональность как ценность культуры* / В. Швырев // *Вопросы философии*. – 1992. - №6. – С. 94- 98.

11. [subject.com.ua/philosophy/...](http://subject.com.ua/philosophy/) [Електронний ресурс від 20.05.17р.].

12. [scibook.net/obschaya.filosofiya/...](http://scibook.net/obschaya.filosofiya/) [Електронний ресурс від 18.05.17 р.]

References

1. Andrushhenko V.P., Mychalchenko M.I. *Suchasna socialna filozofiya: kurs lekciij / V. Andrushhenko, M. Mychalchenko.* – Ky'viv: Geneza, 1996. – 368 s.

2. Ary'stotel'. *Poly'ty'ka / Ary'stotel'. Soch. v 4 t.* – M., 1983. – T.4. – S. 496.

3. Bekon Frensy's. *Nova Atlanty'da* [Elektronnyj resurs: royallib.com / book/ bekon vid 23.05.17 r.]

4. Kel'zen G. *Chy'ste pravoznavstvo / Gans Kel'zen.* – Ky'viv: Yunivers, 2004. – 495 s.

5. Deny'senko V.M. *Problemy` racionalizmu ta irracionalizmu v polity'chny`x teoriyax Novogo chasu yevropejs'koyi filozofiyi / V. Deny'senko.* – L'viv: PAIS, 1997. – 274 s.

6. Spy'rky'n A.G. *Fy'losofy'ya: Ucheb. Yzdany'e / A. Spy'rky'n.* – M: Gardary'ky', 2003. – 568 s.

7. *Suchasna zarubizhna socialna filozofiya. Xrestomatiya: Navch. posibny'k / V. Lyax – K.: Ly'bid', 1996. – 384 s.*

8. Fy'sher Kuno. *Ystory'ya novoj fy'losofy'y: Vedeny'e v y'story'yu novoj fy'losofy'y'. Frehinsy's Belkon Verulamskyj; Per. s nem. / K. Fy'sher.* – M.: OOO "Yzd-vo AST", 2003. – 541 s.

9. Frankl V. *Chelovek v poy'skax smysla / V. Frankl.* – M., 1990. – 77 s.

10. Shvyrev V.S. *Racy'onal'nost' kak cennost' kul'tury / V. Shvyrev // Voprosy fy'losofy'y.* – 1992. - #6. – S. 94-98.

11. [subject.com.ua/philosophy/...](http://subject.com.ua/philosophy/) [Elektronnyj resurs vid 20.05.17r.].

12. [scibook.net/obschaya.filosofiya/...](http://scibook.net/obschaya.filosofiya/) [Elektronnyj resurs vid 18.05.17 r.]

Skrytska N.V.,

Assistant of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Bukovinian State Medical University,

Ukraine, Chernivtsi

RATIONALISM AS A BASE OF DEVELOPMENT OF POLITICAL THEORIES IN PHILOSOPHY OF FRANCIS BACON AND RENE DESCARTES

This article considers social and political views of philosophers Francis Bacon and Rene Descartes. They laid the foundations of the new philosophy of rationalism and initiated the theoretical foundations of political and legal relations which has based on the freedom and mind. Only law has supreme power and it should define the human freedom. Society has to meet the demands of citizens.

Referring to the ancient thinkers Fr. Bacon and Rene Descartes creates new concept of ethics. The subject of ethics is the human freedom and morality. But ethical principles should always proceed from the practical life.

The aim of article is to research social and political views of Francis Bacon and Rene Descartes on the base of policy, law and power as the main concepts of formation of the rightful society.

Key words: *morality, law, natural law, policy, power, society, mind, ethics, person.*

Psychology

УДК 159.293

Васильева А.В.,

к.психол.н., доцент кафедры психологии Черноморского национального университета имени П.Могилы, anvv@ukr.net
Украина, г. Николаев

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ В КРИЗИСНЫХ СОСТОЯНИЯХ В АСПЕКТЕ ЦЕЛЕВОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ

Рассматривается оказание психологической помощи в кризисных ситуациях в аспекте целевой направленности личности. Использование футурреального похода к пониманию личности как направления для психокоррекции. Психологическая помощь в кризисных ситуациях направлена на преодоление социальных и психологических проблем. Надситуативность и расширение дальних целей рассматривается как мишень психокоррекционного вмешательства. Установлено корреляции между степенью выраженности признаков ПТСР и дальностью целей

Ключевые слова: *посттравматическое стрессовое расстройство (ПТСР), целевая направленность личности, надситуативность, альтруизм, стресс.*

Постановка проблемы. Вопросы реинтеграции в общество людей, переживших острые кризисные ситуации и имеющих признаки ПТСР, в последние годы вновь стала обретать известную актуальность. Гражданские конфликты на этнической и религиозной почвах, утратив свою традиционную локальность, охватывают порою не только целые страны, но даже регионы. Поскольку, перемещенные лица традиционно рассматривают государства, соседствующие с зонами конфликта исключительно как транзитные, стремясь перебраться во все более отдаленные и благополучные страны, вместе с мигрирующими людьми мигрируют их психологические проблемы, до самых дальних пределов расширяя ментальную проекцию географии конфликта. С глубоким сожалением, приходится констатировать факт того что глобальные тенденции последних лет не обошли и нашу страну, «обогадив» многих жителей Украины неожиданным, абсолютно нежеланным и очень травматичным личным опытом – «военным опытом». Этот опыт есть суть совокупность психологических проблем, вызванных травматическими последствиями военного стресса и попыток психики ему противостоять.

Посттравматическое стрессовое расстройство (ПТСР) – это тревожное расстройство, возникшее в результате воздействия травматического события. Критерии ПТСР предполагают, что человек переживал сам или был свидетелем события, угрожавшего жизни, которое могло привести к серьезному увечью, угрозе физической целостности (собственной или других людей), в результате чего человек переживал сильный страх, ужас или беспомощность (DSM-IV). Симптомы должны включать три кластера: повторное переживание – навязчивые воспоминания о травматическом событии; ухода воспоминаний о событии и онемение эмоций; чрезмерное возбуждение [4,5]. Основными проявлениями психологических проблем военных, принимавших участие в боевых действиях является страх (57%), демонстративность поведения (50%), агрессивность (58,5%) и подозрительность (75,5%). К их

поведенческим особенностям относятся конфликтность в семье, с родственниками, коллегами по работе, вспышки гнева, злоупотребления психоактивными веществами. Кроме того, указываются: неустойчивость психики, при которой даже самые незначительные потери, трудности толкают человека на самоубийство; боязнь нападения сзади; чувство вины за то, что остался жив; идентификация себя с убитыми. Для участников боевых действий характерны также эмоциональная напряженность и эмоциональная обособленность, повышенная раздражительность и агрессивность, беспричинные вспышки гнева, приступы страха и тревоги.

К другим психическим явлениям, присутствующим у ветеранов войн, относятся состояние пессимизма, ощущения заброшенности; недоверие; неспособность говорить о войне; потеря смысла жизни; неуверенность в своих силах; ощущение нереальности происходящего на войне; чувство, что «я погиб на войне»; ощущение невозможности влиять на ход событий; неспособность быть открытым в общении с другими людьми; тревожность; необходимость иметь при себе оружие; неприятие ветеранов других войн; негативное отношение к представителям власти; желание выместить на ком-либо злость за то, что был послан на войну, и всего, что там происходило; отношение к женщинам только как к объекту удовлетворения сексуальных потребностей; склонность участвовать в опасных «приключениях»; попытка найти ответ на вопрос, почему погибли твои друзья, а не ты [3, с.56].

Резюмируя все сказанное, можно утверждать, что проблема адаптации ветеранов и психологическая коррекция эмоциональных и поведенческих проблем является основной целью современной концепции психологической помощи.

Существуют множество подходов к психокоррекционной и психотерапевтической помощи людям с признаками ПТСР. Одним из самых распространенных направлений является экспозиционная терапия (exposure

therapy) является одним из видов поведенческой терапии ПТСР, в ходе которой пациент сталкивается с пугающей ситуацией, объектом, мыслями или воспоминаниями; влияние продолжается до тех пор, пока тревога уменьшается. Для достижения необходимого эффекта возможно взаимодействие как с реальным объектом (in vivo) так с его мнимым образом [4,6]. Также применяется Imagery Rehearsal Therapy (IRT) – это метод психокоррекции ночных кошмаров, которые являются частыми симптомами ПТСР, с применением техники имажинации. В IRT избегается обсуждения травмы или травматического содержания сновидения [4, с.228].

Цель статьи – исследовать личностные особенности людей с ПТСР и разработать мишени для коррекции эмоциональных поведенческих трудностей.

Изложение основного материала. Эмпирические исследования доказывают высокую эффективность применения имажинативных техник при психокоррекции ПТСР, в том числе у участников боевых действий. На психофизиологическом уровне имажинация помогает снизить активацию гипоталамо-гипофизарно-надпочечниковой оси, что может привести к снижению уровня глюкокортикоидов и катехоламинов и повышение эндорфинов; происходит перезапись следов памяти в участках мозга, которые отвечают за тревожную реакцию. На психологическом уровне имажинация обеспечивает образный контекст, с помощью которого пациент может заново пережить травму, при этом используя помощь и присутствие терапевта, которая заключается в поощрении пациента использовать внутренние ресурсы в этом повторном переживании, чтобы противостоять травматическим событиям [4, с.229]. Таким образом, основными направлениями работы с последствиями военного невроза является психокоррекция травмирующего переживания и снижение уровня психоэмоционального напряжения и тревоги. Основными рисками в этой работе есть риски ретравматизации, и фактически воздействие осуществляется на уже существующие симптомы, не касаясь личности в целом, учитывая индивидуальные свойства и ценностные ориентации.

Нами (кафедра психологии ЧНУ Петра Могилы) разрабатывается концепция предоставления психокоррекционной помощи в кризисных состояниях, основанная на понимании целевой направленности личности [1,2].

Непосредственно изучению целевой направленности личности уделяется значительное место в концепции футурреальной психологии Я.В. Васильева [1, с.5]. Футурреальная психология во главу угла ставит ориентацию личности на ситуации будущего времени, исходя из ситуаций настоящего времени. В направлении этой психологии Я. Васильев исходит из того, что изучать будущее мы можем через направленность личности, в которой операциональным компонентом является цель. Исследуя цели, мы изучаем направленность личности по тем предметам и объектам, на которые эти цели направлены [1,2].

Для экспериментального исследования футурреальности личности была разработана «Методика исследования целевой направленности личности» [1,2].

Цели выступают связующим звеном между реальными ситуациями настоящего времени и будущим, а за целями стоят мотивы и способы действия [1,2]. Анализ результатов предполагал определение содержания целей и их квалификацию по содержанию и направленности. Испытуемым предлагалось обозначить 20 целей, актуальных для них в данный момент времени. Цели разделяются на три вида: близкие, средние и дальние, которые соответствуют ситуативным, ситуационным и надситуативным уровням [1,2]. Разделение целей на виды по удаленности от ситуаций настоящего времени отражает определенную степень проявления футурреальности личности. К ситуативному уровню относились близкие цели, выраженные одним или двумя словами, смыслом которых была меркантильная или утилитарная мотивация, и в основном они относились к личной сфере. Данный уровень отражает эгоцентричную позицию личности. Ситуационный уровень характеризовался средними целями, а предложения включали условия достижения целей или их оценку. Мотивация смысла целей на этом уровне была прагматичной или престижной и относилась в большей мере к учебно-профессиональной сфере. Ситуационный уровень отражает рациональную позицию личности и характеризуется снижением показателей клинических шкал методики ММРП. Надситуативный уровень отражает дальние и высокие цели, в которых проявляется забота о других, тенденции к саморазвитию и самосовершенствованию, а также указываются общечеловеческие ценности. Этот уровень отражает альтруистическую позицию личности. Динамическая составляющая целевой направленности личности в данной методике определялась по соотношению двух рядов порядка целей. Первый ряд чисел отражал спонтанный список целей, а во втором – после ранжирования значимости целей для субъекта. Фактически этим соотношением устанавливаются бессознательно-сознательные отношения целевой направленности личности. Были установлены 4 типа: альтруистический, рациональный, упорствующий и парадоксальный [1,2].

Нами взята за основу идея о том, что преобладание в структуре дальних целей именно альтруистических, влияет на переживание человеком кризисных ситуаций, являясь предпосылкой для совладания. В течение 2016-2017 годов нами было исследовано более 100 военных, которые имели опыт в боевых действиях и у которых были обнаружены признаки последствий боевого стресса. Для этого нами был разработан диагностическая программа, которая состоит из анкеты, теста Айзенка, теста на проявления ПТСР, минималта, тест Роттера, тест Шострома. Также мы диагностировали у всех испытуемых структуру целевой направленности.

Полученные результаты отражают особенности выбора целей: наличие признаков ПТСР коррелирует с неспособностью или трудностями формулировки долгосрочных целей и преобладание определенного типа целей. Анализ результатов и математические методы позволили выделить личностные и характерологические свойства, которые коррелируют с более высоким уровнем травматического расстройства.

На процесс адаптации к новым жизненным условиям влияют характерные особенности личности. В поведении человека, который вернулся с войны, соединяются способы поведения, сформировавшиеся под влиянием стресс-факторов боевой обстановки, и прежние (довоенные) способы поведения. Нами разработана и внедряется диагностическая программа, которая имеет целью выявление личностных черт участников боевых действий. На их основе мы предлагаем прогнозировать качества адаптации и разрабатывать индивидуальные коррекционные программы, опирающиеся на особенности целевой направленности личности. Проговаривания своих целей, попытки их проанализировать по уровню значимости позволяют человеку определенным образом структурировать свой опыт, расширить зону осознания, прямо не касаясь травматического опыта и не усиливая риска ретравматизации.

Оказание психологической помощи в кризисных ситуациях предполагает наличие многих факторов, в том числе доступность психолога, временные ресурсы, согласие на получение помощи и мотивация к участию в психологической консультации. Практика показывает, что это не всегда возможно, потому нами предложено в некоторых ситуациях использовать разработанный вариант диагностического интервью и расширенный на его основе вариант коррекционной методики, основанный на ответах испытуемого и на коррекции его целенаправленности. Данная техника не может заменить психокоррекционную работу, однако в ситуациях недоступности или других ограничений является способной оказывать влияние на психоэмоциональное состояние испытуемого, а расширение представлений о себе, расширение зоны осознаний и акцент на долгосрочных целях оказывает стабилизирующий эффект.

Выводы. Эмоциональные и поведенческие симптомы при ПТСР являются центральной проблемой реабилитации и нуждаются в разработке индивидуальных коррекционных

программ. Коррекция целевой направленности личности может быть отдельной мишенью для психологической коррекции при ПТСР.

Литература

1. Васильев Я.В. Футурреальная психология личности. / Я.В.Васильев. - Николаев: Изд-во "Млион", 2007. - 519 с.
2. Каневский В.И. Типология целевой направленности личности и личность суицидента // Науковий вісник МДУ імені В.О. Сухомлинського // Збірник наукових праць (Серія «Психологічні науки») за ред. академіка С.Д. Максименка, Н.О. Евдокимової. - Миколаїв, 2010. - III.2, вип. 4. - С. 100-104.
3. Малкіна- Пih I.Г. Психологічна допомога в кризових ситуаціях / I.Г. Малкіна- Пih. - М.: Изд-во Ексмо. - 960 с., 2005
4. Турецька Х.І. Психотерапія ПТСР в учасників бойових дій із застосуванням імагінативних технік / Х.І.Турецька // Психологія і особистість. - 2016.-№3. - р. 226-233.
5. APA (American Psychiatric Association). 2000. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition, Text Revision (DSM-IV-TR). Washington, DC: American Psychiatric Publishing Association.

References

1. Vasilev Ya.V. Futurrealnaya psihologiya lichnosti. / Ya.V.Vasilev. - Nikolaev: Izd-vo "Iliion", 2007. - 519 s.
2. Kanevskiy V.I. Tipologiya tselevoy napravlenosti lichnosti i lichnost suitsidenta // Naukoviy visnik MDU Imeni V.O.Suhomlinskogo // Zbirnik naukovih prats (SerIya «Psihologichni nauki») za red. akademiKa S.D. Maksimenka, N.O. Evdokimovoyi. - Mikolayiv, 2010. - T.2, vip. 4. - S. 100-104.
3. MalkIna- Pih I.G. PsihologIchna dopomoga v krizovih situatsIyah / I.G. MalkIna- Pih. - M.: Izd-vo Eksmo. - 960 s., 2005
4. Turetska H.I. Psihoterapiya PTSR v uchastnikIv boyovih dIy Iz zastosuvannyam Imaginativnih tehnik / H.I.Turetska // PsihologIya I osobistIst. - 2016.-#3. - r. 226-233.
5. APA (American Psychiatric Association). 2000. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition, Text Revision (DSM-IV-TR). Washington, DC: American Psychiatric Publishing Association

Vasilieva A.V.,

Candidate of Psychology, Associate Professor of the Department of Psychology of the Black Sea National University named after P. Mogili, anv@ukr.net

Ukraine, Nikolaev

PSYCHOLOGICAL HELP IN CRISIS CONDITIONS IN THE ASPECT OF THE TARGET ORIENTATION OF THE INDIVIDUAL

The provision of psychological assistance in crisis situations in the aspect of the targeted direction of the individual is considered. Using the futurreal campaign to understand the personality as a direction for psychocorrection. Psychological help in crisis situations is aimed at overcoming social and psychological problems. Supersituation and expansion of distant targets as a target of psycho-correctional hanging. Correlations were established between the degree of manifestation of PTSD signs and the range of targets.

Keywords: *posttraumatic stress disorder (PTSD), target orientation of the personality, suprasituation, altruism, stress.*

УДК 159.923

Власенко А.А.,

аспірант кафедри психології управління

ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України, andreylvlasenko@gmail.com

Україна, м. Київ

РОЗВИТОК КОГНІТИВНОЇ КОМПОНЕНТИ ОСОБИСТОСТІ ЯК ІМПЕРАТИВ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

У статті на основі аналізу сучасних наукових досліджень розглядається можливість розвитку когнітивної компоненти особистості, її взаємодія з інформаційним простором. Висвітлюється динаміка розвитку когнітивних здібностей людини в залежності від її віку. Також висвітлюється питання зміни інтелектуальних здібностей і когнітивного стилю особистості в залежності від виду професійної діяльності. Представлений механізм взаємодії когнітивного простору особистості з інформаційним простором. Відзначається перспективність досліджень когнітивних характеристик особистості з урахуванням знаходження її в інформаційному просторі

Ключові слова: когнітивні здібності, когнітивні стилі, когнітивний простір, інформаційний простір, ментальний ресурс особистості.

Постановка проблеми. Важливою характеристикою сучасного соціуму є прискорене зростання наукових і практичних знань, що визначають структуру і перспективи науково-технічної революції. У своїх працях це зазначають Д. Белл [4], Л.Є. Грінін [3]. А.І. Ракитов визначає основною характеристикою сучасного періоду науково-технічної революції винахід комп'ютера і появу Інтернету [10, с.6, 11 с.9]. Таким чином сентенція Е. Тоффлера щодо вступу сучасного постіндустріального суспільства в період інформаційної хвилі [13, с.18] знаходиться в загальній парадигмі уявлень щодо сучасного соціуму.

Оскільки зростаюча інтенсивність інформаційних потоків в навколишньому середовищі спрямована на індивіда, проходить через його свідомість – цей процес пов'язаний із підвищенням навантаження на його інтелект, висуває зростаючі вимоги до когнітивної складової його особистості. У цьому сенсі важливо визначення А.С. Москальової когнітивної складової особистості, як компоненти що визначає її адаптаційні можливості [8, с.18-20].

З вищезазначеного випливає важливість і актуальність вивчення когнітивної складової особистості, розвитку її когнітивних здібностей, як фактору, що визначає відповідність біологічних можливостей *Homo sapiens* сучасному стану інформаційного простору середовища її проживання.

Когнітивну компоненту особистості досліджували як зарубіжні (Ж. Пиаже [9], М.О. Холодна [14], М.О. Тесля [12] та ін.), так і вітчизняні (Е.О. Бондарчук [1], Л.М. Карамушка [5], А.С. Москалева [8] та ін.) психологи. Однак можливості розвитку когнітивних здібностей особистості, їх структурний взаємозв'язок з інформаційним простором висвітлювалися недостатньо.

Мета роботи – на основі аналізу сучасного стану досліджень визначити можливість розвитку когнітивних здібностей, когнітивних стилів особистості, їх роль у взаємодії особистості і інформаційного простору.

Виклад основного матеріалу. Когнітивними (інтелектуальними) здібностями, є властивості особистості, що визначають успішне здійснення її

свідомістю функцій, пов'язаних з пізнавальною діяльністю (увага, пам'ять, уява тощо). Когнітивні здібності особистості розвиваються *maxim* до 21-го року, а потім згасають. Так вважалося до 2015 року, коли були оприлюднені дослідження Лори Жермін з колегами з Массачусетського технологічного інституту [16]. В своїх *internet*-дослідженнях вони охопили три мільйони респондентів і прийшли до висновку, що розвиток когнітивних здібностей не обмежується періодом досягнення статевої зрілості, як це вважалося раніше. Швидкість обробки інформації – к 18–19 рокам, а потім різко зменшується. Короткочасна пам'ять – к 25 року, а потім тримається на тому ж рівні до 35-ти років. Здатність оцінювати емоційний стан інших людей – к 40–50 рокам. Здатність розширювати свій словниковий запас досягає вершини свого розвитку к 70 рокам. Це відкриття, назване «ефектом паруючого пістолету», підкріплюється базовим знанням щодо нейропластичності мозку, тобто про те, що перебудови нейронних провідних шляхів мозку пов'язані зі зміною когнітивних установок, відбуваються протягом усього життя [15].

Цікаві дані в процесі свого дисертаційного дослідження когнітивної складової особистості отримала М.О. Тесля [12]. Вона досліджувала інтелектуальні здібності і когнітивні стилі (полезалежність / полнезалежність, імпульсивність / рефлексивність і вузький / широкий діапазон еквівалентності) чотирьох професійних груп: інженери (людина – техніка), викладачі іноземних мов (людина – людина), економісти (людина – знак), викладачі музики (людина – художній образ). Групи професій додатково ділилися на: студентів першого курсу, студентів останнього курсу, фахівців зі стажем роботи від 3-х років. Була з'ясована динаміка змін інтелектуальних здібностей і когнітивних стилів особистості, що залежить від її професійної діяльності, і відповідно визначається професійним запитом. Відмічалось зростання інтелектуальних здібностей і показників когнітивних стилів, бажаних для даної професійної діяльності, і їх зниження або відсутність динаміки, якщо вони не затребувані професією.

Таким чином, ми бачимо, що когнітивна компонента особистості не є статичною, змінюється протягом життя. При цьому коректуючи її складові необхідно враховувати вік індивіда, специфіку його професійної діяльності.

Когнітивні здібності, когнітивні стилі як важливі компоненти когнітивної моделі особистості, визначають її когнітивний простір. О.М. Лозова визначає когнітивний простір як сферу розумової діяльності суб'єктів пізнання або сферу пізнавальної діяльності людини, основною одиницею якої є когнітивна структура, яка акумулює в собі результати пізнавальних процесів (структура репрезентації знань) [7]. Когнітивні здібності, когнітивні стилі маючи основоположний вплив на формування когнітивної структури особистості, а відповідно і в процесі набуття нових знань, є важливим фактором формування когнітивного простору. О.С. Кубрякова наголошує на істотній різниці між визначенням *інформації* і *знань*. Термін *інформація* передбачає те, що надходить до людини різними каналами, передається і кодується, обробляється і переробляється в результаті надходження інших відчуттів, сигналів або стимулів під час сприйняття світу. *Знання* – це зібрання випадкових фактів, набір відомостей, об'єднаних у певну упорядковану систему і є результатом когнітивної діяльності [6].

Як видно з рис. 1 народження нових знань, здійснюється шляхом взаємодії когнітивного простору особистості з інформаційним простором, який формується зовнішнім світом. У подальшому нові знання акумулюються когнітивними структурами, таким чином змінюючи когнітивний простір особистості.

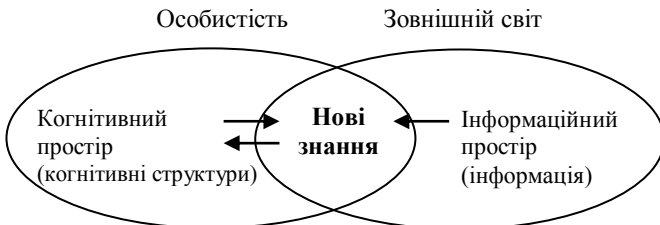

Рис. 1. Взаємодія когнітивного простору особистості і зовнішнього інформаційного простору.

Таким чином когнітивні здібності, когнітивні стилі впливаючи на можливості індивіда сприймати, переробляти, використовувати інформацію, визначають загальну структуру когнітивного компонента особистості. Відповідно їх корекція в бік поліпшення адаптаційних показників є важливою передумовою до збільшення ментального ресурсу особистості [2] – базової характеристики, що визначає здатність к адаптації індивіда до стрімких змін інформаційного простору сучасного світу.

Висновки. Отже виявлено, що когнітивні здібності і когнітивні стилі утворюють динамічну взаємопов'язану систему, здатну до розвитку. Різні когнітивні здібності особистості досягають піку в своєму розвитку в різному віці. Також на розвиток певної здібності впливає попит на неї в процесі професійної діяльності індивіда.

З'ясовано, що когнітивні здібності, когнітивні стилі особистості визначають її когнітивний простір, який у взаємодії із інформаційним простором визначає процес набуття нових знань.

Таким чином, дослідження когнітивних характеристик особистості з урахуванням знаходження її в інформацій-

ному полі є важливими і перспективними. У зв'язку з цим плануються дослідження когнітивної компоненти особистості студентів в період навчального семестру, тобто що знаходяться в інформаційному просторі з інформаційним полем з високою інтенсивністю потоків інформації.

Література

1. Бондарчук О.І. Когнітивний стиль керівників освітніх організацій як чинник ефективності їхньої управлінської діяльності / О.І. Бондарчук, Т.В. Соломіна – Київ. : НАДН України, ДВНЗ «Ун-т менеджменту освіти», 2011. – 24 с.
2. Власенко Я.А. Про деякі аспекти змін когнітивного компонента особистості // Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції 23-24 лютого 2018 р. – Київ.: Інститут інноваційної освіти, 2018. – С.72-73
3. Гринин А.Е. Кибернетическая революция и шестой технологический уклад [Электронный ресурс] // Историческая психология и социология истории. Том 8, номер 1 – Москва, 2015. – 172-197с.– Режим доступа: <http://www.academia.edu/26036889>
4. Кальницький Є. А. Концепція постіндустріального суспільства Деніела Белла як підґрунтя формування концепцій інформаційного суспільства / Є.А. Кальницький // Вісник Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – Харків., 2013. – № 5. – С.137-142.
5. Карамушка А.М. Когнітивний компонент психологічної готовності студентів вищих навчальних закладів до здійснення майбутньої професійної кар'єри: рівень та чинники розвитку / А.М. Карамушка, П.М. Канивцев // Теорія і практика управління соціальними системами: Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». – Харків., 2012. – № 4. – С. 3-13.
6. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, А.Т. Лузина. – Москва.: Изд-во МГУ, 1997. – 245 с
7. Лозова О.М. «Когнітема – когнітивно-семасіологічний простір», «когнітосема – когнітивно-семасіологічний простір»: диференціація понять / О.М. Лозова // Термінологічний вісник: Інститут української мови НАН України. – Київ., 2013. – № 2(1). – С.135-138.
8. Москальова А.С. Саморегуляція як чинник попередження професійних криз керівників загальноосвітніх навчальних закладів / А.С. Москальова – Київ. : ДВНЗ «Ун-т менеджменту освіти», 2015. – 55 с.
9. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / Ж. Пиаже – Москва.: Международная педагогическая академия, 1994. – 680 с.
10. Фахитов А.И. Информационная революция, как фактор экономического и социального развития / А.И. Фахитов // Информационная революция: наука, экономика, технология: Реферативный сборник. – Москва., 1993. – 235 с.
11. Фахитов А.И. Информация, наука, технология в глобальных исторических измерениях / А. И. Фахитов – Москва.: ИНИОН РАН, 1998.– 103 с.
12. Песля М.А. Структура и динамика интеллектуальных способностей и когнитивных стилей в учебной и профессиональной деятельности: дис. канд. психол. Наук. : 19.00.01 / Песля Мария Александровна – Москва, 2001. – 213 с.
13. Тощер Э. Метаморфозы власти. [Электронный ресурс] / Э. Тощер – Москва. : АСП, 2003. – 669 с. – Режим доступа : http://unqo.lib.ru/books/cultur/toffler-power_shift-ny-1.pdf
14. Холодная М.А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума / М.А. Холодная– Санкт-Петербург : Питер, 2004. – 384 с.

15. British Encyclopaedia. Neuroplasticity. [Electronic resource] // Encyclopaedia Britannica— Access mode : <https://www.britannica.com/science/neuroplasticity>

16. Trafton A. The rise and fall of cognitive skills [Electronic resource] // MIT News Office (Massachusetts Institute of Technology)—Cambridge., 2015 – Access mode : <http://news.mit.edu/2015/brain-peaks-at-different-ages-0306>

References

1. Bondarchuk, O.I., Solomina, G.V. (2011). Kognityvnyi styl kerivnykh osvitenikh organizatsii yak chynnyk efektyvnosti yikhnoyi upravlinskoyi diyalnosti. [Educational organization heads' cognitive style as their work efficiency factor]. Kyiv: NAFN Ukrayiny, DVNZ «Un-t menezhmentu osvity». [In Ukrainian]

2. Vlasenko, A.A. (2018). Pro deyakі aspekty zmin kognityvnogo komponentu osobystosti. [On some aspects of changes in the cognitive component of the individual]. Innovatsiini naukovі doslidzheniya: teoriya, metodologiya, praktyka. Materialy II Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi 23-24.01.2018. [Innovative scientific research: theory, methodology, practice. Materials of the II International Scientific and Practical Conference, February 23-24, 2018]. Kyiv: Instytut innovatsiynoyi osvity. PP. 72-73. [In Ukrainian]

3. Grinin, L.E. (2015). Kiberneticheskaya revolyutsiya i shestoi tekhnologicheskii ukhad. [Cybernetic revolution and the sixth technological order]. Istoricheskaya psikhologiya i sotsiologiya istorii. [Historical psychology and sociology of history]. V. 8(1). Moscow. PP. 172-197. Retrieved from: <http://www.academia.edu/26036889> [In Russian]

4. Kalnytskyi, E.A. (2013). Kontseptsiya postindustrialnogo suspilstva Deniela Bella yak pidruntya formuvannya kontseptsii informatsiynogo suspilstva. [The Daniel Bella's concept of the post-industrial society as the basis for the development of the information society concepts]. Visnyk Natsionalnoyi jurydychnoyi akademiyi im. Yaroslava Mudrogo. Ser. : Filosofiya, filosofiya prava, politologiya, sotsiologiya. [Herald of the Yaroslav the Wise National Law Academy. Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology]. № 5. Khar'kiv. PP. 137-142. [In Ukrainian]

5. Karamushka, L. M., Kanivets, T. M. (2012). Kognityvnyi komponent psikhologichnoyi gotovnosti studentiv vyschykh navchalnykh zakladiv do zdidsnennya maibutnoyi profesiynoyi kar'yery: riven ta chynnyky rozvytku. [The cognitive component of higher educational institution students' career readiness: development level and factors]. Teoriya i praktyka upravlinnya sotsialnymi systemamy: Natsionalnyi tekhnichnyi universytet «Khar'kovskiyi politekhnichnyi instytut». [Theory and practice of social systems management: Khar'kiv Polytechnic Institute]. № 4. Khar'kiv. PP. 3-13. [In Ukrainian]

6. Kubryakova, E.S. (1997). Kratkii slovar kognitivnykh terminov. [A Concise Dictionary of Cognitive Terms] Moskva: Izd-vo MGU. [In Russian]

7. Lozova, O.M. (2013). «Kognitema – kognityvnyi prostir», «kognitosema – kognityvno-semasiologichnyi prostir»: dyferentsiatsiya ponyat. [] Terminologichnyi visnyk: Instytut ukrayinskoyi movy NAN Ukrayiny. [Cognitema – cognitive space, cognitosema – cognitive-semasiological space: differentiation of concepts]. № 2(1). Kyiv. PP. 135-138. [In Ukrainian]

8. Moskalova, A.S. (2015). Samoregulyatsiya yak chynnyk poperedzhennya profesinykh kryz kerivnykh zagalnoosvitenykh navchalnykh zakladiv. [Self-regulation as a professional crises prevention factor among heads of general education institutions]. Kyiv: University of education management. [In Ukrainian]

9. Piage, J. (1994). Izbrannye psikhologicheskije trudy. [Selected psychological works]. Moscow: Mezhdunarodnaya pedagogicheskaya akademiya. [In Russian]

10. Rakitov, A.I. (1993). Informatsionnaya revolyutsiya, kak faktor ekonomicheskogo i sotsialnogo razvitiya. [Information revolution as an economic and social development factor]. Informatsionnaya revolyutsiya: nauka, ekonomika, tekhnologiya: Referativnyi sbornik. [Information revolution: science, economics, technology: Abstracts collection]. Moscow. [In Russian]

11. Rakitov, A.I. (1998). Informatsiya, nauka, tekhnologiya v globalnykh istoricheskikh izmereniyakh. [Information, science, technology in global historical dimensions]. Moscow: INION RAN. [In Russian]

12. Teslya, M.A. (2001). Struktura i dinamika intellektualnykh sposobnostei i kognitivnykh stilei v uchebnoi i professionalnoi deyatel'nosti. [Structure and dynamics of intellectual abilities and cognitive styles in educational and professional activities]. Moscow. [In Russian]

13. Toffler, E. (2003). Metamorfozy vlasti. [Metamorphoses of power] Moscow: AST. Retrieved from: http://yanko.lib.ru/books/cultur/toffler-power_shift-ru-l.pdf [In Russian]

14. Kholodnaya, M.A. (2004). Kognitivnye stili. O prirode individualnogo uma. [Cognitive styles. On the nature of the individual mind]. Saint-Petersburg: Piter. [In Russian]

15. British Encyclopaedia. Neuroplasticity. Encyclopaedia Britannica Retrieved from: <https://www.britannica.com/science/neuroplasticity>

16. Trafton, A. (2015). The rise and fall of cognitive skills. MIT News Office (Massachusetts Institute of Technology). Cambridge. Retrieved from: <http://news.mit.edu/2015/brain-peaks-at-different-ages-0306>

Vlasenko A.A.,

PhD student, Dept. of management psychology, University of Education Management of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, andreyvlasenko@gmail.com

Ukraine, Kiev

DEVELOPMENT OF A COGNITIVE COMPONENT OF AN INDIVIDUAL AS AN IMPERATIVE OF MODERN INFORMATION SPACE

The article analyzes the latest relevant research and the possibilities for the development of the cognitive component of personality and its interaction with the information space. The author discusses the development of cognitive capabilities of the individual in relation to his/her age and changes in intellectual capabilities and profession-relevant cognitive styles as well as describes the individual's cognitive and information spaces interaction mechanism. Future research may focus on individual's information space-relevant cognitive characteristics.

Key words: cognitive capabilities, cognitive styles, cognitive space, information space, personal mental resource.

УДК 159.942.5

Гаркавенко Н.В.,

к.психол.н., доцент кафедри психології Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича,
nina.garkavenko@yandex.ua

Україна, м. Чернівці

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ У КРИЗОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті представлено результати узагальнення наукових досліджень із питань психологічного здоров'я. З'ясовано критерії оцінювання та фактори формування психологічного здоров'я людини. Досліджено показники психологічного здоров'я підлітків.

Ключові слова: психологічне здоров'я; наукові підходи до поняття здоров'я; критерії здоров'я; індикатори психологічного здоров'я, фактори формування здоров'я, кризове суспільство.

Постановка проблеми. Сучасна економічна та суспільна криза є наслідком глобалізації, яку переживають цивілізації XXI століття. Глобальні процеси мають всеохоплюючий кризовий характер. Соціально-технологічний прогрес спричиняє зростання негативного впливу на особистість інформаційних потоків; збільшення повсякденних фізичних та психологічних навантажень, невпевненості, розгубленості та розчарування. Усе це негативно позначається на психологічному здоров'ї. Збереження психологічного здоров'я особистості, зокрема молодого покоління – одне з найважливіших завдань нашого суспільства. Ставлення до психологічного здоров'я виступає одним з основних елементів самозбережувальної поведінки людини і являє собою систему індивідуальних, вибіркового зв'язків особистості.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що проблема розуміння психологічного здоров'я постає у працях таких українських та російських учених, як: Б.С.Братусь, Л.Ф.Бурлачук, І.В.Дубровіна, О.В.Завгородня, В.А. Лищук, Л.В. Лушин. Переважають наукові погляди, згідно яких психологічне здоров'я розуміється як здатність особистості до самореалізації, самоактуалізації, адекватного самосприйняття себе та світу. Важливою складовою психологічного здоров'я особистості є наявність сенсу життя (І. Дубровіна, А. Маслоу, В. Франкл).

Мета роботи – проаналізувати та розкрити підходи до вивчення психологічного здоров'я особистості у кризовому суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом у психологічній науці обґрунтовується думка, що основою повноцінного розвитку людини є психологічне здоров'я.

Наукову категорію «психологічне здоров'я» ввела І.В. Дубровіна в 1991 р. Вона розуміє психологічне здоров'я як динамічну сукупність психічних властивостей, що забезпечують гармонію між різними сторонами особистості людини, а також між людиною та суспільством, можливість повноцінного функціонування людини в процесі життєдіяльності [1, с.53].

У деяких джерелах психологічне здоров'я описується як стан балансу між різними аспектами особистості (Р. Ассаджолі); як баланс між потребами індивіда і суспільства, який підтримується постійними зусиллями (С. Фрайберг); як процес життя особистості, в якому збалансовані рефлексивні, емоційні, інтелектуальні, поведінкові аспекти (Н.Г. Гаранян, А.Б. Холмогорова);

як функція підтримання рівноваги між особистістю та середовищем, адекватної регуляції поведінки і діяльності людини, здатності протистояти життєвим труднощам без негативних наслідків для здоров'я (А.В. Петровський, М.Г. Ярошевський, П. Бейкер) [2, с.742].

О.В. Шувалов стверджує, що визначення поняття «психологічне здоров'я людини» складається з двох категоріальних словосполучень: «психологія здоров'я» та «психологія людини». На стику цих галузей знання виникають психологічні моделі, що розглядають проблему здоров'я з людинознавчої позиції [3, с.88].

Цінним є розуміння психологічного здоров'я представниками гештальт-терапії, які визначають такі його аспекти: саморегуляція (гомеостаз) – спонтанна здатність організму організувати своє усвідомлення і поведінку таким чином, щоби зняти напругу на межі контакту організм/середовище і встановити відносну рівновагу; творче пристосування – здорове пристосування означає баланс між власними потребами людини і потребами інших людей; цілісність, інтеграція; здоровий контакт; здатність до зростання і розвитку; автономність; наявність значущих стосунків, здатність до близькості; агресивність – здатність своєчасно і достатньо повно використовувати власну агресію у контакті (І. Булюбаш, О. Мелешко, О. Смірнов та ін.) [4, с.47].

На думку Коцан І.Я. модель психологічного здоров'я складається з 5 компонентів:

1. Аксіологічний компонент передбачає усвідомлення людиною своєї цінності і унікальності, а також цінності і унікальності оточуючих. Прийняття людиною самої себе при досить повному знанні себе, а також прийнятті інших. Повністю приймає себе і при цьому визнає цінність і унікальність оточуючих людей.

2. Інструментальний компонент передбачає володіння рефлексією як засобом самопізнання, здатністю концентрувати свідомість на самому собі, своєму внутрішньому світі і своє місце у взаєминах з іншими.

3. Потребнісно-мотиваційний компонент визначає наявність у людини потреби в саморозвитку, тобто у самозміні та особистісному зростанні. Людина повністю приймає відповідальність за своє життя.

4. Розвиваючий компонент передбачає наявність динаміки у розумовому, особистісному, соціальному, фізичному розвитку. Не створює передумов для

виникнення психосоматичних захворювань. Людина перебуває у постійному розвитку і сприяє розвитку інших людей.

5. Соціально-культурний компонент визначає можливість людини успішно діяти, розвиватися в оточуючих його соціально-культурних умовах. Уміння розуміти і взаємодіяти з людьми.

Зрозуміло, що представлений образ «психологічного здоров'я» можна розглядати як еталон, але діти здебільшого мають ті чи інші відхилення [5, с.88].

Критеріями психологічного здоров'я, згідно з концепцією А. Елліса, є такі:

1. Інтерес до самого себе: чутлива й емоційно здорова людина ставить свої інтереси трохи вище інтересів інших, певною мірою жертвує собою заради тих, про кого піклується, але не цілком.

2. Суспільний інтерес: якщо людина поводить себе аморально, не обстоює інтереси інших і заохочує соціальний відбір, мало ймовірно, що вона побудує собі світ, у якому зможе жити затишно та щасливо.

3. Самоврядування (самоконтроль): здатність брати на себе відповідальність за своє життя й водночас прагнення до об'єднання з іншими без вимагання значної підтримки [6, с.109].

4. Висока фрустраційна стійкість: надання права собі та іншим робити помилки без засудження своєї особистості або особистості іншого.

5. Гнучкість: пластичність думки, відкритість до змін; людина не ставить собі та іншим жорстких незмінних правил.

6. Прийняття невизначеності: людина живе у світі ймовірностей та випадковостей, у якому ніколи не буде повної визначеності.

7. Орієнтація на творчі плани: творчі інтереси займають більшу частину існування людини й вимагають від неї участі.

8. «Наукове» мислення: прагнення бути більш об'єктивним, раціональним. Регуляція своїх почуттів і дій за допомогою оцінювання їх наслідків відповідно до ступеня їх впливу на досягнення близьких і віддалених цілей.

9. Прийняття самого себе: відмова від оцінювання своєї внутрішньої цінності за зовнішніми досягненнями або під впливом оцінки інших, прагнення радіти життю, а не лише стверджувати себе.

10. Ризик: емоційно здорова людина схильна ризикувати виправдано й прагне робити те, що вона хоче, навіть коли існує можливість невдачі, вона прагне бути заповзятливою, проте незважливо хороброю.

11. Тривалий гедонізм: людина шукає задоволення як від поточного моменту, так і від можливого майбутнього; вона вважає, що краще думати як про сьогодні, так і про завтра, і не захоплена негайним отриманням задоволення.

12. Нонутопізм: відмова від нереалістичного прагнення до всеохоплюючого щастя, радості, досконалості або до повної відсутності тривоги, депресії, приниження своєї гідності й ворожості.

13. Відповідальність за свої емоційні порушення: схильність брати на себе відповідальність за свої

вчинки, а не прагнення з метою захисту звинувачувати інших або соціальні умови [6, с.110].

М. Бекер сформулював три головні компоненти психологічного здоров'я, а саме: добре душевне й фізичне самопочуття (з первинними факторами, зокрема повнота відчуттів, альтруїзм, відсутність скарг); самоактуалізація (розвиток, автономія); повага до себе та до інших (почуття власної цінності, здатність любити).

Наявність нерозв'язаних психологічних проблем, порушень особистісного розвитку, брак вільної самореалізації унеможливають формування психологічно здорової особистості. Дослідники у галузі проблематики здоров'я молоді визнають такі проблемні аспекти психологічного здоров'я молодих людей, як низький рівень задоволення собою, тенденція до заниженої самооцінки, низький рівень здатності до психологічної близькості, проблеми ціннісно-смыслові сфери тощо [7].

Підлітковий та юнацький вік є сенситивним періодом для формування життєвих цінностей, мотивації та постановки життєвих завдань, зокрема спрямованих на реалізацію особистісного потенціалу та досягнення психологічного здоров'я [4, с.48].

Порушення психологічного здоров'я підлітків, зростання кількості психічних розладів пов'язані з особливостями сучасної соціокультурної ситуації. Криза традиційних цінностей і розмивання авторитетів самовизначення підростаючого покоління драматично ускладнюється ситуацією, що склалася в країні, що, в свою чергу, ускладнює формування соціокультурних та світоглядних позицій особистості, системи життєвих і моральних цінностей.

Крім того, навчальні перевантаження, невідповідність зовнішніх вимог та психофізіологічних можливостей учнів, відсутність мотивації до навчання призводять до того, що школа стає для школярів постійним джерелом стресу. У групі ризику опиняються, насамперед, підлітки, оскільки саме в цей період шкільні навантаження поєднуються з різкою перебудовою організму [9].

Нами проведено дослідження психічного розвитку дітей підліткового віку (13 років). Для діагностування рівня психологічного здоров'я використовувалися методика «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк) та тест нервово-психічної адаптації.

Дослідженням було охоплено 30 дітей. Учні 8 класів були поділені на 2 групи по 15 учнів (контрольну (КГ) та експериментальну (ЕГ)). Після проведення тестування за методикою «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк) було отримано такі результати (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Кількісні показники рівня психічного розвитку за методикою «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк) контрольної групи (констатувальний експеримент)

Рівні прояву	Тривожність	Фрустрація	Агресивність	Ригідність
Низький	(26,7%)	(20%)	(20%)	(26,7%)
Середній	(26,7%)	(33,4%)	(33,4%)	(33,3%)
Високий	(46,6%)	(46,6%)	(46,6%)	(40%)

Отже, бачимо, що експеримент наводить неутішні дані – значна кількість дітей з опитуваної контрольної групи мають показники особистісних характеристик, що свідчать про порушення психічного здоров'я. Так, низькі показники тривожності мають 4 молодших підлітка (26,7%), фрустрації 3 (20%), агресивності 3 (20%) та ригідності 4 (26,7%). Середні показники тривожності мають 4 дітей (26,7%), фрустрації – 5 дітей (33,4%), агресії – 5 (33,4%) та ригідності 5 (33,3%). Високі показники тривожності мають 7 дітей (46,6%), фрустрації – 7 дітей (46,6%), агресії – 7 (46,6%) та ригідності 6 (40%).

Виходячи із отриманих результатів, можна сказати, що в родинах опитуваних дітей молодшого підліткового віку існують несприятливі фактори, які спричинюють погіршення психічного здоров'я. Це сприяє негативному стану самопочуття. Далі дослідження за методикою проводилося з учасниками експериментальної групи.

Таблиця 2

Кількісні показники рівня психічного розвитку за методикою «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк) експериментальної групи (констатувальний експеримент)

Рівні прояву	Тривожність	Фрустрація	Агресивність	Ригідність
Низький	(20%)	(26,6%)	(13,4%)	(20%)
Середній	(33,4%)	(40%)	(40%)	(40%)
Високий	(46,6%)	(33,4%)	(46,6%)	(40%)

Отже, бачимо, що експеримент наводить неутішні дані – значна кількість дітей з опитуваної контрольної групи мають показники особистісних характеристик, що свідчать про порушення психічного здоров'я. Так, низькі показники тривожності мають 3 молодших підлітка (20%), фрустрації 4 (26,6%), агресивності 2 (13,4%) та ригідності 3 (20%). Середні показники тривожності мають 5 дітей (33,4%), фрустрації – 6 дітей (40%), агресії – 6 (40%) та ригідності 6 (40%). Високі показники тривожності мають 7 дітей (46,6%), фрустрації – 5 дітей (33,4%), агресії – 7 (46,6%) та ригідності 6 (40%).

Після проведення тестування за методикою нервово-психічної адаптації були отримані такі результати (див. Таблицю 3).

Таблиця 3

Показники нервово-психічної адаптації дітей контрольної групи

Рівні	Кількість учнів
Низький	7 (46,7%)
Середній	5 (33,3%)
Високий	3 (20%)

Отже, бачимо, що з дітей контрольної групи низький рівень адаптації мають 7 учнів (46,7%), середній рівень мають 5 учнів (33,3%), а високий – лише 3 учні (20%).

Таблиця 4

Показники нервово-психічної адаптації дітей експериментальної групи

Рівні	Кількість учнів
Низький	6 (40%)
Середній	6 (40%)
Високий	3 (20%)

Отже, бачимо, що з дітей експериментальної групи низький рівень адаптації мають 6 учнів (40%), середній

рівень мають 6 учнів (40%), а високий – лише 3 учні (20%). Отже, майже половина дітей мають високий та середній показники нервово-психічної адаптації, що говорить про стан нервово-психічної дезадаптації.

Висновки. Таким чином, психологічне здоров'я – це комплексний показник, який характеризує психологічний механізм захисту особистості від психосоматичних захворювань, психологічна система безпеки, особистісний динамічний потенціал розвитку духовності. Психологічно здорові люди особистісно активні, прагнуть проявляти свою вдачу, життєрадісні та самодостатні, спостережливі до себе та оточуючого світу, критичні. Саме психологічне здоров'я, на думку низки дослідників, є головною умовою самоактуалізації особистості, її повноцінного розвитку та функціонування. Таким чином, психологічне здоров'я трактується підлітками радше як не дуже важлива цінність, тобто воно, на думку досліджуваних, потрібно не саме по собі (і цінність його не є, відповідно, апріорною), а лише для досягнення певної мети, причому, не завжди, а у певних ситуаціях, коли від фізичної і психічної кондиції залежить успіх. З цього можна зробити припущення, що мотивації на збереження здоров'я і потреби його підтримувати (зокрема психічне і психологічне) у підлітків немає, є радше потреба у використанні власних ресурсів «на вимогу». Рівень усвідомлення важливості збереження і підтримання психологічного здоров'я, як і здоров'я загалом, залишається достатньо низьким, місце психологічного здоров'я в ієрархії життєвих цінностей молоді – також не надто високим, відповідно мотивація – слабо сформованою.

Література

1. Дубровина И.В. Школьная психологическая служба: вопросы теории и практики / И.В. Дубровина. – М.: Педагогика, 1991. – 232 с.
2. Шаронова Г.В. Психічне здоров'я особистості як предмет психологічного дослідження / Г.В. Шаронова // Збірник наукових праць К-ЛНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. – 2013. – Випуск 20. – С.747.
3. Шувалов А.В. Психологическое здоровье человека / А.В. Шувалов // Вестник, 2009. – Вып. 4 (15). – С. 87–101.
4. Борисюк А.С. До проблеми психічного та психологічного здоров'я молоді / А.С. Борисюк // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Сер.: Психологічні науки. – 2013. – Т. 2. – Вип. 10. – С. 46–50.
5. Коцан Г.Я. Психологія здоров'я людини / Г.Я. Коцан, Г.В. Ложкін, М.І. Мушкетевич; за заг. ред. Г.Я. Коцана. – Луцьк: Вежа, 2011. – 430 с.
6. Ярема Н.Ю. Психологічне здоров'я особистості / Н.Ю. Ярема // Юридична психологія. – 2015. – № 2. – С. 106–115.
7. Коробка А. Психологічне здоров'я людини в контексті здорового способу життя [Електронний ресурс] / А. Коробка. – Режим доступу: <http://www.social-science.com.ua/публікація/489>.
8. Коць М. Психологічні детермінанти конфліктної поведінки підлітків [Електронний ресурс] / М. Коць, Г. Мудрак. Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=6&lc=1511>
9. Обухова А.Ф. Возрастная психология. Учебник / А.Ф. Обухова – М.: Педагогическое общество России, 2003. – 351 с.

References

1. Dubrovina I.V. *Shkol'naya psikhologicheskaya sluzhba: voprosy teorii i praktiki* / I. V. Dubrovina. – M.: Pedagogika, 1991. – 232 s.
2. Sharonova I.V. *Psikhicheskoye zdorov'ye lichnosti kak predmet psikhologicheskogo issledovaniya* / Sharonova I.V. // *Sbornik nauchnykh trudov K-PNU imeni Ivana Ogiyenko, Instituta psikhologii imeni G.S. Kostyuka APN Ukrainy. Problemy sovremennoy psikhologii*. – 2013. – Vypusk 20. – S.747.
3. Shuvalov A.V. *Psikhologicheskoye zdorov'ye cheloveka* / A.V. Shuvalov // *Vestnik*, 2009. – Vyp. 4 (15). – S. 87-101.
4. Borisyuk A.S. *K probleme psikhicheskogo i psikhologicheskogo zdorov'ya molodezhi* / A.S. Borisyuk // *Nauchnyy vestnik Nikolayevskogo gosudarstvennogo universiteta imeni V.A. Sukhomlinskogo. Ser. Psikhologicheskoye nauki*. 2013 – T. 2, – Vyp. 10. – S. 46-50.
5. Kotsan I.Ya. *Psikhologiya zdorov'ya cheloveka* / I.Ya. Kotsan, G.V. Lozhkin, N. I. Mushkevich; pod obshch. red. I. Ya. Kotsana. – Luts'k: Bashnya, 2011. – 430 s.
6. Yarema N.Yu. *Psikhologicheskoye zdorov'ye lichnosti* / N.Yu. Yarema // *Yuridicheskaya psikhologiya*. 2015. – № 2. – S.106-115.
7. Korobka L. *Psikhologicheskoye zdorov'ye cheloveka v kontekste zdorovogo obraza zhizni [Elektronnyy resurs]* / L. Korobka. – Rezhim dostupa: <http://www.social-science.com.ua/publikatsiya/489>.
8. Kots' M. *Psikhologicheskoye determinanty konfliktного povedeniya podrostkov [Elektronnyy resurs]* / M. Kots', I. Mudrak. Rezhim dostupa: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=66&c=1511>
9. Obukhova L.F. *Vozrastnaya psikhologiya. Uchebnyk* / L.F. Obukhova – M.: Pedagogicheskoye obshchestvo Rossii, 2003. – 351 s.

Garkavenko N.V.,

Ph.D. in Psychology, Associate professor of the department psychology Chernivtsi national university nam. of Y. Fedkovych, nina.garkavenko@yandex.ua

Ukraine, Chernivtsi

PSYCHOLOGICAL HEALTH PERSONALITY IN CRISIS SOCIETY

The article presents the results of generalization of scientific research on psychological health issues. The criteria of evaluation and factors of formation of psychological health of a person are determined. The indicators of psychological health of adolescents are studied

Key words: *psychological health; scientific approaches to the concept of health; health criteria; indicators of psychological health, factors of health formation, crisis society.*

УДК 159.92

Доскач С.С.,

*к.психол.н., доцент кафедри психології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, svetlana71dsk@meta.ua**Україна, м. Чернівці*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧА ЗІ СТУДЕНТОМ: ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТ

У статті висвітлюється проблема впливу емоційно-ціннісного компонента на взаємодію викладач-студент. Подано опис ситуацій при яких цей компонент значною мірою впливає на: викладення матеріалу викладачем і розуміння його студентами, спілкування між викладачем і студентом і взаємостосунки загалом.

Ключові слова: *емоційно-ціннісний компонент, комунікація, педагогічні ситуації, педагогічна взаємодія.*

Постановка проблеми. Якість засвоєння знань студентами залежить не стільки від змісту викладеного педагогом матеріалу, скільки від врахування емоційного забарвлення повідомлення і його ціннісних ініціацій. Враховуючи індивідуально-психологічні особливості студентів, педагогічні ситуації, які виникають, вимушують викладача вищої школи бути стриманим, тактовним, вміти володіти собою. Сукупність усіх цих якостей визначається як емоційна стійкість, а її відсутність – одне з істотних протипоказань для виконання професії педагога.

Мета роботи: здійснити теоретичний аналіз проблеми емоційного впливу на процес спілкування викладача зі студентами і врахування ціннісно-орієнтаційних компонентів у їх міжособистісній взаємодії. Розкрити основний зміст взаємного впливу викладач-студент у педагогічній взаємодії.

Виклад основного матеріалу: Основним засобом діяльності викладача є мовлення, яке відтворює не тільки основну думку, а й емоційне ставлення до повідомлення. І.А. Язюк комунікативну поведінку педагога описує так: «Мовлення викладача має відповідати низці педагогічних вимог, а саме: бути логічним, доступним, чітким, переконливим. Педагогічна доцільність мовлення викладача на певному етапі заняття полягає в тому, щоб не тільки передати студентам знання, а й сформувати в них емоційно-ціннісне ставлення до них...» [5, С.75].

Таким стилем спілкування відрізнялась педагогічна діяльність Г.С. Костюка, Д.Ф. Ніколенка, В.О. Сухомлинського та ін. На цій основі формували свою систему взаємин із вихованцями Ш.О. Амонашвілі, І.П. Волков, В.Ф. Шаталов та ін.

На жаль, викладачі не завжди володіють відповідною технікою спілкування. У масовій викладацькій практиці – часте явище. Мовлення викладача перенасичене штампами, сухими фразами з підручника; воно не спрямоване на студентів, не звернене до їхнього розуму, серця, а в кращому випадку орієнтує на засвоєння мінімуму навчальної інформації. В результаті, знання студентів залишаються формальними. У таких випадках кажуть, що викладач не створив умов для того, щоб студенти змогли осмислити знання як особисту цінність [3]. Викладач не спонукав їх до роздумів над почутим, не викликав емоційних переживань, почуттів, які

супроводжували б процес пізнання нового. Іншими словами, особистість студента, його мотиви навчання, орієнтації, інтелект, емоційно-вольова сфера не були повністю включені в процес сприйняття нових знань.

На активність пізнавальної діяльності студентів впливає також самопочуття під час заняття, їх психо-емоційний стан. Студенти, які відчувають себе впевнено, спокійно, розкуто, активніші в пізнанні, мають більше можливостей для творчої діяльності. Тому зрозуміла думка сучасних вчених про те, як важливо створити на занятті кожному умови для успіху [1]. У розв'язанні цих завдань велике значення має емоційне забарвлення мовлення викладача. Якщо повідомлення насичене різними інтонаціями, тембром, спокійним голосовим супроводом, то поданий матеріал буде зрозумілим і сприйматися студентами зацікавлено.

Важливе значення має стиль спілкування, яким керується викладач у ставленні до студентів. Дуже продуктивним є саме стиль педагогічного спілкування, який побудовано на основі дружньої прихильності. Це найважливіший регулятор спілкування загалом і ділового педагогічного спілкування, зокрема. Він є емоційно-психологічним стимулятором розвитку і результатом плідності взаємин педагога з вихованцями на основі дружби й захоплення спільною справою. Стиль спілкування безпосередньо впливає на атмосферу емоційного благополуччя під час лекції, семінарського заняття або екзамену, що суттєво позначається на результативності навчальної діяльності студентів [6].

Для професійного спілкування важливими є такі вміння:

1. транслювати особисте «Я» іншому суб'єкту;
2. чути і бачити іншу людину;
3. співпереживати іншому «Я»;
4. приймати іншого як даність;
5. поважати іншу людину;
6. зберігати особливості власного «Я» [5].

Стили спілкування виступають як індивідуально-типологічні особливості педагогічної взаємодії викладача зі студентами. У стилі професійно-педагогічного спілкування віддзеркалюються особливості комунікативних здібностей педагога; характер його взаємин зі студентами, що склалися на даний момент; творча індивідуальність педагога та особливості

особистості конкретного студента і студентської групи загалом.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Врахування емоційно-ціннісного компонента під час взаємодії викладач-студент сприяє не тільки якісному засвоєнню матеріалу, а й допомагає зрозуміти один одного, дійти спільної думки, разом вирішувати проблеми, які виникають під час навчального процесу. Перспективним у дослідженні нашої проблеми може стати порівняльна характеристика впливу емоційно-ціннісного компонента на спілкування викладача зі студентами на різних етапах навчання їх у ВНЗ.

Література

1. Астахова Е.В. Социальные характеристики кадрового потенциала высшей школы: украинский вариант // *Инновации в образовании*. – 2003. – №1. – С.27-51.
2. Балабанова Л.М. Психолого-педагогичні проблеми студентського віку // *Психологія: Зб. наук. праць*. – К.: НПУ, 1999. – Вип.4(7). – С.169-170.
3. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості // *Педагогіка і психологія*. – 1997. – №1. – С.124-129.
4. Бондаренко О.Ф. Психологічні особливості сучасного студента та проблеми професійної підготовки психологів-практиків // *Практична психологія та соціальна робота*. – 2003. – №4. – С.8-11.

5. Педагогічна майстерність: Підручник / За ред. І.Я. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 349 с. – С.75.

6. Подоляк Л.Т. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Подоляк Л.Т., Юрченко В.І. – К.: ППОВ «Філ-студія», 2006. – 320с.

References

1. Astakhova E.V. *Sotsyalnye kharakterystyky kadrovoho potentsyala vysshei shkoly: ukraynyskyi varyant* // *Ynnovatsyy u obrazovanuu*. – 2003. – №1. – S.27-51.
2. Balabanova L.M. *Psykhologho-pedahohichni problemy studentskoho viku* // *Psykhologhiia: Zb. nauk, prats.* – K.: NPU, 1999. – Vyp.4(7). – S.169-170.
3. Bekh I.D. *Dukhovni tsinnosti v rozvytku osobystosti* // *Pedahohika i psykhologhiia*. – 1997. – №1. – S.124-129.
4. Bondarenko O.F. *Psykhologichni osoblyvosti suchasnoho studenta ta problemy profesiinoi pidhotovky psykhologiv-praktykiv* // *Praktychna psykhologhiia ta sotsialna robota*. – 2003. – №4. – S.8-11.
5. *Pedahohichna maistemist: Pidruchnyk / Za red. I.Ia.Ziaziuma*. – K.: Vyshecha shk., 1997. – 349 s. – S.75.
6. Podoliak L.H. *Psykhologhiia vyshchoi shkoly: Navchalnyi posibnyk dlia mahistrantiv i aspirantiv* / Podoliak L.H., Yurchenko V.I. – K.: TOV «Fil-studii», 2006. – 320s.

Doskach S.S.,

*Candidate of Psychological Sciences, docent department of Psychology,
of the Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, svetlana71dsk@meta.ua*

Ukraine, Chernivtsi

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF COMMUNICATION BETWEEN A TEACHER AND A STUDENT: AN EMOTIONAL AND VALUE COMPONENT

In the article the issue of problem of the emotional-value component on the interaction of teacher-student is discussed. The description of situations in which this component influences to a large extent: the presentation of the material by the teacher and understanding of his students, communication between the teacher and the student and the interaction in general.

Key words: *emotional-value component, communication, pedagogical situations, pedagogical interaction.*

Pedagogy

УДК 378.015.324.4:159.947.5

Андриенко В.С.,

ассистент кафедры иностранных языков, vladlena0317@gmail.com

Украина, г. Харьков

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ МОТИВАЦИИ К ИЗУЧЕНИЮ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА У СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

В статье представлены психологические особенности формирования мотивации к изучению иностранного языка у студенческой молодежи. В настоящий период времени знание английского языка специалистами разных сфер является важным для их трудовой деятельности, так как в современном мире английский язык является глобальным международным языком. Целью исследования является изучение основных мотиваций и мотивационно-ценностного отношения студенческой молодежи к изучению иностранного языка. В статье рассмотрены потребности, удовлетворение которых может служить повышению мотивации иностранного языка.

Ключевые слова: трудовая деятельность, преподавание, мотивация студентов, студенческая молодежь, образовательные потребности, морально-волевые качества.

Постановка проблемы. Психолого-педагогические проблемы изучения иностранного языка студенческой молодежью являются актуальными, так как сейчас в соответствии с требованиями современной ситуации в стране знание английского языка специалистами разных сфер является важным для их трудовой деятельности, так как в современном мире английский язык является международным языком. Рассмотрение вопроса мотивации изучения иностранного языка студентами представляет собой одну из актуальных задач современной науки. Но главная проблема заключается в том, что многие студенты не понимают, зачем им необходимо изучение иностранного языка – поэтому многие прогуливают занятия или посещают лишь ради получения зачета.

Эти позиции формируются обществом, нашим менталитетом, а также под воздействием личных причин – стрессов, конфликтов и т.д. Но в любом случае в корне всех этих причин лежит психологический аспект.

Студенты являются одной из самых уязвимых частей молодежи, они сталкиваются с множеством трудностей: с высокой учебной нагрузкой, малой физической активностью, с различными свободами студенческой жизни и проблемами межличностного и социального общения. Среди разнообразия причин, детерминирующих активность человека в изучении чего-либо, особое место занимают потребности, мотивы поведения и деятельности. В настоящее время одной из актуальных проблем является привлечение студентов к изучению иностранного языка, так как в условиях трансформации сторон жизни общества, в условиях стремительного развития современных технологий и их широком применении в экономической, научной и образовательной сферах, владение иностранным языком становится необходимостью, что подтверждается квалификационными требованиями к специалистам [11].

Сегодняшняя молодежь – это основной трудовой потенциал нашего общества, это будущие родители, и их образованность и благополучие является залогом образованности и благополучия всей нации. Несмотря на рост международных контактов в различных сферах и вытекающую отсюда необходимость владения хотя бы одним иностранным языком, как средством повседневного и делового общения и получения нужной информации из зарубежных источников, мотивация студентов неязыковых вузов к изучению иностранного языка не всегда является высокой. Это во многом обусловлено тем, что студенческая молодежь имеет низкий уровень мотивации и несформированность потребностей к изучению иностранных языков. В связи с этим огромную роль играет изучение мотивов, интересов и потребностей современной молодежи в изучении иностранного языка.

Цели и задачи исследования: Изучение основных мотиваций и мотивационно-ценностного отношения студенческой молодежи к изучению иностранного языка.

Методы исследования. Анализ современных источников, опрос и анкетирование студентов.

Обзор литературы. В результате изучения, анализа и обобщения научно-методической литературы по теме исследования установлено, что в основе возникновения мотивов изучения иностранного языка лежат как потребности и объективные условия жизни, так и внутренняя позиция самой личности. Познавательная активность обусловлена, в основном, эмоциональными переживаниями привлекательности занятий иностранного языка и доставляемом от их посещения удовольствием. Вопросы психологических особенностей формирования мотивации рассматривались рядом исследователей: Р.С. Наговицын определял мотивацию студентов высших учебных заведений [8],

В.В. Беляничева рассматривала формирование мотивов [2], Б.А. Ашмарин и Ж.К. Холодов обосновали теоретические аспекты мотивации [5], А.П. Нечаев и Е.Н. Гогунев уделили внимание психологическим моментам мотивационной деятельности [6], Л.Д. Столяренко предложил психодиагностические методики по выявлению индивидуальных особенностей учащихся, педагогов, мотивации профессиональных склонностей [12].

В области обучения иностранного языка психологические вопросы мотивации решаются в работах А.А. Алхазивили, И.А. Зимней, А.А. Леонтьева, Н.М. Симоновой и др. В зарубежной литературе так же уделяется большое внимание роли мотивации, называемой зарубежными авторами «Motot», «Key – word» в обучении иностранного языка.

Современная концепция образования предполагает, что готовность к будущей деятельности является внутренней, индивидуальной потребностью личности и не может полностью определиться извне. Следовательно, главной задачей современного вуза является оказание услуг в области удовлетворения образовательных потребностей личности.

Изложение основного материала. Главным компонентом для успешного выполнения любой деятельности является мотивация.

Мотивация – процесс формирования и обоснования намерения что-либо сделать или не сделать. Мотивация – это совокупность самых различных побудителей (потребностей, мотивов, чувств, желаний, интересов и т. д.). Вопрос о мотивации всегда очень широко обсуждается в педагогике. Можно привести множество дефиниций различных ученых, но суть будет одна: это мотив, побуждающий личность к тому или иному виду деятельности, если еще точнее – это стимул. У студентов могут быть различные стимулы. И.А. Зимняя под мотивацией понимает совокупность самых различных побудителей (потребностей, мотивов, желаний, интересов и т. д.), которые определяют, стимулируют, побуждают человека к совершению какого-либо действия, включенного в определяемую этой мотивацией деятельность [6]. Конечно, как и мотивация в целом, учебная мотивация тоже характеризуется многоплановостью, множеством мотивов, среди которых можно выделить внешние, социальные мотивы (престижность, самоутверждение, долг, необходимость и другие). Но, как отмечает И.А. Зимняя, учебная мотивация основывается, прежде всего, на внутреннем мотиве – познавательной потребности, осознаваемой человеком как жажда знаний, необходимость в усвоении этих знаний, как стремление к расширению кругозора, углублению, систематизации знаний [7].

В первую очередь студент должен быть мотивирован к изучению иностранного языка и для этого необходимо понять, что собой представляет мотивация как социальное, психологическое и физиологическое явление. Мотивация – это побуждение к действию, динамический процесс психофизиологического плана, управляющий поведением человека, определяющий его направленность, организованность, активность и устойчивость, способность человека удовлетворять свои

потребности. То есть мотивация – это способ достижения необходимых социальных и биологических целей человека [1].

Мотивация рассматривается психологами как источник активности и как источник направленности личности на предметы и явления действительности, в результате чего и возникает активность. Важнейшим источником активности является потребность, желание, интерес. Согласно данным психологии, всякое отношение у человека строится на основе потребностей, которые делают его восприимчивым к окружающему [1].

В зависимости от связи мотивов с содержанием и особенностями выполняемой деятельности различаются внешние и внутренние мотивы. Внешние мотивы зависят от факторов, лежащих вне собственно учебной деятельности [9].

В психологической литературе описаны несколько групп мотивов, составляющих систему мотивации учебной деятельности. В эту систему включаются две большие группы:

- 1) познавательные мотивы, связанные с содержанием учебной деятельности и процессом ее выполнения;
- 2) социальные мотивы, связанные с различными социальными взаимодействиями личности с другими людьми.

Среди познавательных мотивов учебной деятельности А.К. Маркова [9] выделяет широкие познавательные мотивы, учебно-познавательные мотивы и мотивы самообразования. Все они обеспечивают преодоление трудностей учащихся в учебной работе, вызывают познавательную активность, ложатся в основу стремления человека быть компетентным и т.п.

Среди социальных мотивов выделяются широкие социальные, связанные с сознанием долга, ответственности и т.п.; узкие социальные, состоящие в стремлении занимать определенную позицию, место в отношениях с окружающими; мотивы социального сотрудничества.

Мотивация общения, тесно связанная с мотивами и целевыми установками человека на овладение иностранным языком, оказывает существенное влияние на самые различные характеристики его психической сферы, так или иначе связанные с иноязычными способностями [12].

На основе этого факта представлен список потребностей, способом удовлетворения которых могут служить изучение иностранных языков:

- 1) потребности в новом материале (познавательная потребность);
- 2) потребность в новых средствах языкового выражения;
- 3) социальная потребность;
- 4) коммуникативная потребность;
- 5) профессиональная потребность;
- 6) эмоциональная потребность (переживание радости, удовольствие, удовлетворение от занятий иностранным языком);
- 7) потребность в самоактуализации.

Расценивая мотивацию как важнейшую пружину процесса овладения иностранным языком, обеспе-

чивающую его результативность, нужно иметь в виду следующее: мотивация – сторона субъективного мира студента, она определяется его собственными побуждениями и пристрастиями, осознаваемыми им потребностями. Отсюда все трудности вызова мотивации со стороны. Преподаватель может лишь опосредованно повлиять на нее, создавая предпосылки и формируя основания, на базе которых у учащихся возникает личная заинтересованность в работе.

Мотивы посещения занятий по иностранному языку у студентов тоже разные: те, кто доволен занятиями, ходят на них ради желания быть всесторонне образованным человеком, стремления повысить собственную коммуникабельность, расширить круг общения, стремления к идентификации, достижения практических целей, а те, кто не удовлетворён ими – посещают их ради зачетов и чтобы избежать неприятностей из-за прогулов.

Мотивация изучения иностранного языка – особое состояние личности, направленное на достижение оптимального уровня знаний, умений в данной области. Процесс формирования интереса к занятиям иностранного языка процесс не одномоментный, а многоступенчатый: от первых элементарных навыков до глубоких знаний теории и методики иностранного языка [2]. Для того чтобы привлечь студента к решению той или иной задачи, надо суметь найти ту мотивацию, которая бы его побудила к действию. И только при соответствующих мотивациях можно вдохновить студентов на добровольное и качественное изучение иностранного языка.

Практически для всех студентов занятия иностранного языка, в первую очередь, являются средством успешной адаптации к условиям социальной жизни и профессиональной деятельности.

Большое значение для студентов имеет профессионализм преподавателя, умение убеждать в значимости иностранного языка и вовлекать в самостоятельную деятельность. Также большое значение имеет выстраивание доверительных, доброжелательных отношений с преподавателем, что будет способствовать комфортной в эмоциональном смысле обстановке на занятиях [7].

Для повышения мотивации студентов к занятиям по иностранному языку можно использовать следующие рекомендации.

1. Проводить теоретические занятия о роли иностранных языков в жизнедеятельности человека. Знакомить с современными методиками и направлениями в области иностранных языков.

2. Предоставить студентом право выбора активности на занятии.

3. Привлекать студентов к разработке на методико-практических занятиях индивидуальных планов для самостоятельных занятий.

4. Создавать условия для дополнительных занятий в свободное время.

5. Устраивать студенческие конференции, круглые столы для дискуссий и обсуждения путей по повышению мотивации к занятиям иностранного языка.

6. Выстраивать со студентами доверительные отношения, способствующие комфортности в общении и повышению интереса к занятиям [7].

К сожалению, у значительной части преподавателей существует мнение, что чем сильнее мотивирован студент оценкой или баллами, тем лучше. Но ведь и в этом случае действует тот же механизм подавления интереса внешней мотивацией, когда она при завышенных или заниженных требованиях не способствует становлению внутренней отметочной мотивации. И такому отрицательному воздействию отметочным мотивом в настоящее время подвергается опять же значительное количество студентов [4].

Формирование мотивации должно базироваться на двух важных принципах: возрастном и деятельном. Первый принцип свидетельствует: воспитание мотивации необходимо начинать с раннего детства. Второй принцип утверждает: мотив владение языком необходимо создавать посредством языковой деятельности в отношении себя, то есть формировать новые качества путем общения на иностранном языке [6].

В нашем исследовании приняли участие 150 студентов очной формы обучения Украинской инженерно-педагогической академии (УИПА) (по 25 юношей и 25 девушек I, II и III курсов, независимо от профиля и направления обучения). Анкета была составлена согласно цели: студенты должны были расположить мотивацию к занятиям иностранного языка по значимости для себя.

Анализ результатов показал, что для большинства студентов (83%) мотивом для посещения занятий иностранного языка является своевременное получение зачета. Следующие по значимости мотивы – профессионализм и дружелюбие преподавателя (76%) и его умение убеждать студентов в необходимости иностранных языков (68%).

Как менее значимые мотивы студенты указали следующие: познавательный интерес к процессу получения знаний и умений (25%); понимание, что языковые навыки пригодятся в будущей профессии (23%); потребность межличностного общения (42%); самосовершенствование (7%).

Кроме того, анализ анкетирования показал, что у студентов существует мотивация к самоутверждению, воспитанию морально-волевых качеств. Интересно, что у юношей (24%, 19%, 21%) этот показатель ниже, чем у девушек (30%, 22%, 20%). Мотив к самоутверждению у первокурсников выше, чем у студентов вторых и третьих курсов. На наш взгляд это может объясняться тем, что первоначально у студентов существует необходимость знакомства, привыкания к новому коллективу, приходится определяться, самоутверждаться, адаптироваться к новым условиям жизни.

Учитывая вышеизложенное можно предположить, что для создания мотивации на занятиях иностранного языка в УИПА необходимо придерживаться не только образовательных задач, но и уделять внимание воспитанию морально-волевых качеств, а также обучать студентов новым, эффективным методам изучения иностранных языков.

Выводы. Таким образом, результаты исследования показали, что, не смотря на то, что основным мотивом у студентов для посещения занятий иностранного языка является своевременное получение зачета, все же

большинство из них демонстрируют желание изучать иностранный язык, мотивируя себя не только стремлением к самосовершенствованию, но и к развитию морально-волевых качеств. Они стремятся к самосовершенствованию, самовыражению и самоутверждению, к удовлетворению духовных потребностей.

Перспективы дальнейших исследований. Целесообразность дальнейших исследований мы видим в исследовании закономерностей формирования мотивации у студентов вузов на основе психолого-педагогических механизмов сознательного восприятия структурных компонентов изучения иностранных языков.

Литература

1. Асмолов, А.Г. Психология личности: Принципы общепсихологического анализа. – М.: Смысл, 2001. – 416 с.
2. Бим, И.А. Основные направления организации обучения иностранным языкам на старшей ступени полной средней школы / И.А. Бим // *Иностр. языки в школе*. – 2002. – № 5. – С. 8.
3. Буткин Г.А., Володарский И.А. Самостоятельность деятельности и творческое мышление // *Учебная деятельность и творческое мышление. Тезисы докл. и выст. на Всесоюз. научно-практ. конф. по проблемам формирования творческого мышления*. – Ч. II. – Уфа – Москва, 1985 – С. 22-23.
4. Гальскова, Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам / Н.Д. Гальскова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: АРКТИ, 2003. – 192 с.
5. Гришаев, М.П. Пять мотивов овладения иностранным языком [Электронный ресурс] / М.П. Гришаев // *Режим доступа: http://www.fan-nauka.narod.ru/2008-1.html*, свободный. (0,5 п.л.)
6. Зимняя, И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.
7. Колкер Я.М., Устинова Е.С., Еналиева Т.М. Практическая методика обучения иностранному языку: учебное пособие. – М.: Академия, 2000. – 264 с.
8. Мальцева, Н.А. Подготовка специалистов со знанием иностранных языков в высших учебных заведениях // *Иностранные языки в школе*. 2006. – № 7. – С. 11-19.
9. Маркова, А.К. Формирование мотивации учения: Кн. для учителя / А.К. Маркова, П.А. Матис, А.Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
10. Рогова, Т.В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. – М.: Просвещение, – 1991. – 287 с.
11. Соболев, Н.В. Проблемы обучения иностранному языку в условиях расширения коммуникаций в современном мире // *Высшее образование сегодня*. – 2012. – № 5. – С. 57-60.
12. Столяренко А.Д. Педагогическая психология / А.Д. Столяренко. – Изд. 5-е, испр. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 541 с.
13. Тюльмина, В.П. О новом подходе к обучению иностранным языкам в техническом вузе // *Торный журнал*. – 1996. – № 7-8. – С. 96-99.

14. Чеснокова, Н.Е. Проблемы обучения языку специальности студентов неязыковых вузов // *Педагогика высшей школы*. – 2016. – №1. – С. 77-81.

15. Harmer J. *The Practice of English Language Teaching*. England: Pearson Education Limited, 2001. – 370 p.

References

1. Asmolov, A.G. *Psichologija lichnosti: Principy obshhepsichologicheskogo analiza*. – M.: Smysl, 2001. – 416 s.
2. Bim, I.L. *Osnovnye napravlenija organizacii obuchenija inostrannym jazykam na starshej stupeni polnoj srednej shkoljy* / I.L. Bim // *Inostr. jazyki v shkolje*. – 2002. – № 5. – S. 8.
3. Butkin G.A., Volodarskij I.A. *Samostojatel'nost' dejatel'nosti i tvorcheskoe myshlenie* // *Uchebnaja dejatel'nost' i tvorcheskoe myshlenie. Tezisy dokl. i vyst. na Vsesojuzn. nauchno-prakt. konf. po problemam formirovanija tvorcheskogo myshlenija*. – Ch. II. – Ufa – Moskva, 1985 – S. 22-23.
4. Gal'skova, N.D. *Sovremennaja metodika obuchenija inostrannym jazykam* / N.D. Gal'skova. – 2-e izd., pererab. i dop. – M.: ARKTI, 2003. – 192 s.
5. Grishayev, M. P. *Tipy motivov ovladeniya inostrannym jazykom [Elektronnyy resurs]* / M.P. Grishayev // *Rezhim dostupa: http://www.fan-nauka.narod.ru/2008-1.html*, svobodnyy. (0.5 p.l.)
6. Zimnjaja, I. A. *Psichologija obuchenija inostrannym jazykam v shkolje*. – M.: Prosveshhenie, 1991. – 222 s.
7. Kolker Ja.M., Ustinova E.S., Enaljeva T.M. *Prakticheskaja metodika obuchenija inostrannomu jazyku: uchebnoe posobie*. – M.: Akademiya, 2000. – 264 s.
8. Mal'ceva, N.A. *Podgotovka specialistov so znaniem inostrannyh jazykov v vysshih uchebnyh zavedenijah* // *Inostrannye jazyki v shkolje*. 2006. – № 7. – S. 11-19.
9. Markova, A.K. *Formirovanije motivatsii uchenija: Kn. dlja uchitelja* / A.K. Markova, P.A. Matis, A.B. Orlov. – M. : Prosveshchenije. 1990. – 192 s.
10. Rogova, G.V. *Metodika obuchenija inostrannym jazykam v srednej shkolje*. – M.: Prosveshhenie, – 1991. – 287 s.
11. Sobol', N.V. *Problemy obuchenija inostrannomu jazyku v uslovijah rasshirenija kommunikacij v sovremennom mire* // *Vysshee obrazovanie segodnja*. – 2012. – № 5. – S. 57-60.
12. Stolyarenko L.D. *Pedagogicheskaja psichologija* / L.D. Stolyarenko. – Izd. 5-e. ispr. – Rostov n/D: Feniks. 2008. – 541 s.
13. Tjul'nina, V.P. *O novom podhode k obucheniju inostrannym jazykam v tehničeskom vuze* // *Gornyj zhurnal*. – 1996. – № 7-8. – S. 96-99.
14. Chesnokova, N.E. *Problemy obuchenija jazyku special'nosti studentov nejazыkovyh вузов* // *Pedagogika vysshej shkoljy*. – 2016. – №1. – S. 77-81
15. Harmer J. *The Practice of English Language Teaching*. England: Pearson Education Limited, 2001. – 370 p.

Andriienko V.S.,

Assistant of the Department of Foreign Languages, vladlena0317@gmail.com

Ukraine, Kharkov

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES FOR FORMING MOTIVATION TO STUDYING A FOREIGN LANGUAGE IN STUDENT YOUTH

The article presents psychological features of the formation of motivation to study a foreign language among students. Nowadays it is very important for specialists in different spheres to know the English language for their work as in today's world English is the global international language. The aim of the investigation is the analysis the main motivations and value attitude of student youth to learning a foreign language. The article considers the needs, the satisfaction of which can serve to increase the motivation of a foreign language.

Key words: Labor activity, teaching, motivation of students, student youth, educational needs, moral qualities.

УДК 37.013.73(09)

Антонюк Г.Д.,

к.філос.н., доц. кафедри прикладної лінгвістики НУ "Львівська політехніка", gantoniuk@yahoo.com

Україна, м. Львів

РАЦІОНАЛІСТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ВІЗАНТІЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОСВІТНИЦЬКИХ ІДЕЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ XVII – ПОЧАТКУ XVIII СТ.

В контексті вивчення формування і становлення ідей Просвітництва в освітньому просторі України періоду XVII – початку XVIII ст. автор виокремлює питання їх витоків та джерельної бази. Одним із вагомих джерел зародження і розповсюдження ідей Просвітництва були візантійські джерела раціоналістичного походження: природничонаукова література, історичні хроніки, філософські твори. У цій статті увагу зосереджено на ролі перекладної візантійської літератури природничонаукового змісту, представленої «Фізіологами», «Шестодневами» та ін., що в епоху раннього Середньовіччя в умовах нерозчленованості наукового знання виконувала освітню і пізнавальну функцію; була джерелом дотичності до культурних надбань попередніх цивілізаційних епох і базою для формування власної наукової традиції.

Ключові слова: Просвітництво, перекладна література, візантійські джерела, природничонаукові знання, вітчизняний освітній простір.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження випливає з практики сучасних процесів інтеграції України в систему світових, економічних, політичних та культурних зв'язків, що визначають якісно новий рівень та завдання освіти. Належний рівень освіти є одним із гарантів інтеграції України у європейське та світове співтовариство цивілізованих держав, умовою інтеграції у світову культуру.

Розвиток педагогічної думки в Україні в усі періоди відбувався у контексті світової історії та культури. Українські мислителі, сприймаючи вплив світової педагогіки, ставали безпосередніми учасниками її творення, збагачуючи останню власними доробками.

Предметом нашого дослідження є ідеї Просвітництва в освітньому просторі України періоду XVII–XVIII ст. Просвітництво як філософсько-ідеологічна течія у зазначений період набуло чітко виражених рис у Західній Європі та мало місце в Україні як складовій європейського світу. Однією з характерних рис Просвітництва було прагнення його представників до перебудови всіх суспільних відносин на основі розуму, "вічної справедливості", рівності й інших принципів, що, впливають з невід'ємних природних прав людини. Основна роль у новій ідеології відводилася освіті та вихованню. Цю нову суспільну роль освіти добре усвідомили передові українські мислителі XVII–XVIII ст. і найбільш повно зреалізували її в освітній практиці Києво-Могилянської академії. Але початки цього процесу були закладені у попередніх епохах. Для характеристики ідей Просвітництва, які мали місце в освітньому просторі України кінця XVII – початку XVIII ст. і набули чіткого вираження у педагогічній практиці вищих начальних закладів, важливо прослідкувати їх зародження та витоки. У процесі дослідження питання ми дійшли висновку, що джерельна база Просвітництва та його теоретичної бази – раціоналізму – є надзвичайно широкою за обсягом і опертою на теоретичні досягнення попередніх епох – від XI до XVI ст. Одним із раних і

вагомих джерел поширення просвітницьких ідей у вітчизняному освітньому просторі були раціоналістичні джерела візантійського походження. Основними візантійськими літературними та науковими джерелами, на нашу думку, були біблійні книги, природничонаукові праці, історичні хроніки, філософські твори.

Завданням цієї статті є проаналізувати роль природничонаукових візантійських джерел у формуванні наукової традиції та в утвердженні просвітницьких ідей в освітньому просторі України в період XVI–XVIII ст.

Виклад основного матеріалу. Важливим джерелом поширення наукових та раціоналістичних ідей у вітчизняному освітньому просторі епохи раннього Середньовіччя була перекладна енциклопедична література природничо-наукового змісту: «Фізіолог», «Шестодневи», «Християнська топографія» Козьми Індикоплова та ін. Це – пам'ятки візантійської культури, які сягають раннього періоду її історії (II–III ст. укладання «Фізіолога»; III–VII ст. – укладання «Шестодневів»); через переклад ці твори увійшли в освітній простір Київської Русі і слугували джерелом природничонаукових знань та натурфілософських ідей аж до періоду XIV–XV ст. [1, с.69-72]. Джерелом природничонаукових знань для візантійців були праці Арістотеля «Фізика», «Про виникнення і знищення», «Про небо», «Метеорологія», «Історія тварин», «Про виникнення тварин», «Про душу» та деякі інші праці з окремих питань біології та психології [2, с.415-418]. Поруч з працями Арістотеля, в яких викладались питання неорганічної природи, предметом вивчення були також твори, присвячені живій природі: «Історія тварин», «Про частини тварин», «Про виникнення тварин», «Про рух тварин». У названих працях давньогрецького вченого вичерпно були подані відомі у його час відомості з зоології, описової анатомії, ембріології. Проте варто зазначити, що візантійці не займались спеціально вивченням питань біологічних наук. Розвивались лише ті галузі, що були пов'язані із

практикою. Праці із зоології перетворювались на захопливе за формою і за змістом читання [3, с.190]. Відомості про тваринний світ візантійці почерпали із поширеної у пізноантичну епоху праці з природничої історії «Фізіолог» (твір створений в Александрії між II і III–IV ст.) [1, с.69-70]. Тексти «Фізіолога» були широко відомими в епоху Київської Русі і слугували джерелом поширення раціоналістичних знань (текст «Фізіолога»: [4]). Матеріал із «Фізіолога» запозичували візантійські письменники та отці церкви (Оріген, Лактанцій, Єфрем Сирін, Василій Великий, Григорій Ниський, Григорій Богослов, Йоан Златоуст та ін). (Про це: [2, с.421]). У VII ст. разом з іншими грецькими книгами було здійснено переклад «Фізіолога» сирійською мовою. Під час укладання тексту твору основним джерелом слугували давньоєгипетські пам'ятники та твори античних письменників. Тексти «Фізіолога» нерідко вміщували фантастичні відомості про тваринний світ, що пояснювалось рівнем розвитку наукових знань у давню епоху. Але, незважаючи на фантастичність більшої частини вміщеної у «Фізіологу» відомостей, його укладачі виконали поставлене перед собою завдання – дати популярне витлумачення основ християнського вірвчення.

Іншими відомими природничо-науковими творами, що поширились у вітчизняному освітньому просторі, були «Шестодневи» – енциклопедичні трактати природничо-теологічного змісту. Головна мета укладання «Бесід на Шестоднев» полягала у викладі християнського вчення про будову Всесвіту й у запереченні фізичних ідей античності (основний зміст Шестодневів – коментарі до Книги Буття). Основну увагу звернено на заперечення світобудови за Птолемеем. Історія світової суспільно-політичної думки та літератури знає чотири найвідоміших «Шестодневи»: «Бесіди на Шестоднев Василя Великого» (IV ст.), «Шість днів про сотворіння світу Северіана, єпископа Гавальського» (V ст.), «Похвала Богу про сотворіння усієї тварі» Георгія Пісиди (VII ст.), «Шестоднев» Йоана Екзарха Болгарського (X ст.) [1, с.71]; тексти «Шестодневів»: [5]. «Бесіди на Шестоднев» Василя Великого складаються із дев'яти бесід, кожна з яких є викладом окремої теми. Перша бесіда – це коментар до книги «Буття», до виразу «Спочатку Бог створив небо і землю». Друга книга є коментарем до виразу «Земля була невидима і невлаштована». Бесіди третя – дев'ята – розкривають походження і виникнення окремих елементів природи: землі, води, рослин, небесних світил тощо. На етапі ранньої вітчизняної історії за умови відсутності спеціально організованого навчання тексти «Шестодневів» виконували дидактичну функцію: слугували засобом ознайомлення з природничо-науковими та історичними відомостями попередніх культурних епох.

Свій матеріал автори «Шестодневів» брали із Арістотеля, творів візантійських учених, також із «Фізіолога». Ведучи полеміку з античними авторами, християнські письменники водночас запозичували у них відомості, намагались узгодити природничонаукові погляди античності з християнською релігією. Праці Василя Великого та Георгія Пісиди користувалися великою популярністю і мали широке розповсюдження у

просторі візантійської культури [6, с.379-394].

Щодо вітчизняних освіти та науки варто зазначити, що для періоду раннього Середньовіччя натурфілософські проблеми вирішувались через усталене для християнства уявлення про світ як видимий і трансцендентний – потойбічний, що перебуває за межами наявного, видимого. Це накладало відбиток на розуміння природи і навколишньої реальності, яка не становила цінності і не була предметом окремого вивчення для людини зазначеної доби. (Природа і навколишній світ стають предметом окремого вивчення в епоху Відродження, що є однією із характерних ознак епохи). Згідно із старозавітною версією природа була створена з «нічого» і тим самим позбавлена онтологічного статусу. Осягнення природи, світу не становило мети для людини епохи раннього Середньовіччя. Завдяки своєму розумові людина прагнула пройти «крізь» природу і наблизитись до Бога як до істинного начала (про це: [7, с.51]). Погляд людини раннього Середньовіччя був спрямований крізь природу на пізнання надприродного, трансцендентного начала.

У полі освітньої культури зазначеної доби простежуються кілька уявлень про природний «видимий» світ – від заперечення до утвердження позитивного статусу природної реальності. Негативне ставлення до природного «тварного» світу простежується у монастирській літературі, зокрема у Києво-Печерському патерику (розділ «Житіє преподобнаго отца нашего Феодосіа, игумена Печерського монастиря. Списанно Нестором, мнихом того же Печерського монастиря. Слово 8» [8, с.20-78]). Сенс життєвого подвигу Феодосія, на думку автора «Житія» ченця Нестора, полягає у зреченні від земних благ, істинна благодать – у здобутті «царства небесного». Феодосій наставляє ченців «никакоже пещиєся о плотнѣм» [8, с.38], «не имѣти надежа от земных никоея же, ни уповати ни о чємъ же въ мирѣ семъ, но всею бѣ мыслию и всею душею къ Богу въскланяєся и на того все упованіє възложъ» [8, с.63]. Автори уявляють земний світ такої лінії як зло, його протиставляють божественному як ідеальному. Водночас наявна інша тенденція, яка намагається примирити земну і божественну реальність, використовуючи для цього неоплатонівську ідею «кєносису» (сходження потойбічного у сьогодення (про це: [9, с.818]), у результаті чого світ земний вже не постає як осередок зла, а є співпричетним до абсолютного і доброго начала. Звідси притаманне численним пам'яткам давньоруської доби захоплення красою зовнішнього світу, який є прекрасним у своїй гармонії і гідним досконалості його творця. Такі ідеї простежуються у згаданому вже «Шестодневі» Йоана Екзарха Болгарського, «Повчанні Володимира Мономаха» та інших творах. Володимир Мономах возвеличує творіння Бога так: «Кто же не воздає хвалу и не прославляє силу твою и твои великие чудеса и блага, устроенные на этом свете: как небо устроено или как солнце или как луна и звезды, и тьма, и свет, и земля на водах положена, господи, твоим промыслом! Звери различные и птицы и рыбы украшены твоим промыслом, господи! И этому чуду дивимся, как из земли создав человека, как разнообразны человеческие

лица, если и всех людей собрать, не все они на одно лицо, но каждый на свой облик, по божьей мудрости. И тому удивимся, как птицы небесныя из рая идут и прежде всего в наши руки, и не поселяются в одной стране, но и сильные и слабые расселяются по всем странам, божьим повелением, чтобы наполнились леса и поля» [10, с.357].

Висновки. Натурфілософська проблематика в межах вітчизняної культури періоду раннього Середньовіччя розроблялася на перетині різних світоглядних позицій: науково-раціоналістичної та релігійної, які, взаємодіючи одна з одною, визначали зміст освітньої культури епохи. Натурфілософські ідеї, сформовані на раціоналістичній основі, проникали у вітчизняний освітній простір завдяки перекладній літературі, яка, своєю чергою, акумулювала наукові знання попередніх епох. Знання, викладені у «Фізіологу», «Шестодневах», «Пчолі», вітчизняній пам'ятці «Ізборнику Святослава 1073 р.» засвідчували певний рівень освіти і потребу у відомостях з природничонаукових галузей. «Шестодневи» та «Фізіологи» виконували науково-просвітницьке та пізнавальне значення: в умовах нерозчленованості основних галузей природничо-наукового знання були вагомим джерелом наукових відомостей про природу, що створювало наукову основу для формування просвітницьких ідей в просторі освітньої культури України у наступну часову епоху.

Література

1. Історія української літератури: у 8-ми т. – III. I. Давня література (XI – перша половина XVIII ст.). – К.: Наук. думка, 1967. – 539 с.
2. Самодурова З.Т. Естествонаучные знания // Культура Византии: IV – первая половина VII в. – М.: Наука, 1984. – С.408-431.
3. Рожанский И.Д. Античная наука / И.Д. Рожанский. – М.: Наука, 1980. – 199 с.
4. Фізіолог. Слово і сказання про звірі в і птахів // Тисяча років української суспільно-політичної думки: у 9-ти т. – III. I (X–XV ст.). – К.: Дніпро, 2001. – С. 192-198.
5. Из «Шестоднева» Иоанна экзарха Болгарского // Памятники литературы Древней Руси. XII век. – М.: Худож. лит-ра, 1980. – С.185-195; Из «Шестоднева» Экзарха Болгарского // Тисяча років української суспільно-політичної думки: у 9-ти т. – III. I (X–XV ст.). – К.: Дніпро, 2001. – С.188–192; Святитель Василий Великий архиепископ Кесарии Каппадокийской. Беседы на Шестоднев [Электронный ресурс] // Православие и современность (www.lib.eparhia-saratov.ru). Режим доступа: http://lib.pravmir.ru/library/readbook/1427#part_17256.
6. Гранстрем Е. Э. Византийская наука и просвещение в IV–VII вв. // История Византии: в 3-х т. – III. I. – М.: Наука, 1967. – С. 379-394.

7. Горський В.С. Нариси з історії філософської культури Київської Русі: (середина XII – середина XIII ст.) / Вілен Горський. – К.: Наук. думка, 1993. – 162 с.

8. Києво-Печерський патерик Касіянівської 2-ої редакції (1462 р.) за рукописом бібліотеки Києво-Печерської Лаври № 157 (1553–1557 pp.) // Пам'ятки мови та письменства давньої України / Проф. Абрамович Дмитро. – III. 4. Києво-Печерський патерик (Вступ, текст, примітки). – К.: 3 друкарні Всеукраїнської Академії наук, 1930. – 232 с.

9. Горський В.С. Філософська думка / Вілен Горський // Історія української культури: у 5-ти т. – III. I. Історія культури давнього населення України. – К.: Наук. думка, 2001. – С.815-826.

10. Повесть временных лет. Часть первая. Текст и перевод / Пер. Д.С. Лихачева и Б.А. Романова; под ред. чл.-кор. АН СССР В.Л. Адриановой-Перетц. – М.; Л.: Изд-во АН, наук СССР, 1950. – 405 с.

References

1. Istorija ukrajinskoj literatury u 8 tomach. – III. I. Davnia literatura (XI – perscha polovyna XVIII st.). – К.: Nauk. dumka, 1967. – 539 s.
2. Samodurova Z.G. Jestestvennonauchnyie znanija // Kultura Vizantii IV – pervaja polovina VII v. – М.: Nauka, 1984. – S.408-431.
3. Rozhanskij I.D. Antichnaja nauka / I.D. Rozhanskij. – М.: Nauka, 1980. – 199 s.
4. Fiziolog. Skazania pro zviriv i ptachiv // Tysjacha rokiv ukrajinskoj suspilno-politychnoji dumky: u 9 tomach. – III. I (X–XV st.). – К.: Dnipro, 2001. – S.192-198.
5. Iz «Shestodneva Ioanna Ekzarcha Bolgarskogo» // Pamiatniki literatury Drevnej Rusi. XII vek. – М., 1980. – С.185–195; Iz «Shestodneva Ekzarcha Bolgarskogo» // // Tysjacha rokiv ukrajinskoj suspilno-politychnoji dumky: u 9 tomach. – III. I (X–XV st.). – К.: Dnipro, 2001 – С.188–192; Sviatitel Vasilij Velikij archiepiskop Kessarii Kappadokijskoj. Besedy na Shestodnev [Elektronnyj Ressurs] // Pravoslavije i sovremennost (www.lib.eparhia-saratov.ru). – Rezhiym dostupa: http://lib.pravmir.ru/library/readbook/1427#part_17256.
6. Granstrem E.E. Bizantijskja nauka i prosveschchenije v IV–VII ss. // Istorija Vizantii: v 3 t. – III. I. – М.: Nauka, 1967. – С.379-394.
7. Gorskij V.S. Narysy z istoriji filofsokoji kultury Kyjivskoji Rusi (sередyna XII – seredyna XIII st.). / Vilen Gorskij. - К.: Nauk. dumka, 1993. – 162 s.
8. Kyjevo-Pecherskij Pateryk Kasijanivskoji 2-oji redakcii (1462 p.) za rukopysom biblioteki Kyjevo-Pecherskoji Lavry № 157 (1553–1557r.) // Pamiatky movy ta pysmenstva davnoji Ukrajny / Prof. Abramovych Dmytro. – T.4. Kyjevo-Pecherskij Pateryk. – К.: Z drukarni Vseukrajinskoji Akademiji Nauk, 1930. – 232 s.
9. Gorskij V.S. Filofsokja dumka / Vilen Gorskij // Istorija ukrajinskoj kultury v 5 tomach. – III. I. Istorija kultury davnjoho naselennia Ukrajiny. – К.: Nauk. dumka, 2001. – С.815-826.
10. Povjest vremennyh let. Ch. 1. Text I perevod / Per. D.S. Lichacheva i B.A. Romanova. – М.; L.: Izd-vo AN, Nauk SSSR, 1950. – 405 с.

Antonyuk G.D.,

Candidate of Philosophy, Associate professor of Applied Linguistic department, Lviv Polytechnic National University, gantoniuk@yahoo.com

Ukraine, Lviv

RATIONALIST SOURCES OF BYZANTINE ORIGIN AS A FACTOR IN THE FORMATION OF EDUCATIONAL IDEAS IN THE EDUCATIONAL SPACE OF UKRAINE IN THE XVII – EARLY XVIII CENTURIES

In the context of the study of the formation of the ideas of the Enlightenment in the educational space of Ukraine in the period of XVII – early XVIII century the author highlights the issues of their origins and sources. Byzantine sources of rational origin were one of the important sources of the origin and spread of ideas of the Enlightenment: natural science literature, historical chronicles, philosophical works. In this article, attention is focused on the role of the transposed Byzantine literature on natural sciences, presented by "Physiologists", "Shesdnev", etc., which, in the early Middle Ages, under the conditions of the indivisibility of scientific knowledge, served an educational and cognitive function; was a source of tangibility to the cultural achievements of previous civilizational epochs and the basis for the formation of its own scientific tradition.

Key words: Enlightenment, translated literature, Byzantine sources, natural sciences, national educational space.

УДК 001(063):378,4 (Укр)

Білоусов А.В.,

асистент кафедри іноземних мов Української інженерно-педагогічної академії, artteam92@ukr.net

Україна, м. Харків

ЕФЕКТИВНІ ЗАСОБИ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття розкриває ефективні засоби контролю навчання іноземних мов, що відповідає критеріям якості при визначенні рівня практичних знань, умінь і навичок студентів. Визначено функції, види, форми та засоби контролю знань. Проаналізовано класифікацію, функції контролю та засоби проведення контролю. Доведено, що результативність контролю знань в вищих навчальних закладах залежить від якісного впровадження новітніх технологій.

Ключові слова: аналіз різних форм контролю, система завдань, критерії якості, методи контролю, усне опитування, письмовий контроль, процес навчання.

Постановка проблеми. Нові підходи до вивчення та засвоєння іноземних мов потребують нових сучасних методів їх вимірювання та оцінювання. Процес інформатизації освіти вимагає від викладача поєднувати застосування традиційних методів навчання з нетрадиційними та спонукає їх до впровадження нових технологій в процес навчання іноземних мов, що дозволяє долучати студентів до мовної комунікації з самого початку вивчення ними іноземної мови.

Активна міжнародна співпраця в галузях освіти, науки та техніки ставить перед сучасним фахівцем якісно нові вимоги. Навчання за кордоном, участь у міжнародних конференціях та проектах, проведення науково-дослідної роботи, безумовно, надають майбутнім спеціалістам можливість відчувати нагальну потребу у вільному спілкуванні іноземною мовою як у професійній, так і в інших сферах життя. Проблема полягає лише в тому, що під час навчання іноземної мови контроль знань студентів пов'язан з формуванням мовних і мовленнєвих навичок, творчих умінь студентів у різних видах мовлення. Особливості навчання та контролю знань студентів набуває надзвичайної актуальності, оскільки об'єктивізація процесу вимірювання, забезпечуючи зворотний зв'язок, дає можливість координувати цей розвиток. Отже, об'єктивні та точні методи вимірювання та оцінювання знань стають однією з рушійних сил наукового прогресу [4, с.3]. Складовою частиною процесу навчання є контроль знань студентів. Контроль – це співвідношення досягнутих результатів із запланованими цілями навчання. Перевірка знань студентів повинна надавати відомості не тільки про правильність чи неправильність кінцевого результату виконаної діяльності, але і про неї саму: чи відповідає форма дій даному етапу засвоєння.

Вірно організований контроль навчальної діяльності студентів дозволяє викладачу оцінювати їх знання, уміння, навички, вчасно надати необхідну допомогу та досягати поставлених цілей навчання. Усе це в сукупності створює сприятливі умови для розвитку пізнавальних здібностей студентів і активізує їх до самостійної роботи на заняттях. Також контроль дозволяє не тільки правильно оцінити рівень засвоєння студентами матеріалу, але й побачити свої власні досягнення і недоліки у методиці викладання. Отже, вибір

форми контролю якості засвоєних знань є надзвичайно важливим.

Вища школа стає перехідним етапом становлення особистості в суспільстві, тому процес вивчення іноземної мови має поступово наближати випускника до реального усного та писемного спілкування. Отже, особливим завданням викладачів іноземної мови у ВНЗ є створення таких умов навчання, які якнайкраще забезпечать студентів продуктивним засвоєнням знань та якісним контролем. Нові підходи до викладання іноземних мов створюють підґрунтя для впровадження новітніх технологій навчання. Новітні методики значно покращують процес оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності, в тому числі і письма.

У процесі стрімкого інформаційно-технологічного прогресу з'являється більше різноманітних технологій вивчення іноземних мов за допомогою комп'ютера, який реалізує принцип індивідуалізації навчального процесу, а також збільшують мотиваційний та часовий фактори вивчення іноземної мови.

Мета роботи присвячена аналізу різних форм контролю рівня знань студентів та управління процесом формування іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь, визначення та оцінювання рівня їх сформованості.

Виклад основного матеріалу. Останні дослідження, що до проблеми ефективності оволодіння та питанням контролю знань студентів та оцінювання знань у процесі вивчення іноземної мови зверталось велике коло вітчизняних вчених: Банкевич В.Л., Бернштейн М.С., Іванова Г.В., Кокота В.О., Красюк Н.І., Рись В.Л., Товма О.Л., Фоломкина С.К., Юдіс Г.Б. та багато ін.

Аналіз педагогічних і методичних праць вказує, що в багатьох з них, наприклад, Є.І. Петровського, М.О. Архангельського, Т.С. Панфілова, Г.І. Кузьміна, термін «перевірка знань студентів» ототожнюється чи замінюється терміном «контроль знань», у той же час, як перевірка є структурним елементом контролю. Узагальнення результатів останніх наукових досліджень дають можливість вважати, що науковці приділяють особливу увагу контролю, що виконує функцію як засвоєння, так і закріплення знань іноземної мови.

Як складна система навчання – контроль має свої функції, види, форми, засоби та об'єкти. Розглянемо більш детально види, мету та функції контролю, що представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Види, мета та функції контролю у системі навчання

Види контролю	Мета контролю	Функції контролю
Поточний контроль	Вивчення конкретної теми для визначення рівня сформованості окремої навички або вміння, якості засвоєння певної порції навчального матеріалу;	Зворотній зв'язок
Рубіжний контроль	Визначення та оцінювання рівня навчальних досягнень учнів в оволодінні іншомовними навичками і вміннями за певний відрізок часу або по завершенні певного етапу навчальної роботи.	Оціночна функція
Підсумковий контроль		

При класифікації цих функцій контролю й оцінювання результатів навчальних досягнень студентів, можливо сказати:

1) перевірка знань дає викладачу можливість визначити фактичний рівень знань студентів й контролювати ефективність методів і прийомів навчання;

2) перевірка знань є невід'ємною складовою частиною навчального процесу. Отже, вона забезпечує навчальні і виховні цілі;

3) обґрунтування викладачем відповідей під час перевірки знань розкриває студенту конкретні можливості підвищення результатів своїх навчальних досягнень [3].

Засобами проведення контролю виступають спеціально підготовлені контрольні завдання, які включають інструкцію щодо їх виконання і мовний та мовленнєвий матеріал, який повинен бути опрацьований студентами. Необхідною умовою в підготовці таких завдань є те, що інструкція повинна спонукати до реалізації саме тих мовленнєвих навичок і вмінь, які підлягають контролю, а мовний і мовленнєвий матеріал контрольних завдань має охоплювати увесь той матеріал, засвоєння якого перевіряється. Одним із ефективних засобів організації контролю у навчанні іноземної мови є тестування. Тестовий контроль може забезпечити успішну реалізацію мети і всіх функцій контролю, а також задовольнити вимоги, що висуваються до якості контролю.

Крім контролю теоретичних знань, важливо об'єктивно оцінити і здатність студента використовувати їх на практиці. Охарактеризуємо структурні компоненти вміння [2].

Такими складовими визначено:

1. предмет діяльності – елементи навколишнього середовища, що суб'єкт має до початку своєї діяльності та які підлягають трансформації у продукт;

2. засіб діяльності – об'єкт, що опосередковує вплив суб'єкта на предмет діяльності, або те, що звично називають "знаряддям праці", і стимули, що використовуються, наприклад, у діяльності управління;

3. процедура діяльності – технологія (спосіб, метод) одержання бажаного продукту. Інформація про спосіб діяльності фіксується у вигляді програми або алгоритму на певних матеріальних носіях;

4. умови діяльності – характеристика оточення суб'єкта у процесі діяльності (соціальні умови, просторові та часові чинники);

5. продукт діяльності – те, що створено у процесі праці [1].

Важливу роль у виявленні навчальних досягнень студентів відводиться усному контролю – найбільш поширеному методу в навчальній практиці. Усна перевірка знань може застосовуватися в різних дидактичних ситуаціях: під час навчальних занять, в індивідуальній консультативній роботі зі студентами, у ході відпрацювання студентом пропущених занять тощо. Залежно від особливостей навчального матеріалу та поставленої мети, запитання можуть ставитися до всієї академічної групи або до окремих студентів, якщо викладач хоче перевірити, наприклад, самостійність мислення, розуміння студентом явища, процесу, його сумлінність у виконанні самостійних завдань тощо.

Не замінюючи плановий контроль (усне опитування, письмові контрольні роботи тощо), тести, на думку автора І.Я. Лернера, «окрім контрольної, виконують навчально-розвивальну функцію, тобто урізноманітнюють процес перевірки здобутих знань, умінь і навичок, активізують процес опанування мовним матеріалом, який вивчається, оскільки передбачається свідомий вибір, аналіз, зіставлення, стимулюється активність і увага студентів на занятті, підвищуються їхня відповідальність під час виконання завдань» [5, с.43].

Метод усного опитування як контроль знань показує на необ'єктивність оцінки через вплив таких факторів, як попередня інформація про успішність студента, темп відповіді, її контрастність на фоні відповідей одногрупників та ін.; пасивне спостереження більшої частини групи за ходом заняття під час опитування. Усне опитування сприяє активному самостійному оволодінню знаннями, продукуванню у студентів власного способу мислення. Під час перевірки знань із теми варто дотримуватися певної системи у постановці запитань, коли запитання на відтворення знань (репродуктивні) поступово змінюються такими, що потребують знань і вмінь у дещо змінених умовах (реконструктивні), а ті, у свою чергу, створюють основу для залучення студентів до творчої діяльності, а викладач має формулювати запитання так, щоб студенти залучалися до розумового пошуку, пояснювали, висловлювали самостійну думку, а не просто репродукували інформацію з конспекту чи посібника. Тобто в ході усного опитування потрібно створити атмосферу продуктивної навчальної роботи, високої пізнавальної активності, напруженої уваги, творчого піднесення.

На відміну від усного опитування, письмовий контроль надає можливість одночасно перевірити результати навчально-пізнавальної діяльності студентів. Крім того, як зазначає автор [6], результати перевірки зберігаються, отже, є змога з'ясувати деталі та неточності у відповідях, які були зроблені. Незаперечним є той факт, що письмові контрольні роботи можна з вищою об'єктивністю оцінити, ніж відповіді студентів за усного опитування. Письмові роботи дають можливість студентам ретельно продумувати відповіді, чітко формулювати думки, виявити вміння логічно, послідовно висловлювати самостійні міркування на папері.

Існує також графічна перевірка як метод контролю навчальних досягнень студентів у вивченні іноземної мови, вона застосовується у таких формах: складання таблиць, побудова діаграм, схем тощо. Ці види робіт переважно виконуються в поза аудиторний час, тому за їх результатами можна чітко простежити перебіг процесу формування пізнавальної самостійності студента, виявити рівень сформованості здатностей самостійно виконувати навчальні завдання, розвитку таких якостей, як наполегливість, сумлінність, відповідальність.

Для оцінювання рівня практичної підготовки студентів застосовують метод практичного контролю, що дозволяє перевірити вміння й навички студентів виконувати вправи, перекладати текст, порівнювати лексичні одиниці тощо. Перевірка та оцінювання практичних умінь і навичок здійснюється за допомогою контрольних завдань, що передбачає виконання студентами певних дій, вправ, завдань [1].

У сучасній освіті поліпшення якості підготовки спеціалістів може бути забезпечене не тільки суттєвим удосконаленням методів навчання (застосуванням інтерактивних технологій, комп'ютеризації навчального процесу, впровадженням новітніх досягнень педагогіки), але і надійним зворотнім зв'язком, який реалізується через навчальну, творчу та практичну діяльність студентів. Контроль цієї діяльності, тобто контроль якості результатів навчання – повинен бути однією з найважливіших проблем методичного характеру для викладачів. Саме тому посилення уваги до проблеми контролю занять викликане не тільки бажанням визначити ступінь підготовленості студентів, рівень якості викладання, але і потребою удосконалити всю систему навчання.

Висновки. Сьогодні різноманітні методи контролю знань студентів в системі освіти знаходяться в стані постійного вдосконалення і періодичних змін напрацьованих і широко апробованих методик. Ефективна та цілеспрямована організація навчального процесу та контролю рівня розвитку комунікативної компетентності вимагає від викладачів врахування основних принципів та дотримання основних вимог, які можуть впливати на успішність навчання студентів, їх мотивацію навчання та саморегуляцію навчальної пізнавальної діяльності. Освітні можливості інноваційних технологій у процесі вивчення та контролю знань розширюються у вищих навчальних закладах з кожним роком з метою підвищення рівня загальних та фахових

знань студентів з іноземної мови. Сучасна модель навчального процесу дозволяє значно підвищити ефективність навчання в будь-якій сфері за умови правильного вибору та використання комп'ютерних технологій. Отже, сучасні технології та інноваційні засоби вивчення іноземної мови стали основним помічником викладача при проведенні контролю знань студентів для створення належних умов підготовки кваліфікованих спеціалістів у майбутньому.

Література

1. Білецька І.О. Контроль навчальних досягнень студентів у процесі вивчення лексики англійської мови [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3718. – Назва з титул. екрану.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – Львів, 1997. – 376 с.
3. Контроль якості знань студентів на заняттях з іноземної мови закладах [Електронний ресурс] Режим доступу: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12460/1/Control_3.pdf. – Назва з титул. екрану.
4. Леонський В.Д. Організація тестування у загально-освітньому навчальному закладі / В.Д. Леонський, М.С. Лавінський, Л.І. Парашенко // Київський міжрегіональний інститут удосконалення вчителів ім. Б. Грінченка. – К.: 2001. – 72 с.
5. Лернер И.Я. Показатели системы учебно-познавательных заданий / И.Я. Лернер // Новые исследования в педагогических исследованиях – М. Педагогика, 1990. – Вып. 2. – С.3-74.
6. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / М.М. Фіцула – К.: Академвидав, 2006. – 352 с.

References

1. Biletska I.O. Kontrol navchalnykh dosiahnen studentiv u protsesi vyvchennia leksykolohii anghliiskoi movy [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3718. – Nazva z tytul. ekranu.
2. Honcharenko S.U. Ukrainnyi pedahohichnyi slovnyk / S.U. Honcharenko. – Lviv, 1997. – 376 s.
3. Kontrol yakosti znan studentiv na zaniattakh z inozemnoi movy zakladah [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12460/1/Control_3.pdf. – Nazva z tytul. ekranu.
4. Leonskyi V.D. Organizatsiia testuvannia u zahalnoosvitnomu navchalnomu zakladi / V.D. Leonskyi, M.S. Lavinskyi, L.I. Parashchenko // Kyivskyi mizhrehionalnyi instytut udoskonalennia vchyteliv im. B. Hrinchenka. – K.: 2001. – 72 s.
5. Lerner I.Ya. Pokazateli sistemyi uchebno-poznavatelnykh zadaniy / I.Ya. Lerner // Novyye issledovaniya v pedagogicheskikh issledovaniyakh. – M. Pedagogika, 1990. – Vyp. 2. – S. 3-74.
6. Fitsula M.M. Pedahohika vyshchoi shkoly: navch. posib. / M.M. Fitsula – K.: Akademydav, 2006. – 352 s.

Belousov A.V.,

assistant of foreign languages department of the Ukrainian engineering –pedagogy academy, artteam92@ukr.net

Ukraine, Kharkiv

EFFECTIVE METHODS OF QUALITY CONTROL OF FOREIGN LANGUAGES LEARNING AT HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article reveals the effective methods of foreign languages leaning control that meet the quality criteria in the level determining of the practical knowledge and skills of the students. It is determined the functions, types, forms of the methods control. It is analyzed the classification of control functions and conducting control. It is proved that the effectiveness of knowledge control in higher educational establishments depends on the qualitative introduction of innovative technologies.

Key words: analysis of control various forms, tasks system, quality criteria, methods of control, oral questioning, written control, learning process.

UDC 37.02:373.3(410)(043.3)

Borysenko I.V.,*PhD (Candidate of Pedagogic Sciences), Head of Foreign Languages Department,
Academy of the State Penitentiary Service, borisenko-irina@ukr.net**Ukraine, Chernigiv*

PRIMARY EDUCATION CONTENT DEVELOPMENT IN UKRAINE AND IN THE UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND: COMPARATIVE ANALYSES

Ukrainian educational system is directed at transformation of its conceptual background to European educational space and build the system, which will meet the pupils' needs and interest. In addition, modernization of educational content in this context, plays a very important role, as it considered to be a system part of the education. The article presents the comparative analysis of content requirements for the period of primary education in Ukraine and in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. The author identifies the area of similarities and differences in terms of educational structure, organisation, and curriculum content. The Article covers the comparative analyses of main aims, principles of primary curriculum organisation, approaches to its designing and main components of New State standard of primary education in Ukraine and those in primary curriculum in England, Wales, Northern Ireland and Scotland. The approaches to the reforming of primary education content in Ukraine are characterized. These are transformation of primary education content on the competence-based background; strong focus on knowledge integration, person-centered concept of education; implementation of new components, such as expected learning outcomes and their function in assessment of pupils' achievements. The differences in primary education content in all parts of the United Kingdom are distinguished.

Key words: *educational content, primary education, state standard, main components, similarities and differences.*

The statement of a problem. The Ukrainian education system is undergoing a transformation aiming to adapt it to the European and global education processes and to build a system, which eventually ensures that graduates can compete not only in Ukraine but also in the European and international labour markets. This process is characterized by modernization of education content, implementation of education standard and improvement of Programmes of Study and textbooks. The issue of content structuring and development is of great importance as content is considered to be a system component of the education, which transfer the cultural heritage of the nation to the next generation.

Actuality of primary education content development is caused by the substantial changes in the economy of all European states, by the need in highly-qualified specialists who can constantly develop in the conditions of globalization.

The aim of the research is to make a comparative analysis of the primary education content development in Ukraine and primary curriculum development the UK in terms of knowledge selection, skills and understanding according to the defined education aims.

It should be mentioned that there is no common format for content of primary education in above-mentioned countries, main components of the standard are outlined differently as well. The comparative analyses identifies areas of similarity and difference in content modeling in Ukraine and the UK covering structural, content and organizational levels according to the following standards:

- normative documents that define the primary education content;
- the aims of the primary education in Ukraine and the United Kingdom;
- the principles of forming the primary education content;
- the main approaches to organizing learning at primary schools in Ukraine and the United Kingdom;

– the content analysis of the basic components of the State standard of the primary education in Ukraine and the primary curriculum content in the UK.

Methodology. The comparative analyses comprises:

- collection and analyses of relevant documents of the Curriculum Agenesis, particularly, International Review of Curriculum and Assessment Framework Internet Archives – INCA, Qualification and Curriculum Authority – QCA, Curriculum for Excellence – CfE, National Foundation for Educational Research – NFER; The New Draft Framework Education Law of Ukraine - Article 1, 12;

- analyses of State standard of primary education in Ukraine and National Curriculum of England, Wales, Northern Ireland for Key Stages 1, 2 and Curriculum for Excellence in Scotland in order to identify the main components to be compared.

The statement of the main material. The content of the primary education in Ukraine is defined by the State standard of the primary education. The State standard defines necessary skills and knowledge pupils should be equipped with by the end of certain stage of study; it outlines main principles and background of the learning process; the logic of its designing. New State standard of primary education pilot project is to start in some Ukraine schools in 2017–2018 [9].

The concept grounds of the education content in the UK are defined by the curriculum theory. Primary Curriculum is often connected with developmental curriculum types which is meant not only to select the knowledge that is to be given to pupils but also to specify the aims of study and the knowledge that promotes children's development [1, p.28-42]. The research has shown that National curriculum of England, Wales; Northern Ireland Curriculum and Scotland's Curriculum for Excellence fulfil the function of the national standard of primary education, defines its aims and content of education; outline knowledge, skills and

understanding pupils should be equipped in schools. In the United Kingdom the curriculums takes into consideration general demands for the subject; a list of statutory and nonstatutory knowledge at certain stage that forms skills, knowledge and understanding.

Aims of primary curriculum in the UK and in Ukraine is a subject of constant review and updating according to the person-centered paradigm in modern education in order to meet the need of every child in the classroom. The aim of primary curriculum in England and Wales is to promote the development of pupils' knowledge, understanding and skills they need to be educated citizens (The National Curriculum, 2014, p.6). The peculiarities of aims of primary curriculum in these parts of the UK is focusing on improving literacy and numeracy outcomes; development of pupils' personality taking into consideration their needs and interests. Increased emphasis in Scotland's Curriculum for Excellence is placed on inter-disciplinary learning, skills development and encouraging personal achievement [5]. The idea to prepare pupils to the world of economic relations is strongly emphasized in defining the main aims of primary curriculum in Northern Ireland [2].

The aims of primary education in Ukraine are distinguished on the basis of the general educational aims. These are comprehensive development of child's personality according to its age and psychological and physical peculiarities, forming cultural, moral and ethical values of a child; key and subject competencies necessary for life and social skills, which prepare a child for further education and for the life in democratic community [9].

Therefore, aim of primary education is the basic determinant of its content as it expresses, both the interests of society and the interests of the person.

One of the main impellent forces in the development of education in England and Wales is the principle of chances equality that ensures getting qualitative basic knowledge to pupils as the basis for lifelong learning aside from the origin and family financial status; the principle of freedom of choice is a teacher's autonomy while choosing teaching methods at the primary stage. In Northern Ireland, the purpose of learning is taken into account in the process of primary education content modeling. In Scotland the principle of challenge and enjoyment; breadth; progression; depth; personalisation and choice; coherence; relevance assist teachers and schools in their practice and is basis for evaluation and improvement. All these principles let pupils feel successful in the classroom and make themselves useful.

Main principles of pilot State standard of primary education in Ukraine are values of childhood that assures the correspondence to children's age; the pleasure of learning that aims at development of personal autonomy and independence of thought; principle of health and safety promotes the healthy living and safe environment [14].

Actually, it is appropriate to speak about unification of principles of primary education content forming in many countries of the world.

Main approaches are considered to be the system of influence on pupils which promotes efficiency of their education and full development of personality. In primary curriculum of the UK these are child-centered, knowledge integration, practice-centered, resulting character.

Implementation of integrated approach to curriculum development in primary schools which encompasses the idea of integration and coordination of basic objectives, all methods to achieve these objectives, subject content, has become the common prominent trend in primary education development for all European countries.

The result approach to primary content building gives the opportunity for better coordination of aims and objectives of primary education with the final concretized learning results. Final learning results of knowledge assimilation is considered a number of practical actions in the form of thinking, creative tasks and problem situations solving.

The structure of New Standard of primary education in Ukraine is formulated in terms of standards including Model Programme, Basic Programme, Working Programme, Programme of subject or courses that covers aims (general and subject), general expected outcomes, content lines, specific expected outcomes, assessment [14].

The national standard of primary education in England, Wales and Northern Ireland specifies educational aims covering Programmes of study (which include learning requirements, cross-curricula themes), attainment targets and levels of description.

Thus, it should be mentioned that the structure of Standard of primary education has numerous point of similarity. In contrast to Scotland, where primary school standard structuring over the component "Experiences and Outcomes" which are organized into eight curriculum areas and set up in lines of development. It has a component "personal support" aimed at building pupils' motivation and confidence, giving them the sense of satisfaction. Implementation of the values component (wisdom, justice, compassion, integrity) promotes inclusiveness; personal achievements, broadening of experience for pupils [3].

National curriculum of England and Wales and Curriculum of Northern Ireland is organized into blocks of years called Key Stages (KS). Primary curriculum is broken down KS 1, ages 5–7 and KS 2, ages 7–11. In Northern Ireland six-to eight-year-olds are in primary KSt 1, and eight- to 11-year-olds in primary KS 2. In England Programmes of Study are presented as that for "lower" KS 2 (7–9 years old) and "upper" KS 2 (9–11 years old) [10, p8].

New school's primary education in Ukraine will be divided into two cycles: first, adaptation and games (grades 1–2); second, mainstream (grades 3–4) [6, p.21].

New State Standard of primary education in Ukraine consists of Model Programm, which covers approaches to integrating and organizing subjects or courses content according to "specific expected outcomes" defined by the Standard. Teachers in schools follow this model for developing their own programmes.

The Basic curriculum in Ukraine outlines the structure and the content of education through invariant (statutory) and variable (nonstatutory) components which define time allocations between learning areas, minimum of teaching hours per week and total teaching time for each subject across the year. The content of the invariant component is presented through 9 learning areas: "Languages and literature", "Mathematical", "Natural Sciences", "Social Sciences", "Social and Healthcare-saving", "Technological", "Informative", "Civic and Historical", "Physical" and "Arts [14].

Typical program, developed on the basis of Basic program, defines schooling time for each subject or course; reflects integration of learning areas.

The common features in content and functions are the Programmes of Study which define the content of each learning area or subject; requirements for the pupils' educational level at primary school. In Scotland such function is carried out by the component "Experiences and Outcomes". In contrast to England, Wales and Northern Ireland, in the Ukrainian primary education the subject block is not divided into core and fundamental subjects.

The national standard of primary education in England, Wales, Northern Ireland consists of seven learning areas; Scotland has eight learning or curriculum areas, that have components similar to Ukrainian ones. Similarity of the subject component testifies to the unification of the primary education content. The difference is in introducing religious education into the primary education standard of the United Kingdom by parent's agreement.

Important changes took place in the subject component of the primary education standard in England in 2014: "ICT" was replaced with "Computing", with emphasis on the importance to make own computer programs, number of foreign languages which are learned at students discretion has increased; new knowledge components in Mathematics Language, Geography, History were introduced into Programmes of Study.

Therefore, learning areas provide the background for education and forming of key competences and skills through cross-curricular integration. They also are to provide full development of pupil personality, his intellectual and creative potential that, in its turn, meets the person-centered educational model.

One of the European educational project is the formation of pupils' key competences. According to the INCA research, forming of pupil's key competencies and basic skills as its component is paid much attention. In the educational system of the United Kingdom, the term "competence" is not used but in addition to basic knowledge, at all stages of learning in primary school the pupils should use the obtained knowledge in practice and form practical skills on its basis.

Key skills in primary curriculum in England and Wales cover literacy; numeracy; information technology; thinking skills that enable pupils to generate and extend ideas; personal and emotional skills will help pupils to improve own learning and performance, pupils' developing the strategies that will help them to solve the problems, to work independently; social skills which include the ability to understand other people's need, moral and ethic rules of behaviour [4]. In the process of key skills forming in primary stages in Northern Ireland strong emphasis is made on the skills connected with aspects of work: the ability to make decision, self-management, encouraging pupils to become self-directed, evaluate their own strengths and weaknesses, identify their interests and attitudes to learning. Curriculum for Excellence in Scotland focuses on the key skills of health and wellbeing, which develop the ability to make informed decisions, experience challenge, and enjoyment, experience positive aspects of healthy living and activity, pursue a healthy lifestyle [7, p.23].

All abovementioned skills are intended to help pupils achieve their full potential, both during their time in school and into the future.

Within all learning areas and subjects in primary curriculum of England necessary knowledge, skills and understanding for obtaining by pupils are given. This component covers general skills (data collection and presentation, evaluation) and subject specific skills (e.g. map work in geography).

Ukraine's New Standard as well as in all European countries involves knowledge integration (for example, to integrate 7 learning areas into the course "I discover the world"). It becomes more competency-based, using but not limiting to the Recommendation of the European Council, on key competencies for life learning [13].

The need to respond to time challenges caused essential changes in the subject list of compulsory component of primary curriculum. Pupils learn "Foreign language", "Physical Education", "Arts" as separate subjects.

Within all learning areas and subjects in primary curriculum of England necessary knowledge, skills and understanding for obtaining by pupils are given. This component covers general skills (data collection and presentation, evaluation) and subject specific skills (e.g. map work in geography).

Different ways curriculum expectations are outlined in the UK, the status they have (statutory or advisory); knowledge, skills and understanding within different subjects or learning areas make it difficult to identify the common format for attainment targets, a very important component of primary curriculum.

As a part of competence-based approach, implementation is defining of learning outcomes. In Ukraine, the expected outcomes within every learning areas are formulated in terms general expected outcomes, which refer the level of skills development by the end of the cycle, and specific expected outcomes, which reflect the core knowledge of each pupil. The specific expected outcomes provide specific statements of what pupils should know and be able to do; with their help summative assessment of pupils knowledge will be held [14].

This component of Ukraine's New Standard has similarities with Scotland's curriculum. Compared to England, Wales and NI, in Scotland expected standards of pupils' performance are presented in more detailed format called "Experience and outcomes" which cover statements about children's learning and progressions (A to F) in every curriculum area. For example, "I develop and extend my literacy skills when I have opportunities to: communicate, explore the richness [5].

In England, Wales and Northern Ireland attainment target, set out the knowledge, skills and understanding the pupils are expected to have at the end of each Key Stages, is outlined in 8 level descriptions. Each level outlines the types and range of performance that pupils working at that level are to demonstrate. On the basis of the level a teacher makes judgment about pupils' performance at the end of each Key Stages. Teachers select the level description that best fits a pupil's performance over a period [10, p.22].

Variable (nonstatutory) component in primary education content is formed by schools taking into account regional peculiarities and pupils' individual educational needs. The importance of the nonstatutory component in the school education content is gradually increasing. It takes up 8–10% of school time in primary school. Nonstatutory component can be proportionally allocated to reinforce learning within or extend it beyond the core areas. At primary education standard of England and Wales the school component takes up 15% of school time, in

Scotland it occupies 20–30%. The peculiarity of curriculum planning in the United Kingdom is the absence of statutory prescription of curriculum time. This issue is solved by the local educational bodies. The New State Standard in Ukraine assures that school component takes 20% of learning time. Schools are free to use the remaining time which can be split among a range of activities.

The competence approach provides for assessing each pupils' learning progress that raises his motivation and responsibility at primary school. New State standard of primary education in Ukraine provides In Ukraine the main control functions and the assessment of the learning progress are: motivation, correction, prediction, development, education.

In the United Kingdom forming, concluding, analytic, diagnostic are the main functions to assess the pupils' progress at primary school.

Conclusion. Summarizing the comparative analysis results of the content development peculiarities in the primary education of Ukraine and the United Kingdom, it is worth emphasizing the fact that the State standard of the primary education is a body of the standard documents where the content of the primary education of Ukraine is defined; and in the United Kingdom it is the National curriculum (Curriculum for Excellence in Scotland). These standard documents are multifunctional. Their main functions are: maintaining of the common educational space in the state, intensification of the standard and regulatory role of the school in the system of lifelong education. The aims, principles, approaches to primary education content development, today across the countries reviewed appear to reflect more similarities than differences.

Literature

1. Blenkin, G.M. & Kelly, A.V. (1998). *Early childhood education: a developmental curriculum // The Primary Curriculum: Learning from international perspectives; Edited by Janet Moyses and Linda Hargreaves.* – London : Routledge Falmer, P.28–42.

2. CCEA. Council for the Curriculum, Examinations and Assessment. (2016). Available online at ccea.org.uk/curriculum.

3. Curriculum for Excellence. Curriculum, Assessment and Qualifications (2016). Available online at <http://www.gov.scot/Topics/Education/Schools/curriculum>.

4. Department for education, National Curriculum in England: framework for key stages 1 to 4. Updated 2 December, 2014. Available online at <https://www.gov.uk/government/publications/national-curriculum-in-england-framework-for-key-stages-1-to-4>.

5. DfE. Curriculum for Excellence Benchmarks. – Education Scotland (DfC). (2017). Available online at <https://education.gov.scot/.../curriculum-for-excellence-benc>.

6. Elkin, O. & Hrynevych, L. (2016) *The New Ukrainian School. Conceptual Principles of Secondary School Reform.* Edited by M.Hryshchenko: Ministry of Education and Science of Ukraine. –2016. – 40 p.

7. Grayson, H. & Houghton, E., O'Donnell, S. and Sargent, C. (2014). *Curriculum Structures and Stages in Primary Education: Audit of Policy Across Jurisdictions. Key Findings Summary.* Slough: NFER, 51 p.

8. How is Curriculum organized? – Education Scotland. Available online at: <http://www.educationscotland.gov.uk/thecurriculum>.

9. *New Ukrainian School. Teacher's Guide. Section 1. Review of the Concept of the New Ukrainian School.* (2017). nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/.../razdel_1_Oglyad.pdf.

10. NFER (National Foundation for Education Research. *Curriculum Structures and Stages in Primary Education Audit of Policy Across Jurisdiction: Key Findings Summary.* – London : Evidence for Excellence in Education, 2014. – 47 p.

11. *The differences between teaching in England and Scotland.* Available online at: <http://www.tes.co.uk/article.aspx?storyCode=6161645>.

12. *The National Curriculum. Framework document.* December, 2014 – London : Department for Education, 2014. – 264 p.

13. *The Law of Ukraine "On Education", Article 1 (Adopted on 05.09.2017. Came into force on September 28, 2017).* Available online at <https://ru.osvita.ua/legislation/law/2231/>.

14. *Understand the new Standard. Instruction for teachers.* (2016). Available online at http://nus.org.ua/questions/zrozumity_novy_standart/.

Борисенко І.В.,

к.пед.н., завідувач кафедри іноземних мов Академії Державної пенітенціарної служби, borisenko-irina@ukr.net

Україна, м. Чернігів

РОЗВИТОК ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ І СПОЛУЧЕНОМУ КОРОЛІВСТВІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Модернізація змісту загальної освіти, зокрема, у питаннях добору і структуризації, є провідним напрямом реформування школи в Україні. В умовах розбудови національної системи освіти і її зорієнтованість на вхід до європейського освітнього простору, актуальними є компаративні розвідки надбань зарубіжних освітніх систем з метою переосмислення власних набутоків, способів їх творчого використання в змінюваних умовах. Зміст початкової загальної освіти, в цьому контексті, займає важливе значення, оскільки на початковому етапі формуються знання, вміння і ставлення учнів, необхідні для подальшого успішного навчання впродовж всього життя.

Метою статті є порівняльна характеристика змісту початкової загальної освіти в Україні і регіональних частин Сполученого Королівства. У статті схарактеризовано нормативні документи, мета початкової освіти, принципи спрямованості навчального процесу, здійснено зіставний аналіз змісту державного стандарту початкової освіти в Україні та Англії, Уельсі, Північній Ірландії й Шотландії; виявлено спільні і відмінні характеристики змісту початкової освіти та підходи до його формування. На основі емпіричних даних, отриманих у результаті порівняльного аналізу державного стандарту у визначених країнах, виявлено спільні характеристики розвитку змісту початкової освіти, до яких віднесено трансформацію змісту освіти на компетентнісний і особисто орієнтований підходи; запровадження інтегрованого підходу в навчання; об'єднання навчальних дисциплін у освітні галузі, у межах кожної з яких визначено необхідний мінімум знань; формування ключових компетентностей (у Сполученому Королівстві – ключових вмінь); акцент на результативну складову стандарту початкової освіти; пріоритет формування оцінювання засвоєння учнями змісту освіти. Схарактеризовано ключові компоненти пілотного проекту Державного стандарту початкової загальної освіти в Україні, зокрема, Модельна навчальна програма, Базовий навчальний план, типовий і робочий навчальні плани. Встановлено відмінності в змісті початкової освіти країн, а саме: автономність шкіл в розробці навчальних програм та розподілі навчального часу (Сполучене Королівство); різний розподіл етапів навчання в початковій ланці; ділення предметів на обов'язкові і базові (Англія, Уельс, Північна Ірландія); наявність ціннісного компоненту у змісті освіти (Шотландія); розподіл очікуваних результатів навчання на загальні і конкретні; запровадження змістових ліній, більша уніфікованість навчальних програм і планів (Україна).

Ключові слова: зміст освіти, державний стандарт, початкова освіта, ключові компоненти, спільні і відмінні характеристики.

УДК 364.43:444

Булеза Б.Я.,

лікар Закарпатської обласної клінічної лікарні, bulezab@gmail.com,

Україна, м. Ужгород

ПРОФІЛАКТИКА НАРКОМАНІЇ СЕРЕД МОЛОДІ В США

Стаття присвячена дослідженню проблеми адиктивної поведінки молоді в США. Особлива увага звертається на молодих людей, які зловживають наркотиками. Проаналізовано основні наукові підходи до вивчення проблеми, запропоновано визначення адиктивної поведінки, зокрема наркоманії. Підкреслюється важливість профілактичної роботи з цією категорією молоді. Розкрито форми, методи, моделі профілактичної роботи, які реалізуються різними установами і службами.

Ключові слова: профілактична робота, вживання наркотиків, молодь, адиктивна поведінка, моделі і програми профілактики.

Постановка проблеми. Останнім часом серед молоді, включаючи неповнолітніх, значного розповсюдження набуло вживання алкоголю, наркотиків, інших психоактивних речовин. Цей вид поведінки має назву «адиктивна поведінка». Деякі вітчизняні і зарубіжні вчені (А. Гоголева, Н. Максимова, Л. Лемерт, Н. Медж, Н. Моуслі, О. Пилипенко, Р. Стейнтон та ін.), вважають, що цей термін доцільно вживати щодо алкоголізму, токсикоманії, наркоманії як видів девіантної поведінки, але до переходу їх у хворобу. Оскільки надмірне вживання алкоголю наркотиків стимулює, як правило, різні антисуспільні прояви, то актуальність проблеми адиктивної поведінки цілком очевидна і вимагає відповідної реакції суспільства загалом і спеціальних соціальних, медичних, психологічних служб зокрема. Особливо стрімко розповсюджується впродовж останніх років серед молоді наркоманія.

Наркоманія – це хворобливий стан, зумовлений хронічною інтоксикацією внаслідок зловживання наркотичними засобами, який характеризується психічною і фізичною залежністю, потребою в повторному багаторазовому вживанні психоактивних засобів. Прийом наркотиків спричиняє зміну функціонування організму в цілому, серйозно ускладнює діяльність внутрішніх органів, центральної і вегетативної нервової системи.

Проблема зловживання наркотиками надзвичайно актуальна в США. Особливо це характерно для молоді. Тому вивченню різних аспектів наркотизації та її профілактиці присвячено багато досліджень. Зокрема, добре відомі праці вчених А. Айчхорна, Р. Бека, Дж. Данхилла, Д. Довнерса, Д. Каррена, У. Кварацеуса, М. Кірса, А. Козна, Р. Крейга, Е. Лемерта, Дж. Лооса, Г. Макданнелі, Р. Мертона, Н. Моуслі, Д. Поттера, Т. Таннера, Г. Штеллера, Е. Штура та ін., які презентують різні підходи до вивчення явища наркотизації: медичний (Д. Поттер), психологічний (Р. Крейг), педагогічний (М. Годштадт), соціологічний (Р. Мертон). Зауважимо, що педагогічний підхід в основному має місце в практичній роботі (в процесі реалізації різноманітних програм роботи з наркозалежними).

Тому доцільним є вивчення досвіду США в організації роботи з молоддю, схильною до адиктивної поведінки.

Мета роботи – проаналізувати особливості профілактики наркоманії серед молоді в США.

Виклад основного матеріалу. В сучасному американському суспільстві і науковій літературі поняття «drug» (наркотик) має два значення: одне – позитивне, пов'язане з необхідністю використання наркотиків у медицині, друге – негативне, яке визначається як соціально небезпечна, руйнівна речовина з особливим хімічним складом.

Серед зарубіжних учених існують дві протилежні точки зору щодо вживання наркотиків: абсолютне заперечення вживання наркотиків через їх шкідливий вплив на людину (Г. Джонсон) і визнання певного позитивного впливу помірних доз наркотиків (М. Годштадт).

Результати досліджень американських учених показують, що значна частина підлітків і молодих людей, які вживають наркотики, мають особистісні проблеми. Вони з тривогою і невпевненістю дивляться в майбутнє, не мають чітких життєвих планів, часто опиняються в життєвих ситуаціях, які здаються їм безвихідними, і тоді починають вживати алкоголь і наркотики. Майже всі вважають, що батьки і вчителі дають занижену оцінку їх особистісним якостям і тільки друзі можуть їх адекватно оцінити. У віці 12–16 років по відношенню до наркотиків серед молоді можна виділити 3 групи:

1. Вживають наркотики і цікавляться ними. Їх хвилюють питання, зв'язані із зниженням ризику при вживанні наркотиків без наявності вираженої залежності. Вживання наркотиків вважається ознакою вільної людини. Серед членів такої групи багато лідерів.

2. Радикальні противники. Ті, які самі ніколи не вживають наркотиків і не хочуть дозволити робити це своїм друзям. Багато членів такої групи вважають вживання наркотиків ознакою слабості і неповноцінності.

3. Чітко не визначились у своєму ставленні до вживання наркотиків. Значна частина з них може почати вживати наркотики під впливом друзів і знайомих. Після 16-ти років групи, як правило, зберігаються, але кількість молодих людей, які входили в третю групу, помітно зменшується.

Аналіз літератури свідчить, що в зарубіжній науці наркозалежність зв'язана, перш за все, з психотерапевтичною роботою з особистістю, корекцією її внутрішніх якостей, а також з профілактичною роботою. Ця робота здійснюється широкою мережею соціальних служб, які надають підтримку молоді [1;2].

Особливе місце належить профілактиці наркоманії, яка передбачає первинну, вторинну і третинну форми.

Первинна профілактика – це робота з популяцією умовно здорових людей, у якій існує визначена кількість осіб, що належать до групи ризику. У цей контингент можуть входити молоді люди, які вже пробували наркотики чи мають друзів, що вживають наркотики; особи з генетичною схильністю до психічних захворювань або особи, що знаходяться в несприятливих сімейних чи соціальних умовах і т.п. Первинна профілактика – це система дій, спрямована на формування позитивних стресостійких форм поведінки з одночасною зміною вже сформованих порушених форм.

Вторинна профілактика спрямована на популяцію осіб, у яких поведінка ризику вже сформована. До цієї групи відносяться особи, що вживають наркотики, але без сформованої фізичної залежності. Вторинна профілактика – це система дій, спрямована на зміну вже сформованих дезадаптивних форм поведінки і позитивний розвиток особистісних ресурсів і особистісних стратегій.

Третинна профілактика – це профілактика рецидивів. Вона спрямована на групу осіб, що мають залежність від наркотиків чи інших психоактивних речовин і бажають припинити їхнє вживання. Третинна профілактика – це система дій, спрямована на зменшення ризику поновлення вживання наркотиків і активізацію особистісних ресурсів, що сприяють адаптації до умов середовища і формуванню соціально-ефективних стратегій поведінки. Загальними цілями первинної, вторинної і третинної профілактики є: допомога в усвідомленні форм власної поведінки; розвиток особистісних ресурсів і стратегій з метою адаптації до вимог середовища чи зміни дезадаптивних форм поведінки на адаптивні. Мета первинної профілактики – зниження попиту на наркотики й інші психоактивні речовини серед населення, зменшення числа осіб, що входять у групу підвищеного ризику. Мета вторинної профілактики – зниження захворюваності наркоманією. Мета третинної профілактики – зменшення важких негативних медико-соціальних наслідків зловживання психоактивними речовинами.

Профілактична робота зосереджена в різноманітних програмах, які представлені в 3 моделях [3]:

1. Інформаційна модель. В основі цієї моделі – повідомлення про шкоду наркотиків. Передбачається, що у випадку надання достатньо серйозної і переконливої інформації стосовно потенційного ризику вживання наркотиків, зростають можливості формування негативного ставлення молоді до цього явища. Інформаційна модель має причинну зумовленість: від знання (про наркотики та їх шкоду) до зміни ставлення (на негативне) і до зміни поведінки (утримання від вживання наркотиків).

2. Емоційна модель. В цій моделі відбувається зміщення акцентів з освітніх на почуттєві і, відповідно, здійснення впливу на саму особистість. Модель передбачає, що значна частина неповнолітніх і молоді вживають наркотики через особисті проблеми (низька самооцінка, низький статус в групі, невміння спілкуватися). Впливаючи на почуття, формуючи усвідомлення молодою людиною власної цінності і

значимості, в багатьох випадках вдається досягти позитивних результатів – сформувати критичне ставлення до наркотичних речовин.

3. Модель соціального впливу. Ця модель зосереджується на вивченні зовнішніх і внутрішніх впливів на особистість і навчає молодь способам протистояти негативним впливам.

Державна система профілактики передбачає: міжнародне співробітництво з попередження поширення і вживання наркотиків;

а) правове забезпечення профілактики наркозалежності (закони, які гарантують пільги для працевлаштування, каральні, спеціальні закони, спрямовані на роботу з наркозалежними неповнолітніми;

б) формування громадської думки щодо здорового способу життя, громадський осуд зловживання наркотиками;

в) кадрова політика (підготовка фахівців різного рівня для медичної, реабілітаційної роботи з наркозалежними;

г) створення інститутів профілактики наркозалежності, наукові дослідження різних аспектів проблеми і їх впровадження в практику.

Профілактична робота здійснюється через педагогічну, соціально-педагогічну, соціальну діяльність. Педагогічна профілактична діяльність – це робота на освітніх закладах, яка проводиться з учнями, батьками на основі комплексного підходу, в єдності досягнення антинаркотичних цілей і вирішення завдань навчання і виховання. При цьому значна увага звертається на самопочуття учня в родині, школі. Соціально-педагогічна профілактична діяльність здійснюється в соціумі і реалізується через цілеспрямовані впливи в межах існуючих програм в терапевтичних установах, медичних закладах. Соціальна діяльність розглядається через взаємодію соціальних структур і є частиною державної політики.

Досить ефективною є соціально-педагогічна профілактика, яка проводиться в спеціальних терапевтичних і медичних закладах спільно медиками, соціальними працівниками, волонтерами. Лікування наркозалежних розглядається як комплексна проблема, яка включає як медичну, так і соціально-компенсаторну допомогу. В США створено багато програм роботи з наркозалежними, які розрізняються інтенсивністю, використанням різноманітних методик. Зокрема, широкою популярністю користується програма 12 кроків, або, так звана, Мінесотська модель. В межах цієї програми наркозалежність розглядається як невиліковне, але контрольоване захворювання. Метою програми є забезпечення максимального утримання від вживання наркотиків і покращення «стилю життя». В роботі з наркозалежними беруть участь медики, соціальні працівники, психологи, духовенство, а також наркозалежні в минулому особи-волонтери. Програма починається з детоксикації і триває від 6 до 8 тижнів. Передбачається проведення лекцій, терапевтичних сеансів, бесід, дискусій, спільне читання і обговорення відповідної літератури, перегляд і обговорення відео.

Популярною в США є програма тренування життєвих навичок (LST – Life Skills Training). Вона формує пізнавально-поведінкові навички, які допомагають

протистояти негативній рекламі, захищати права особистості, розвиває здатність до продуктивної комунікації [4, с.118].

Програма використовує такі форми роботи, як групове обговорення, моделювання, проектування, вправлення, психологічну підтримку, домашні завдання. Вчені відзначають значну ефективність програми впродовж багатьох років, оскільки після завершення програми суттєво зменшується рівень наркотизації серед молоді (обох статей, білих та афроамериканців) як в містах, так і в сільській місцевості

Висновки. В США надзвичайно актуальною є проблема зловживання наркотиками серед молоді, тому тут розроблена ефективна система профілактики (інформаційна модель, емоційна модель, модель

соціального впливу), яка забезпечується в процесі реалізації різних програм. Ці програми потребують подальшого ретельного вивчення з метою впровадження окремих із них у вітчизняну практику.

Література

1. Lemert E. *Human Deviance. Social Problems and Social Control* / E.Lemert. – N.J.: Prentice-Hall, 2007. – 130 p.
2. Morgan H.W. *Drugs in America: A Social History* / H.W. Morgan – NY: Syracuse University Press, 2001. – P.23-45.
3. Downers D., Rock P. *Understanding Deviance* / D.Downers, P.Rock. – Oxford: Clarendon Press, 1998. – 369 p.
4. Gallmeier T.M., Bonner B.L. *University-based Interdisciplinary Training* / T.M. Gallmeier, B.L. Bonner. – 1992. – №16 [4]. – P.513- 521.

Buleza B.J.,

physician of Transcarpathian regional clinical hospital, bulezab@gmail.com

Ukraine, Uzhhorod

PREVENTIVE WORK WITH YOUNG DRUG USERS IN USA

This article is devoted to the investigation of the problem of addictions among youth in USA. Special attention is paid to such category as drug users. The main scientific approaches to the investigation of the problem have been revealed and the definition of drug addiction is proposed. The importance of preventive work with this category of youth is underlined and different forms of preventive work, provided by general and special institutions, are discussed.

Key words: *preventive work, drug habit, youth, addictions, models and programs of prevention.*

UDC 378.340:330

Galushchak I.Yev.,

*PhD in Economics, associate professor of the department of accounting and auditing
Precarpathian national university by Vasyl Stepanyk, iryna.galushchak@gmail.com**Ukraine, Ivano-Frankivsk*

LEGAL COMPETENCE OF A FUTURE ECONOMIST AS A NECESSARY COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING

The article deals with the main approaches to the definition of the concept essence in legal competence of future economists and their formation in the process at professional training. The author emphasizes the need for higher education institutions to focus more on the knowledge of norms and laws for future economists. Because this gives the opportunity to the future specialist become competent and competitive in the labor market. The necessary for qualitative education of future economists with advanced legal training, which should be incorporated into the programs of higher education institutions are outlined.

Key words: *competence, legal competence, continuing education, future economists, professional training.*

Describe the problem. The fundamental changes in the socio-economic life of Ukraine, the modernization and improvement of the education system, impose new requirements on the quality of training of specialists in the economic sphere. Before institutions of higher education are forming the task of training economists, able to provide the population with qualified assistance in accounting and financial reporting. Also, to carry out an audit, to provide financial and marketing services to prevent the occurrence of adverse events and qualified assistance during judicial accounting expertise with considering all necessary regulatory acts.

One of the leading areas of professional activity of economists is the provision of financial services and advice on economic issues, which does not contradict the current legislation of Ukraine. In view of this, the quality assurance of professional training is in particular importance, taking into account the legal competence of a future economist.

The aim of the paper is to analyze and disclose the legal competence of a future economist as a necessary component of professional training.

Present main material. The scientist A. Alekseyuk argues that the increase in the number of hours in the discipline being studied, the volume of curricula, further differentiation of specialties cannot continue to be the main methods of forming the content of education [1].

N. Bolybash on the basis of analysis of normative documents defining the content of higher professional education of economists and types of economic activity, notes that the formation of information competence of future specialists in the economic field in the study of disciplines of the computer cycle is carried out in two stages. At the first stage, disciplines are studied that enable the formation of key and basic informational competencies. On the second one – disciplines aimed at the formation of special information competencies, further development of key and basic. That is why the basic informational competencies are allocated, which are conditioned by the specifics of the professional activity of economists of different specializations and include the possession of modern methods of data processing in the local network and the Internet, and work with hypertext and electronic office documents of various types (text documents, spreadsheets, databases) with: the

processing of economic information, its analytical interpretation and generalization; creation of information base of the enterprise; organization of information management of economic activity management; interaction with partners [2, p.8].

The analysis content of professional training of specialists in the economic field at different types of higher education institutions makes it possible to state that the content of education does not always correspond to the specifics of professional education, the latest trends in the theory and practice of teaching are not always taken into account, which in turn requires continuous improvement and updating of curricula and plans. Conclusions thus, the content of economic education of future specialists should be considered as a system of economic knowledge, skills and skills aimed at forming the economic consciousness of specialists, the formation of their professional world outlook. The content of economic education depends on the goals and objectives of education, the state economic policy, the tasks facing the economy, the system of economic education of students, the availability of material resources in institutions of higher education of Ukraine for the acquisition of students economic knowledge, teaching skills of the teaching staff of higher educational institutions, the interconnection of the educational process with the needs of the state.

Legal competence is a system of legal knowledge, beliefs, skills, experience, mechanism of the law and legal technologies, allowing the person to navigate the legal field, to legally competently find solutions to the problems that arise in it. Improving the level of professionalism of a future economist, in particular his legal competence, in the context of university education requires a thorough analysis of legal activity as the result of legal training.

Y.V. Kichuk concludes that legal competence is not only one of integrative in relation to the personality of the student but also acts as an invariant characteristic, that is, indispensable in the sense of necessity, weight, permanence. In summary, this competence can be specified through the following performance parameters, such as: "know", "be able", "reach", "to respond" [3]. Russian scientist I.V. Bezukladnikova determines the legal competence as a set of abilities and personally-volitional guidelines, which determine for a person the ability and desire to equalize their

social behavior with the law and other existing in society norms [4].

Conclusions. Consequently, the relevance of the problem under study is determined by the importance of shaping the rules of law among future specialists in the economic field and is determined by the specifics of their professional duties, which is directly related to solving economic problems; the growing requirements of the market economy to the legal competence of specialists; the need to form specialists in the new generation of professional personal qualities and knowledge. Further directions of research are generalization and deeper refinement of the categorical apparatus, the identification and classification of laws and regulations that are necessary for future economists, coverage of the peculiarities of the formation of legal knowledge of specialists in a particular economic field and specialty.

First of all, legal competence for future economists is extremely important. We must realize that without knowledge of the rules of the law, the specialists of the economic profile will not be competitive in the modern labor market. In the present world, students must be shown that financial literacy is the basis for successful business conduct, an understanding of the upward trend in economic performance. In its turn, it has no basis without knowledge of the law. You can follow a direct dependence on the knowledge of law and economics.

A professional training of a future economist is an extremely important need for legal competence, the formation of the necessary skills and knowledge that the student acquires as a future specialist.

Галушчак І.Є.,

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, iryna.galushchak@gmail.com

Україна, м. Івано-Франківськ

ПРАВОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ЕКОНОМІСТА ЯК НЕОБХІДНОЇ СКЛАДОВОЇ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглядаються основні підходи до визначення поняття сутності правової компетентності майбутніх економістів та їх формування у процесі професійної підготовки. Автор наголошує на необхідності того, щоб заклади вищої освіти більше концентрувалися на знаннях норм і законів для майбутніх економістів. Тому що це дає можливість майбутньому спеціалісту стати компетентним та конкурентоспроможним на ринку праці. Визначено необхідність для якісної освіти майбутніх економістів у поглибленій правовій підготовці, яка повинна бути включена до програм закладів вищої освіти.

Ключові слова: компетентність, правова компетентність, безперервна освіта, майбутні економісти, професійна підготовка.

Literature

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України: Підручник для студентів, аспірантів та викладачів вищих навчальних закладів / А.М.Алексюк – К.: Либідь, 1998. – 560 с.

2. Болубаш Н.М. Формування професійної компетентності майбутніх економістів засобами мережевих технологій : автореф. на здоб. канд. пед. Наук / Н.М. Болубаш: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Ялта, 2011. – 20 с.

3. Кічук Я.В. Правова компетентність – інваріантна суб'єктна характеристика сучасної студентської молоді [Електронний ресурс] / Я.В. Кічук – Режим доступу до статті: http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_13/

4. Безукладникова Н.В. Правовая компетентность учащихся и условия ее формирования [Электронный ресурс] / Н.В.Безукладникова // Персональный сайт Н.В.Безукладниковой. – Режим доступу до статті: http://innvik.ucoz.com/index/pravovaja_kompetentnost_i_uslovija_ee_formirovanija/0-49

References

1. Aleksyuk A.M. Pedagogika vyshchoyi osvity Ukraïny: Pidruchnyk dlya studentiv, aspirantiv ta vykladachiv vyshchykh navchalnykh zakladiv / A.M.Aleksyuk – K.: Lybid', 1998. – 560 s.

2. Bolubash N.M. Formuvannya profesiynoi kompetentnosti maybutnikh ekonomistiv zasobamy merezhevyykh tekhnolohiy : avtoref. na zdob. kand. ped. Nauk. / N.M. Bolubash: 13.00.04 – teoriya i metodyka profesiynoi osvity. – Yalta, 2011. – 20 s.

3. Kichuk Ya.V. Pravova kompetentsiya – invariantna sub'yektna kharakterystyka suchasnoyi student's'koyi molodi [Elektronnyy resurs] / Ya.V. Kichuk. – Rezhym dostupu do statii: http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_13/

4. Bezukladnykova N.V. Pravovaya kompetentnost' uchashchikhsya i usloviya ee formirovaniya [Elektronnyy resurs] / N.V. Bezukladnykova // Personal'nyy sayt N.V. Bezukladnikovoy. – Rezhym dostupu do statii: http://innvik.ucoz.com/index/pravovaja_kompetentnost_i_uslovija_ee_formirovanija/0-49

УДК 378.147.091.33-028.16

Гончарова Я.В.,

асистент, Українська інженерно-педагогічна академія, ianahoncharova@gmail.com

Україна, м. Харків

КОМУНІКАЦІЯ ЯК ВИД НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В НЕМОВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття присвячена актуальній проблемі навчання говоріння на заняттях з іноземної мови в немовних вузах. Метою нашого дослідження було розкриття значення діалогічного мовлення на уроці іноземної мови не тільки як засобу оптимізації і стимуляції процесу навчання, але і як забезпеченню важливого аспекту психологічного комфорту.

Оскільки технології стають все більш і більш розвиненими, модернізовані інформаційні технології починають вдаватися до сфери освіти. Застосування мультимедійної інструкції стає все більш популярним. Це може стимулювати інтереси студентів, а також сприяти розвитку студентів та підвищити ефективність навчання. Робота викладачів повинна бути зосереджена на учнях, а функція викладача - надати допомогу та керівництво у навчанні студентів. З впровадженням нових технологій студенти починають любити заняття. Вони починають цікавитися навчанням. Це може створити для студентів позитивне навчальне середовище, яке відповідає соціальним вимогам цієї епохи. Цей проект полягає в наданні деяких ідей та методів застосування нових технологій в англійській мові, щоб відкрити студентам більш автентичне навчальне середовище та покращити їхні навички спілкування.

Ключові слова: іноземна мова, діалогічне мовлення, навчальний процес, комунікація, аудіювання, нові технології, мовні навички, навчання, сумісне з мозком, комп'ютерна комунікація, гуманістичний підхід.

Постановка проблеми. Комунікативний підхід зумовлює цілі, принципи, зміст і методи навчання іноземних мов, а методи навчання, у свою чергу, реалізуються в методичних прийомах. Одним з найбільш ефективних і доцільних прийомів при роботі зі студентами є діалогічне мовлення, яке розглядається в цій роботі.

Актуальність дослідження зумовлена зростом прогресу і масштабами масової комунікації. Раціональне вивчення усної мови не може не будуватись на достатньо повному дослідженні її особливостей з боку сучасної методики, лінгвістики, педагогіки та інших наук. Мова завжди направлена на когось і тому вважається взаємодією однієї людини з іншою, а це – соціальна значимість мови в міжособистісній орієнтації. Тому актуальною задачею викладача є створення на занятті з іноземної мови реальних і уявлених ситуацій спілкування, використовуючи для цього різні прийоми роботи.

На початку 2000-х років електронні пристрої, такі як мобільні телефони, планшети, комп'ютери, використовувалися як розкішні пристрої, які могли дозволити собі тільки окремі люди. У сучасному суспільстві електронні пристрої належать людям різного віку, рас, соціально-економічного статусу. Технології дають людям різні можливості для навчання. Тому людям більше не потрібно жити у класі для отримання освіти. Нові технології ведуть до нової революції у всіх аспектах життя людей. Мобільне навчання, як спосіб навчання, який допомагає новим технологіям, є природним результатом цієї революції. Коли люди починають трансформувати свій спосіб життя, щоб бути більш мобільним та гнучким, методи освіти також мають слідувати цій тенденції. Однією з переваг навчання за допомогою нових технологій є гнучкість випадків і

способів, тому люди можуть навчатися будь-де і будь-коли. Проблема сучасних мовних педагогів та студентів полягає в тому, що нові технології потребують професійного керівництва викладачами або інструкторами, тоді технології можуть повністю сприяти вивченню мови.

«Оволодіти іноземною мовою – значить придбати навичок розуміти чужу мову і вміти висловлювати свої думки на цій мові», – Мартинович Л.С. [6] З точки зору методики дуже важливо вірно підібрати вправи для навчання іноземній мові, що також зумовлюється актуальністю дослідження.

Мета дослідження: розкрити значення діалогічного мовлення на занятті з іноземної мови не тільки як засобу оптимізації і стимуляції процесу навчання, але і як забезпечення важливого аспекту психологічного комфорту учнів, а також користуватись технологіями, які допоможуть студентам покращити свої вміння володіти англійською.

Методи дослідження: критичний аналіз літературних джерел, вивчення та узагальнення позитивного досвіду роботи іноземних та вітчизняних викладачів.

Виклад основного матеріалу. Європейський вибір, зроблений Україною, зумовлює потребу в оволодінні громадянами нашої держави іноземними мовами. Отже, удосконалення організації навчання іноземних мов в Україні-нагальна потреба часу

Іноземна мова-важливий елемент культури народу – носія цієї мови. Вона відкриває учням безпосередній доступ до величезного духовного багатства іншого народу, підвищує рівень гуманітарної освіти, формує особистість учнів, їх входження у світову спільноту.

Досліджуючи універсальність, ефективність, інтерактивність та мультимедійну функцію, нові технології складають слабкість поточної англійської

освіти. Нова ера повинна мати нові технології. Нові технології повинні приносити нові методи. Незалежно від того, у який час це потрібно, слід застосовувати нові технології для модифікації процесу навчання та виховання більш сучасних методів для підвищення ефективності навчання, також треба пам'ятати гуманістичний підхід (ГП), підкреслюючи, що більше уваги потрібно приділяти студентам або їх емоціям[9]; навчання, сумісне з мозком (НСМ), яке вказує, що емоція привертає увагу і увага веде до навчання; комп'ютерна комунікація (КК), підкреслюючи використання комп'ютера або мережі інтернет для реалізації певних навчальних цілей.

Навчальний процес повинен мати різновид діяльностей, які б змогли удосконалити результати вивчаючих: усні й письмові завдання. В наші часи найбільш признаним видом діяльності є комунікативний.

Навчання на основі спілкування є одним з основних методів навчання іноземній мові.

Функціонально-динамічний підхід до вивчення мови спричинив появу нових технологій та концепцій викладання іноземної мови. Одна з основних – вивчення на основі положень міжкультурної комунікації. Опора на культуру у викладанні мови отримала в сучасній лінгводидактиці нове звучання. Володіючи мовою, люди не завжди можуть зрозуміти один одного, і причина полягає у розбіжності культур. Комунікація в межах однієї культури також досить часто виявляє неспівпадіння. Ще складніше, коли справа стосується міжкультурної комунікації. Відомий спеціаліст в галузі лінгвістики та методики викладання іноземної мови С.Г. Тер-Мінасова справедливо підкреслює, що віднедавна вивчення мови стало більш функціональним. Спеціалістів з різних галузей науки, культури, бізнесу, техніки не цікавить ні теорія, ні історія мови – іноземні мови їм потрібні виключно функціонально, для використання в різних сферах життя суспільства в якості реального спілкування з людьми з інших країн [8].

При підготовці спеціалістів-нефілологів зміст предмету «Іноземна мова» повинен змінюватись в залежності від майбутньої професії спеціаліста, оскільки юрист, політолог, менеджер, хімік та інші, окрім загальномовних навичок, повинні засвоїти мову даної спеціальності. Міжкультурна комунікація має на меті викладання іноземної мови не тільки на основі культури цієї країни, але і з врахуванням національної культури [4, с.231].

Комунікативна методика припускає максимальне занурення студента в мовний процес, що досягається завдяки мінімалізації апеляції до рідної мови. Основна мета цієї методики – навчити студента спочатку вільноговорити на мові, а потім думати на ній. Місце механічно відтворюваних вправ займають ігрові ситуації, робота з партнером, завдання на пошук помилок, порівняння та співставлення, які задіюють не лише пам'ять, але і логіку, вміннями слити аналітично та образно. Весь комплекс прийомів допомагає створити мовне середовище, в якому повинні «функціонувати» студенти: читати, спілкуватися, брати участь у рольових іграх, висловлювати свої думки, робити висновки.

Основними принципами побудови змісту навчання звикористанням комунікативного методу навчання є наступні:

1. Мовна спрямованість, тобто навчання іноземній мові через спілкування. Комунікативний метод уперше висунув положення проте, що спілкуванню варто навчати тільки через спілкування. Це визначає практичну орієнтацію уроку. І тут варто додати, що саме спілкування є найважливішою умовою правильного виховання. Спілкування наділі служить:

- а) каналом, по якому здійснюється пізнання;
- б) засобом, що розвиває індивідуальність;
- в) інструментом виховання необхідних рис особистості;
- г) способом передачі досвіду й розвитку вміння спілкуватися [22].

2. Функціональність. Даний принцип припускає насамперед, усвідомлення з боку студента функціонального призначення всіх аспектів досліджуваної мови, тобто кожен учень повинен зрозуміти, що може дати особисто йому практичне оволодіння мовою.

Мовна діяльність має три сторони: лексичну, граматичну, фонетичну. Вони нерозривно пов'язані в процесі говоріння. Звідси випливає, що слова не можна засвоювати у відриві від їхніх форм існування (уживання). Необхідно прагнути, щоб у більшості вправ засвоювалися мовні одиниці. Функціональність припускає, що як слова, так і граматичні форми засвоюються відразу в діяльності: учень виконує яке-небудь мовне завдання – підтверджує думку, сумнівається в почутому, запитує про щось, спонукає співрозмовника до дії й у процесі цього засвоює необхідні слова або граматичні форми. Із цього випливає, що функціональність проявляється саме в тім, що об'єктом засвоєння є не мовні засоби самі по собі, а функції, виконувані даними засобами. Відбір й організація матеріалу здійснюється залежно від необхідності вираження учнями тих або інших мовних функцій.

3. Ситуативність. Іншими словами – це рольова організація навчального процесу. Комунікативне навчання здійснюється ситуаціями, тому що воно не здатне виконати функції мотивації висловлювань, розвивати якості мовних умінь. На це здатні лише реальні ситуації (система взаємин людей як висловлювачів певних ролей). «Щоб засвоїти мову, потрібно не мову вивчати, а навколишній світ з її допомогою», – Л.С. Виготський. [7]

Ситуація існує як інтегративна динамічна система соціально-статусних, рольових, діяльних і моральних взаємин суб'єктів спілкування. Вона є універсальною формою функціонування процесу навчання й служить варіантом організації засобів, засобом їхньої презентації, засобом мотивації мовної діяльності, головною умовою формування навичок і розвитку мовних умінь, передумовою навчання стратегії й тактики спілкування [4].

4. Новизна. Вона проявляється в різних компонентах заняття. Це, насамперед, новизна мовних ситуацій (зміна предмета спілкування, проблеми обговорення, мовного партнера, умов спілкування й т.д.). Це й новизна використання матеріалу (його інформативність). Новизна забезпечує відмову від довільного завчання (висловлень,

діалогів, текстів і т. д.), розвиває висловлюваність, евристичність і продуктивність мовних умінь учнів, викликає інтерес до навчальної, пізнавальної й будь-якої іншої діяльності. Учні не одержують прямих вказівок до запам'ятовування - воно стає побічним продуктом мовної діяльності з матеріалом (мимовільне запам'ятовування). Наприклад, щоб привернути увагу студентів на початку кожного заняття, викладачі можуть почати заняття, попросивши студентів висловити думку, що станеться далі щодо події на фотографії, або показуючи студентам останні новини в інтернеті [9].

5. Особистісна орієнтація спілкування. Людина відрізняється від іншої своїми природними властивостями (здатностями), і вмінням здійснювати навчальну й мовну діяльність, і своїми характеристиками як особистості: досвідом, контекстом діяльності, набором певних почуттів й емоцій, своїми інтересами, своїм статусом у колективі.

6. Моделювання. Обсяг країнознавчих і лінгвістичних знань дуже великий і не може бути засвоєний у рамках шкільного курсу. Тому необхідно відібрати той обсяг знань, що буде необхідний, щоб представити, наприклад, культуру країни й систему мови в концентрованому, модельованому вигляді, тобто побудувати модель змісту об'єкта пізнання, змістовну сторону мови повинні ставити проблеми, а не теми.

«Думка – початок вчинку», – сказав мудрий Лао Цзи [3]. Це значить, що якщо хочеш щось сказати, то спочатку подумай, тим більше, коли спілкуєшся з людьми. Мова й мислення взаємозалежні один з одним. І в цьому випадку варто згадати, що мислення виконує дві функції: пізнавальну й комунікативну.

У сучасній методиці навчання англійській мові неможливо мовне спілкування без аудіювання, тому що це процес двосторонній. Термін "аудіювання" протипоставлений терміну "слухання". Якщо "слухання" означає акустичне сприйняття звукоряду, то поняття аудіювання включає процес сприйняття і розуміння усної мови. Навчання усного мовлення тісно пов'язане з аудіюванням і фактично неможливе без нього. Через аудіювання йде засвоєння лексичного складу мови і його граматичної структури, що також важливо при навчанні діалогічного мовлення.

Навчання – це процес створення багатих навчальних контекстів для студентів, щоб адаптувати характер мозку, процес навчання повинен мобілізувати учнів почуття слуху, перегляду і відчуття [10].

Мультимедіа слід використовувати, коли це необхідно. Відповідно до навчального очікування та механізму реальної діяльності, викладачі повинні скористатися силою мультимедіа та відповідати навчальній цілі. По-друге, зміст, вибраний для мультимедіа, повинен бути належним і зрозумілим, мати підготовчі, сконцентровані на контент та підсумовуючі вправи. Навички спілкування відрізняються від інших навичок. Мультимедіа в певній мірі може відволікати студентів від навчання та порядку вчителя, викладацька діяльність повинна бути цілеспрямована, призначена для збору уваги студентів.

Висновок. Метою нашого дослідження було розкриття значення діалогічного мовлення на занятті з

іноземної мови не тільки як засобу оптимізації і стимуляції процесу навчання, але і як забезпеченню важливого аспекту психологічного комфорту.

Оволодіння мовою дозволяє людині як суб'єктові спілкування сприймати зміст так, як він сприймається іншою людиною як носієм змісту. Дана проблематика має першорядне значення для методики навчання іноземним мовам, носіями якого є представники іншої культури. Крім того, для методики навчання іноземної мови принципову значимість здобувають достовірні відомості, не тільки про рівень володіння рідною мовою, але й про механізми оволодіння рідною й іноземною мовами.

Для діалогічного мовлення характерна еліптичність, що викликана умовами спілкування. Наявність єдиної ситуації, контактність співрозмовників, широке використання невербальних елементів, що сприяють виникненню здогаду, дозволяє людині, яка говорить, скорочувати мовні засоби, застосовувати висловлення натяком. Також іншою характерною рисою діалогічного мовлення є спонтанність, оскільки зміст розмови та його структура залежить від реплік співрозмовників. Широкий темп і еліптичність не сприяють, як відомо, строгій нормалізації синтаксису.

Спонтанний характер мовлення виявляється, крім того, у паузах нерішучості (хезитаціях), перерваних фразах, зміні структури діалогічної єдності. Діалогу властиві емоційність і експресивність, що виявляються найчастіше в суб'єктивно-оцінюючому забарвленні мови, в образності, у широкому використанні невербальних методів.

Часто монолог розвивається в рамках діалогу, являючи собою розгорнуту репліку одного із співрозмовників.

Отже, зміст навчання діалогічного мовлення формує уміння і навички автоматизованого вживання мовних засобів, характерних для цього виду мовлення, і швидкої реакції на репліки співбесідника. Через це навчання діалогічного мовлення розглядається як тривалий процес, який передбачає послідовне формування умінь та навичок.

Література

1. Андришкова О.В., Буданова А.А., Жмурко Т.П., Кабанова Е.Т. Комбинированное обучение и систематическая работа студентов // Открытое образование. 2015. № 5.
2. Бабкина В.С. Teach to speak English by speaking // Пособие по развитию навыков устной речи в 11 кл. – М.: Просвещение, 1967.
3. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на английском языке. – М.: Наука, 1985.
4. Ильина Г.В. Взаимо связанное развитие устно-речевых и письменно-речевых умений в условиях комплексного подхода. – М.: Наука, 1990.
5. Конышева А.В. Современные методы обучения английскому языку. – Минск.: Штра-Система, 2004. – 175 с.
6. Мартинович А.С. Коммуникативное управление по английскому языку. – Минск.: Народна асвета, 1969.
7. Скалдин В.А. Коммуникативные управления на английском языке // Пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1983.
8. Шер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Шер-Минасова. – М.: Слово, 2000. – 262 с.
9. Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and principles in language teaching*. New York: Oxford University Press.

10. Warschauer M. Computer-assisted Foreign Language Teaching: Theory and Practice // *Journal of Language Teaching and Research*, Vol. 1, No. 6, pp. 909-912, November 2010

References

1. Andryushkova O.V., Budanova A.A., Zhmurko G.P., Kabanova E.G. Combined training and systematic work of students // *Open education*. 2015. No. 5.

2. Babkina V.C. Teach to speak English by speaking // *Handbook for developing oral speech skills in 11 cl.* - Moscow: Enlightenment, 1967.

3. Winter I.A. Psychological aspects of English language teaching. - M.: Nauka, 1985.

4. Ilyina G.V. Interrelated development of verbal and written-speech skills in a complex approach. - M.: Science, 1990.

5. Konyshova A.V. Modern methods of teaching English. - Minsk: Tetra-System, 2004. -175 p.

6. Martynovich L.S. Communicative English language management. - Minsk: People's Asset, 1969.

7. Skalkin V.L. Communicative Management in English // *Manual for Teachers*. - M.: Enlightenment, 1983.

8. Ter-Minasova S.G. Language and intercultural communication / S.G. Ter-Minasov - M.: Word, 2000. - 262 pp.

9. Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and principles in language teaching*. New York: Oxford University Press.

10. Warschauer M. Computer-assisted Foreign Language Teaching: Theory and Practice // *Journal of Language Teaching and Research*, Vol. 1, No. 6, pp. 909-912, November 2010

Goncharova Y.V.,

Assistant, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, ianahoncharova@gmail.com

Ukraine. Kharkiv

COMMUNICATION AS A KIND OF EDUCATIONAL WORK IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS IN NON-LANGUAGE-SPEAKING HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Article is devoted to the current problem to training of speaking in foreign language classes in non-language-speaking higher education institutions. The purpose of our study was to reveal the value of dialogical speech in the lesson of a foreign language not only as means of optimization and stimulation of process of training, but also as providing important aspect of psychological comfort.

As technologies become more and more developed, the modernized information technologies begin to resort to education. Application of the multimedia instruction becomes more and more popular. It can stimulate the interests of students and also contribute to the development of students and increase learning efficiency. Work of teachers should be concentrated on pupils, and function of the teacher – to provide the help and the management in training the students. With implementation of new technologies students begin to love classes. They begin to be interested in training. This can create for students positive educational environment, that meets the social requirements of this era. This project is to provide some ideas and methods of use of new technologies in English to open for students more authentic the educational environment and to improve their skills of communication.

Key words: foreign language, dialogical speech, educational process, communication, audition, new technologies, language skills, training compatible to a brain, computer communication, humanistic approach.

УДК 372.881.1

Жеманова О.А.,

викладач кафедри філології Дніпровського державного аграрно-економічного університету,
elenka.zhemanova@gmail.com

Україна, м. Дніпро

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК МОТИВАЦІЇ У СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В ВИЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

В поданій статті розглянуто поняття мотивації та які стадії вона містить, що саме характерно для внутрішньої та зовнішньої мотивації, та чому чільне значення відводиться внутрішній мотивації. Автором визначено причини відсутності мотивації до вивчення іноземних мов студентами немовних спеціальностей; визначені чинники, які формують мотивацію в оволодінні іноземною мовою як непрофільним предметом. Також розглянуто питання того, що необхідно для формування позитивної мотивації при навчанні іноземної мови в немовних вишах. Було виявлено, що мотивоване навчання покращує якість засвоєння предмета.

Ключові слова: мотивація, іноземна мова, внутрішня і зовнішня мотивації, причини зниження мотивації.

Постановка проблеми. У сучасному світі знання іноземної мови необхідне та важливе. Іноземні мови популярні у всьому світі. Знання іноземної мови дає можливість бути людині конкурентоспроможною на світовому ринку праці. На сьогодні багато роботодавців вимагають знання і володіння іноземними мовами на достатньому рівні, тому що велика кількість фірм співпрацює із зарубіжними партнерами по всьому світові. Але, незважаючи на ряд переваг, студенти немовних спеціальностей не вважають за потрібне необхідність вивчати іноземні мови. На їх погляд, важко вивчати не лише іноземні мови, але й ті предмети, з якими вони вперше зіткнулися, вступивши до вишу на обрану спеціальність. Якщо для вивчення останніх вони мотивуються тим, що предмети їм допомагають опанувати обрану професію та отримані знання знадобляться в майбутньому, то такий предмет як іноземна мова, на їх думку, аж ніяк цьому не сприяє, а тільки забирає дорогоцінний час, який краще б було використати на вивчення інших предметів. Вони припускають, що в їхньому подальшому житті знання іноземної мови не знадобиться і не буде необхідності в його використанні в їх професійній діяльності. А якщо ж така необхідність і виникне то, як вони вважають, їм буде достатньо скористатися послугами перекладача. Звичайно ж, вивчення іноземної мови – важкий предмет і вимагає докладання певних зусиль при оволодінні їм. Все це може дати поштовх до зниження мотивації у вивченні мов.

У немовному навчальному закладі студенти направляють свій інтерес на майбутню спеціальність, а деякі прийшли «вчитися» тільки заради отримання диплома, замість когось питання вибору вишу взяли на себе батьки, і перших, і других, і третіх потрібно мотивувати на вивчення іноземної мови, така нелегка задача ставиться перед викладачем-філологом. Викладачеві необхідно не тільки мотивувати на вивчення мови, але він повинен надати свою підтримку в розвитку професійної мотивації, постійно стимулювати до самовдосконалення, саморозвитку.

Якщо студента не мотивувати, то йому буде все одно, чи присутній він на заняттях у викладача, який володіє передовими методами і прийомами викладання або ж на лекції, яка читається монотонно з листа. «Інтерес к учебной дисциплине «иностранный язык» движет большинством студентов. Отсутствие интереса к предмету характерно лишь для немногих студентов. Однако тот факт, что студенты заинтересованы в изучении иностранных языков и имеют желание заниматься данным предметом, не означает, что уровень познавательной мотивации обязательно будет высок» [1, 114]. Немотивований студент сьогодні, це поганий фахівець завтра.

Тема мотивації розглядається не перший рік і буде розглядатися в подальшому, багато праць написано з теми формування мотивації студентів, але незважаючи на це, ця проблема не втрачає своєї актуальності і потребує подальшого поглибленого вивчення. Важливість формування мотивації до вивчення іноземної мови розглядається багатьма вченими як вітчизняними, так і іноземними: Х. Хеккаузен, А. Маслоу, Р. Кеганом, Л.І. Божовичем, Дж. Піаже, Б. Вернером, В. Ламбертом та іншими.

Мета статті. У статі автором поставлено за мету розглянути поняття мотивації, внутрішньої та зовнішньої, визначити причини відсутності мотивації до вивчення іноземних мов студентами немовних спеціальностей; визначити чинники, які формують мотивацію в оволодінні іноземною мовою як непрофільним предметом.

Виклад основного матеріалу. Одна з ранніх теорій мотивації була запропонована ще давньогрецьким філософом Аристотелем, який розглядав мотивацію в результаті функції хвилювання, що пов'язана певною метою. На його думку, ця мета формується в процесі психічного розвитку, яке супроводжується сприйняттям, пам'яттю, увагою. Він вважав, що реальні чи уявні очікувані результати стимулюють живий організм, щоб досягти того, що вважається позитивним. Абрахам

Маслоу висловив припущення, що поведінка людей визначається широким спектром потреб [2]. Людям потрібне відчуття того, що прийнято суспільством, почуття власної важливості особистості в рамках будь-якої соціальної групи. Необхідна повага, заснована на досягненнях у змаганні з іншими людьми. Все це пов'язано з поняттям статусу, значимість людини для інших осіб. Це може послужити потужним мотивуючим стимулом, як в роботі так і навчанні. Мотивація вивчається вченими і психологами на рівні психофізіологічних процесів, що відбуваються в нервовій системі; на рівні енергії; на рівні внутрішньої організації особистості.

Мотивація вивчається в різних аспектах, в зв'язку з цим поняття трактується по-різному. Так, дослідники визначають мотивацію і як один конкретний мотив, як спонукальний процес, реалізацію в дії і поведінку при задоволенні тих чи інших потреб, потягів, і як єдину систему мотивів, і як особливу сферу, що містить в собі потреби, цілі, мотиви, інтереси в їх складному переплетенні і взаємодії. Мотивація – сукупність мотивів, доказів для обґрунтування чогось; мотивування [3]. Мотивація, як процес містить в собі шість стадій, які слідує одна за одною:

- перша – виникнення потреби;
- друга – пошук шляхів задоволення потреби;
- третья – визначення напрямків дії;
- четверта – здійснення дії;
- п'ята – одержання винагороди за здійсненні дії;
- шоста – задоволення потреби та її усунення.

Існує безліч підходів до розуміння сутності, природи, структури мотивації у сучасній науці, а також до методів її вивчення. Особливе місце посідає навчальна мотивація, яка визначається як особистий вид мотивації, що є в навчальній діяльності, вона характеризується складною структурою, яка складається з внутрішньої мотивації та зовнішньої. Зовнішні лунають з боку інших людей (батьків, викладачів, інших студентів). Вони можуть бути у вигляді прохань, повчань, вказівок, наказів та інші. Все це діє, але дуже часто наштовхується на внутрішній опір особистості. Внутрішні мотивації знаходяться та з'являються всередині людини. Для того, щоб внутрішня мотивація працювала, необхідно, щоб людина сама захотіла щось вивчити або зробити. Внутрішня мотивація вважається спонукальною силою самодіяльності, тобто це те, що спонукає і мотивує цей вид діяльності, знаходиться в ній самій. Тому чільне значення відводиться внутрішній мотивації, внутрішнім спонукальним силам. Формування внутрішньої мотивації є необхідною умовою успішної діяльності в будь-якій сфері. Основним різновидом внутрішньої мотивації є комунікативна мотивація, тобто потреби формуються як суто комунікативні: говорити іноземною мовою з носіями мови, читати як художню, так і спеціальну літературу, писати листи. Однак, не зважаючи на те, що цей тип мотивації особливо виражений, його найскладніше зберегти. Це можна пояснити тим, що в атмосфері рідної мови, іноземна постає як штучний засіб спілкування, тобто в основному, комунікація носить умовний характер, що зближує її зі сценічною

комунікацією, звідси – звернення до уяви, фантазії. Зовнішня мотивація може бути дистантною, далекою мотивацією, розрахованою на досягнення кінцевого результату навчання. Внутрішня мотивація є близькою і актуальною, і весь навчальний процес повинен бути побудований таким чином, щоб на кожному занятті студенти відчували радість від задоволення потреб, специфічних для досліджуваного ними предмета, яким є іноземна мова.

У структурі мотивації особливе місце посідає навчальна мотивація. Під мотивацією навчання розуміють поєднання цілісності і структурованості мотивів навчання. Головним завданням мотивації навчання вважається така організація навчальної діяльності, яка максимально сприяє розкриттю внутрішнього мотиваційного потенціалу особистості студента. Внутрішня мотивація навчання, переважна над іншими мотивами, забезпечує успішну навчальну діяльність. Перехід від навчання до праці пов'язаний з трансформацією пізнавальної мотивації в професійну. Поєднання пізнавального інтересу до предмета з професійною мотивацією має найбільший вплив на успіхи в навчанні. Професійна мотивація і спрямованість самі стають мотивом навчальної діяльності, вони стимулюють навчальну активність студентів, їх високу академічну успішність, завзятість в подоланні труднощів навчання. Щодо вивчення іноземної мови вчені виділяють два типи мотивації – інструментальну і інтегративну. Інструментальна мотивація є відображенням зовнішніх потреб. Метою вивчення іноземної мови є не особисте бажання студента, а необхідність ззовні. Однак не можна покладатися тільки на інструментальну мотивацію і думати, що інструментальної мотивації буде досить для ефективного вивчення іноземної мови, важливо розвивати інтегративну мотивацію. Інтегративна мотивація є відображенням внутрішніх потреб і з'являється в зв'язку з бажанням ідентифікувати себе з культурою тієї країни, де говорять іноземною мовою.

Існує ряд суб'єктивних факторів, які можуть і повинні допомогти вчителю у створенні необхідної мотивації навчання. Це особистісний потенціал, прагнення досягти високого професійного рівня, потреба в розширенні кругозору, бажання розвивати себе, жага знань, прагнення бути кращими, необхідність бути конкурентоспроможними на ринку праці, позитивні самооцінки та інше. Немає студентів, які не мають навчальної мотивації, тому що будь-який процес навчання обов'язково містить фактор мотивації (мотив, інтерес, відношення). Мотивація є джерелом активності особистості в будь-якій сфері. Необхідно прагнути до мотивації засобами самої навчальної дисципліни. Якщо педагог систематично застосовує інтерактивні методи навчання, то мотивація може поступово підвищитися навіть у самих невмотивованих студентів [4, 39].

Однією з найважливіших завдань викладача є створення умов для успішного протікання навчально-пізнавальної діяльності студентів. Викладач здійснює планування навчального матеріалу, постановку навчального завдання, регулювання і коригування процесу навчання, проводить аналіз результатів

вирішення педагогічного завдання. Особливе місце в діяльності педагога займає стимулювання активності і самостійності студентів в процесі їх навчально-пізнавальної діяльності. В ході процесу навчання викладачеві слід посідати позицію лідера, але не домінанта, виконувати роль не тільки організатора, але і співучасника такого навчального процесу, який буде утворюватися як діалог студента з пізнаваною їм реальністю, з іншими людьми, як збагачення їх особистісного досвіду. Створення позитивної мотивації у студентів до вивчення іноземної мови є одним з найважливіших умов успішного перебігу навчально-пізнавальної діяльності студентів. Існує безліч способів створення позитивної мотивації до вивчення іноземної мови у студентів, такі як: підтримання дисципліни, яка є достатньою для створення робочої атмосфери; прояв викладачем позитивного ставлення до студентів, заохочення, підбадьорення на занятті; надання студентам значущих, цікавих завдань, заснованих на взаємодії один з одним і спільних зусиллях для вирішення навчальної задачі; прояв викладачем власної зацікавленості, мотивації; організація самооцінки за допомогою обговорення результатів роботи і звітів; надання можливості пишатися своєю роботою, представляти її результати у вигляді плакатів, стендів; використання зворотного зв'язку в письмовій формі. Вивчення іноземної мови в неможливо вищій є частиною освітньої програми. Викладання іноземних мов представникам неможливих спеціальностей є складним і трудомістким процесом. Студенти, що спеціалізуються в різних галузях знань, повинні володіти іноземною мовою в тому обсязі, щоб розуміти будь-який науковий текст за своєю спеціальністю.

При поданні нового матеріалу на заняттях викладачеві необхідно пам'ятати, що кожен студент індивідуальний у вивченні іноземної мови. Важливо переконати студентів в необхідності вивчення іноземної мови, його повсякденного практичного застосування в майбутньому. Системність подачі матеріалу і його контроль, правильна організація навчального процесу, наполегливість в досягненні результатів є хорошими стимулами, що підвищують рівень позитивної мотивації в навчанні іноземної мови. Необхідно будувати процес навчання таким чином, щоб ті, яких навчають, на кожному його етапі відчували просування до поставленої мети.

Розглядаючи феномен мотивації, необхідно приділити увагу і причинам зниження мотивації у студентів неможливих спеціальностей при вивченні іноземної мови, а також умов і способів її підвищення. Існують дві групи причин зниження мотивації. Перша група – причини, що залежать від викладача, друга група – причини, що залежать від студентів. Причинами, що залежать від викладача, є неправильний підбір навчального матеріалу, що викликає перевантаження або недовантаження студента, низький рівень володіння викладачем сучасними методами навчання, невміння будувати відносини зі студентами і організувати їх взаємовідносини один з одним, особливості особистості викладача.

Причини зниження мотивації, що залежать від студентів можна узагальнити наступним чином: низький рівень знань, несформованість мотивів навчальної діяльності і, перш за все, прийомів самостійного придбання знань; іноді не склалися стосунки з колективом студентів.

На рівень інтересу впливає і стан науки в суспільстві, її престижність. Дуже велику роль відіграють методи викладання навчального предмета і стан підручників і навчальних посібників.

Висновки. Розвиток мотивації до навчання і професійного інтересу у студентів вищих навчальних закладів ми розглядаємо як складний, що вимагає уваги і зусиль з боку педагога, процес. Студент повинен володіти усвідомленістю свого соціального і професійного майбутнього, задоволеністю своїм професійним вибором, особистісною активністю в отриманні знань, освоєнні умінь і навичок. Для формування мотивації до навчання у студентів ВНЗ важливо правильно побудувати навчальний процес з використанням інтерактивних методів навчання та інноваційних освітніх технологій, залученням до процесу навчання виробників, різними способами заохочення активних студентів. Для студентів неможливих спеціальностей необхідні такі педагогічні умови, які роблять позитивний вплив на мотивацію вивчення іноземної мови:

✓ умови, що впливають на формування внутрішньої мотивації: професійний інтерес і відповідно усвідомлення практичної і теоретичної значущості отриманих знань для майбутньої професійної діяльності (імітування майбутньої професійної діяльності, підбір пізнавальних і цікавих текстів та статей);

✓ викладач (його особистісні особливості, методична грамотність, орієнтованість в тій спеціальності, яку отримують студенти, усвідомлення викладачем тих цілей, які ставлять перед собою студенти, вивчаючи іноземну мову, комунікабельність, відкритість; емоційна насиченість занять, що сприяє кращому засвоєнню знань і здійснюється через активні методи навчання);

✓ умови, що впливають на формування зовнішньої мотивації: створення ситуації успіху, або усвідомлення невдачі і її причин, комунікативна спрямованість занять.

Ці умови можуть бути створені при використанні різних підходів. Підсумком правильно організованого професійного навчання є формування професійної мотивації, яка сприяє успішному освоєнню потрібних знань, умінь і навичок, а також появи важливих особистісних якостей фахівця.

Література

1. Асеев В.Т. *Мотивация поведения и формирование личности*. – М.: Мысль, 1976. – 158с.
2. Абрахам Маслоу. *Мотивация и личность*. Перевод А.М.Патлыбаевой. Abraham H. Maslow. *Motivation and Personality* (2nd ed.) N.Y.: Harper & Row, 1970 [Електронний ресурс]. – URL: <http://psylib.org.ua/books/masla01/index.htm>
3. *Академічний тлумачний словник української мови* [Електронний ресурс]. – URL: <http://sum.in.ua/>
4. Крылова М.Н. *Интерактивные методы в системе преподавания гуманитарных дисциплин в техническом вузе // Перспективы науки и образования*. – 2016. – № 4 (22). – С.39-46.

References

1. Aseev V.G. *Motivatsiya povedeniya i formirovanie lichnosti.* – M.: Myisl, 1976.- 158s.
2. Abraham Maslou. *Motivaciya i lichnost.* Perevod A.M.Tatlybaevoj. Abraham H. Maslow. *Motivation and Personality* (2nd ed.) N.Y.: Harper & Row, 1970 [Elektronnij resurs]. – URL: <http://psylib.org.ua/books/masla01/index.htm>
3. Akademichnij tlumachnij slovník ukrajinskoyi movi [Elektronnij resurs]. – URL: <http://sum.in.ua/>
4. Kryilova M.N. *Interaktivnyie metodyi v sisteme prepodavaniya gumanitarnyih distsiplin v tehničeskom vuze // Perspektivy nauki i obrazovaniya.* – 2016. – # 4 (22). – S.39-46.

Zhemanova O.A.,

*teacher of Philology Department of Dnipro State University of Agriculture and Economics, elenka.zhemanova@gmail.com
Ukraine, Dnipro*

**FORMATION AND DEVELOPMENT OF MOTIVATION IN STUDENTS OF UNLIKE SPECIALTIES
IN THE STUDY OF FOREIGN LANGUAGE**

This article explores the concept of motivation and what stages it contains, what is characteristic for internal and external motivations, and why the main meaning is given to internal motivation. The author determines the reasons for the lack of motivation to study foreign languages by students of non-linguistic specialties; the factors that form the motivation for mastering a foreign language as a non-core subject are identified. Also considered is the question of what is necessary for the formation of positive motivation when teaching a foreign language in non-linguistic universities. It was revealed that motivated training improves the quality of mastering the subject.

Key words: *motivation, foreign language, internal and external motivations, reasons for reducing motivation.*

UDC 378.016:81'243

Zelenin G.I.,

*Candidate of psychological Sciences, head of foreign languages Department
of the Ukrainian engineering-pedagogical academy, zelenin_g@ukr.net**Ukraine, Kharkiv*

PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL CONDITIONS OF MOTIVATION DEVELOPMENT IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING OF ENGINEERING-PEDAGOGICAL DISCIPLINES STUDENTS

This article analyses the terms "motive", "internal and external motivation. The psychological-pedagogical conditions of motivation development concerning to foreign language studying among students of engineering-pedagogical specialties are concerned and the different approaches of positive motivation formation, preservation and development of students concerning to the subject of "foreign language" are suggested, and the peculiarities of foreign language teaching of engineering-pedagogical specialties students, having negative effect on the educational process efficiency are defined.

Key words: *professional activity, engineer-teacher, foreign language, motive, motivation, psychological-pedagogical conditions, specialty.*

The statement of the problem. The modern Ukrainian society became more open for the outside world in the recent past, and as a result, there is an intensive development of professional contacts with representatives of foreign states. The engineers-teachers interact with representatives of the foreign companies effectively and successfully. At the present day, the sufficient level of foreign language skills has great influence on engineer-teacher's successful professional activity, which in turn reflects on their prosperity and potential career development. Nowadays the modern engineer-teacher has to be able to search information not only in Ukrainian scientific literature, but also in foreign one, to explain the received information logically, to apply reading for detail, exploratory and revision reading, to have rather well communication skills i.e., to communicate in a foreign language without translator and to have a sufficient amount of general and professional vocabulary. Failing that, the process of information exchange at the international level is strongly slowed down, that can have negative impact on the engineer-teacher's professional competence. From these arguments, one could conclude that engineers-teachers should to be fluent in foreign language for the professional problems solving quickly and effectively.

The changes, taking place in modern Ukrainian society, demand concrete changes in educational system, especially in higher educational establishments. The graduate of technical college will be able to become competitive specialist only when he has sufficient communicative skills; the ability to make his own decisions, to think creatively and extraordinary, to adapt to the changing circumstances and has the high level of overall development. There are many changes in the field of the highest engineering-pedagogical education, focused on the creative activity, individual approach to each student, providing the activity, initiative and self-government forming. This tendency is that the considerable part of students of engineer-pedagogical specialties understands that their future professional activity considerably is defined by ability easily to contact to foreign representatives in a foreign language.

We should also point out the fact that although the problem of motives forming of future engineers-

teachers' educational activity at the process of foreign language learning is very important nowadays, there have been few detailed studies on this topic. Frequently this issue is studied abstractly, disregarding the specificities of foreign language learning in engineer-pedagogical higher educational establishment. Besides, the experts consider this issue regarding its general forming, the forming of key individual areas (E.I. Passov, L.A. Kandybovich, I.L. Bim, G.A. Kitaygorodskaya, D.V. Elkonin, I.A. Zimnyaya, etc.). However, the motives of foreign language learning in engineer-pedagogical higher educational establishments have not formed sufficiently, and it is the main challenge for students. Therefore, it is necessary to have systematic pedagogical interest concerning the purposeful organization of training and learning activity, which will be able to have positive impact on motivation development of foreign language learning in engineer-pedagogical higher educational establishments.

The purpose of the article. The given article reflects an attempt to consider the psychological-pedagogical conditions of motivation development in foreign language teaching of engineering-pedagogical disciplines students.

The statement of the main material. The motivation plays the main role in the process of foreign language teaching of engineering-pedagogical disciplines students and therefore, the teacher should clearly see the methods and ways of its forming under engineering-pedagogical higher educational establishments. The motivation forming is primarily to create conditions for manifestation of human motives to learn a foreign language, the comprehension of these motives and subsequent self-development of motive-valued field.

The first step needed is to analyze the terms «motive» and «motivation». The motives are activity instigators, the person's living standards effect on their forming and they determine his activity direction. The modern psychology uses the term «motive» to define different phenomena and conditions, causing the person's activity. The interests and needs, wishes and feelings, values and goals can function as a motive. Having studied the papers of V.G. Aseev, L.I. Bozhovich, V.K. Vilyunas, O.S. Grebenyuk, E.P. Ilyin,

V.I. Kovalyova, A.K. Markova, it could be argued, that a number of teachers and psychologists interpret «motive» as a psychic phenomenon, determination.

This concept is used to highlight the contextual formations, which provoke some activities or concrete action, and stable psychological formations, which motivate the goals selection, means and methods of actions, forming importance on the activities and universal cause of person's behavior. Summing up what has been said, "motive" is a psychological formation, which initiates and serves as a basis for deliberate acts and attitudes. Modern psychology considers motivation as a multilevel structure of instigators, covering needs, motives, interests, wishes, orientations, feelings, norms and values. This provides an opportunity to establish a single individual motivation structure for the student, and the most common motives of his activity and means of their forming and improvement. Unfortunately, the internal motives to learn a foreign language of future engineer-teachers are forming insufficiently for certain reasons: the students are more often employed in invocation-related subjects, there is shortage in the number of hours for the foreign language teaching, the students are skeptical (especially first-year students) about the potential using of foreign language knowledge in future professional activities etc.

While considering the concern of motive to the foreign language learning of future engineers-teachers in general, methodologists proceed on the assumption that there are such elements as a student, how he acquires foreign language knowledge, skills and abilities: what motives stimulate his training activity; the teacher and the way of his teaching, what methodological principles guided, what methods, techniques, resources and training forms he applies, and specifically subject 'foreign language including language and speaking units, what have to be fixed in students' memory at the training process. Moreover, these elements interact with one another.

For the development of motivations to the foreign language learning of students of engineer-teachers specialists, it is possible to propose the following groups of circumstances, which are closely interrelated, as follows:

1. The circumstances, which will have a great influence on intrinsic motivation development of future engineer-teacher - professional interests and comprehension of actual and theoretical importance of acquired foreign language knowledge for their future professional activity, distinctive features of upcoming vocational activities, the foreign language teacher's training, emotional meaningfulness of the foreign language lessons etc.

2. The circumstances, which will have a great influence on extrinsic motivation development of future engineer-teacher – success situation forming, the conditions of competitiveness and communicative activity application at the lessons.

The external environment differently affects extrinsic motivation, e.g. the necessity to pass the examination, the perspective of travelling abroad, the desire to study and work in a foreign state, the chance of communication with foreigners. It is possible to specify such motivation as a personal one, since the students learn the language focused and careful manner have personal interest in academic achievements attaining. This type of motivation is

characterized by stable interest in the foreign language learning, clear appreciation of its value, but also by personal goals in the training process. In the absence of personal motivation, in other words students' interest to acquire the foreign language knowledge, the teacher cannot possibly motivate students to study the language. As mentioned above, the teacher should organize the success situations for students in order to develop extrinsic motivation. For instance, he should provide concrete proof that without any knowledge of foreign languages it is impossible to have a good career. As a rule, extrinsic motivation is a distant, long-range motivation, which targeted to achieve the final training results. However, it effects very strongly on the training process. The training process of the foreign language should be organized in a way that students could see coming purpose at any stage. The methodological resources of illustrative presentation, demonstrating importance of the foreign language knowledge for engineer-teachers specialties need to be applied to maximize the impact of broad social motivation. It takes closer to the goal and forms the readiness to devote time and effort. The intrinsic motivation is considered as the foreign language learning for personal growth or cultural development. In that case, the enjoying of training process, the wish of communication with native speakers is the student's motivation to learn the foreign language. These students are more energetic and active at the lessons than "instrumental" motivated students.

A foreign language teaching of future engineer-teachers is characterized by different levels of knowledge, and such distinctions in students' language training complicate the training process, because when performing very complicated and very simple tasks, the students lose the motivation to their carrying out. There are a great number of students in the training groups and it is another peculiar feature of the training in engineer-teacher higher educational establishments. Increased number of students in a group can influence concrete abilities training in different ways. These special features of the foreign language training of students of engineer-teacher specialties have negative effects on the efficiency of the educational process.

The motivation forming, keeping and development of students to the given subject is considerable interest to both methods of foreign language teaching, and to psychology. The methodologists propose different approaches to decide the complex and multidimensional problem, as follows:

1. To develop specific system of exercises, doing which the students clearly see outcome of their work (precondition for intrinsic motivation forming).

2. To use emotional sphere in the training process (precondition for intrinsic motivation).

3. Compulsory presence of incentives and reinforcements (precondition for extrinsic motivation development).

4. To apply authentic listening and reading material at the lessons (the creation of foreign language environment is a precondition for intrinsic motivation forming).

5. To apply personality individualization (precondition for both intrinsic motivation and extrinsic motivation development).

6. To cooperate with foreign specialists (native speakers).

7. To apply most advanced multimedia technology.

Personally, teacher has the potential to create sustained interest in foreign languages studying of future engineer-teachers. If the teacher understates requirements for students for any reason, it would not be possible to form the students' abilities of ownership, leadership and responsibility. By teaching foreign language, a teacher should direct his efforts on students' intrinsic motivation development, which has the greatest motivating force. The students' attitude to foreign language is defined by intrinsic motivation, and it provides the development of the given process. When the activity motivate the student to work, when he enjoys speaking, listening, reading in a foreign language, when he likes to acquire new knowledge, in this case, it may be noted that the student is interested in the foreign language learning, and there are some conditions for concrete results achievement.

In order to develop the motivation to the foreign language learning, the teacher should not only be aware of students' personal characteristics, but he should try to reveal their vocational intentions and life prospects concerning future occupation. The teacher should give reasons for the necessity of foreign language learning for the concrete specialty. The teacher can apply some popular methods of pedagogical influence:

1. *The method of direct impact* – direct appeal to the student to explain, to ask or to require.

2. *The method of synchronous impact* – to have an impact on the student through society: student is facing requirements of modern-day life, instead of the other person's wishes.

3. *The method of indirect impact* -to have an impact through books, role-plays etc.

The correct interpretation and practical application of the given methods could help the teacher to reveal the necessity of the foreign language practical implementation in future professional activity, to educate clear understanding of career choice.

Conclusion. There is therefore a need for the psychological and pedagogical conditions to form positive motivation to the foreign language learning of future engineer-teachers:

1. The preconditions, effecting on intrinsic motivation development – professional interest and therefore clear comprehension practical and theoretical value of knowledge, obtained for future professional activity, as follows: to apply at the lessons the components, simulating future professional activity; to choose cognitive and interest texts/articles; to take into account the specificities of vocational activity; to

develop experimental work skills by means of individualization; the teacher – his individual characteristics, methodological support, the teacher's comprehension of goals, defined by students, sociability, sincerity, etc.

2. The preconditions, effecting on extrinsic motivation development – to create success situations, or to understand and to accept the failures and their reasons, and the competitiveness and communicative approach at the lessons.

Literature

1. Апиш Ф.Н. Основы современных теорий мотивации. - М.: Аякс, 2001. - 127 с.
2. Васильев Л.И. Роль интеллектуальных эмоций в регуляции мыслительной деятельности // Психологический журнал. 1998. № 4.
3. Дубовицкая Т.Д. К проблеме диагностики учебной мотивации // Вопросы психологии. - 2005. - № 1. - С. 73-78.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология. М., 2002.
5. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. С.-Петербург, 2000.
6. Маслоу А.Г. Мотивация и личность. С.-Петербург, 1999.
7. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения. - М.: Просвещение, 1990. - 184 с.
8. Леонтьев В.Г. Мотивация и психологические механизмы ее формирования. - Новосибирск: НГПУ, 2002. - 262 с.
9. Рубинштейн С.А. Основы общей психологии: В 2 т. III. 1. - М.: Педагогика, 1989. - 327 с.
10. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. - М.: Изд. центр «Академия», 2001. - 267 с.

References

1. Apish F.N. Osnovyi sovremennyih teoryi motivatsii. - M.: Ayaks, 2001. - 127 s.
2. Vasilev L.I. Rol intellektualnyih emotsiy v regulyatsii myslitel'noy deyatel'nosti // Psihologicheskiy zhurnal. 1998. # 4.
3. Dubovitskaya T.D. K problem diagnostiki uchebnoy motivatsii // Voprosy psihologii. - 2005. - # 1. - S. 73-78.
4. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psihologiya. M., 2002.
5. Il'in E.P. Motivatsiyai motivyi. S.-Peterburg, 2000.
6. Maslou A.G. Motivatsiyai lichnost. S.-Peterburg, 1999.
7. Markova A.K., Matis T.A., Orlov A.B. Formirovanie motivatsii ucheniya. - M.: Prosveschenie, 1990. - 184 s.
8. Leontev V.G. Motivatsiyai psihologicheskije mehanizmy ee formirovaniya. - Novosibirsk: NGPU, 2002. - 262 s.
9. Rubinshteyn S.L. Osnovyi obshchey psihologii: V 2 t. T. 1. - M.: Pedagogika, 1989. - 327 s.
10. Smirnov S.D. Pedagogika i psihologiya vysshego obrazovaniya: ot deyatel'nosti k lichnosti. - M.: Izd. tsentr «Akademiya», 2001. - 267 s.

Зеленін Г.І.,

к.психол.н., завідувач кафедри іноземних мов Української інженерно-педагогічної академії, zelenin_g@ukr.net
Україна, м. Харків

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМ ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У даній статті проаналізовані терміни «мотив», «внутрішня і зовнішня мотивація». Були виділені психолого-педагогічні умови формування мотивації до вивчення іноземної мови у студентів інженерно-педагогічних спеціальностей та різні підходи формування, збереження і становлення позитивної мотивації у студентів до предмету «іноземна мова» запропоновані і визначені особливості навчання іноземної мови студентів інженерно-педагогічних спеціальностей, які можуть мати негативний ефект на результативність навчального процесу.

Ключові слова: професійна діяльність, інженер-педагог, іноземна мова, мотив, мотивація, психолого-педагогічні умови, спеціальність.

УДК 37(091)(477):316.62–053.6]:070(477.83/.86)

Зубрицький І.Я.,

*ст. викладач кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, ihorzubr@ukr.net**Україна, м. Дрогобич*

УКРАЇНСЬКІ ПЕДАГОГИ ПРО ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПОВЕДІНКУ НЕПОВНОЛІТНІХ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕРІОДИЧНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ВИДАНЬ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ (1918–1939 РР.)

У статті досліджуються особливості впливу соціального середовища на формування поведінки неповнолітніх осіб у 20–30-х рр. ХХ ст.; проаналізовано погляди українських педагогів та освітніх діячів (П. Біланюка, Ю. Каменецького, І. Раковського, Р. Савицького, Е. Сельського, В. Полянського, Я. Чуми, Л. Ясінчука) на проблему соціальних відхилень у поведінці неповнолітніх; розглядаються основні негативні фактори соціального середовища, що детермінували девіантну поведінку неповнолітніх на теренах Східної Галичини у міжвоєнний період.

Ключові слова: *Східна Галичина, соціальне середовище, соціальні відхилення у поведінці, неповнолітні.*

Постановка проблеми. Попри новітні дослідження проблеми соціальних відхилень у поведінці неповнолітніх є підстави стверджувати, що сьогодні перед нами стоять соціально-педагогічні труднощі, які достатньо успішно долалися в минулому (важко-виховуваність, дитяча безпритульність, хуліганство, злочинність, алкозалежність, наркозалежність і т. і.). Досвід наших попередників може стати цінним джерелом для вивчення впливу негативних соціальних факторів на виникнення соціальних відхилень у поведінці неповнолітніх в умовах трансформаційного періоду. Значний інтерес у цьому плані становлять теоретичні надбання та практичний доробок українських педагогів та освітніх діячів Східної Галичини 20–30-х рр. ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз вітчизняної педагогічної літератури засвідчує, що проблема соціальних відхилень у поведінці неповнолітніх у різних аспектах представлена в сучасних наукових дослідженнях: С. Архипової, О. Безпалько, І. Богданової, М. Євтуха, Н. Жигайло, Т. Журавель, Л. Завацької, І. Звервої, Н. Зобенько, А. Капської, І. Козубовської, Г. Корчової, Г. Майбороди, Н. Мотунової, В. Оржеховської, С. Пальчевського, І. Парфанович, В. Поліщук, О. Сердюка, О. Тютюнник, М. Фіцули та ін. Однак, є потреба у більш глибокому вивченні питання в історичному аспекті.

Метою статті є аналіз поглядів західноукраїнських педагогів та освітніх діячів міжвоєнного періоду про негативні соціальні фактори, що детермінували відхилення у поведінці неповнолітніх на теренах Східної Галичини.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 20-х років ХХ ст. на сторінках українських періодичних педагогічних видань, що виходили друком у Східній Галичині у міжвоєнний період, досить активно, і в різних контекстах, обговорюється проблема, пов'язана із необхідністю нівелювання впливу негативних соціальних факторів, що провокували виникнення соціально відхиленої поведінки у неповнолітніх.

Так, П. Біланюк розглядає питання соціального виховання дітей, з точки зору педагогічної науки. Оцінюючи «різні погляди на силу виховання», автор задається питанням «як діти стають злими?». Він обґрунтовує положення про те, що дитина не народжується злою чи доброю, а з'являється на світ з певними передумовами для подальшого її психічного розвитку. Поява «лихих дітей» (це тогочасний синонім поняття «важкої» дитини), зумовлена відхиленнями, що були викликані неправильним способом життя й виховання дитини, несприятливими умовами її соціального оточення на тлі «добрих задатків», які «не розвиваються, не кріпляються і поволі нидіють». «Неправильність» у поведінці, у стосунках з оточенням зумовлена насамперед, на думку автора, відсутністю «добрих батьків, опікунів або вчителів», що провокує «ріст і розвиток лихих прикмет дитини, бо лихі люде, з якими вона стикається, і лихі діти, з якими бавиться, або й самі батьки дають несвідомо подостатком лихих примірів, а на таких примірах розживаються і зростають лихі склонности дитини і вкінці стають такими сильними й зухвалими, що добрі завдатки не мають уже змоги виявити себе» [1, с.57-58].

Зміст поглядів П. Біланюка дає нам право стверджувати, що він розглядає «лиху» («важку») дитину як своєрідний відбиток «лихого» навколишнього середовища, яке «вчить» досвіду асоціальної поведінки. Автор підкреслює, що відсутність правильного виховання породжує певні відхилення у розвитку дитини.

Про вплив соціального середовища на процес формування особистості неповнолітнього говорить і В. Полянський, який стверджує, що «діти – це відбиття середовища, серед якого живуть» [2, с.18]. На його думку, кожний вчитель, кожний «виховник» повинен насамперед вивчити середовище, в якому виховується дитина, «у всіх його складних проявах, мусить пізнати його світла й тіні» для того, щоб виокремити й, за можливістю, нейтралізувати чинники, що негативно впливають на неповнолітнього в процесі формування його особистості.

Кризові явища у суспільстві, які були спричинені Першою Світовою війною, вважає Р. Савицький, призвели до того, що молоде покоління, стало однією із найуразливіших соціальних спільнот, оскільки проживало в умовах підвищеної соціальної напруги, фізичного і психологічного дискомфорту. «Скупий й одностайний корм, фальшовані середники поживи, тіснота помешкань, брак мила та теплої одежі, різні зарази і т. д. – це ті страшні умовини, серед яких виростала повоєнна молодь» [3, с.80]. Як наслідок всіх цих процесів, наголошує автор, «післявоєнна молодь, як людський матеріал, зраджує й виказує майже на кожному кроці багато цій обниженої вартості» [3, с.80]. Передусім, вказує він, це «загальне ослаблення, збільшена схильність до інфекційних хоріб, – більше й сильніше розповсюдження анемії, чахотки та пізні рахітіс» [3, с.80] тощо. Але найгірше, за Р. Савицьким, що ці «недомагання у фізичному розвитку» часто стають причиною «браку духового розвитку» дітей та молоді: «обниженого умового позему», «браку енергії й інтелектуальної справності», «ослаблення моральної вразливості» тощо [3, с.80].

Всі ці «недомагання», з точки зору Р. Савицького, стали поштовхом «морального розпрямлення» «шкільних дітей та позашкільної молоді» та призвели до зростання кількості проявів антигромадської поведінки у їхньому середовищі: брехні, пліток, небажання вчитися і працювати, бродяжництва, пияцтва, хуліганських вчинків, крадіжок тощо. А «якщо узгляднимо ще й до цього нездорову моральну атмосферу, що її витворили страхіття війни та в неменшому степені через упадок родинного життя», – пише автор, – «стане нам зовсім ясно, чому сучасна молодь є такою, – якою є, а якою не повинна бути!» [3, с.80].

Такі діти, вказує Е. Сельський, характеризуються певними відхиленнями у моральному розвитку, відхиленнями у діяльності, поведінці, спілкуванні, поступово засвоюють перекручені ціннісно-нормативні уявлення і кримінальний досвід тощо. «Дитина вироджується, вона стає морально менш вартною, далі наступає зменшення моральної сили проти всього злого, вкінці зникає у неї цілком поняття всякої моралі, і вона втрачає розуміння для моральних, правних і національних обов'язків. Вона стає непоправна, потім звичайним, вкінці навиковим злочинцем» [4, с.19] – узагальнює автор.

За Е. Сельським, «занедбання», окрім того, що несе загрозу суспільству та «правовому ладу в суспільності і державі» є передусім загрозою для самої дитини. Тому, «суспільно-національну» опіку він розглядає як альтернативний комплекс засобів для створення нормального соціального середовища для життєдіяльності неповнолітніх віком до 18 (вісімнадцяти) років, з метою «заступити тих, які занедбують належне виховання, себто батьків, опікунів, виховавців тощо» [4, с.20].

Е. Сельський виокремлює *групу причин*, які на його думку, призводять до «дитячого занедбання»: 1) «відносини соціальні»; 2) «особисті свійства батьків»; 3) «особисті свійства дітей».

1. «Відносини соціальні». До соціальних чинників, що відіграють велику роль в генезі «дитячого занедбання»,

автор відносить економічні негаразди («лихі економічні відносини»), що призводять до того, що батьки («батько і мати (опікун)») вимушені працювати «по світах», далеко від дому, залишаючи виховання дітей на бабусь та дідусів, які далеко не завжди спроможні належним чином опікуватися дітьми. Або, що частіше, зазначає Е. Сельський, залишають дітей взагалі без опіки дорослих, покладаючи на них обов'язки по «виконанню праці по господарству», що не дає можливості їм відвідувати школу і «діється це передусім у робітників, дрібних рільників, у вдовиць і у вдівців» [4, с.20].

Продовжуючи аналізувати причини дитячої занедбаності, Е. Сельський зазначає, що однією з основних серед них є міське середовище, а точніше «вулиця» у робітничих районах, яка є «лихою школою для дітей». За його спостереженнями («щоденний життєвий досвід») «маленькі, темні, вогкі помешкання спричинюють всякі слабости, як чахотку, скрофульозу, кривуху тощо. В малих комнатах, мешкає багато осіб і діти учать ся від старших багато такого, що на них дуже впливає. Не рідко трапляєть ся, що найубожші ученики мешкають спільно з блудницями, злодіями і т.п.» [4, с.20]. Така сумна статистика, вказує дослідник, притаманна не лише галицьким містам, але й більшості тогочасних європейських міст. На підтвердження своїх слів, він наводить дані австрійських колег, які вказують, що «чим бідніша дільниця, тим більше там дітей туберкульозних і неправесних» [4, с.20].

2. «Особисті свійства батьків». Серед сукупності умов, які спричинюють явище занедбання дітей, на думку Е. Сельського, становлять ті, що мають місце у сім'ї, передусім негативні особистісні якості батьків («особисті свійства батьків»). Він вказує, що «неграмотність, простодушність, лінь, недостача почуття обов'язку, зле зрозумілий консерватизм (найбуде, як бувало), алкоголізм, недостача знання найзвичайніших основ гігієни і основ виховання, надуживання батьківської влади, легкодущність, дідичні слабости, спричинюють, що діти унаслідують всі лихі риси батьків, не виходять поза обрій і спосіб думання і культурну висоту старшого оточення» [4, с.21]. Як наслідок, продовжує Е. Сельський, українська спільнота отримує «великі маси занедбаних людей, злих громадян, народних шкідників. Коли зважимо, що занедбана молодь, се нішо інше як занедбана частина самого народу, легко зрозуміємо значіння і konieczність протиділення такому становищу» [4, с.21].

3. «Особисті свійства дітей». Е. Сельський, аналізуючи третю групу причин припускає, що передумови «морального занедбання» дітей часто пов'язані із їхньою «меншевартістю», тобто з відхиленнями у психічному або фізичному розвитку («тут належать діти слабоумні, слабовиті, уломні, нерозвинені, занедбані тощо») [4, с.22]. Однак автор зазначає, що всі ці передумови проявляються лише через систему негативних впливів мікро- та макросередовища на дитину.

У своїй розвідці Е. Сельський намагається всесторонньо проаналізувати проблему «дитячої занедбаності» на території Східної Галичини та повернути до неї увагу педагогів-практиків, дослідників та батьків,

вказавши про її значущість на актуальність. «Коли приглянемося нашим відносинам, – пише він, – здається на перший погляд, нема багато занедбаних дітей. Та на жаль се дуже болочий самообман» [4, с.22].

Про «нездорову моральну атмосферу, що її витворили страхіття війни», та її вплив на підростаюче покоління, говорить і Л. Ясінчук. З його точки зору, «суспільство, що пережило важкі фізичні чи моральні потрясення (н. пр. війну, голод, революцію, пацифікацію) може розвинути більше лихих первнів, ніж добрих... Таке суспільство може підпасти сильним суспільним недугам, а навіть звихненню (деправації)» [5, с.134].

Прикладом такої страхітливої «деправації», у повоєнний період, за словами Ю. Каменецького, стала «алькогольна проблема», яку автор називає найбільшим соціальним злом для галицького суспільства на західноукраїнських землях. Але, особливе занепокоєння в нього викликає той факт, що «в останніх роках» «алькоголізм» серед шкільної молоді зріс в «заstrашаючий спосіб». «Щоденна преса, – пише він, – приносить часто жахливі факти: учні волочаться по кнайпам, учнів по барах поліція арештує; учень по maturі впивається із своїм вуйком до нестями; учні часто по найменшій життєвій невдачі поповнюють самогубства й допускаються насильств над вчителями...» [6, с.266].

Аналізуючи стан повоєнної Галичини, Л. Ясінчук вказує, що «навіть без статистики зауважимо, що до світової війни не було стільки масових крадіжок, чи вбивств, як це є сьогодні. На нашій землі... важкі потрясення вироджують злочинність і лихі навички» [5, с.134]. І якщо, стверджує автор, влада і «добрі» громадяни «не зможуть цього стану перебороти, то суспільство буде хилитися до упадку – морального, а то й політичного» [7, с.117].

Спираючись на дані довоєнних та повоєнних тематичних досліджень лікарів, педагогів та релігійних діячів, Ю. Каменецький наголошує, що рівень вживання алкоголю неповнолітніми досягнув критичних позначок і, що найгірше, він щороку зростає.

Як унаочнення до своїх тверджень, Ю. Каменецький подає узагальнені дані польських дослідників др. Мікляшевського та др. Боровського, які в 1924 році провели опитування серед «шкільних дітей та між шкільною молоддю» у двох містах – Варшаві та Лодзі, і яке охопило майже сімнадцять тисяч неповнолітніх. «Др. Мікляшевські, – пише Ю. Каменецький, – провірив в Лодзі 6 500 шкільних дітей і ствердив, що зовсім не пило тільки 13,5%, пило принагідно 24%, щоденно 7,6%, взагалі пило **86,5%**. Др. Боровські... в Варшаві... своєю анкетною зібрав відповіді від 10.000 дітей. Висліди ще гірші, – зазначає автор, – **96 % пило принагідно або частіше** алькогольні напитки, а тільки 4% молоді не пило. А з тих 96% було вже п'яних 23,5%, пило раз денно 6,4%, пило раз на тиждень 51,1, самі купували собі 1,4%, давали їм родичі 56,7%» [6, с.266].

Посилається Ю. Каменецький й на результати «анкети» польського священника М. Сопочко (ks. Michał Sopoćko), яка засвідчила, що в «варшавських школах середно беручи, п'є 65,7%. В хлоп'ячих школах це число збільшується до **69,5%**, в дівочих зменшується до **61,5%**» [6, с.266].

У своїй книзі «Алькоголізм і шкільна молодь», яка вважалася на той час «канонічною» серед дослідників «алькогольних ексцесів» учнів, о. М. Сопочко наводить ще більш шокуючі дані, які дають можливість оцінити масштаб «алькогольної» проблеми серед учнів варшавських шкіл. Його дослідження показало, що досвід щоденного вживання алькогольних напоїв мали 4,4% хлопців і 8% дівчат, а 100% дітей семилітнього віку вже знали, який на смак алкоголь [8].

Я. Чума розглядає проблему алькогольної залежності молоді як негативне соціальне явище, яке становить серйозну небезпеку як для окремої особистості, так і для всього українського суспільства. «Що алкоголь – суспільне лихо, – вказує автор, – ворог родинного і особистого життя – про те не треба довго розводитись. Наукові досліди над його погубним впливом на фізичне й духове здоров'я людей і на зріст злочинності доказали безсумнівно, що пословиця «чарка горілки – море сліз» це не тільки поетична метафора, але й сумна, іноді жахлива дійсність» [9, с.128].

Дослідник вважає, що пияцтво є давньою і головною проблемою українського суспільства в Галичині. Вживання алкоголю, говорить автор, стало масовим явищем, яке з одного боку пов'язане з традиціями та звичаями, а з іншого із громадською думкою та своєрідною реакцією на «стан війни». Як наслідок, збільшується рівень злочинності, знижується рівень здоров'я населення, працездатності, розвиваються психологічні і фізіологічні дефекти у підростаючого покоління й деградує спільнота в цілому.

І. Раковський привертав увагу широкої громадськості, до «нагальної» проблеми «вживання оп'янялих алькогольних напоїв..., а також курення тютюну» в Україні. «П'ють і курять у нас уже здавна; уживання згаданих наркотиків ввійшло в наші товариські звичаї, а навіть у народний побут, і широкий наш загал не знає, то не вірить, що згадані засоби розвеселення шкідливі для нашого здоров'я. А ще життя тепер важке, і багато людей не видержує постійного напруження нервів та гаряче прагне бодай навбач уприємнити собі та облегшити сумну, важку дійсність, а то й хоч на хвилину забути про невпинну буденну журбу і клопоти. Тим то й не диво, що вживання згаданих наркотиків у нас тепер жахливо поширюється: п'ють і курять не тільки чоловіки, але також і жінки, не тільки старші, але також доріст» [10, с.12].

Аналізуючи причини вживання наркотичних речовин, І. Раковський вказував, що неможливо однозначно виділити головну причину виникнення бажання вживати алкоголь чи інші наркотичні речовини неповнолітніми. Сене вживання легальних наркотиків «юнаками і дівчатами», на думку автора, полягає у тому, що «алькоголь і нікотина..., спричинюють у них приємні почуття і бадьорий настрій... витворюючи т.зв. «ейфорію», себто безпідставне, нічим не обґрунтоване почуття добра і щастя» [10, с.13]. Але, продовжує автор, така «ейфорія», робить неповнолітніх нездатними «до постійної витривалої професійної поважної відповідальної громадської праці» та спричинює постійний страх перед невдачами й небажання навіть спробувати подолати труднощі. В додатку, говорив дослідник, «алькоголь і нікотина, затруюючи мозок»,

послаблюють у них силу волі, і через те вони «швидко стають їх невільниками і звичними п'яницями чи курцями», які занедбують свої «родинні, громадянські і народні обов'язки, а то й цілком їх не сповняють» [10, с.13-14]. Окрім цього, вживання алкоголю неповнолітніми призводить до їх соціальної та моральної деградації, оскільки «затруєний цим наркотиком розум не сповняє як слід своїх завдань, тим то п'яна, ба навіть тільки підхмелена людина втрачає свідомість справжньої дійсності, розважливості та розсудливості і через те дуже легко допускається невідповідних і лихих учинків: алкоголь веде на шлях провини і злочину» [10, с.14].

На підставі власних міркувань І. Раковський узагальнив рівень соціальної небезпеки, який становлять наркотичні речовини для суспільства, як от:

1) «алькоголь, головний складник всіх оп'яняючих напоїв, і нікотина, головний складник тютюну, – це високоотруйні наркотики, які уживані хоч би тільки в малих кількостях, пошкоджують і нищать наше здоров'я»;

2) «ейфорія» робить наркоманів нездібними до постійної витривалості, професійної поважної відповідальної громадянської праці»;

3) «алькоголь і нікотин послаблюють характер людини»;

4) «алькоголь веде на шлях провини і злочину»;

5) «алькоголь і нікотина – це жадливі вороги доростальної молоді»; 6) «алькоголь і нікотина дегенерують і винищують людство» [10, с.13-14].

Висновки. Отже, аналіз матеріалів (статті педагогів, освітян, громадських діячів) засвідчив, що глибинна трансформація суспільних відносин у II Речі Посполитій, яка були зумовлена наслідками I Світової війни та повоєнними економічними та політичними негараздами, призвела до істотного посилення негативних соціальних явищ в дитячому та молодіжному середовищі («суспільних недугів»), основними формами серед яких були – безпритульність, масове пияцтво та «курєня тютюну», алкоголізм, наркоманія, статєва розпуста, підліткова злочинність тощо. Українські педагоги та освітні діячі шукали можливості нейтралізувати вплив негативних соціальних факторів, що провокували виникнення соціально відхиленої поведінки у неповнолітніх та формували практичні поради щодо нівелювання деструктивних впливів соціального оточення на підростаюче покоління.

Подальшого вивчення потребуватимуть ідеї українських педагогів та освітніх діячів з Східної Галичини щодо профілактики соціальних відхилень у поведінці неповнолітніх.

Література

1. Біланюк П. *Добрі й лихі діти (Про межі й можливості виховання)*. Рідна Школа. 1936. Ч. 4. С. 56-59.
2. Полянський В. *Праця в лучених клясах народної школи*. Українська Школа. 1942. С. 17-23.
3. Савицький П. *Післявоєнна молодь*. Рідна Школа. 1937. Ч. 5-6. С.80.
4. Сельський Е. *Суспільно-національна опіка над дітьми*. Світло. 1922. Ч. 1-3. С.19-28.
5. Ясінчук Л. *Опіка над дітьми та її роди*. Рідна Школа. 1935. Ч. 8. С.134.
6. Каменецький Ю. *Чи треба нам організації вчителів абстинентів? (З приводу міжнародного з'їзду вчителів абстинентів у вересні ц. р. в Варшаві)*. Рідна Школа. 1937. Ч. 19. С. 266-267.
7. Ясінчук Л. *Суспільна опіка*. Рідна Школа. 1935. Ч. 8. С.117-118.
8. Rzewuski Paweł. *Pijany jak uczeń – pocztówka z II RP*. URL: <https://histmag.org/Pijany-jak-uczen-pocztowka-z-II-RP-8987> (дата звернення: 04.05.2018).
9. Чума Я. *Вчитель і протиалкогольна справа*. Українська Школа. 1943. Ч. 10-12. С.128-129.
10. Раковський І. *Абстинентизм і виховання*. Українська Школа. 1943/44. Ч. 1-3. С. 11-15.

References

1. Bilaniuk P. *Dobri y lykhi dity (Pro mezhi y mozhyvosti vykhovannia)*. Ridna Shkola. 1936. Ch. 4. S. 56-59.
2. Polianskyi V. *Pratsia v luchenykh klyasakh narodnoi shkoly*. Ukrainська Shkola. 1942. S. 17-23.
3. Savitskyi P. *Pislavoenna molod. Ridna Shkola*. 1937. Ch. 5-6. S.80.
4. Selskyi E. *Suspilno-natsionalna opika nad ditmy*. Svitlo. 1922. Ch. 1-3. S. 19-28.
5. Iasynchuk L. *Opika nad ditmy ta yii rody*. Ridna Shkola. 1935. Ch. 8. S. 134.
6. Kamenetskyi Yu. *Chy treba nam organizatsii vchyteliv abstynentiv? (Z pryvodu mizhnarodnoho zizdu vchyteliv abstynentiv u veresni ts. r. v Varshavi)*. Ridna Shkola. 1937. Ch. 19. S.266-267.
7. Iasynchuk L. *Suspilna opika*. Ridna Shkola. 1935. Ch.8. S.117-118.
8. Rzewuski Pawel. *Pijany jak uczen – pocztowka z II RP*. URL: <https://histmag.org/Pijany-jak-uczen-pocztowka-z-II-RP-8987> (дата звернення: 04.05.2018)
9. Chuma Ya. *Vchytel i protyalkoholna sprava*. Ukrainська Shkola. 1943. Ch. 10-12. S.128-129.
10. Rakovskiy I. *Abstynentyzm i vykhovannia*. Ukrainська Shkola. 1943/44. Ch. 1-3. S.11-15.

Zubritsky I.Ya.,

Senior Teacher of the Department of Social Pedagogy and Correctional Education
Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko, ihorzubr@ukr.net

Ukraine, Drohobych

THE VIEW OF UKRAINIAN TEACHERS ON THE IMPACT OF THE SOCIAL ENVIRONMENT ON THE BEHAVIOR OF JUVENILES: BASED ON PERIODICAL PEDAGOGICAL EDITIONS OF EASTERN GALICIA BETWEEN THE WAR PERIOD (1918–1939)

The article examines the peculiarities of the influence of the social environment on the formation of behavior of juveniles in the 20–30's of the 20th century; the views of Ukrainian teachers, cultural and educational figures (P. Bilanyuk, Y. Kamenetsky, I. Rakovsky, R. Savitsky, E. Selsky, V. Polyansky, Y. Chumiy, L. Yasinchuk) on the problem of social deviations in the behavior of juveniles have been analyzed; the main negative factors of the social environment that determined the deviant behavior of juveniles in the Eastern Galicia region during the interwar period are considered.

Key words: Eastern Galicia, social environment, social deviations in behavior, juveniles.

УДК 371.135.5(065)

Іванова І.Б.,*к.пед.н., доцент, завідувач кафедри російської мови, зарубіжної літератури та методики їх викладання
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, iranova@i.ua***Мартиненко Д.В.,***к.пед.н., викладач кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка,
martynenko.dariya.vladimirovna@gmail.com***Похілько О.В.,***к.пед.н., викладач кафедри мовної підготовки іноземних громадян Сумського державного університету, pohilkoh@i.ua
Україна, м. Суми*

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ЕТНОПЕДАГОГІКИ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА ШКІЛЬНОГО ВІКУ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

У статті розкрито погляди вітчизняних педагогів щодо можливостей застосування фольклорних засобів етнопедагогіки у вихованні дітей дошкільного та шкільного віку, що дозволило довести доцільність розширення їх використання на сучасному етапі. Узагальнено етнопедагогічний доробок Ю. Ступака, що уможливило спрямування народної творчості у практичну площину навчально-виховного процесу завдяки обґрунтуванню дослідником необхідності використання її потенціалу у вихованні дітей дошкільного та шкільного віку, насамперед, шляхом розкриття впливу фольклорних засобів етнопедагогіки різних видів і жанрів на розвиток мислення, пам'яті, уяви, почуттєвої сфери і позитивних рис характеру у вихованців. Встановлено, що суголосні думки висловлювали попередники (Г. Сковорода, К. Ушинський, О. Духнович та ін.), сучасники (В. Сухомлинський) та послідовники (М. Стельмахович, Є. Сявакко та ін.) відомого вченого.

Ключові слова: засоби етнопедагогіки, фольклор, народна творчість, дитина, виховання, дошкільний та шкільний вік, вітчизняний досвід.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні прагнення Української держави актуалізували необхідність удосконалення вітчизняної системи освіти в контексті пошуку результативних теоретичних та практичних підходів до виховання підростаючого покоління, насамперед, шляхом поєднання загально-людських і національних цінностей, примноження духовного й інтелектуального потенціалу українського народу. Відповідні тези зафіксовано у більшості сучасних нормативно-правових актів (законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки, Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Концепції нової української школи тощо). Проте не лише державні вимоги, але й очікування українського суспільства спрямовуються на поглиблення національної складової змісту освіти, яка впродовж століть була основою виховного впливу на молоде покоління, а відтак привертала увагу дослідників.

Педагогічна доцільність застосування етнопедагогічних традицій, виховний потенціал українського фольклору стали предметом розгляду у працях сучасних науковців О. Вишневого, М. Вовк, О. Семенов, Б. Ступарика, Т. Усатенко та ін. Прикладні аспекти використання народних традицій у діяльності дошкільних закладів, навчально-виховному процесі загальноосвітньої та вищої школи досліджували І. Бабій, О. Березюк, Г. Клобак, Ю. Коломієць, Л. Пovalій, С. Стефанюк, О. Столяренко та ін.; на проблемах творчого розвитку школярів засобами дитячого і музичного фольклору зосередили увагу О. Жорнова, Н. Соломка та ін. Проте до сьогодні залишаються білі плями у з'ясуванні внеску

окремих представників педагогічної науки України у дослідження означеної проблеми.

Мета статті – розкрити погляди відомих вітчизняних педагогів щодо можливостей застосування фольклорних засобів етнопедагогіки у вихованні дітей дошкільного та шкільного віку, довести доцільність розширення їх використання на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Аналіз джерел засвідчує, що вивчення педагогічного досвіду українського народу завжди було одним із провідних напрямів наукових досліджень. Відповідна проблематика знаходилася у центрі уваги видатних філософів, істориків, етнографів, педагогів минулого (Г. Сковорода, К. Ушинський, М. Драгоманов, О. Потєбня, Ф. Вовк, О. Духнович, Б. Грінченко, С. Русова, М. Максимович, М. Грушевський, Г. Ващенко, І. Огієнко та ін.), праці яких пройняті ідеями самовизначення, самоствердження вихованців відповідно до їх здібностей, інтересів у різних формах діяльності та спілкування на основі народно-педагогічних традицій [1]. Переконливі зразки традиційно-народного виховання, що ушляхетнюють душу дитини, стимулюють її до творчості, можна знайти в художніх, наукових і публіцистичних творах І. Котляревського, Т. Шевченка, Лесі Українки, Панаса Мирного, І. Франка, М. Коцюбинського, П. Грабовського та ін.

Аналіз джерел засвідчує, що послідовником видатних українських педагогів і просвітителів, які зверталися до народних джерел виховання, можна вважати Юрія Петровича Ступака, який в умовах радянського тоталітарного режиму наважився заявити, що «першим вихователем людини є рідний народ», зробивши це положення «наріжним каменем» усіх своїх праць [2].

Ще в 50-х роках ХХ століття Ю. Ступак наголошував на потенційно значних педагогічних можливостях

народної педагогіки, вважаючи її інструментарій могутнім засобом виховання української молоді. Автор наголошував, що протягом багатьох століть у народі склалася сума знань і умінь, сукупність навичок і прийомів, які застосовувалися з метою формування особистості; таким чином склалася певна практика народного виховання. У цьому вчений солідаризувався з видатними педагогами минулого Г. Сковородою («Учитель належить бути всюдисущим в народі, адже основа освіти має бути із народу, заради народу, для народу, народною» [3]), О. Духновичем («Людина без народності подібна до вовка-кочівника, якому всілякий ліс вітчизною є» [4]), К. Ушинським («Перший вихователь – народ» [5]), зробивши їх висловлювання камертоном своїх педагогічних праць.

На думку вченого, виховання у дітей і молоді почуття любові до рідної землі, поваги до історії своєї країни, народу, роду, родини необхідно починати з раннього дитинства, враховуючи здатність малечі до беззаперечного сприйняття материнського слова. І в цій благородній справі першим помічником як за часом, так і за безпосередністю впливу повинна бути усна народна творчість. Взаємозв'язку фольклору з педагогікою Ю. Ступак присвятив цілу низку своїх праць, позиціонуючи його як найбільш яскравий прояв народної педагогіки, її конкретної та практичної реалізації. Методом синхронного аналізу встановлено, що в 60-х роках ХХ століття суголосні думки висловлював і В. Сухомлинський, який зазначав, що «народ – живе, вічне джерело педагогічної мудрості», а «школа – духовна колиска народу» [6].

Цінність доробку Ю. Ступака в контексті означеної проблематики посилюється завдяки його методичній спрямованості. Так, педагог виокремлював жанри народної творчості з найбільшим педагогічним потенціалом (казки, прислів'я і приказки, пісні, думи, перекази, загадки, скоромовки тощо). Зокрема, у ліричній пісні він цінував її зможу звеличувати благородство й душевну красу людини, у героїчній пісні й думі – відвагу. На думку Ю. Ступака, загадка розвивала кмітливість і спостережливість, казка – художню уяву, скоромовка вдосконалювала мову дитини. Найбільшу увагу вченого і педагога привертала такі фольклорні жанри, як приказки та прислів'я, в яких він вбачав глибокий життєвий й філософський зміст, синтезований досвід простого народу.

Дослідник наголошував, що високохудожня, образна форма вираження різних жанрів художньої творчості збільшувала силу виховного впливу, полегшувала не лише розуміння й запам'ятовування основної думки, змісту творів, але й сприяла їх емоційному сприйняттю.

Ю. Ступак звертав увагу на таку важливу з дидактичної точки зору ознаку фольклору, як врахування вікових особливостей слухачів і виконавців, а його праці містили конкретні методичні вказівки, до яких жанрів потрібно звертатися у тому чи іншому віці. Так, розкриваючи значення народної творчості у вихованні дітей найменшого віку, науковець здійснив розлогу характеристику коліскових пісень, які імпліцитно починали знайомство дитини зі світом та в яких окремими штрихами проглядалося «зерно народного

характеру», що відзначалися глибокою задушевністю, чутливістю, спонукали до спостережливості, виражали надії на майбутнє щастя дитини [3, с.7].

Аналіз праць Ю. Ступака засвідчує переконаність дослідника у тому, що дитячий фольклор, тобто народна творчість розрахована на дітей, сприяє їх розумовому, моральному й фізичному вихованню, пробуджує творчі нахили і здібності. Різноманітні пісеньки-ігри (потішки, ладушки тощо) зацікавлюють малят не тільки змістом, а й багатством, різноманітністю звуків і рухів, викликають радісний настрій, почуття бадьорості. Вони привчають бачити світ різнобарвним, сповненим чудових тасмиць і відкриттів. Саме у процесі знайомства з усною народною творчістю розвиваються розум і пам'ять, збагачуються уява і мовлення слухачів, з'являється відчуття життєрадісності.

Зауважимо, що понад півстоліття тому Ю. Ступак виокремив та запропонував хоча б часткове вирішення актуальної методичної проблеми сьогодення – проблеми розвитку зв'язного мовлення у дітей шляхом вивчення фольклору – пісеньок, скоромовок, лічилок тощо. У цьому він солідаризувався із класиком педагогічної науки К. Ушинським, який наполягав, що подібні твори не лише удосконалювали уміння висловлювати власні думки, але й сприяли формуванню у дітей відчуття краси народної мови, її барв та поетичності. Поглиблюючи наукові пошуки видатного педагога, Ю. Ступак доводив що саме ці фольклорні жанри сприяли збагаченню й уточненню словникового запасу кожної дитини, привчаючи розуміти інтонацію, міміку, жести, ознайомлюючи малечу з тваринним світом, надаючи перші знання про народне життя, побут, звички, традиції, культуру українського народу [7].

Науковець підкреслював, що більша частина фольклору створювалася дорослими, і в ній виявлялася обізнаність із дитячою психологією, запитами і можливостями малечі. Необхідно звернути увагу, що Ю. Ступак розрізняв поняття «фольклор для дітей» і «дитячий фольклор». Так, він наголошував, що «крім багатого й різноманітного фольклору, створеного дорослими для дітей, існує велика кількість творів, які виникли в дитячому середовищі і мають назву дитячого фольклору» [8]. Необхідно зазначити, що педагогічні пошуки і знахідки Юрія Петровича є цілком суголосними досягненням сучасної науки, зокрема у: визначенні дитячого фольклору як «сукупності зразків усної народної творчості, яка складається з класичних і сучасних фольклорних форм, функціонує в дитячому середовищі або виконується спеціально для дітей» [9]; формулюванні його педагогічної доцільності, враховуючи вікові особливості дітей та специфіку дитячої психології, їх безпосереднє сприйняття світу.

Ю. Ступак ретельно аналізував найяскравіші приклади фольклорних творів різних жанрів, вражаючи оригінальністю своїх суджень та спостережливостю, точністю і влучністю порівнянь, епітетів. Науковець наголошував, що пізнавальні моменти у таких творах поєднувалися з естетичними, навчали помічати й розуміти прекрасне, дарували відчуття радості, задоволення, виховували у маленьких слухачів позитивне ставлення до життя, таке важливе у наш

складний час. Оптимістичному погляду на світ сприяли, на думку дослідника, гумористичні твори та небилиці, які зміцнювали у дітей розуміння реальності, розвивали кмітливість та уважність.

Відповідно до народної мудрості, яка стверджує, що «сміх – здоров'я людини», Юрій Петрович виділяв у дитячому фольклорі чимало потішок, пустотливих і жартівливих пісенок, дражнилок, лічилок, скоромовок, ігрових приспівок та інших фольклорних жанрів, зокрема дитячу календарну поезію. Відтак, уже діти молодшого віку мали змогу одержати первинні уявлення про жанрову різноманітність української народної творчості. Дослідник наголошував на необхідності забезпечення єдності педагогічних і естетичних вимог до народних творів, що використовуються в роботі з дітьми.

Одним із найпоширеніших серед дітей жанрів народної творчості є казки – давній за походженням і популярний у народі епічний жанр фольклору, переважно прозове оповідання з усталеною композицією про вигадані та фантастичні пригоди героїв [9, с.295]. Ю. Ступак підкреслював, що лексика казки багата на пестливі слова, які передають почуття сердечності і теплоти. Вчинки героїв вмотивовані, діти знаходять у них пояснення вчинків і дій персонажів [10, с.49]. Відтак казки мають величезну силу впливу на дітей, допомагають формуванню їх свідомості, моральних якостей, характеру, супроводжуючи дитину вдома і в дитячих садочках, а потім – у школі.

Серед казок Ю. Ступак особливо виокремлював казки про тварин, фантастичні та соціально-побутові казки (твори про родинне життя, жартівливі, сатиричні та повчальні) [10]. Слід зазначити, що Ю. Ступак надавав казкам великого значення в художньому вихованні дітей, адже вони сприяють розвитку глибоких почуттів та емоцій. Слухаючи казки, малеча часто хвилюється, радіє або непокоїться, напружено стежить за подіями. Велике педагогічне навантаження має образність казок, картинність і поетична сила описів. Апелюючи до К. Ушинського, який твердив, що «тільки людина, в якій розум хороший і серце хороше, є цілком доброю і надійною людиною», Юрій Петрович вказував, що саме кращі народні казки сприяють вихованню у дітей доброго серця та розуму [3, с.15].

Учений приділяв значну увагу питанню педагогічної доцільності у відборі казок, дотримуючись одного із найважливіших у дидактиці принципу доступності. Адже найцікавіша казка не справить враження і не досягне бажаного виховного ефекту, якщо діти її не зрозуміють. Так, Ю. Ступак пропонував для дітей найменшого віку простенькі казки про тварин, адже казки фантастичні для них є ще мало зрозумілими [7]. Також педагог вважав, що не слід обтяжувати дітей великою кількістю казок.

Аналіз праць Ю. Ступака дозволяє констатувати ретельну характеристику науковцем більш «дорослих» фольклорних жанрів, зокрема окреслити шляхи їх використання в навчально-виховному процесі. Так, велику увагу науковець приділяв приказкам і прислів'ям – перлинам народної мудрості, справедливо вважаючи, що саме в них найповніше виявилися народні погляди на роль виховання і навчання. У цих стислих жанрах

народної творчості синтезувався життєвий досвід простого народу, глибоко й правдиво відтворювалися думи й заповітні сподівання, втілювалася мудрість поколінь, висловлювалася глибока повага до знань, школи, вчителів, батьків. Ю. Ступак одним із перших серед радянських педагогів звернув увагу на те, що багато прислів'їв і приказок містять глибоку любов до дітей та величезну роль батьків у їх вихованні [7].

Відтак, можемо стверджувати, що Ю. Ступак детально розглядав питання педагогічної ефективності приказок та прислів'їв, аналізуючи різні аспекти їх вживання, розмірковуючи над ситуаціями доцільного звернення до фольклорної спадщини. Так, моральне виховання здійснюється як у родині, так і в оточенні дітей, підлітків і дорослих шляхом настанов, свого роду етичних бесід, у яких йшлося про наслідування позитивного прикладу або заперечення негативного. Часто розмови й поради старших ілюструвалися приказками, які посилювали переконливість сказаного, адже свідчили про те, що так думає не лише той, що радив, а такої ж думки дотримувалося багато людей. Відтак, Юрій Петрович вважав, що залучення учнів і студентів до збирання й записування фольклорних прикладів, складання збірників народної творчості є надзвичайно корисною справою, що потребує всебічної підтримки.

У своїх працях дослідник наводив велику кількість приказок і прислів'їв, присвячених питанням морального і громадянського виховання дітей шкільного віку, наполягаючи, що вони можуть посприяти у вирішенні дидактичних завдань, спонукаючи малечу до важливості міцного засвоєння знань, пошани до постаті вихователя, вчителя, надаючи педагогам цінні методичні вказівки тощо [3, с.28]. Дослідник наголошував на широких педагогічних можливостях прислів'їв і приказок у розвитку усного та письмово мовлення шляхом написання творів, розгорнутих відповідей на запропоновану тему, дискусійних обговорень тощо [11, с.94].

Дібраний фактичний матеріал та висновки наукових розвідок Ю. Ступака вражають своєю актуальністю, глибиною та виховною дієвістю, адже лаконічність і простота форми народних творів забезпечувала їх переконливість, що є важливим педагогічним принципом.

У справі розумового й естетичного виховання дітей велика роль належить загадкам – невеликим творам, що у прихованій, хитро сплетеній формі описують предмети та явища, які потрібно відгадати, назвати [9, с.295]. Тому слушним та логічним є звернення Ю. Ступака до одного з найбільш розповсюджених і давніх фольклорних жанрів, який відображає розуміння народом зовнішнього світу, передає молоді життєвий досвід старших поколінь. Загадки широко використовувалися і в дозвіллі, розвагах дітей і молоді. Вони сприяють розвитку логіки, кмітливості, що зумовлено їх жанровими особливостями. Часто загадки розкривають поетичні сторони речей і явищ, привчають помічати в них найяскравіші та найхарактерніші ознаки, те, в чому виявляється їх своєрідність і чого не мають інші предмети та явища. В загадках зустрічаємо сміливу художню вигадку, цікаві деталі, на яких фіксується увага дітей. А це у свою чергу сприяє розвитку спостережливості, пам'яті, образного мислення.

Ю. Ступак звертає увагу на роль загадок у процесі формування знань з теорії літератури, доводячи, що багато з них мають чіткі ритмічні будови, яскраві рими; в них використані різноманітні засоби зображення (звуконаслідування, алітерації, метонімії і т. д.) [8]. Таким чином, деякі первинні уявлення про літературознавчі знання діти отримували саме під час знайомства з загадками. Не обминуло учений й питання врахування вікових особливостей під час знайомства з цими фольклорними творами: в ряді випадків він рекомендував перед загадуванням пояснювати дітям значення окремих слів.

Привертая увагу дослідника і такий жанр фольклору як українські народні пісні. І хоча більшість із них за своїм змістом розраховані на дорослих виконавців і слухачів, Ю. Ступак наголошував на їх важливій ролі у вихованні дітей, адже вони вводять їх у розуміння народного життя, навчають любити рідне мистецтво. Багата народна пісня минулого знайомить дітей з історією рідного краю, дає можливість співставити минуле з сучасним. Народна лірика показує високі зразки взаємопідтримки, вірності в дружбі, вміння не впадати в розпач навіть за найтяжчих умов. Людина праці в народній ліриці завжди показана яскравими рисами, виступаючи своєрідним втіленням краси. Багатство і різноманітність художніх засобів народної пісні, живописність, емоційна сила – важливий засіб виховання у дітей художнього смаку.

Важливо реалізувати зацікавленість дітей до пісенного жанру. Однак Ю. Ступак звертає увагу на те, що вивчення народних пісень на уроках літератури та співів є недостатнім, а варто рекомендувати деякі збірки народних пісень для позакласного читання, організувати відвідування концертів, включати народні пісні до репертуару дитячої самодіяльності, влаштовувати прослухування записів та концертів народної пісні [3, с.17]. Зауважимо, що в наш час можливості звернення до народної пісні із застосуванням сучасних технологій суттєво розширилися.

Суттєве пізнавальне й виховне значення, на думку Ю. Ступака, мають народні історичні пісні-думи, які відтворюють визначні події минулого та розповідають про історичних героїв, у яких, подібно до приказок, часто ставляться питання розумового та морального виховання, привертаяється увага до того, якою повинна бути поведінка людини [12].

Загалом, національний епос уособлював історичний і духовний світ, специфіку менталітету українців: «Терпкими соками суворої і величної історії, волелюбністю народного серця і незмірною любов'ю до рідної, навпіл засіяною зерном і кров'ю землі вирощена українська дума», – писав про українські думи академік М. Стельмах [13]. Можемо стверджувати, що позиція Ю. Ступака є суголосною думці відомого українського письменника і драматурга. Юрій Петрович відзначав, що народні пісні-думи, в яких зображувалися доленосні події минулого, гідні або ганебні вчинки історичних осіб, посідали особливе місце у творчості українського народу, вони сприяли формуванню генетичної пам'яті та народної моралі у молодого покоління, ставали провідниками знань національної історії, відкривали шлях до істини. Вважаємо, що подібний підхід Ю. Ступака ще раз

засвідчує велику літературознавчу, фольклористичну й педагогічну обізнаність дослідника.

Звертався Ю. Ступак і до такого фольклорного жанру як перекази, які передають те, що зберігається у народній пам'яті з минулого, розповідають про значне й важливе, що відбувалося в дійсності та засноване на достовірних фактах. Їх можна вважати своєрідною пам'яттю нації, а також надзвичайно цінним матеріалом для педагогів.

Варто зауважити, що Ю. Ступак багато в чому випередив свій час, адже сплеск інтересу радянських науковців до відповідної проблематики припадає на період 70–80-х років ХХ століття. Так, у 1971 році М. Стельмаховичем було видано книгу «Мудрість народної педагогіки» [14], згодом вийшло друком дослідження Є. Сявакко «Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку» (1974 р.) [15], в якому авторка обґрунтовувала основні принципи, засоби й ідеали української педагогіки, виокремлюючи особливості трудового, морального, розумового, естетичного і фізичного виховання на різних історичних етапах розвитку, порушувала питання використання видатними вітчизняними педагогами традицій народної педагогіки. Прикметно, що М. Стельмахович і Є. Сявакко рекомендували ознайомитися із доробком відповідної спрямованості Ю. Ступака.

З проголошенням незалежності України вивчення етнопедагогічної проблематики значно актуалізувалося, що посприяло залученню цих напрацювань до практики діяльності закладів освіти різного рівня.

Висновки. Отже, виховний потенціал засобів української етнопедагогіки віддавна привертая увагу педагогів та просвітників (Г. Сковорода, К. Ушинський, О. Духнович, Ю. Ступак, В. Сухомлинський, М. Стельмахович, Є. Сявакко та ін.). Аргументовано, що вагома роль у вивченні відповідної проблематики належить Ю. Ступаку, який систематизував фольклорні засоби етнопедагогіки (народні пісні, народні казки та малі фольклорні жанри) та обґрунтував педагогічні принципи їх використання (природовідповідність, народність, послідовність, систематичність, наочність тощо). Доведено, що у доробку Ю. Ступака відповідної спрямованості було розкрито можливості застосування засобів етнопедагогіки у вихованні дітей дошкільного та шкільного віку, які: сприяють формуванню у молодого покоління народної моралі, збереженню генетичної пам'яті; відкривають шлях до істини, знайомлять дитину з навколишнім світом, життям, побутом, звичками, традиціями та культурою українського народу; збагачують словниковий запас; розвивають спостережливість, координацію рухів, пам'ять, уяву, мовлення, кмітливість, логічне й образне мислення; формують повагу до історії свого народу, знань, школи, вчителів, батьків.

Наразі можемо констатувати посилення уваги науковців до вивчення та узагальнення етнопедагогічних поглядів відомих педагогів минулого, що розкриває широкі можливості для використання їх доробку на сучасному етапі у практичній площині виховання дітей дошкільного та шкільного віку.

Перспективи подальшого розроблення проблеми полягають у узагальненні досвіду використання засобів

етнопедогогіки в сучасних закладах освіти та напрацьованні методичних рекомендацій щодо їх більш широкого застосування.

Література

1. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. Кн. 1–2 : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О.В. Сухомлинська (ред.) [та ін.]. – К. : Либідь, 2005.
2. Дянько М. Весняні борозни дослідника. Шворні портрети : Ю.П. Ступак / М. Дянько // Ленінська правда. – 1971. – 9 червня.
3. Ступак Ю.П. Виховне значення українського фольклору / Ю.П. Ступак. – К. : Знання, 1956. – 64 с.
4. Ступак Ю.П. Педагогічні погляди О.В. Духновича. – Братислава : Словацьке педагогічне видавництво, 1956. – 22 с.
5. Ступак Ю.П. Костянтин Ушинський і фольклор / Ю.П. Ступак // Народна творчість та етнографія. – 1971. – № 1. – С. 91–92.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 1–5. – К. : Радянська школа, 1976.
7. Білецький Д. Дитяча література : посібник для студентів дошкільних відділів педінститутів та учнів дошкільних відділів педучилищ / Д. Білецький, Ф. Турвич, Ю. Ступак [та ін.]. – К. : Радянська школа, 1967. – 541 с.
8. Ступак Ю.П. Фольклор і педагогіка / Ю.П. Ступак // Народна творчість та етнографія. – 1960. – № 3. – С. 135–144.
9. Руснак І.Є. Український фольклор : навчальний посібник / І.Є. Руснак. – К. : ВД «Академія», 2010. – 304 с. – (Серія «Альма-матер»)
10. Білецький Д.М. Українська дитяча література : посібник для педагогічних інститутів / Д.М. Білецький, Ю.П. Ступак. – К. : Радянська школа, 1963. – 235 с.
11. Ступак Ю.П. Фольклор в «Букваре южноруськом» / Ю.П. Ступак // Народна творчість та етнографія. – 1962. – № 4. – С. 91–95.
12. Державний архів Сумської області. – Ф. Р-7443. Ступак Юрій Петрович (1911–1979 рр.). – Оп. 1. – Спр. 114. До вивчення народної педагогіки, 1957 р. – 13 арк.
13. Українські народні думи та історичні пісні / упорядкували : П.Д. Павлій, М.С. Родіна, М.П. Стельмах ; за редакцією М.П. Рильського і К.Т. Гуслистого. – К. : Видавництво Академії наук Української РСР, 1955.
14. Стельмахович М.Т. Мудрість народної педагогіки / М.Т. Стельмахович. – К. : Знання, 1971.

Ivanova I.B.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Chair of Russian Language, Foreign Literature and Methods of their teaching of Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, iranova@i.ua

Martynenko D.V.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Teacher of the Chair of Pedagogics of Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, martynenko.dariya.vladimirovna@gmail.com

Pohilko O.V.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Teacher of the Chair of Language Training for Foreign Citizens of Sumy State University, pohilkoh@i.ua

Ukraine, Sumy

POSSIBILITIES OF THE USE OF ETHNO-PEDAGOGY MEANS IN BRINGING UP CHILDREN OF PRESCHOOL AND SCHOOL AGE: DOMESTIC EXPERIENCE

The article reveals the views of the domestic teachers on the possibilities of using folk means of ethno-pedagogy in the upbringing of children of preschool and school age, which have made it possible to prove the expediency of expanding their use at the present stage. The ethno-pedagogical work of Yu. Stupak is generalized, which has made it possible to direct folk art into the practical plane of the educational process by substantiating the need for the use of its potential in the upbringing of children of preschool and school age, first of all, by revealing the influence of folk means of ethno-pedagogy of different types and genres on the development of thinking, memory, imagination, sensory sphere and positive features of the character of the pupils. It has been found out that similar thoughts were expressed by predecessors (H. Skovoroda, K. Ushynskiy, O. Dukhnovych and others), contemporaries (V. Sukhomlynskiy) and followers (M. Stelmakhovych, Ye. Siavavko and others) of a well-known scientist.

Key words: means of ethno-pedagogy, folklore, folk creativity, child, upbringing, preschool and school age, domestic experience.

15. Сявавко Є.І. Українська етнопедогогіка в її історичному розвитку / Є.І. Сявавко. – К. : Наукова думка, 1974. – 151 с.

References

1. Ukrainian pedagogical in personalities : u 2 kn. Kn. 1–2 : navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchynykh navchalnykh zakladiv / O. V. Sukhomlynska (red.) [ta in.]. – K. : Lybid, 2005.
2. Danyko M. Vesniani borozny doslidnyka. Tvorchi portrety : Yu.P. Stupak / M. Danyko // Leninska pravda. – 1971. – 9 chervnia.
3. Stupak Yu. P. Vykhovne znachennia ukrainskoho folkloru / Yu.P. Stupak. – K. : Znannia, 1956. – 64 s.
4. Stupak Yu.P. Pedagogichni pohliady O. V. Dukhnovycha. – Bratyslava : Slovatske pedagogicne vydavnytstvo, 1956. – 22 s.
5. Stupak Yu.P. Kostiantyn Ushynskiy i folklor / Yu. P. Stupak // Narodna tvorchist ta etnografia. – 1971. – № 1. – S. 91–92.
6. Sukhomlynskiy V.O. Vybrani tvory : v 5-ty t. T. 1–5. – K. : Radianska shkola, 1976.
7. Biletskyi D. Dytiacha literatura : posibnyk dlia studentiv dosikhilnykh viddiliv pedinstytutiv ta uchniv dosikhilnykh viddiliv peduchylisich / D. Biletskyi, F. Hurvych, Yu. Stupak [ta in.]. – K. : Radianska shkola, 1967. – 541 s.
8. Stupak Yu.P. Folklor i pedagogika / Yu. P. Stupak // Narodna tvorchist ta etnografia. – 1960. – № 3. – S. 135–144.
9. Rusnak I.Ye. Ukrainskiy folklor : navchalnyi posibnyk / I.Ye. Rusnak. – K. : VTs «Akademii», 2010. – 304 s. – (Seria «Alma-mater»).
10. Biletskyi D.M. Ukrainska dytiacha literatura : posibnyk dlia pedagogichnykh instytutiv / D.M. Biletskyi, Yu.P. Stupak. – K. : Radianska shkola, 1963. – 235 s.
11. Stupak Yu.P. Folklor v «Bukvare yuzhnorusskom» / Yu.P. Stupak // Narodna tvorchist ta etnografia. – 1962. – № 4. – S.91–95.
12. Stupak Yu.P. Do vyvchennia narodnoi pedagogiky / Yu.P. Stupak // Naukovi zapysky Sumskoho derzhavnogo pedagogichnoho instytutu. Seria : Filolohiia. – 1957. – T. 6, vyp. 2. – S. 160–173.
13. Ukrainski narodni dumy ta istorichni pisni / uporiadkuvaly : P.D.Pavlii, M.S.Rodina. M.P. Stelmakhi ; za redaktsiieiu M.T.Ryl'skoho i K.H. Huslystoho. – K. : Vydavnytstvo Akademii nauk Ukrain'skoi RSR, 1955.
14. Stelmakhovych M.H. Mudnist narodnoi pedagogiky / M.H. Stelmakhovych. – K. : Znannia, 1971.
15. Siavavko Ye.I. Ukrainska etnopedagogika v yii istorichnomu rozvytku / Ye.I. Siavavko. – K. : Naukova dumka, 1974. – 151 s.

УДК 37.011:378

Козубовська І.В.,*д.пед.н., професор, завідувач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», kozub@hotmail.com***Повідайчик О.С.,***к.пед.н., доцент кафедри соціології та соціальної роботи,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», oksana.povidaichyk@uzhnu.edu.ua***Попович І.Є.,***викладач кафедри іноземних мов, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
irene0804p@gmail.com*

Україна, м. Ужгород

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються питання підготовки фахівців у системі європейської освіти. З'ясовано, що професійна підготовка кадрів характеризується у різних європейських країнах специфічними рисами, але має і загальні тенденції. Як результат трансформації європейської і світової системи освіти в XXI столітті остаточно утверджується нова освітня парадигма – дослідницька, яка полягає в підготовці сучасного фахівця, який володіє значним творчим потенціалом, здатністю до рефлексивного мислення, постійної самоосвіти, вдосконалення власної професійної діяльності.

Ключові слова: європейська система освіти, дослідницька парадигма, дослідницькі вміння, дослідницька діяльність, професійна підготовка.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день суттєво змінились ціннісні орієнтації стосовно фахівців. Найбільшою цінністю визнається вільна, творча особистість, здатна успішно працювати в умовах, які постійно змінюються. Це зумовлює необхідність змін у вітчизняній системі освіти. Мова йде, в першу чергу, про необхідність формування творчого потенціалу особистості студента, потреби самореалізації, самовираження не тільки в період навчання у вищому навчальному закладі, а й протягом усього життя. Повинна відбутися переорієнтація навчального процесу з навчального на розвиваючий, де результатом виступає модель фахівця, що відповідає наступним критеріям: професійна мобільність, здатність адаптуватися до інформаційного простору, нових умов, високий рівень інтелекту, знань, умінь і навичок, творчі здібності, критичне мислення, самостійність, ініціативність, прагнення до самовдосконалення.

Євроінтеграційні процеси вимагають вивчення тенденцій розвитку європейської системи освіти і використання прогресивних ідей у вітчизняному освітньому просторі.

Аналіз джерельної бази засвідчує наявність глибокого інтересу вітчизняних і зарубіжних науковців до проблеми вдосконалення професійної підготовки сучасних фахівців (Н. Авшенюк, Р. Барнет, Е. Брю, І. Зязюн, В. Кравець, В. Кремень, Н. Ничкало, Л. Пуховська, Г. Терещук, Д. Хартс та ін.). Проте, на нашу думку, недостатньою є увага вітчизняних учених до проблеми формування дослідницьких умінь сучасного фахівця, хоч окремі аспекти висвітлені в працях І. Бопко, Н. Гловин, С. Гончаренко, М. Євтух, В. Кулик, Н. Москалюк, А. Степанюк та ін.

Значний досвід підготовки майбутніх дослідників є в багатьох європейських країнах, зокрема, Великій Британії, Німеччині, Франції, Угорщині та ін.

Мета роботи – розкрити особливості формування дослідницьких умінь студентів у європейських вищих закладах освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасне суспільство, на думку багатьох дослідників (С. Васильєва, Б. Гершунський, Л. Заніна, В. Зінченко, Л. Лур'є та ін.), перебуває в стадії переходу від індустріального типу до інформаційного, сутнісними рисами якого є: інформація й інформаційні технології як стратегічний фактор розвитку продуктивної сили сучасного суспільства; глобалізація процесів і явищ, що формує єдиний світ, єдиний інформаційний простір і сприяє взаємопроникненню культур; підвищення ролі інформаційного сектору, як у сфері послуг, так і у виробничій сфері; актуалізація інформації, знань і кваліфікації суб'єкта як головного фактора влади й керування; зміна ролі особистості як основного джерела відновлення світу, розуміння людини як «мікрокосму», як цілісної особистості, що реалізує свій творчий потенціал у взаємодії з природою, суспільством та іншими людьми; використання системно-інформаційного й синергетичного підходів у всіх галузях людської діяльності; зміна статусу науки, придбання нею нової інтегративної функції, що передбачає інтенсивне використання наукових знань в різних галузях людської діяльності, цілісність наукового знання, зміна характеру наукової діяльності, розгляд розвитку науки в культурно-історичному контексті, гуманітаризація науки й переосмислення її ролі й місця в розвитку людства, подолання вузької дисциплінарності; зближення природничого і гуманітарного знання, наявності міждисциплінарних зв'язків, побудови єдиної картини світу, гуманізації й гуманітаризації наукового знання.

Однієї з провідних тенденцій розвитку сучасної освітньої ситуації, що здійснюється на тлі кардинальних змін у соціальній і економічній сферах нашого суспільства, є посилення уваги до формування

кадрового потенціалу нового рівня, фахівців, що мають якісну наукову підготовку. Ця підготовка забезпечується у вищих навчальних закладах.

Сучасні загальноосвітні інтеграційні процеси зумовили необхідність радикальних змін у сфері професійної освіти, особливістю якої виступає спрямованість на розвиток гуманітарних ресурсів суспільства, створення такої його організаційної архітектури, яка сприяла б індивідуальному й груповому навчанню, мотивації його різноманітними факторами й стимулами. Сьогодні можна вже говорити про виникнення нової освітньої культури («навчання в змінах, зміни через навчання»), що сприяє процесу вдосконалення формування кваліфікованого фахівця.

Пріоритетне значення набуває розвиток особистості, спрямований на формування творчого мислення й ініціативи на всіх стадіях (загальноосвітньої й професійної) підготовки. Основною метою професійної освіти стає підготовка компетентного фахівця, конкурентоспроможного на ринку праці, здатного до ефективної роботи на рівні світових стандартів, соціально відповідального за результати своєї професійної діяльності, готового до постійного професійного росту й самоосвіти. Перед професійною освітою ставляться принципово нові завдання, які передбачають формування у студентів системного критичного мислення, креативності, аналітичності, здатності до експертної оцінки.

Сьогодні в світі поступово утверджується нова освітня парадигма – дослідницька. Дослідницька парадигма забезпечує таку побудову системи вищої освіти, при якій засвоєння змісту матеріалу, виховання дослідницької культури й розвиток інтелекту є нерозривним процесом. Студенти оволодівають способами самостійного засвоєння знань з навчальних дисциплін. Тільки в цьому випадку знання будуть сприяти розвитку здібностей у процесі здійснення самостійної пізнавальної діяльності, а також забезпеченню емоційно-ціннісного ставлення до змісту й процесу освіти, формуванню гуманістичної спрямованості особистості, її потреб, мотиваційної сфери. Дослідницька парадигма в освіті культивує ціннісне ставлення до діяльності, оскільки в її контексті забезпечуються умови для побудови індивідуальної дослідницької траєкторії, включення дослідно-проектно-дослідницької діяльності в освітній процес, що перетвориться в результаті в повноцінне дослідження, що представляє цінність і для розвитку особистості вчителя, і для підвищення якості освіти.

Під дослідницькою діяльністю зазвичай розуміють специфічну людську діяльність, яка регулюється свідомістю і активністю особистості і спрямована на задоволення пізнавальних інтелектуальних потреб. Її продуктом є нові знання, отримані у відповідності з об'єктивними законами і обставинами, які визначають реальність і можливість досягнення мет.

Дослідницька діяльність є інтегративним компонентом особистості, який характеризується єдністю знань цілісної картини світу, вміннями, навичками наукового пізнання, ціннісного ставлення до його результатів і забезпечує її самовизначення і саморозвиток.

Що стосується видів дослідницьких умінь, то вони є досить різноманітними: гностичні, дидактичні, організаційно-методичні, комунікативні, прогностичні, рефлексивні, конструктивні та ін.

Аналіз зарубіжної літератури свідчить, що в європейських педагогічних закладах усе більше активізується процес забезпечення єдності наукової й навчальної підготовки шляхом широкого залучення студентів до науково-дослідної й експериментальної роботи. Проблема орієнтації майбутніх фахівців на дослідницьку діяльність розглядається як найважливіша умова їх індивідуально-професійного самовизначення й професійної культури [1].

Наприклад, у Франції, Угорщині, Німеччині не тільки державні й національні освітні стандарти вказують на обов'язкове залучення студентів у наукові дослідження, але й деякі відділення вищих навчальних закладів при вступі абітурієнтів цікавляться їх готовністю до наукової роботи, досвідом проведення досліджень в школі. У педагогічному університеті Будапешта у вимогах до рівня освіченості майбутнього вчителя зазначені, крім усього іншого, «розуміння природи наукового пізнання» і «розвиток здатностей, необхідних для проведення наукового дослідження».

У цілому зарубіжні вчені (С. Брукфілд, Ф. Бухбергер, Ф. Кампос, Г. Колліер, П. Чермели) єдині в тому, що одним з найважливіших завдань в організації дослідницької діяльності студентів є формування здатності увійти в нову ситуацію (питання або проблему), для якої немає відомого розв'язку; визначити способи впливу на ситуацію, знайти відповідь на запитання, розв'язати проблему. У процесі дослідження студент шукає факти для порівняння й установа зв'язків. Для цього він використовує весь спектр знань і доступних джерел з метою інтерпретації даних, зведення отриманих знань до єдиного знаменника й захисту свого відкриття. Проводячи дослідження, студент розбудовує «інтелектуальну самовпевненість» (self-reliance) (С. Раст, Р. Вінтер).

Дослідницька діяльність студентів у країнах Євросоюзу розвивається згідно з певними закономірностями: з'являються нові форми її організації; здійснюється наступність у навчанні студентів дослідницької діяльності (школа – (коледж) – ВНЗ – аспірантура); розвиваються суб'єкт-суб'єктні відносини в дослідницькій діяльності.

У типовій освітній ситуації зазвичай реалізується стандартна позиційна схема «викладач» – «студент», тобто «трансляція знання» – «засвоєння знання». При розвитку дослідницької діяльності ця схема зустрічаються з реаліями: немає готових еталонів знання, вони не вписуються в готові схеми, а вимагають самостійного аналізу в кожній конкретній ситуації. Це ініціює початок еволюції від об'єкт-суб'єктної парадигми освітньої діяльності до ситуації спільного пізнання навколишньої дійсності, вираженням якої є робота в парі «колега-колега». Головним результатом розглянутої позиційної еволюції є розширення меж толерантності учасників дослідницької діяльності [2;3].

Сьогодні відзначається факт зростання активної участі студентів європейських вищих навчальних

закладів у великому різноманітті форм студентської наукової творчості. У провідних університетах країн Євросоюзу є науково-дослідні бази, проблемні лабораторії, усталені наукові колективи. Навчальними планами вищих навчальних закладів Німеччини, Нідерландів, Австрії, Угорщини та інших країн передбачене виконання студентами певної кількості дослідницьких робіт за весь період навчання. Дослідження не обмежуються написанням курсових і дипломних робіт, але передбачається виконання наукових пошуків, які включаються в плани роботи наукових колективів, наукових підрозділів цих ВНЗ.

Багато науковців вважають, що в сучасному інформаційному столітті, інтелектуальні вміння, як ніякі інші, допомагають освіченій людині знайти своє місце в сучасному складному світі. На їх думку, з якою ми повністю згодні, специфічні знання будуть не так важливі для завтрашнього фахівця як здатність навчатися, аналізувати й розуміти нову інформацію [4;5].

На думку вченого І. Робінсона, навчання студентів продуктивному мисленню все частіше розглядається як обов'язкова мета освіти. Оскільки студенти повинні ефективно функціонувати в суспільстві їх необхідно навчити вчитися протягом усього життя, озброїти розумовими вміннями, необхідними для одержання й обробки інформації в світі, який постійно змінюється [6, с.27].

Учені схильні вважати, що студентів можна навчити творчо й критично мислити через навчання й практику. Р. Рістоу відзначає, що раніше ці здібності вважалися більш природно запрограмованими, генетичною схильністю, якими або вже наявними або відсутніми в людини, а освіта не мала значного впливу на їх розвиток [7, с.44]. Дослідження останніх років переконують, що безпосереднє навчання творчим умінням цілком можливе, як і розвиток критичного мислення. Відзначається, що в процесі виконання студентом дослідження керівник у першу чергу оцінює те, наскільки вміло демонструє студент здатність критичного мислення осмислення певної проблеми (Р. Рістоу, С. Норріс).

Підготовка студентів до проведення дослідження в європейських навчальних закладах проводиться згідно зі спеціально розробленими програмами. Аналіз подібних програм Лондонського, Празького, Авіньйонського педагогічних університетів і педагогічного університету Вайцграда дозволив позначити загальні характеристики змісту організації дослідницької діяльності студентів протягом усього періоду навчання у вищому навчальному закладі.

У програмах відзначається, що академічні дисципліни, які вивчаються студентами, вимагають поглиблення знань у цих галузях. Дослідницьке завдання вважається ефективним способом перевірити академічні здатності студента, тому що дає можливість «увійти» у певну наукову тему, де в умовах вільного обговорення, спільної роботи він перевіряє свою думку, гіпотезу в межах того, що можуть сказати стосовно цього питання інші (однокурсники, педагоги, учені). Таким чином, дослідницька діяльність студента в період навчання в педагогічному ВНЗ передбачає:

– ознайомлення з методами наукової праці; методологічними проблемами навчання й наукового дослідження;

– ознайомлення із прийнятими концепціями й теоріями в межах дисциплін;

– розуміння умовностей і структури інформації в межах навчального предмета;

– вивчення способів знаходження й розміщення необхідного матеріалу для проведення дослідження;

– критичне читання матеріалу з наступним аналізом і оцінкою;

– організація основного матеріалу з метою формулювання основних положень дослідження;

– презентація (усна або письмова) власного розуміння проблеми, аналізу, інтерпретації концепцій і теорій по питанню дослідження.

Результатом професійної підготовки фахівця-дослідника в європейських вищих закладах освіти є: формування в студентів дослідницького підходу до професійної діяльності; розвиток розумової діяльності, що сприяє підвищенню ефективності засвоєння знань і подальшого застосування їх на практиці; розвиток творчого мислення, наукової інтуїції, умінь і навичок самостійної навчальної й наукової роботи; засвоєння студентами методології, теоретичних основ педагогічної науки, методів наукового пізнання, технології проведення наукового дослідження; формування в майбутнього фахівця прагнення до самовдосконалення й професійного саморозвитку впродовж усього життя; формування спеціальних якостей дослідника: соціальної відповідальності, ініціативності, самостійності, критичності, гнучкості, оригінальності мислення, об'єктивності, здатності до співробітництва, інформаційної грамотності.

Висновки. Одним з найважливіших завдань сучасної вищої освіти в Європі є підготовка фахівців, які мають високо розвинені творчі здібності, здатні до постійного саморозвитку, виконання дослідницької функції в професійній діяльності. Важливою умовою реалізації цих завдань є залучення студентів до науково-дослідницької роботи, починаючи з перших днів навчання у вищому навчальному закладі. Зарубіжний досвід формування дослідницьких умінь студентів потребує ретельного вивчення і впровадження окремих ідей у вітчизняний освітній простір.

Література

1. Carr W. & Kemmis S. *Becoming critical. Education, knowledge and action research* W. Carr & S. Kemmis. – London: Falmer Press, 1996. – 112 p.
2. Winter R. *Learning from Experience: Principles and Practice in Action Research* / R. Winter. – Lewes: Falmer Press. – 1990. – 124 p.
3. Plomp T. *Teaching and Learning for the Future* / T. Plomp. – Enschede: University of Twente, 2001. – 184 p.
4. Atkinson III., Claxton G. *The Intuitive Practitioner* T. Atkinson, G. Claxton. – London: OUP, 2001. – 136 p.
5. Beetham H. *Learning research: emerging issues?* / H. Beetham // *ALT-J, Research in Learning Technology*. – 2005. – Vol. 13. – №1. – P.81-89.
6. Robinson I.S. *A Program to Incorporate High – Order Thinking Skills into Teaching and Learning* / I. S. Robinson. – FL: Nova University, 1987. – 68 p.
7. Ristow R. S. *The Teaching of Thinking Skills: Does It Improve Creativity?* / R. S. Ristow // *Gifted Child Today*. – 2002. – Vol. 11/2. – P. 44-46.

Kozubovska I.V.,

Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, head of Department of General Pedagogic and Pedagogic of Higher School of State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University», kozub@hotmail.com

Povidaichyk O.S.,

PhD in pedagogy, associate professor of the Department of Sociology and Social Work of the State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University», oksana.povidaichyk@uzhnu.edu.ua

Popovich I.E.,

Teacher of Foreign Language Department of the State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University», irene0804p@gmail.com

Ukraine, Uzhhorod

THE FORMATION OF RESEARCH SKILLS OF STUDENTS IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION OF EUROPE

The problem of training specialists-researchers in the system of European education has been investigated. It has been defined that the education in different countries of Europe is characterized by specific features but has many common tendencies. The transformation of the world's educational system resulted establishing a new educational paradigm of the XXI century. This paradigm aims to train modern specialist-researcher, possessing great creative potential, ability to reflexively think, constant self-education and perfection of the professional activity.

Key words: *European system of education, research paradigm, research skills, research work, professional training.*

UDC 378.091.12:005.25](091)

Korzh-Usenko L.V.,*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Doctoral student of the Chair of Pedagogics of Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, korzhusenko.lv.73@gmail.com**Ukraine, Sumy*

TEACHERS AND STUDENTS OF THE HIGHER SCHOOL OF UKRAINE AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY: STATUS AND POSSIBILITIES OF SELF-REALIZATION

The study presents an attempt to reveal the status of teachers of various categories and prestige of the work of scientific-pedagogical staff, and summarizes a number of privileges given to teachers of higher school in conditions of the Russian and Austro-Hungarian empires. The peculiarities of the teaching staff, the level of material and social security are revealed. The responsibilities of the participants of the educational process in the early XX century are determined. A polyaspect analysis of the student contingent is carried out; the legal status of students of the higher education institutions is described. The possibilities of using academic, corporate, civil, political rights, social protection rights by teachers and students, and means of their self-realization in conditions of imperial space are analyzed.

Key words: *teachers of higher school, scientific-pedagogical staff, faculty, students, rights and responsibilities, university, higher education institution.*

Introduction. Modern higher education is aimed at recognizing a person as the highest social value, developing the potential of each individual, implementing the idea of academic freedom, ensuring proper provision of the rights and performing the duties of teachers and students. Some aspects of this problem have been reflected in a number of studies: history of the universities and higher education institutions in the territory of Ukraine, which was part of the Russian and Austro-Hungarian empires (A. Andreiev, A. Vyshlenkova, N. Demianenko, L. Levytska, Ya. Mokliak, S. Pakholkiv, S. Posokhov, N. Rikkardi, H. Houseman, T. Udovytska), functioning of scientific corporations, training of scientific-pedagogical staff (S. Dodonova, L. Zelenska, S. Kulish, T. Maurer), historical experience of functioning of the student societies and self-government bodies (V. Benera, V. Blahyi, I. Hurak, R. Kovaliuk). However, modern publications on the history of university education have not paid enough attention to the comparative characteristics of the faculty in the higher school in the east of Europe, the emergence of common and different in conditions of various imperial contexts of the early XX century.

The aim of the study is to determine the social status of the participants of the pedagogical process in a higher school in the territory of Ukraine, which was part of the Russian and Austro-Hungarian empires, to reveal the possibilities for self-realization of teachers and students at the beginning of the XX century.

Main material presentation. According to the legislation of the Russian and Austro-Hungarian empires, regular lecturers of higher education institutions had the status of civil servants, which contributed to strengthening of the prestige of the profession and, at the same time, subordination of “imperial policy leaders” to strict bureaucratic control. An important stimulus for the candidates for academic degrees and teaching was providing their bearers with a number of rights and privileges. In particular, assigning the rank of a true state adviser to the

doctor of sciences in the Russian Empire allowed claiming the hereditary nobility. Synchronous analysis shows: if the Habsburg Empire had a competitive job placement system, then Russian state was supposed to appoint “from the top” (with the help of the ministry and the trustee) [1], but bringing to the teaching positions the individuals who did not deserve to occupy them, led to discrediting the profession.

The dynamics of development of scientific-pedagogical potential at the beginning of the XX century testifies to the tendency towards gradual democratization of the faculty due to the expansion of the representation of specialists from unprivileged classes. Emergence in higher school of female teachers promoted elimination of gender discrimination and rehabilitation in the public consciousness of the intellectual value of the female sex. Although at the end of the XIX century, citizens of the Russian Empire, mathematician Sophia Kovalevska and physicist Maria Sklodowska (Curie), for the purpose of self-realization in science, had to immigrate to Western Europe. The analysis of national characteristics of the university teaching corporations allows concluding about a significant advantage of the Poles and Germans in the higher school of Galicia and Bukovina [2; 3]. Until the beginning of the XX century, in the Russian Empire there were restrictions on the teaching activities of Poles, Ukrainians and especially Jews who were considered “unreliable nationalities” and were forced to avoid demonstrating their own national and religious identity. Thus, under the pressure of Jews-phobia, deployed by the right-wing professorship, the future Nobel laureate Ilija Mechnikov was forced to move to Paris. The increase in the representation of Russians in higher school was caused by the secret circular of the Ministry of Education of the Russian Empire “On strengthening the Russian element among teachers and students” (1898) [4]. Synchronous analysis shows that although there were more Ukrainians in the faculty of the Russian Empire than in Austria-Hungary, their colleagues from Galicia and Bukovyna were characterized by a higher level of national consciousness and civil activism.

With the help of comparison method it has been found out that prohibition of teaching and defending the thesis, firing from the job for political views was much more practiced in Russian than in the Austro-Hungarian Empire. The textual analysis of archival sources shows that teaching community was aware of the futility of the idea of the university autonomy in monarchist Russia, deprived of personal and civil liberties [5, sheet 1]. If professors from Germany and other countries oriented toward the German university model positioned themselves as self-sufficient scholars with a developed self-esteem, many of their Russian counterparts suffered from state pressure (about 30–40 % were under police supervision). The gross violation of the academic rights in the Russian Empire was mass dismissal of teachers for filing group applications or expression of the solidarity with students, as evidenced by the memoirs of the prominent scientist-physicist Serhii Tymoshenko, who immigrated to the United States [6]. According to S. Kessou, excessive state interference in the life of the higher school became a significant reason for the critical attitude of many faculty members to the current regime [7]. Therefore, All-Russian Association “Academic Union” (1905), opposed to the autocracy, which involved about 70 % of the teachers of the higher school of the empire, demanded a real independence of the professorship, abolition of censorship of programs and lectures, equalization of the owners of doctor’s degree, regardless of nationality, religion and citizenship, etc.

Despite confrontations and intrigues in the professorial environment, the leading means of realizing the corporate rights of teachers was participation in meetings of collegial and advisory bodies, in particular department and academic councils, the academic senate, etc. The criterion of the democratic character of traditions of the European university practice in relation to Russian can be considered more frequent turnover of the most influential professors: the rector (director) and deans. An indicator of the authority of the higher school teachers at the level of society and the state is their involvement in the work of legislative and executive bodies, institutions of local self-government. However, if wide representation of professors in the Vienna Parliament and the Regional Sejm allowed influencing directly the solution of actual social problems [8], participation of their colleagues from the Russian Empire in the work of the State Duma was fragmentary in nature. The substantially differentiated status of teachers was related not only to their educational and professional qualification level, but also to the legal characteristics of higher education institutions of different types. If the university teaching staff were given a wide range of preferences, most teachers of the non-state higher schools, deprived of official rights and retirement benefits, were forced to work part-time (at least in the Russian Empire). Synchronous analysis shows that, unlike the professors, the teachers of the lower categories received a very scant remuneration for their work, which was relevant for both empires.

With the help of retrospective analysis, a list of the main responsibilities of the teacher of higher school put forward by the state and society, which were relevant to the faculty of the Russian and Austro-Hungarian empires, has been outlined: appropriate degree and professional qualification;

awareness of the high social mission of the scientist, the need to be not only the brain, but also the conscience of the native people; active civic position, participation in the life of the higher education institution; involvement in the outlining of a strategy for the development of the higher school and society in general; erudition and high competence, ensuring proper scientific-methodological level of teaching, productive research activity; supervision of the dissertation researches of the applicants; persistent professional self-improvement; realization of the educational function among the population. However, unlike Austria-Hungary, the censorship and the lack of freedom of instruction were an obstacle to the full realization of the academic duties by teachers in the Russian Empire.

The method of generalization has allowed defining a set of rights that were at various degree characteristic for teachers of the higher education institutions in conditions of the imperial space: academic (realization of freedom of teaching and scientific creativity), corporate (participation in collegial and advisory bodies), civil and political (freedom of speech, opinion, conscience, protection of own honor and dignity, the right to elect and be elected to state authorities and local self-government), the right to social protection (decent wages, pensions and adequate standard of living). It has been proved that stabilization of the status of teachers of the Russian Empire at the beginning of the XX century was made impossible by lack of a Constitution, censorship of teaching aids, verification of “political reliability” of the content of training courses and dissertations, vigilant police surveillance, and so on.

It has been found out that the means of stimulation of productive scientific-pedagogical activities were: provision of personal nobility, assignment of titles and ranks, awarding of medals, bonuses, publication of works at the expense of the university, providing scholarly travel abroad, delegation to international conferences and solemn events, foundation of scholarships for students in honor of outstanding scholars, decent pension provision, material assistance in case of illness, widows’ pensions and scholarships for children of professors, etc. The testimony to the respect and appreciation of colleagues and students was arranging and publication of works collections, memories of authoritative scholars and mentors.

The textual analysis of the sources shows that in the Russian Empire, students were divided into ordinary (full-time students who could receive a diploma) and free listeners, whereas in Austro-Hungary – ordinary, extraordinary and hospitants. The legal status of students of non-state higher schools was characterized by less burdensome regulation of social and personal issues of livelihoods due to the lack of privileges that university students had been provided. The right to enter Russian universities ensured a certificate of classical gymnasium (or certificate of theological seminary), a police certificate regarding the impeccable trustworthiness of the applicant and his parents. Austro-Hungarian university studies were based on a gymnasium program, technical higher schools – on a real school program [3, c.256].

In 1913–1914, 31 thousand people studied at higher education institutions in the Ukrainian lands of the Russian Empire [9]. About 35 % of students were enrolled in universities, more than 20 % – in higher female

courses [10, p.448], 15 % and 17 % – in technical and commercial institutions. Compared to the general Russian context, the representation of non-affiliated groups in the student contingent of universities in Kyiv, Kharkiv, and Odessa was higher by 5–8 %. Thus, in 1915, the children of nobles and officials at the Kharkov University constituted 25,4 %, clergy – 6,9 %, peasants – 16,6 % [6, p.90]. As a result of mitigating the restrictions on non-state schools, the proportion of students of unprivileged origin at the Higher Women's courses in Kiev, Kharkiv, Odessa increased, at the Kiev Commercial Institute – up to 55–57 %, at the Kharkov Higher Commercial Women's courses – up to 72,2 %. Synchronous analysis shows, that the tendency towards the democratization of the students' contingents was also characteristic of the under-Austrian universities [11].

The legal status of multinational students in conditions of the Russian Empire was complicated by the policy of great-power chauvinism. The approval of the all-Russian imperial identity was facilitated by the fixation of most of the students (Russians, Ukrainians, Belarusians, Jews, Georgians, and Armenians) according to the confessional belonging – as “Orthodox”. At the beginning of the XX century, Ukrainians were about 20 % of the origin [12], which contrasted sharply with the ethnic composition of the inhabitants of Ukrainian provinces, over 80 % of whom recognized themselves as Ukrainians. Since for the appeal to preservation of literature in the native language or the petition for teaching in Ukrainian students were immediately classified as “unreliable”, they belonged to the most discriminated ethnic groups. Despite the limitations of the Russian government for representatives of the Jewish faith (3–5 %), in 1915 the latter accounted for 33 % of the student population of Odessa and 27 % of Kharkiv University [6, p.89]. As more than 50 % of the students of the Kiev Higher Women's Courses were Jews, the ministry decided to solve this problem, but taking into account the “unprofitableness” of the dramatic changes in the contingent, it allowed to adhere to 10 % of the norm (as in the Kharkiv Institute of Technology) [13].

Using the method of diachronic analysis has allowed us to establish the facts of national discrimination in the Galicia Higher School: if in 1863 Ukrainian students constituted a convincing majority at the University of Lviv, then at the beginning of the XX century their percentage decreased almost twice [14, p.310], at least in official statistics [15, sheet 36], which led to the escalation of ethnic conflicts. The share of Poles in this institution in 1900–1914 ranged from 44–49 %, Ukrainians – 27–31 %, Jews – 20–28 % [2, p.13]. Moreover, Ukrainians prevailed at the theological department, which provided free education, and Jews – at medical. After all, the majority of Ukrainian students were children of peasants, priests, and servants; instead, among the wealthier Jews, prevailed representatives of traders, civil servants, entrepreneurs and bankers. Instead, at Chernivtsi University, the largest student communities were respectively Germans, Romanians, Ukrainians, Poles [3, p.304], which was more adequate to the structure of the national composition of the inhabitants of Bukovyna. As for the professional direction of training specialists, in the 1911–1912 academic year Ukrainians of the Austro-Hungarian Empire preferred the law, theology and

philosophy, much less often choosing technique, medicine, mining [14, p.310]. The lack of a desire to study agro-culture and veterinary medicine was associated with an attempt to choose a more fashionable profession, detached from agricultural labor, as “patriarchal” and unpromising. Instead, the interest of Ukrainian students in the Law Department (the most numerous in two empires) was demonstrated by the desire to defend their rights more convincingly, earning money for training. Common for Jewish students in the State of the Hapsburgs and Romanovs was an exceptional desire for the mastery of medical specialties.

Although in terms of academic integrity, female students were not inferior to men, but because of the inconsistency of government policy, women belonged to the most vulnerable categories of students. Thus, in 1907 the Kharkiv University was distinguished by the largest in the empire number of free female listeners – 450. However, in 1908, due to the reactionary government policy, the number of women decreased by half, and in 1911 they were allowed to take exams in state committees. If in the beginning of the XX century the proportion of women varied in the range of 10 % of the student contingents of Lviv and Chernivtsi Universities [3], then in the Russian empire women preferred higher female courses.

Synchronous analysis shows that Austro-Hungarian students were given wider academic rights, because they could choose educational subjects, guided by their own interests and the need to prepare for complex state examinations. The rights of the students of the Russian Empire included the free choice of education institution and certain subjects for study, the possibility of transition to other higher education institutions, the right to apply for material assistance and benefits (in relation to the reduction of tuition fees, military service), and, after successful completion of state examinations, for a class rank and public service.

According to the regulations, the list of duties of students of the Russian Empire included the following: to obey the administration of the institution, not to discuss the actions of the administration and teachers, to adhere to celibacy and the requirements of departmental regulations, to study diligently, to have a good behavior and tidy appearance, to wear uniforms, to work out the appropriate term in the civil service. In the case of violation of the requirements in the early XX century, the following types of student punishment were practiced: reproach, reprimand, strict reprimand, arrest to the cell, warning about the exclusion from the higher school, temporary exclusion with the right to renew, final exclusion, sending to soldiers. The authorities sought to establish a “barracks spirit” at the higher school, to make the status of student youth similar to cadets of military schools, carrying out the execution and punishment of participants in the riot by the military service and exiles. As more than 70 % of students took part in the demonstrations of 1905–1907, this led to the mass exclusions of young people from higher schools (sometimes – entire faculties) and temporary cessation of the functioning of institutions [16]. This led to the intensification of social tension: the government preferred hard repressive and punitive means of solving problems, and the politically engaged youth resorted to the radical forms of struggle for their own rights (including

---

chemical obstructions, encroachment on the life of the king and high officials).

At the same time, in 1901, national discrimination in Lviv University caused a massive secession of 600 Ukrainian students to other higher education institutions of the country. Accordingly, the community of Krakow University, stating the violations of academic rights by the colleagues from the professorial senate of Lviv, provided shelter to many representatives of Ukrainian student youth.

Analysis of the sources shows that at the beginning of the XX century the priority of positive means of stimulating educational and cognitive activity of students was established, which opened prospects for capable youth: granting of scholarships (mostly private and public), marking the achievements of students in reports of higher education institutions, sending to foreign internships, awarding gold medals and diplomas of the first degree, awarding prizes, honorary feedback, recommendations of the winners of competitions of scientific works for postgraduate study or work. Comparative analysis shows that if in the Russian Empire, according to the decisions of academic councils, was practiced giving fees to some talented students for the publication of articles and translations of foreign textbooks, the Ministry of Education and Religious Studies of Austria-Hungary awarded money and other bonuses for active participants in seminars, best student interns. Since state scholarships in the Russian Empire were granted exclusively to students of Christian religion, which had not been noticed in "illegal behavior", it provoked youth to change their religious affiliation and civic positions. In order to increase the chances for receiving scholarship, some Jews, depending on their place of residence, could be recorded as Russians or Poles. At the same time, this could be caused by the manifestations of anti-Semitism in the Russian Empire. In the higher education institutions of Galicia and Bukovyna, there were influential scholarship foundations for students-Poles, Jews, and Germans, and able Ukrainians with low income were actively supported by the society "Enlightenment", the "Ukrainian People's House in Lviv", and the "Ukrainian Shevchenko Scientific Society".

Concerning the realization of the right to social protection, we'd like to note that the proportion of poor hard-working students who were completely free of payment was bigger by half in conditions of the Austro-Hungarian Empire [2]. The causes of deviant behavior, frequent illnesses, and suicides in the student environment of the Russian Empire were the disorders of personal life, chronic malnutrition, housing and economic problems, political persecution, and so on. In the end, in 1904, students obtained permission to marry. The activities of societies that gave support for poor students, which mainly consisted in facilitating employment, providing loans and cheap food, was characteristic of both empires. The analysis of sources shows the limitations of personal, corporate and civil rights of student youth in the Russian Empire, persecution of manifestations of civil activism, collective activities (gatherings, hostels, submission of joint statements). Temporarily legal forms of students' uniting according to the national and territorial grounds were fellow countrymen communities. Thus, in 1903, there were 1,000 students in the Ukrainian student communities of the Russian Empire. On

the basis of the association of 20 student communities, a "General Ukrainian Non-Party Organization" (1898) was set up, aimed at raising the national consciousness through self-education.

Students' self-government bodies could facilitate the increase of the weight of students in the university community, but the scope of their competence in the Russian Empire was too narrow. The students succeeded in temporarily strengthening of their own status during the revolution of 1905–1907 (abolition of social, national, denominational restrictions for entrants, legalization of self-governing student organizations), but in 1908 these actions were canceled by the government. Instead, the youth of the Austro-Hungarian Empire had significant levers of influence in protecting their own corporate rights. Therefore, student associations of Galicia and Bukovyna were characterized by structuring (general, academic, cultural, humanitarian, religious, sports) and developed infrastructure, in particular, the "Society of Brotherhood Support for Students of Lviv University", "Ukrainian Student Union", "Sich", "Union", Polish "Academic Reading", Jewish "Society of Rigorants", German burshi (from gem. Burschen – young men) [17; 18]. It should be noted that women were actively involved in the work of the "Ukrainian Student Union", which covered about 70 % of the students of the region [19].

As the analysis of archival materials shows, Ukrainian academic youth was carefully preparing for the celebration of the anniversaries of I. Franko and T. Shevchenko in Lviv, which envisaged organization of the solemn procession and great concerts, lectures with slides, arrangement of exemplary traveling libraries, the burial of symbolic Cossack graves [20, sheet 18]. At numerous meetings, Ukrainian students sought to expand their use of native language, participated in various events of Ukrainian societies, founded reading rooms, and participated in the formation of Ukrainian folk dwellings, opening of public shops, cooperatives, and lending offices. Due to the high level of social maturity and self-organization, student societies of Galicia and Bukovyna contributed to the development of civil society.

It has been found out that the main directions of student youth's work at the beginning of the XX century were: social-protective, educational and self-educational, research, public-political, physical culture-recreational, charity, publishing, and cultural-educational, aimed at strengthening national consciousness, studying and popularization of the native language, literature, history, culture, implementation of the idea of a free Ukrainian higher school. The organization of youth is evidenced by the numerous congresses of Ukrainian students of Austrian universities in Lviv, participation in international student halls, congresses, and membership in various societies. It has been established that the important means of consolidating the efforts of students from both banks of the Dnieper were: holding congresses and meetings to solve the "hottest" issues, demonstrating the solidarity of youth in the struggle for academic and universal human rights, the emphasis on self-education and self-upbringing, attracting people from "Great Ukraine" to the governing bodies of youth organizations, joint publishing, cultural and educational travel, often of an ethnographic nature, envisaging a broad geography and a rich program [20, sheet 20; 21, sheet 100–101],

organization of high courses on Ukrainian studies in Chernivtsi and Lviv. The congressional meeting of the delegates of Ukrainian academic societies in Lviv and the Ukrainian students of polytechnic in Riga, headed by Navrotskyi, on June 28, 1912, made a number of decisions: a) strengthening of personal relationships between Ukrainian higher school students that could be implemented through travel arrangements on both sides of the border; b) mediation in the provision of materials for the life of Austrian Ukrainian students in Russia, and Russian Ukrainians in Galicia, c) exchange of information [20, sheet 2].

At the beginning of the XX century, the priority of Ukrainian student youth's activity with the support of teachers was movement for a free Ukrainian higher school. On the other hand, writing by students of the Russian Empire of petitions concerning opening of Ukrainian studies departments (during 1905–1907) met a categorical refusal of power circles. At the same time, in response to the plans of the Austrian government to open in 1916 the Ukrainian university, the Russian embassy in Vienna handed a diplomatic note in which such actions were regarded by the government of the Russian Empire as a declaration of war [19, p.50; 22]. In the end, at the level of all-Ukrainian student congresses, the idea of the state independence of Ukraine was substantiated and the youth's readiness to armed protection of the Motherland was confirmed.

Conclusions. Thus, strengthening of the status of teachers and students in the Russian imperial contexts was complicated by the lack of a Constitution that would guarantee personal and civil rights, the implementation of censored control of manuals, training courses, dissertations, scientific works, police vigilance, practice of mass layoffs and repression of teachers and students under the pretext of political trustworthiness, etc. Due to the limited activity of student societies and the slowness of institutional development of self-government bodies in the Russian Empire, students of Galicia and Bukovyna were distinguished by greater organization and corporate solidarity in protecting academic and corporate rights, civil and political freedoms, and consolidating national identity. Instead, in conditions of the Russian imperial space, among the student youth, the revolutionary anti-monarchical sentiments that had led it to radical steps became widespread. The consolidating factor for teachers and students of Ukrainian origin, who were citizens of different countries, was the idea of the creation of a Ukrainian university, which the Russian government described as a threat to its own state security.

From the point of view of deepening the development of the chosen problem, a comparative analysis of the status and possibilities of self-realization of teachers and students in the European and world contexts is promising.

Literature

1. Высочайше учрежденный общий устав Императорских Российских Университетов // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 3-е: в 33 т. III. IV. – Санкт-Петербург, 1884.
2. Благий В.Б. Студентство Львівського університету в 1900–1914 роках: історико-соціологічний аспект: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / В.Б. Благий. – Львів, 2003. – 19 с.

3. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації / С. Пахолків; переклад з нім. Х. Ніколін. – Львів: ЛА «Піраміда», 2014. – 612 с.

4. Музичко О.Є. Професорська та студентська корпорації. Новоросійський університет у 1865–1920 роках / О.Є. Музичко, В.М. Хмарський // Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Історія та сучасність (1865–2015) / І.М. Коваль (ред.) [та ін.]. – Одеса: Одеський національний університет, 2015.

5. Державний архів Харківської області. – Ф. 667. – Оп. 286. – Спр. 145.

6. Струкова Т.О. Склад студентства Харківського університету напр. XIX – на поч. XX ст. / Т.О. Струкова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2002. – № 556: Історія України. – С. 86–92.

7. Кэссоу С. Университетский устав 1863 г.: новая точка зрения: [пер. с англ.] / С. Кэссоу // Великие реформы в России, 1856–1874: сборник. – М., 1992. – С.317–334.

8. Moklak J. Nauczyciela contra Galicja. Ukraińskie szkolnictwo średnie i wyższe w debatach Sejmu Krajowego galicyjskiego, 1907–1914 / J. Moklak. – Kraków: Towarzystwo Wydawnicze "Historia Iagellonica", 2013. – 204 s.

9. Кругляк М.Е. Життя та побут студентства підросійської України другої половини XIX – початку XX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / М.Е. Кругляк. – Київ, 2010. – 16 с.

10. Сірополко С.О. Історія освіти в Україні / С.О. Сірополко. – Львів: Афіша, 2001. – 664 с.

11. Турач І.Ф. Українське студентство у суспільно-політичному житті Східної Галичини (60-ті роки XIX – початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / І.Ф. Турач. – Івано-Франківськ, 2005. – 20 с.

12. Яремчук В.Д. Студентти Наддніпрянської України у XIX – початку XX ст.: правовий статус, соціально-національний склад та матеріальне становище / В.Д. Яремчук, Ф.М. Проданюк // Наукові студії – XXI (культура, освіта – антропоцентричні парадигми і сучасний світ). Філософія, філологія, педагогіка, економіка. – 2015. – Вип. 5, т. 7. – С.129–147.

13. Центральний державний історичний архів у м. Львів. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 76.

14. Монолатій І. Освіта як коригувальний фактор міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в імперську добу / І. Монолатій // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2014. – Вип 19, ч. 1. – С.303–312.

15. Центральний державний історичний архів у м. Львів. – Ф. 400. – Оп. 1. – Спр. 7.

16. Фартучна Т.В. Студентство міста Києва у суспільно-політичному житті України (1900–1917 рр.) / Т.В. Фартучна, О.Р. Купчик. – Київ, 2013. – 304 с.

17. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях XIX–XX ст. / Р. Ковалюк. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2001. – 420 с.

18. Крикун М. Студентські організації Львівського університету на початку XX ст. (1900–1914 рр.) / М. Крикун // Lwów. Miasto. Społeczność. Kultura. – Kraków, 1998. – Т. 2. – С.205–214.

19. Кузьмин Р.Я. Український студентський союз: центральний координаційний орган студентських товариств Галичини в 1909–1914 роки / Р.Я. Кузьмин // Тілея: науковий вісник. – 2016. – Вип. 110. – С.46–51.

20. Центральний державний історичний архів у м. Київ. – Ф. 707. – Оп. 83. – Спр. 6.

21. Центральний державний історичний архів у м. Львів. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 59.

22. Клопова М.Э. Национальные движения восточнославянского населения Австро-Венгрии глазами русских наблюдателей (конец XIX – начало XX в.) / М.Э. Клопова // Русские об Украине и украинцах. – СПб.: Алетейя, 2012. – С.338-362.

References

1. Vysochaishe uchrezhdennyi obshchii ustav Imperatorskikh Rossiiskikh Universitetov // Polnoie sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie 3-e : v 33 t. T. IV. – Sankt-Peterburh, 1884.

2. Blahyi V.B. Studentstvo Lvivskoho universytetu v 1900–1914 rokakh : istoriko-sotsiologichnyi aspekt : avtoref. dys ... kand. ist. nauk : 07.00.01 «Istoriia Ukrainy» / V. B. Blahyi. – Lviv, 2003. – 19 s.

3. Pakholkiv S. Ukrainська інтелігенція у Хабсбуржській Галичині : osvichena verstva i emansypatsiia natsii / S. Pakholkiv ; perekład z nim. Kh. Nykolyn. – Lviv : LA «Piramida», 2014. – 612 s.

4. Muzychko O.Ye. Profesorska ta studentska korporatsii. Novorosiiskyi universytet u 1865–1920 rokakh / O.Ye. Muzychko, V.M. Kfmar'skyi // Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I.I. Mechnykova. Istoriia ta suchasnist (1865–2015) / I. M. Koval (red.) [ta in.]. – Odesa : Odeskyi natsionalnyi universytet, 2015.

5. Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti. – F. 667. – Op. 286. – Spr. 145.

6. Strukova H.O. Sklad studentstva Kharkivskoho universytetu napr. XIX – na poch. XX st. / H.O. Strukova // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina. – 2002. – № 556 : Istoriia Ukrainy. – S.86-92.

7. Kessou S. Universitetskii ustav 1863 h. : novaia tochka zreniia : [per. s anhl.] / S. Kessou // Velikiie reformy v Rossii, 1856–1874 : sbornik. – M., 1992. – S.317-334.

8. Moklak J. Halyczyna contra Galicja. Ukrainskie szkolnictwo srednie i wyzsze w debatach Sejmu Krajowego galicyjskiego, 1907–1914 / J. Moklak. – Krakow : Towarzystwo Wydawnicze "Historia Iagellonica", 2013. – 204 s.

9. Kruhliak M.E. Zhyttia ta pobut studentstva pidrosiiskoi Ukrainy druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. : avtoref. dys ... kand. ist. nauk : 07.00.01 «Istoriia Ukrainy» / M. E. Kruhliak. – Kyiv, 2010. – 16 s.

10. Siropolko S.O. Istoriia osvity v Ukraini / S.O. Siropolko. – Lviv : Afisha, 2001. – 664 s.

11. Hurak I.F. Ukrainse studentstvo u suspilno-politychnomu zhytti Skhidnoi Halychyny (60-ti roky XIX – pochatok XX st.) : avtoref. dys ... kand. ist. nauk : 07.00.01 «Istoriia Ukrainy» / I.F. Hurak. – Ivano-Frankivsk, 2005. – 20 s.

12. Yaremchuk V.D. Studenty Naddniprovs'koi Ukrainy u XIX – pochatku XX st. : pravovyi status, sotsialno-natsionalnyi sklad ta materialne stanovyshe / V.D. Yaremchuk, F.M. Prodaniuk // Naukovi studii – XXI (kultura, osvita – antropotsentrychni paradymy i suchasnyi svit). Filosofiia, filolohiia, pedahohika, ekonomika. – 2015. – Vyp. 5, t. 7. – S.129-147.

13. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv u m. Lviv. – F.362. – Op. 1. – Spr. 76.

14. Monolatii I. Osvita yak koryuvalnyi faktor mizhetnichnykh vzaiemyn u zakhidnoukrainskomu regioni v impersku dobu / I. Monolatii // Ukrain'ska nauka : mynule, suchasne, maibutnie. – 2014. – Vyp 19, ch. 1. – S.303–312.

15. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv u m. Lviv. – F.400. – Op. 1. – Spr. 7.

16. Fartuchna H.V. Studentstvo mista Kyieva u suspilno-politychnomu zhytti Ukrainy (1900–1917 rr.) / H.V. Fartuchna, O.R. Kupchuk. – Kyiv, 2013. – 304 s.

17. Kovaliuk R. Ukrain'skyi studentskyi rukh na zakhidnykh zemliakh XIX–XX st. / R. Kovaliuk. – Lviv : Instytut ukraimoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NANU, 2001. – 420 s.

18. Krykun M. Studentski orhanizatsii Lvivskoho universytetu na pochatku XX st. (1900–1914 rr.) / M. Krykun // Lwow. Miasto. Spoleczehstwo. Kultura. – Krakow, 1998. – T. 2. – S.205–214.

19. Kuzmyn R.Ya. Ukrain'skyi studentskyi soiz : tsentralnyi koordynatsiinyi orhan studentskykh tovarystv Halychyny v 1909–1914 roky / R.Ya. Kuzmyn // Hileia : naukovi visnyk. – 2016. – Vyp. 110. – S.46–51. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv u m. Kyiv. – F. 707. – Op. 83. – Spr. 6.

20. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv u m. Kyiv. – F. 707. – Op. 83. – Spr. 6.

21. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv u m. Lviv. – F. 834. – Op. 1. – Spr. 59.

22. Klopova M.E. Natsionalnye dvizheniia vostochnoslavianskoho naseleniia Avstro-Venhrui hlazami russkikh nabliudatelei (konets XIX – nachalo XX v.) / M.E. Klopova // Russkie ob Ukraine i ukrainskikh. – SPb.: Aleteia, 2012. – S.338-362.

Корж-Усенко Л.В.,

к.пед.н., доцент, докторант кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, korzhusenko.lv.73@gmail.com

Україна, м. Суми

ВИКЛАДАЧІ І СТУДЕНТИ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.: СТАТУС ТА МОЖЛИВОСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

У розвідці представлено спробу розкриття статусу викладачів різних категорій і престижності праці науково-педагогічних кадрів, узагальнено низку привілеїв, що надалися викладачам вищої школи в умовах Російської і Австро-Угорської імперій. З'ясовано особливості професорсько-викладацького складу, рівень матеріального і соціального забезпечення. Визначено обов'язки учасників освітнього процесу на початку ХХ століття. Здійснено поліаспектний аналіз студентського контингенту, схарактеризовано праве становище студентів вищих навчальних закладів. Проаналізовано можливості використання викладачами і студентами академічних, корпоративних, громадянських, політичних прав, права соціального захисту та засоби їх самореалізації в умовах імперського простору.

Ключові слова: викладачі вищої школи, науково-педагогічні кадри, професорсько-викладацький склад, студенти, права та обов'язки, університет, вищий навчальний заклад.

УДК 377.36

Коростельова В.Б.,

викладач, Слов'янський енергобудівний технікум, viktoria2015korosteleva@gmail.com

Україна, м. Слов'янськ

МЕТОДИ, ФОРМИ ТА ЗАСОБИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ТЕХНІКУМУ

У статті розкрито різні підходи науковців до визначення сутності поняття «метод», а також «форма», «засіб», «прийом». Наведено класифікацію методів, форм та засобів соціально-педагогічної діяльності у навчально-виховному середовищі технікуму з метою удосконалення заходів щодо профілактики адиктивної поведінки молоді.

Ключові слова: метод, форма, засіб, прийом.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сьогодні існує нагальна потреба суспільства у формуванні відповідального ставлення до здоров'я, яке полягає насамперед у профілактиці адиктивної поведінки у студентської молоді. Для ефективного досягнення даної мети виникає необхідність розробки, апробації та впровадження соціально-педагогічних методів, форм, засобів та прийомів, які оптимізують процес становлення позиції особистості щодо здоров'я. Тому перш за все визначимось із сутністю поняття «метод» та загальною характеристикою методів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемою методів та їх класифікацією займалися Ю. Бабанський, Б. Голуб, М. Данилова, М. Касьяненко, Б. Ліхачев, І. Харламов, Г. Щукіна. Є. Голант запропонував розподіл методів навчання та виховання на «пасивні» та «активні», залежно від участі учнів у навчально-пізнавальній діяльності. Загальну класифікацію методів з урахуванням специфіки цілей і змісту навчання і виховання, особливостей способів його засвоєння, характеру пізнавальної діяльності тих, хто навчається поширив на процес навчання, виховання І. Лернер. Доповнили класифікацію методів навчально-виховного процесу Н. Болдирев, Н. Гончаров, Ф. Корольов (переконавання, заохочення, покарання); І. Мар'єнко, М. Ярмаченко (пояснювально-репродуктивний метод, проблемно-ситуаційний метод, привчання, вправлення, стимулювання, гальмування). Форми педагогічної роботи, їх класифікацію вивчали С. Полянова, М. Рожкова, Є. Титова. І. Зайченко, Е. Натанзон, В. Ортинський, З. Шевців займались вивченням засобів та прийомів навчально-виховного процесу.

На сьогоднішній день винайдення дієвих соціально-педагогічних методів, засобів, форм та прийомів щодо профілактики адиктивної поведінки студентів є досить актуальною проблемою, яка висвітлена недостатньо у сучасній науці.

Формулювання цілей статті. Метою цієї роботи є розкриття сутності поняття «метод», теоретичний аналіз змісту соціально-педагогічних методів, засобів, прийомів та форм, які використовуються у навчально-виховному процесі технікуму щодо профілактики адиктивної поведінки молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вузькому сенсі під навчально-виховним процесом

розуміють організований і цілеспрямований процес формування особистості. У більш широкому значенні – це, по-перше, соціально і педагогічно організований процес створення оптимальних умов для формування людини як особистості; по-друге, це вплив педагога на особистість студента з метою формування в нього бажаних соціально-психологічних, морально-духовних, культурних і фізичних якостей, на що акцентовано увагу в державних нормативних документах та актах. Зокрема, Закон України «Про вищу освіту» передбачає створення таких умов навчання та виховання, які б забезпечували «можливість інтелектуального, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку особи, що сприяє формуванню знаючої, вмілої та вихованої особистості» [5, с.75].

В теперішній час, на жаль, спостерігається масове загострення проблеми, що пов'язана з формуванням адиктивної поведінки у всіх категорій населення. Найбільш вразливою до різноманітних адикцій, число яких стрімко зростає, є студентська молодь.

Адиктивну поведінку, ми трактуємо, як відхилення від прийнятих у даному суспільстві, групі соціально-моральних норм і цінностей, порушення процесу засвоєння та відтворення цих норм і цінностей, а також саморозвитку й самореалізації особистості в тому соціальному середовищі, до якого вона належить [7].

Вищевикладене варто розглядати, насамперед, як психолого-педагогічну проблему, тому пошук нових методів, форм та засобів щодо профілактики адиктивної поведінки молоді у наш час є актуальним, і обумовлюється тим, що традиційний навчально-виховний процес сучасного навчального закладу не може в повній мірі задовольнити потреб молодого покоління і забезпечити достатній рівень їх розвитку.

В науковій літературі існують різноманітні тлумачення поняття «метод». На думку Малафіїка І., **метод** – це складна багатоаспектна система з притаманними тільки їй характерними ознаками [9, с.218.]. В свою чергу Голант Є., під методом розуміє головний інструмент педагогічної діяльності, лише з його допомогою виробляється продукт навчання та виховання – здійснюється взаємодія викладача й студентів [2]. Такі науковці, як Зайченко І., Кузьмінський А., Мойсеюк Н., Фіцула М. вважають, що методи навчання і виховання – це упорядковані, взаємопов'язані способи спільної

діяльності педагога й студентів, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань [4,8,10,11,15].

Нам імпонує найбільше визначення Сластіна В., **метод** – це поєднання засобів та форм навчання і виховання, спрямованих на досягнення певної мети навчально-виховного процесу, тобто метод являє собою сукупність методичних прийомів, дій та логічних операцій, за допомогою яких організовується навчально-виховна діяльність студентської молоді і процес засвоєння знань, умінь і навичок, розвиток їх пізнавальних здібностей [13, с.187].

В педагогіці не існує єдиної універсальної **класифікації методів** навчально-виховного процесу через складну природу цього феномену, його багатофункціональність. Для оцінювання і вибору методів навчання та виховання необхідно використовувати різні класифікації.

До *традиційних методів* навчально-виховного процесу відносять:

1. Методи, що забезпечують первинне засвоєння навчального матеріалу:

- інформаційно-розвивальні методи (усний виклад педагога, розповідь, бесіда, робота з книгою);
- евристичні методи (евристична бесіда, диспут, лабораторна робота);
- дослідницькі методи (спостереження і систематизація фактів, самостійне вивчення проблеми в науковій літературі, метод генерації ідей);

2. Методи, що забезпечують закріплення і вдосконалення здобутих знань:

- вправи (за зразком, варіативні, пробні, тренувальні та ін.);
- практичні роботи, спрямовані на застосування теоретичних знань на практиці.

Основою традиційної класифікації є джерела знань, характер чуттєвого сприймання інформації (слух, зір, дотик). На цій підставі виокремлюють методи:

- словесні (розповідь, пояснення, лекція, бесіда, інструктаж, робота з книгою, навчальна дискусія, диспут);
- наочні (спостереження, демонстрування, ілюстрування);
- практичні (вправа, лабораторна робота, практична робота, дидактична гра).

Отже, методи навчання і виховання є складним, багатомірним педагогічним явищем, у якому відображаються об'єктивні закономірності, принципи, цілі, зміст і форми навчально-виховного процесу

У соціально-педагогічній роботі **форма** визначається як спосіб організації навчально-виховного процесу, що відображає внутрішній зв'язок його елементів і характеризує взаємовідносини педагогів і студентів. Є різні підходи до **класифікації форм** навчання та виховання у соціально-педагогічній роботі: фронтальні чи масові, групові чи гурткові, індивідуальні.

Вивчення і аналіз наукової літератури дозволяє виокремити три моделі організації навчально-виховного процесу. Розглянемо більш детально:

1. Пасивна модель – це така форма взаємодії студентів і викладача, за якої викладач є основною фігурою заняття, а студенти є пасивними слухачами.

2. Активна модель – це форма взаємодії учасників навчально-виховного процесу, при якій викладач і студенти взаємодіють один з одним, а ті, хто навчаються, не пасивні об'єкти, а активні учасники процесу навчання, виховання. Педагог і студенти/слухачі знаходяться на рівних правах. При активному навчанні студент стає суб'єктом навчально-виховної діяльності, вступає в діалог з викладачем, бере активну участь в пізнавальному процесі, виконуючи творчі, пошукові, проблемні завдання [14, с.42].

3. Інтерактивна модель – це спеціальна форма організації спільної пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчально-виховного процесу, за яких кожен відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність: всі учасники освітнього процесу взаємодіють один із одним, обмінюються інформацією, спільно вирішують проблеми, моделюють ситуації, оцінюють дії колег і свою власну поведінку, занурюються в реальну атмосферу ділового співробітництва щодо вирішення проблеми. Окрім того, інтерактивне навчання ґрунтується «на прямій взаємодії учнів (тих, хто навчається) з навчальним оточенням, а навчальне середовище виступає як реальність, в якій учасники знаходять для себе сферу досвіду, що засвоюється» [1,6, 12].

Інтерактивні методи навчально-виховного процесу можна розглядати як найбільш досконалу форму активних методів. Іншими словами, на відміну від активних методів, інтерактивні зорієнтовані на більш широку взаємодію тих, хто навчається не тільки з педагогом, але і один з одним і на домінування активності студентів в процесі діяльності.

Смолкін А. під інтерактивним методом розуміє способи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, які спонукають їх до активної розумової та практичної діяльності в процесі оволодіння матеріалом, коли активний не лише викладач, але й студенти [14, с.30].

Основою цієї моделі є принцип багатосторонньої комунікації, яка характеризується відсутністю полярності та мінімальною сконцентрованістю на точці зору викладача [3]. Тобто, суть інтерактивної моделі навчання і виховання полягає в тому, що процес відбувається за умов постійної, активної, позитивної взаємодії всіх учасників, тобто викладач і студенти є рівноправними суб'єктами навчально-виховного процесу: відбувається колективне, групове, індивідуальне навчання, навчання у співпраці і в результаті організації діяльності за таких умов створюється атмосфера взаємодії, співробітництва, що дає змогу викладачу стати справжнім лідером студентського колективу.

Методи інтерактивного навчання можна поділити на дві великі групи:

1. *групові* (передбачають взаємодію учасників малих груп від 2 до 6-ти осіб, час обговорення в малих групах - 3-5 хвилини, виступ – 3 хвилини):

- робота в парах – студенти працюють в парах, виконуючи завдання. Парна робота вимагає обміну думками і дозволяє швидко виконати вправи, які в

звичайних умовах є часомісткими або неможливими (обговорити подію, твір, взагалі інформацію, зробити підсумок заняття, події тощо, взяти інтерв'ю один в одного, провести анкетування партнера). Після цього один з партнерів доповідає про результати;

– робота в трійках – по суті, це ускладнена робота в парах. Найкраще в трійках проводити обговорення, обмін думками, підведення підсумків чи навпаки, виділення несхожих думок);

– змінювані трійки. Цей метод трохи складніший: всі трійки класу отримують одне й те ж завдання, а після обговорення один член трійки йде в наступну, один в попередню і ознайомлює членів новостворених трійок з набутокм своєї;

– 2+2=4. Дві пари окремо працюють над вправою впродовж певного часу (2-3 хвилини), обов'язково доходять до спільного рішення, потім об'єднуються і діляться набутиим. Як і в парах, необхідним є консенсус. Після цього можна або об'єднати четвірки у вісімки, або перейти до групового обговорення;

– карусель – студенти розсаджуються в два кола (внутрішнє і зовнішнє). Внутрішнє коло нерухоме, зовнішнє рухається. Можливі два варіанти використання методу: для дискусії (відбуваються «попарні суперечки» кожного з кожним, причому кожен учасник внутрішнього кола має власні, неповторювані докази) або для обміну інформацією (студенти із зовнішнього кола, рухаючись, збирають дані);

– робота в малих групах. Найсуттєвішим тут є розподіл ролей: «спікер» – керівник групи (слідкує за регламентом під час обговорення, зачитує завдання, визначає доповідача, заохочує групу до роботи), «секретар» (веде записи результатів роботи, допомагає при підведенні підсумків та їх виголошенні), «посередник» (стежить за часом, заохочує групу до роботи), «доповідач» (чітко висловлює думку групи, доповідає про результати роботи групи);

– акваріум. У цьому методі одна мікрогрупа працює окремо, в центрі аудиторії, після обговорення викладає результат, а решта груп слухає, не втручаючись. Після цього групи зовнішнього кола обговорюють виступ групи і власні здобутки;

2. *фронтальні* (передбачають спільну роботу всієї групи, класу, час обговорення – 3-5 хвилин, виступ при фронтальній роботі – 1 хвилина):

– велике коло – студенти розташовуються по колу і по черзі за бажанням висловлюються з приводу певного питання. Обговорення триває, поки є бажаччі висловитися. Викладач може взяти слово після обговорення;

– мікрофон – це різновид великого кола. Учні швидко по черзі висловлюються з приводу проблеми, передаючи один одному уявний «мікрофон»;

– незакінчені речення. Дещо ускладнений варіант великого кола: відповідь учня – це продовження незакінченого речення типу «можна зробити такий висновок...», «я вважаю, що...»;

– мозковий шторм – всі студенти по черзі висловлюють абсолютно всі, навіть алогічні думки з приводу проблеми. Висловлене не критикується і не обговорюється до закінчення висловлювань;

– мозаїка – це метод, що поєднує і групову, і фронтальну роботу. Малі групи працюють над різними завданнями, після чого переформовуються так, щоб у кожній новоствореній групі були експерти з кожного аспекту проблеми (наприклад, одна з мікрогруп аналізувала різновиди залежностей від інформаційно-комп'ютерних технологій, друга – характеризувала позитивні сторони інформаційно-комп'ютерних технологій, третя – негативні сторони інформаційно-комп'ютерних технологій, четверта – пропонувала шляхи вирішення даного протиріччя).

У структурі методів виокремлюють прийоми, тому кожний метод можна представити як сукупність методичних прийомів. Усі прийоми поділяються на:

• твірні (заохочення, увага, прохання, довіра, зміцнення клієнта у власні сили);

• гальмівні (наказ, натяк, вдавана байдужість, недовіра, осуд, попередження, вибух емоцій).

Прийом навчання та виховання – елемент методу, що становить сукупність навчально-виховних ситуацій, спрямованих на досягнення його проміжної мети [4,8,10,11,15].

Елементи методів не є сумою окремих частин цілого, а системою, що об'єднана логікою навчально-виховного завдання. Якщо метод – спосіб діяльності, що охоплює весь шлях її перебігу, то прийом – це окремий крок, дія в реалізації методу.

Метод навчально-виховного процесу має дві складові частини: об'єктивну і суб'єктивну. Об'єктивна частина методу обумовлена тими постійними положеннями, які обов'язково присутні в будь-якому методі, у ній відображені найзагальніші вимоги законів і закономірностей, принципів і правил, а також мета, завдання, зміст, форми навчально-виховної діяльності. Суб'єктивна частина методу обумовлена особистістю педагога, його творчістю, майстерністю; особливостями студентів, конкретними умовами.

Тобто, під прийомами навчання і виховання ми розуміємо окремі операції, розумові чи практичні дії викладача або студентів, які розкривають або доповнюють спосіб засвоєння матеріалу, що виражає даний метод. Наприклад, прийоми активізації розумової діяльності при усному викладі знань (порівняння, зіставлення); прийом стимулювання, контролю, взаємоконтролю й самоконтролю; метод бесіди включає такі прийоми: виклад інформації, активізацію уваги та мислення, прийоми запам'ятовування, ілюстрації, демонстрації тощо.

Засіб діяльності це ширше поняття від прийому.

Велику роль відіграють допоміжні матеріальні **засоби** навчального закладу з їх специфічними педагогічними функціями, такі як [4,8,10,11,15]:

– слово педагога, за допомогою якого викладач організовує засвоєння знань студентами, формування в них практичних умінь і навичок. Викладаючи певну інформацію, педагог спонукає студентів до роздумів;

– підручник, науковий посібник, які допомагають студенту у відновленні, повторенні та закріпленні знань, здобутих на занятті, виконанні домашнього завдання, повторенні пройденого матеріалу;

– засоби навчання, які виконують різноманітні функції, наприклад: замінюють викладача як джерело знань (кінофільми, презентації, магнітофон, навчальні пристрої та ін.); конкретизують, уточнюють, поглиблюють відомості, які повідомляє викладач (картини, карти, опорні схеми, таблиці та інший наочний матеріал); є прямими об'єктами вивчення, дослідження (машини, прилади, хімічні речовини, предмети живої природи); опосередковують зв'язок студентів із природою або виробництвом, коли безпосереднє їх вивчення неможливе або утруднене (препарати, моделі, колекції, гербарії тощо); сприяють студентам в оволодінні уміннями та навичками (прилади, інструменти та ін.); є символічними (знаковими) засобами (історичні та географічні карти, графіки, діаграми тощо);

– спеціальні технічні засоби навчання (ТЗН). До них належать: дидактична техніка (кіно- і діапроектори, телевізори, відеоманітофони, комп'ютери, ноутбуки), аудіовізуальні засоби, екранні посібники статичної проекції (діафільми, діапозитиви, транспаранти, плакати, презентації, дидактичні матеріали для проекції), окремі посібники динамічної проекції (кінофільми, кінофрагменти та ін.), фонопосібники (грамо- і магнітофонні записи), відеозаписи, радіо- і телепередачі. Аудіовідеотехніка дає змогу самостійно створювати навчальні фільми.

Підсумуюмо, засобами навчально-виховного процесу – є сукупність матеріальних, інтелектуальних, емоційних прийомів які використовуються педагогом в своїй діяльності. В якості засобів найчастіше виступають книги, твори образотворчого і музичного мистецтва, засоби масової інформації, природа і навколишнє середовище. До засобів навчально-виховного процесу можна віднести також різноманітні види діяльності (ігрова, навчальна, трудова), педагогічна техніка (мова, міміка, рухи тощо). Існування засобів не залежить від бажання педагога, але вміння їх використовувати призводить до досягнення ними позитивного результату.

Вище перелічені методи, форми, прийоми та засоби використовуються у соціально-педагогічній роботі в умовах навчально-виховного середовища технікуму щодо профілактики адиктивної поведінки студентської молоді.

Висновки. В умовах навчально-виховного середовища технікуму успішна діяльність педагогів можлива за умови чіткого планування навчально-виховної роботи в групі, яке допомагає визначити цілісну навчально-виховну систему, проектувати розвиток усього колективу групи і окремих його членів, а також систематичності даної роботи.

Ефективність навчально-виховного процесу з боку педагога зумовлюється чіткою взаємодією та відповідністю форм, методів, прийомів і засобів, що використовуються в межах даної методики і полягає у своєчасному запобіганні й відповідно зменшенні негативного впливу у формуванні особистості. Особливістю діяльності педагога в технікумі є те, що у студентської молоді, з якою він працює, або ще не сформовані загальноприйняті норми поведінки і життя, або вони знівельовані (викривлені). Тому доцільно

шукати більш дієві, перспективні методи, форми, прийоми та засоби, які спрямовані на профілактику адиктивної поведінки молоді.

Література

1. Варзацька Л. Інтерактивні методи навчання: лінгводидактичні засади / Л. Варзацька // Дивослово. – 2005. – № 2. – 519 с.
2. Голант Е.Я. Методы обучения в советской школе / Евгений Яковлевич Голант. – М.: Учпедгиз, 1957. – 152 с.
3. Голубцова І.А. Впровадження інтерактивних технологій / І.А. Голубцова // Організація навчально-виховного процесу. – 2007. – № 9. – с. 159-174.
4. Зайченко І.В. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів / Іван Васильович Зайченко – К.: Освіта України, 2006. – 528 с.
5. Закон України «Про вищу освіту» // Освіта в Україні. Нормативна база. – К.: КНУП, 2006. – с.40-93.
6. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід роботи / Уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: А.П.Н., 2002. – 136 с.
7. Клейберг Ю.А. Психологія девіантного поведіння / Ю.А. Клейберг: учебное пособие для вузов. – М.: ППЦ Сфера, при участии «Юрайт-М», 2001. – 160 с.
8. Кузьмиський А.І. Педагогіка: підруч. / Анатолій Іванович Кузьмиський, В.А. Омеляненко. – К.: Знання, 2007. – 447 с.
9. Малафійк І.В. Дидактика: навч. пос. / Іван Васильович Малафійк. – К.: Кандор, 2009. – 406 с.
10. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навч. посіб. / Неля Євтихіївна Мойсеюк. – [4-е вид.], доповнене. – К., 2003. – 615 с.
11. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / Зінаїда Наумівна Курлянд, Раїса Ільвіна Хмелюк, Алла Василівна Семенова та ін.; за ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – 399 с.
12. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – К.: А.С.К., 2004. – 192 с.
13. Сластин В.А. Педагогіка: Інноваційна діяльність / В.А. Сластин, Л.С. Подымова. – М.: Магістр, 1997. – 224 с.
14. Смолкін А.М. Методы активного обучения: [науч.-метод. пособие] / А.М. Смолкін – М.: Высш. шк., 1991. – 176 с.
15. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. / Михайло Миколайович Фіцула – [2-ге вид.], випр., доп. – К.: Академвидав «Альма-матер», 2007. – 560 с.

References

1. Varzatska L. Interaktivni metodi navchannya: linyvodiaktichni zasadi / L. Varzatska // Divoslovo. – 2005. – # 2. – 519 s.
2. Golant E.Ya. Metody obucheniya v sovetskoy shkole / Evgeniy Yakovlevich Golant. – M.: Uchpedgiz, 1957. – 152 s.
3. Golubtsova I.A. Vprovadzheniya Interaktivnih tehnologiy / I.A. Golubtsova // Organizatsiya navchalno-vihovnogo protsesu. – 2007. – # 9. – s. 159-174.
4. Zaychenko I.V. Pedagogika: navchalniy posibnik dlya studentiv visshih pedagogichnih zakladiv / Ivan Vasilovich Zaychenko – K.: Osvita Ukraini, 2006. – 528 s.
5. Zakon Ukraini «Pro vischu osvitu» // Osvita v Ukraini. Normativna baza. – K.: KNT, 2006. – s. 40 – 93.
6. Interaktivni tehnologiyi navchannya: teoriya, praktika, dosvid roboti / Uklad. O. Pometun, L. Pirozhenko. – K.: A.P.N., 2002. – 136s.
7. Kleiberg Yu.A. Psihologiya deviantnogo povedeniya / Yu.A. Kleiberg: uchebnoe posobie dlya vuzov. – M.: TI Sfera, pri uchastii «Yurayt-M», 2001. – 160 s.

8. Kuzminskiy A.I. *Pedagogika: pidruch.* / Anatoliy Ivanovich Kuzminskiy, V.L. Omelyanenko. – K.: Znannya, 2007. – 447 s.

9. Malafiyik I.V. *Didaktika: navch. pos.* / Ivan Vasilovich Malafiyik. – K.: Kondor, 2009. – 406 s.

10. Moyseyuk N.E. *Pedagogika: navch. posib.* / Nelya Evtihiyivna Moyseyuk. – [4-e vid.], dopovnene. – K., 2003. – 615 s.

11. *Pedagogika vischoyi shkolii: navch. posib.* / Zinayida Naumivna Kuryand, Rayisa Ilyivna Hmelyuk, Alla Vasilivna Semenova ta in.; za red. Z.N. Kuryand. – 2-ge vid., pererob. i dop. – K.: Znannya, 2005. – 399 s.

12. Pometun O.I., Pirozhenko L.V. *Suchasniy urok. Interaktivni tehnologiyi navchannya.* – K.: A.S.K., 2004. – 192s.

13. Slastin V.A. *Pedagogika: Innovatsionnaya deyatel'nost' / V.A. Slastin, L.S. Podyimova.* – M.: Magistr, 1997. – 224 s.

14. Smolkjin A.M. *Metodyi aktivnogo obucheniya: [nauch.-metod. posobie] / A.M. Smolkjin* – M.: Vyssh. shk., 1991. – 176 s.

15. Fitsula M.M. *Pedagogika: navch. posib.* / Mihaylo Mikolayovich Fitsula – [2-ge vid.], vipr., dop. – K.: Akademi-dav «Alma-mater», 2007. – 560 s.

Korosteleva V.B.,

Teacher, Slavonic Power Engineering College, viktoria2015korosteleva@gmail.com

Ukraine, Slovyansk

**METHODS, FORMS AND MEANS OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL PREVENTION
OF ADDICTIVE BEHAVIOR OF STUDENT YOUTH
IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF THE COLLEGE**

The article reveals various approaches of scientists to the definition of the essence of the concept «method», as well as «form», «medium», «reception». The classification of methods, forms and means of social-pedagogical activity in the educational and educational environment of the technical school is presented with the aim of improving the measures for the prevention of addictive behavior of youth.

Key words: method, form, means, reception.

УДК 371.134

Логвіна-Бик Т.А.,*к.пед.н., доцент кафедри ботаніки і садово-паркового господарства,**Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, tatanlog1@gmail.com***Бик Н.В.,***студентка 3 курсу, спеціальність «Практична психологія», Навчально-науковий інститут соціально-педагогічної та мистецької освіти (ННІСПМО) Мелітопольського державного педагогічного університету**імені Богдана Хмельницького, natalybyk.mdpu@gmail.com**Україна, м. Мелітополь*

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ В НАВЧАННІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ

У статті розглянуто основні завдання сучасної школи України, напрями інтеграції навчального матеріалу, основи підготовки майбутніх учителів біології, освітній простір як комплексна освітня система, в якій розвиваються особистісні якості майбутніх учителів біології.

Ключові слова: *інтегрований підхід, процес навчання, освітній простір, компетентнісний підхід, інтеграція навчальних дисциплін.*

Вступ. У 2017–2018 навчальному році всі школи України почали працювати за новою Програмою з біології (6–11 класи) [2].

Постановка проблеми. Основне завдання сучасної загальноосвітньої школи України полягає в наданні можливості учневі зрозуміти внутрішню логіку досліджуваного матеріалу, в ретельному підборі навчального матеріалу за принципом життєвої доцільності і функціональності, в активізації ролі самостійного навчання. Для успішної реальної діяльності сьогодні недостатньо знань і умінь з біології, необхідні ще віра в себе, в свої сили, здатність приймати рішення, жити і працювати в колективі. Необхідно зосереджувати свої зусилля на конкретних завданнях, виявляти проблему, формулювати припущення і вести самостійний або спільний пошук способів її рішення, брати на себе відповідальність за результати дій і вчинків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій
Розробкою інтегрованого змісту професійної педагогічної освіти та шляхів його засвоєння займалися вчені С. Гончаренко, В. Горшкова, застосування інтегрованих форм організації навчання в основній школі – Г. Ібрагімов, В. Максимова, Н. Таланчук, В. Яковлева, В. Ільченко та інші дослідники. Вчені з'ясували, що в педагогіці під інтеграцією розуміють процес і результат цілеспрямованого об'єднання або злиття в одне ціле диференційованих структурних елементів змісту освіти, методів, засобів, організаційних форм навчання, що веде до виникнення нових якісних можливостей цієї цілісності, а також до змін властивостей самих елементів.

Залежно від об'єктів, що інтегруються, виділяють такі основні напрями інтеграції: предметно-змістовий, орієнтований на створення інтегрованого змісту освіти, та операційно-процесуальний, який полягає в розробці адекватного інструментарію для засвоєння учнями інтегрованого навчального змісту. Опрацювання наукової літератури в галузі дидактики (Є. Голант, В. Гузєєв, Б. Єсіпов, І. Лернер, М. Скаткін, М. Сорокін, Т. Хлебнікова) [4] дало можливість розкрити інтегровані

форми організації навчання як чітку організацію навчальної діяльності учнів із засвоєння інтегрованого змісту освіти. Останній є результатом оптимізації зв'язків і системного поєднання декількох навчальних тем або предметів, що сприяє цілісному сприйняттю й засвоєнню школярами навчальної інформації [5].

Мета статті: визначити основні шляхи реалізації інтегрованого підходу в освітній галузі в навчанні майбутнього вчителя біології.

Виклад основного матеріалу. Як зазначають науковці О.М. Іонова та Н.М. Сінопальнікова [5], підготовку студентів до застосування інтегрованих форм організації навчального процесу в школі розглянуто як процес навчання, що забезпечує готовність майбутніх учителів до діяльності інтегрованого характеру в межах їхньої професійної компетенції. Готовність визначається як інтегрована характеристика результату підготовки майбутніх учителів і передбачає сформованість таких структурних складників, як:

– мотиваційно-ціннісна готовність – відображає ціннісні орієнтації, потреби, інтереси, мотиви, цілі, переконання, що забезпечують усвідомлення й позитивне ставлення майбутнього вчителя до формування в учнів цілісних уявлень про навколишній світ, активність і зацікавленість студента в оволодінні теорією та практикою застосування інтегрованих форм організації навчального процесу в школі [5, с.38],

– науково-теоретична готовність – передбачає опанування студентами системи психолого-педагогічних, предметно-методичних знань та уявлень про сучасні інтеграційні тенденції й процеси в освіті, про загальнонауковий аспект понять «інтеграція», «педагогічна інтеграція», «інтегровані організаційні форми», про алгоритми інтеграції змісту освіти й форми його засвоєння; про базові поняття та надпредметні (ключові), міжпредметні, предметні компетентності, що забезпечує освіта; про види інтегрованих форм організації навчання школярів, способи їх упровадження, функції й результати навчання на інтегрований основі [5, с.38],

– практична готовність – полягає в оволодінні сукупністю вмінь, спрямованих на успішне використання

інтегрованих форм організації навчання, а саме: гностично-діагностичних (уміння аналізувати й добирати навчальний матеріал шкільних предметів для з'ясування узагальнених «наскрізних» понять і компетентностей, що формуються в школі; виявляти й установлювати чітку ієрархію внутрішньопредметних, міжпредметних і поза-предметних зв'язків), змістово-конструювальних (уміння утворювати й удосконалювати погоджену взаємодію між навчальними темами і дисциплінами школи, розробляти навчальні завдання інтегрованого характеру, обирати доцільні інтегровані форми організації навчання, проектувати та реалізовувати алгоритми їх використання), оцінно-прогностичних (уміння правильно оцінювати й передбачати результати застосування інтегрованих форм організації навчання) [5, с.38].

Т.А. Логвіна-Бик та Н.В. Бик досліджують проблеми змісту навчального матеріалу з біології, особливості організації навчально-виховного процесу з біології у сучасній школі, враховуючи компетентнісний підхід та формування компетенцій у школярів у навчально-виховному процесі з біології, а також психологічні особливості школярів [7, с.112-117].

Метою базової загальної середньої освіти є розвиток і соціалізація особистості учнів, формування їх національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечуючих навичок, здатності до саморозвитку і самонавчання в умовах глобальних змін і викликів. У навчанні біології провідну роль відіграє пізнавальна діяльність, спрямована на оволодіння методами наукового пізнання, що реалізується в програмі через лабораторні дослідження, практичні та лабораторні роботи, дослідницький практикум, проекти. Лабораторні дослідження забезпечують процесуальну складову навчання біології, виконуються на уроці різними способами (фронтально під керівництвом вчителя, групою або індивідуально за наданим планом) в процесі вивчення навчального матеріалу з використанням натуральних об'єктів, гербарних зразків, колекцій, моделей, муляжів, зображень, відеоматеріалів. Мета такої діяльності – розвиток в учнів уміння спостерігати, описувати, виділяти суттєві ознаки біологічних об'єктів, виконувати малюнки біологічних об'єктів, робити висновки; формування навичок роботи з мікроскопом, рішення пізнавальних завдань. Прийоми виконання лабораторних досліджень та їх реєстрація визначаються вчителем під час уроку [2]. Поглиблене вивчення біології – одна з форм поглибленої підготовки учнів на завершальному етапі основної школи, яка спрямована на розвиток в учнів біологічних здібностей, формування стійкого інтересу як до предмету зокрема, так і до біології взагалі, створення основи для усвідомленого вибору професії, пов'язаної з використанням біологічних знань [2, с.99].

Метою профільного навчання біології є забезпечення загальноосвітньої профільної підготовки учнів з біології, розвиток навичок самоосвіти, проведення експерименту з біологічними об'єктами і аналіз його результатів, формування умінь застосувати біологічні знання на

практиці, підготовка до подальшої професійної освіти або професійної діяльності. У програмі з біології реалізований інтегрований підхід до формування змісту курсу. Основними ідеями, навколо яких генерується навчальний матеріал курсу, є загальні закономірності організації, функціонування і розвитку живих систем різних рівнів організації живої природи, методи емпіричного і теоретичного рівня пізнання, що відповідає біологічній компоненті державного освітнього стандарту та теоретичним положенням сучасної біологічної науки. Особливістю курсу є посилення міжпредметних зв'язків, що реалізуються при розгляді змісту суміжних понять біології та інших предметів освітньої галузі «Природознавство», важлива роль відводиться експериментальній роботі учнів.

Головне завдання вчителя – навчати й виховувати. Зважаючи на характер та особливості педагогічної діяльності, варто виокремити такі функції вчителя біології: інформаційну, розвивальну, орієнтаційну, мобілізаційну, конструктивну, комунікативну, організаторську й дослідницьку. З метою посилення діяльного та практико – орієнтованого підходів до навчання біології в профільних класах програмою передбачено проведення біологічних досліджень, перелік яких представлено в «Лабораторному практикумі» і «Польовому практикумі». Цільовим призначенням практикумів є повторення, поглиблення, розширення і узагальнення знань, отриманих учнями в процесі вивчення теми або розділу, розвиток і вдосконалення експериментальних умінь і навичок. Тематика досліджень практикумів є орієнтовною, а учитель може на свій розсуд і з урахуванням матеріально-технічного забезпечення і профілю навчання визначати теми занять практикумів та доцільність їх проведення. Для їх проведення можуть бути використані години резервного часу або навчальної практики (в 10 класі). Тематика практикумів може також використовуватися для організації проектної діяльності та індивідуальних досліджень учнів [2].

У програмі з біології до кожної теми визначено тему узагальнюючого заняття, яка може бути замінена або доповнена на розсуд вчителя. Розглянемо особливості організації навчання з біології у новій шкільній програмі з біології:

1) На профільному рівні в порівнянні з академічним рівнем і рівнем стандарту, збільшено обсяг понятійного апарату і глибина засвоєння понять, увага зосереджується на формуванні теоретичних знань, зростає перелік умінь і їх складність, а також здійснюється формування необхідної для майбутнього біолога культури оформлення і проведення біологічних досліджень.

2) Виконання завдань практикумів ґрунтується на здійсненні учнями певних видів практичної та інтелектуальної діяльності (проведення реального і уявного експерименту, порівняння, розпізнавання, визначення належності, моделювання, проведення спостережень, виконання дослідів) і підлягає оцінці.

3) Проведення польових практикумів у часі узгоджене з сезонними змінами в регіонах України, тому цілком можливо проведення передбачених практикумами фенологічних спостережень та екологічних досліджень.

4) Освітні потреби учнів, які обрали біологічний профіль навчання, зумовлюють необхідність забезпечення їх підготовки до наступної професійної освіти або професійної діяльності. Тому перевагу слід віддавати методам і формам навчання, які сприяють активізації самостійної пізнавальної діяльності учнів: проблемні лекції, лабораторно-практичні заняття, семінари-дискусії, аналіз конкретних ситуацій, методи комп'ютерного моделювання, імітаційні ігри [2].

У підвищенні ефективності організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах значну роль відіграє використання інноваційних технологій з використанням сучасних електронних засобів навчального призначення. Основні види оцінювання навчальних досягнень учнів з біології – поточні оцінки, тематичне та семестрове оцінювання, річне оцінювання і державна підсумкова атестація. В умовах реформування вищої освіти в Україні необхідний ретельний перегляд змісту професійної підготовки педагогічних кадрів, адже саме вчитель біології формує особистість майбутніх фахівців, готує їх до дорослого життя. За твердженнями М. Барбера і М. Муршеда, «реформа освіти входить до переліку основних завдань багатьох країн» [1, с.7], а якість шкільної освіти ґрунтується на якості роботи вчителів, які в ній працюють, тобто «якість освіти не може бути вище за якість роботи педагогів» [1, с.17]. Методична підготовка студентів є наскрізною і здійснюється протягом всього періоду навчання у вищих навчальних педагогічних університетах.

Основним завданням сучасної освіти є підготовка студентів, майбутніх вчителів біології до сучасного життя, тобто формування у них необхідних компетентностей, а одним із засобів їх формування є *інтеграція навчальних дисциплін*. Інтеграція може вирішити основні суперечності освіти – протиріччя між безмежністю знань і обмеженими людськими ресурсами. У навчальному процесі ВНЗ необхідно сформувати готовність майбутніх учителів біології до застосування інтегрованих форм організації навчального процесу, що передбачає врахування низькі чинників.

По-перше – це активізація навчальної діяльності школярів, що стимулює інформаційне та емоційне сприймання учнями навчального матеріалу з біології, дає можливим розгляд явищ і понять, та відповідає потребі й здатності школярів певного віку до системного та цілісного пізнання довкілля.

По-друге, використання інтегрованих форм організації навчання дозволяє організувати та планувати освітній процес таким чином, щоб сприяти розвитку логічності й гнучкості мислення особистості, сприяти формуванню її системного світогляду.

Освітній простір ми можемо розглядати як комплексну освітню систему, як організацію простору для вирішення поставлених завдань, як фактор розвитку особистості майбутнього вчителя біології, відповідно до завдань, які вирішуються в цьому просторі, і включають в себе систему координат:

- 1) нормативно-регламентуючу;
- 2) перспективно-орієнтовну;
- 3) діяльнісно – стимулюючу;
- 4) комунікативно-інформаційну;

- 5) конструктивно-проектуючу;
- 6) прогностичну;
- 7) організаційну;
- 8) діагностичну;
- 9) аналітичну;

та інші [6, с.165]. Інтелектуальному розвитку студентів в навчально-виховному процесі сприяє висока мотивація до навчання, усвідомлення ними рівня своєї успішності у вивченні навчальних дисциплін, а також позитивний мікроклімат на заняттях [6].

У процесі формування наукового світогляду в учнів майбутньому вчителю біології необхідно враховувати всі основні етапи розвитку світогляду. Ми знаємо, що теорія методичної підготовки базується на певних вихідних положеннях – принципах, які визначають цілі, зміст, способи організації та управління діяльністю студентів. На зазначених концептуальних засадах спроектована професійно-методична підготовка майбутніх учителів біології у Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького та Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка [8]. Експериментальна двохрічна перевірка засвідчує ефективність розробленої моделі професійно-методичної підготовки майбутніх учителів біології та доцільність її подальшого використання. Головною метою екологічної діяльності вчителя у середній школі є вирішення наступних задач: формування у школярів усвідомленої та активної життєвої позиції, дбайливе ставлення до живої природи; виховання відповідальності за стан навколишнього середовища. Основною формою існування знань є свідомість. Для вирішення завдань необхідним є оволодіння спеціальними інтерактивними та активними методами навчання і виховання, які спрямовані на мотивацію школяра до пошуку нових рішень в отриманні знань; навчання учнів працювати у складі команди, поєднання елементів наукового дослідження і гри. Важливим є навчання школярів оцінювати власні дії і можливості; використовувати різноманітні джерела інформації, а також розвиток творчих можливостей й інтересів учнів.

Автори статті Т.А. Логвіна-Бик, Н.В. Бик та А.В. Степанюк вважають, що інтелектуальному розвитку студентів в навчально-виховному процесі сприяє висока мотивація до навчання, усвідомлення ними рівня своєї успішності у вивченні навчальних дисциплін, а також позитивний мікроклімат на заняттях [8]. У процесі формування наукового світогляду в учнів майбутньому вчителю біології необхідно враховувати всі етапи розвитку світогляду. Як зазначає Н. Грицай, теорія методичної підготовки базується на певних вихідних положеннях – принципах, які визначають цілі, зміст, способи організації та управління діяльністю студентів. Принципами методичної підготовки майбутніх учителів біології в умовах сучасного вищого навчального закладу визначені наступні: принцип науковості, принцип професійної спрямованості, принцип інтегративності, принцип узгодженості, принцип зв'язку теорії і практики, принцип усвідомлення і активності, принцип послідовності і систематичності, принцип посилення творчої спрямованості методичної підготовки,

принцип варіативності, принцип особистісної орієнтації [3, с.250].

Ми розділяємо думку В.Ф. Паламарчук, яка відмічала важливість використання елементів наукового пізнання для розумового розвитку школярів, а саме: спостереження фактів, збір кількісних і якісних даних, визначення постійних і змінних величин, висунення робочої гіпотези, проведення експерименту і пояснення його результатів, підтвердження, спростування або видозміна робочої гіпотези, формалізація знань і його відділення від суб'єкта і процесу пізнання, представлення знань в логічній формі, тобто його маніфестація у вигляді текстів [9].

При вивченні біології формуються особистісні та міжособистісні якості, здібності, навички і знання студентів як майбутніх кваліфікованих фахівців, які виражені в різних формах і різноманітних ситуаціях роботи і соціального життя людини. Зростання професіоналізму майбутніх фахівців в різних областях біології ми бачимо в розробці і застосуванні теоретичних і методологічних можливостей формування ціннісно-сислової і мотиваційно-вольової готовності до професійно-практичної діяльності на основі гуманістичного підходу. Вчитель біології в урочній та позаурочній роботі формує у учнів біологічні здібності, стійкий інтерес як до предмету зокрема, так і до біології взагалі, створює міцний фундамент для усвідомленого вибору учнями майбутньої професії, пов'язаної з використанням біологічних знань у професійній діяльності.

Активізації пізнавальної діяльності майбутніх учителів, формуванню мотивів, що спонукають і регулюють процес підготовки та складають основу засвоєння знань і вмінь застосування інтегрованих форм організації навчання молодших школярів, сприйняттю студентами цінностей і цілей майбутньої професійної діяльності, усвідомленню її інтегрованого характеру сприятиме залучення цікавих фактів з історії та сучасних досліджень педагогічної інтеграції, ознайомлення з найважливішими проблемами оновлення змісту початкової освіти, вивчення професіограми вчителя початкової школи, добір дидактичних завдань з урахуванням інтересів і можливостей студентів, формування сприятливої психоемоційної атмосфери занять (створення ситуації успіху навчання, віра в пізнавальні можливості студентів) [5, с.38].

Ми повністю згодні з науковцями О.М. Іоновою та Н.М. Сінопальніковою в тому, що набуття студентами досвіду застосування інтегрованих форм організації навчання як умови успішності підготовки майбутнього вчителя до діяльності інтегрованого характеру орієнтує навчальний процес не на механістичне запам'ятовування навчальної інформації, а на розвиток здатності студента осмислювати, інтерпретувати, трансформувати свій особистісний досвід [5, с.38]. Це передбачає використання інтерактивних методів (ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних питань, проведення «круглих столів», «мозкових штурмів») підготовки, орієнтації педагогічних практик на врахування особистісного досвіду студента в застосуванні інтегрованих форм організації навчання. Названі шляхи дозволяють наблизити

навчальний процес до конкретного середовища професійної діяльності, відкривають майбутньому вчителю можливість актуалізувати свій досвід і ефективно сприймати досвід інших у проектуванні й здійсненні навчання школярів. Усе це спонукає студента до рефлексії (самопостереження й самовдосконалення), оволодіння різноманітними професійними вміннями і навичками, а отже, сприяє формуванню практичної готовності майбутнього вчителя до застосування інтегрованих форм організації навчання в школі.

Висновки. Метою базової загальної середньої освіти є розвиток і соціалізація особистості учнів, формування їх національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечуючих навичок, здатності до саморозвитку і самонавчання в умовах глобальних змін і викликів. До основних функцій вчителя біології у навчально-виховному процесі відносимо: інформаційну, розвивальну, орієнтаційну, мобілізаційну, конструктивну, комунікативну, організаторську й дослідницьку та інші.

Основними шляхами реалізації інтегрованого підходу в освітній галузі в навчанні майбутнього вчителя біології є створення сприятливих умов для розвитку особистості майбутнього вчителя біології, компетентнісний підхід до процесу навчання та використання розробленої моделі професійно-методичної підготовки майбутніх учителів біології у навчанні студентів в вищому навчальному закладі.

Подальші дослідження ми бачимо в розробці і апробації теоретичної моделі і технологічного алгоритму підготовки висококваліфікованих біологів і фахівців в біологічній галузі на основі інтегрованого навчання та компетентнісного підходу при викладанні біології.

Література

1. Барбер М. Как Как добиться стабильно высокого качества обучения в школах. Уроки анализа лучших систем школьного образования мира (пер. с англ.) / М. Барбер, М. Мурид // Вопросы образования. – 2008. – № 3. – С.7-60.
2. Біологія. 6–11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2017/2018 навчальному році / Укладач С.С. Фіцайло. – Харків: Вид-во «Ранок», 2017. – 144 с.
3. Трицай Н. Концепція методичної підготовки майбутніх учителів біології у вищому навчальному закладі // Н. Трицай // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка, 2014. – №2 (13). – С.248-254.
4. Тузеев В.В. Теория и практика интегральной образовательной технологии / В.В. Тузеев. – М.: Народное образование, 2001. – 224 с.
5. Іонова О.М., Сінопальнікова Н.М. Теоретичні питання підготовки майбутніх учителів до застосування інтегрованих форм організації навчального процесу початкової школи / О.М. Іонова, Н.М. Сінопальнікова / Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки, 2013. – № 2 (6). – С. 35-39.
6. Логвина – Бык П.А., Бык Н.В. Методическая подготовка будущих учителей биологии в педагогических университетах / П.А. Логвина-Бык, Н.В. Бык / Биологические и экологические образование в школе и вузе: теория, методика, практика. Сборник статей Международной научно-практической

конференції (21–24 листопада 2016 р.) – Випуск 15, Санкт-Петербург / под ред. проф. Н.Д. Андреевой. – СПб.: «Свое издательство», 2016. – С.164-167.

7. Логвіна-Бык Т.А., Бык Н.В. Проблемы содержания и организации образовательного процесса по биологии в современной школе / Т.А. Логвина-Бык, Н.В. Бык / Биологическое и экологическое образование в школе и вузе: теория, методика, практика // Сборник статей международной научно-практической конференции (14-17 ноября 2017г.) – Випуск 15 (2). – Санкт-Петербург / под ред. проф. Н.Д. Андреевой. – СПб.: «Свое издательство», 2017. – С.112-117.

8. Логвіна-Бык Т.А., Бык Н.В., Степанюк А.В. Професійно-методична підготовка студентів-біологів у педагогічному закладі вищої освіти / Т.А. Логвіна-Бык, Н.В. Бык, А.В. Степанюк / Шернопільські біологічні читання – Тернопіль Bioscience – 2017. – Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої 20-річчю заснування наукового фахового видання України «Наукові записки Шернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Біологія». Ред. кол.: М. М. Барна (відп. ред.) та ін. – Шернопіль: ШОБ «Шерно-граф», 2017. – С.381-384.

9. Паламарчук В.Ф. Школа учит мыслить / В.Ф. Паламарчук. – М.: Просвещение, 1987. – 208 с.

References

1. Barber M. Как Как добит'ся стабил'но высокогo качества обучениа в шкoлакѣ. Urokѣ analiza luchshikh sistem shkol'nogo obrazovaniа mira (per. s angl.) / M. Barber, M. Murshed // Voprosy obrazovaniа. – 2008. – № 3. – С.7-60.

2. Biolohiya. 6–11 klasy: navchal'ni prohramy, metodychni rekomendatsiyi shchodo orhanizatsiyi navchal'no-vykhovnoho protsesu v 2017/2018 navchal'nomu rotsi / Ukladach S.S. Fitsaylo. – Khar'kiv: Vyd-vo «Ranoк», 2017. – 144 s.

3. Hrytsay N. Kontseptsiya metodychnoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv biolohiyi u vysichomu navchal'nomu zakladi / N.Hrytsay // Naukovyy visnyk Melitopol's'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohika, 2014. – №2 (13). – С.248-254.

4. Huzeev V.V. Teoriya y praktyka yntehral'noy obrazovatel'noy tekhnolohiyi / V.V. Huzeev. – М.: Narodnoe obrazovanye, 2001. – 224 s.

5. Ionova O.M., Sinopal'nikova N.M. Teoretichni pytannya pidhotovky maybutnikh uchyteliv do zastosuvannya intehrovanykh form orhanizatsiyi navchal'noho protsesu pochatkovoyi shkoly / O.M. Ionova, N.M. Sinopal'nikova / Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu imeni Alfreda Nobelya. Seriya «Pedahohika i psykholohiya». Pedahohichni nauky., 2013. – № 2 (6). – С.35–39.

6. Logvina-Byk T.A., Byk N.V. Metodicheskaya podgotovka budushchikh uchiteley biologii v pedagogicheskikh universitetakh / T.A. Logvina – Byk, N.V. Byk / Biologicheskoye i ekologicheskoye obrazovaniye v shkole i vuze: teoriya, metodika, praktika. Sbornik statey Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii (21–24 noyabrya 2016 g.). – Vypusk 15, Sankt-Peterburg / pod red. prof. N.D. Andreyevoy. – SPb.: «Svoye izdatel'stvo», 2016. – С.164–167.

7. Logvina-Byk T.A., Byk N.V. Problemy sodержaniya i organizatsii obrazovatel'nogo protsesa po biologii v sovremennoy shkole / T.A. Logvina-Byk, N.V. Byk / Biologicheskoye i ekologicheskoye obrazovaniye v shkole i vuze: teoriya, metodika, praktika // Sbornik statey mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii (14–17 noyabrya 2017g.). – Vypusk 15 (2). – Sankt-Peterburg / pod red. prof. N.D. Andreyevoy. – SPb.: «Svoye izdatel'stvo», 2017. – С.112-117.

8. Logvina-Byk T.A., Byk N.V., Stepanyuk A.V. Profesiynno-metodychna pidhotovka studentiv-bioloziv u pedahohichnomu zakladi vysichoyi osvity / T.A. Logvina-Byk, N.V. Byk, A.V. Stepanyuk / Ternopil's'ki biolozhichni chytannya – Ternopil Bioscience – 2017. – Materialy Vseukrayins'koyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi z mizhnarodnoyu uchastyu, prysvyachenoyi 20-richchyu zasnuvannya naukovoho fakhtovoho vydannya Ukrayiny «Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya Biolohiya». Red. kol.: M. M. Barna (vidp. red.) ta in. – Ternopil: TOV «Terno-hraf», 2017. – С.381–384.

9. Palamarchuk V.F. Shkola uchit myslit' / V.F. Palamarchuk. – М.: Prosveshcheniye, 1987. – 208 s.

Logvina-Byk T.A.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Botany and Landscape Management, Melitopol State Pedagogical University the name of Bogdan Khmelnytsky, tatanlog1@gmail.com

Byk N.V.,

3rd year student, specialty "Practical Psychology", National-Scientific Institute of Social-Pedagogical and Artistic Education (NNISMPO) of the Melitopol State Pedagogical University the name of Bogdan Khmelnytsky, natalybyk.mdpu@gmail.com

Ukraine, Melitopol

IMPLEMENTATION OF THE INTEGRATED APPROACH IN THE EDUCATIONAL FIELD IN EDUCATION OF THE FUTURE TEACHER OF BIOLOGY

The article deals with the main tasks of the modern school of Ukraine, the directions of the integration of educational material, the basis for the training of future biology teachers, the educational space as a complex educational system in which the personal qualities of future biology teachers develop.

Key words. integrated approach, learning process, educational space, competency approach, integration of educational disciplines.

УДК 372.881.1

Лукацька Я.С.,

викладач кафедри філології Дніпровського державного аграрно-економічного університету,
ianalukatskaya@gmail.com

Україна, м. Дніпро

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті проаналізовано особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у вищій школі при вивченні іноземних мов, а зокрема про формуванні мовленнєвої компетенції студентів негуманітарних спеціальностей. Розглянуто переваги використання усіх можливостей, які надає комп'ютер з виходом в мережу Інтернет на заняттях з іноземної мови, як саме за його допомогою розвивається комунікативна компетенція студентів. Визначено, що використання ІКТ значно підвищує не тільки мотивацію студентів до вивчення іноземних мов, полегшує та урізноманітнює процес навчання, але і допомагає оволодівати мовленнєвою компетенцією, що є важливою частиною загальної професійної компетентності.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, професійна компетентність, мовленнєва компетенція.

Постановка проблеми. Вищі навчальні заклади в умовах сучасної України мають на меті формування висококваліфікованих спеціалістів, які б були конкурентоспроможні не тільки на українському, але і на міжнародному ринку праці. Це передбачає не тільки засвоєння фахових знань, умінь і навичок, але є неможливим без здобуття фахової професійної мовленнєвої культури. Складовою частиною загальної професійної компетентності є мовленнєва компетенція, і успішне оволодіння нею дає можливість вповні сформувати компетентність спеціаліста. Сучасні педагоги використовують безліч методик для навчання мовленню, значне місце серед них посідає використання інформаційно-комунікаційних технологій. Новітні технології відкривають перед педагогами велику кількість можливостей. Вони дають змогу урізноманітнити і оптимізувати навчальний процес, роблять його інтерактивним, також це можливість зацікавити, мотивувати студентів, поліпшити якість проведення занять, що в свою чергу поліпшує якість отриманих знань. Використання інформаційно-комунікаційних технологій під час навчання готує майбутніх фахівців до життя в сучасному суспільстві, адже його інформатизація на сьогодні – досить інтенсивний процес в усіх сферах. Сучасна молодь живе в технологічному середовищі і повинна вміти функціонувати в ньому. Ю.М. Буровицька зазначала: «У нашому суспільстві владу мали і завжди матимуть ті люди, які розвинули в собі такий важливий навик як отримання, оцінювання та генерування інформації. Батьки і суспільство очікують, що навчальні заклади підготують студентів до того світу, у якому вони будуть жити» [1, с.23]. Традиційні методи навчання, зокрема мовленнєвим навичкам, вже не дають необхідних результатів через психологічні особливості сучасної молоді, через суттєві зміни в суспільстві та у світі загалом. Використанню інформаційно-комунікаційних технологій у освіті присвячено велику кількість наукових праць.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій на різних рівнях у навчальному процесі розглядали науковці як українські, так і іноземні: В.Ю. Биков, О.М. Бондаренко, Я.В. Булахова, В.Ф. Заболотний,

А.В. Зубов, О.А. Міщенко, О.П. Пінчук, Е. Венгер, К. Свон, В. Тінію, О. Рон, М.В. Моїсєєва, Є.Д. Патаракін, А.В. Хуторський та інші. Зокрема, про сутність і зміст використання ІКТ писали М.Ю. Кадемія, І.Ю. Шахіна, Р.С. Гуревич, В. Морозов. Переваги використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання мові висвітлювала Ю.М. Буровицька. Перспективи впровадження цих технологій описували Г.О. Козлакова, Т.В. Ковалюк, С.І. Семенчук. Особливостям використання ІКТ у навчальному процесі присвячені роботи Б. Гершунського, К. Доулінг, М. Жалдака, Г.Кедровича, Н. Роберта, О. Співаковського, Н.Тализіної.

У дослідженнях Ш. Амонашвілі, Н. Бабиш, О. Горської, Л. Зінченко, О. Іванової та інших висвітлюється необхідність здобуття мовленнєвої компетенції як ознаки професіоналізму, пропонуються методики формування мовленнєвих умінь і навичок у процесі навчання студентів негуманітарних спеціальностей. Про шляхи формування мовленнєвої компетенції також писали О. Лубянова, А.В. Кордонська, І.В. Ланова, Т.О. Бутенко, В.В. Борисенко.

Хоча досвідчені вчені вже неодноразово приділяли увагу питанню використання ІКТ в різних аспектах освіти, проблема наразі залишається актуальною.

Мета статті. Мета даної роботи полягає у дослідженні використання інформаційно-комунікаційних технологій при формуванні мовленнєвих навичок та мовленнєвої компетенції студентів вищих навчальних закладів, у визначенні видів ІКТ, що використовуються у навчальному процесі у вишах на заняттях з іноземної мови, у вивченні їх ролі для створення мотивації до навчання, в поліпшенні якості навчального процесу та рівня отриманих знань, розвитку комунікаційних навичок та здобуття мовної та мовленнєвої компетенції як частини загальної професійної компетенції майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу. Мовленнєва компетенція – це система умінь і навичок використання знань мови під час спілкування. Вона ґрунтується на мовній компетенції і виявляється в сформованості умінь користування усною і писемною літературною мовою, багатством її виражальних засобів, дотриманням

літературних норм. Високий рівень мовленнєвої компетенції сприяє ефективності навчання, поліпшує засвоєння матеріалу не тільки мовного, а і фахового, розвиває здібності мислення, бо усі мисленнєві процеси базуються на мові. Студенти негуманітарних спеціальностей формують навички мовленнєвої компетенції на заняттях з рідної мови та при вивченні іноземних мов. І якщо процес вдосконалення навичок володіння українською мовою є простішим, більш зрозумілим для студентів через значний словниковий запас рідної мови, вміння оперувати граматичними конструкціями на належному рівні (навички чого формуються ще в дитинстві), розуміння стилістичної диференціації мови, практичних знань орфоєпії, наголошення, то при вивченні іноземних мов викладачі зустрічаються зі значною кількістю проблем, таких як відсутність мотивації, нерозуміння потреби вивчення іноземної мови, неналежний рівень попередніх знань, умінь і навичок володіння іноземною мовою, бідний словниковий запас, незнання граматичної структури мови, адже брак мовних знань створює значні проблеми при оволодінні мовленням.

Педагогі на сучасному етапі вивчають проблеми, з якими мають справу викладачі іноземних мов у вищих різних напрямків, та шляхи їх вирішення. Використання ІКТ є не останнім чинником у вирішенні цих проблем. Зацікавленість молоді в сучасних технологіях допомагає вирішити проблеми мотивації, захоплення предметом; широкі можливості, які надають педагогу ІКТ, допомагають оптимізувати навчальний процес, урізноманітнити виконання тренувальних вправ, проявляти креативність у процесі навчання, занурити студентів у мовне середовище, залишаючись в аудиторії, почути автентичне мовлення, брак якого гальмує розвиток мовленнєвих навичок. Р.С. Гуревич, М.Ю. Кадемія, М.М. Козяр зазначали «за допомогою ІТ значно покращується управління навчальним процесом, підвищується його педагогічна ефективність. Використання комп'ютерних ІТ забезпечує інтерактивність навчання, яке здійснюється за рахунок прямого та зворотного зв'язку з тими, хто навчається, під час виконання вправ, лабораторних і практичних робіт» [2, с.54-55].

Інформаційно-комунікаційні технології – це сукупність засобів (комп'ютерів, програмного забезпечення, накопичувальних та аудіовізуальних систем), які дають змогу створювати, зберігати та відтворювати інформацію. В.Ю. Биков визначає ІКТ як «комп'ютерно орієнтовану складову педагогічної технології, яка відображає деяку формалізовану модель певного компоненту змісту навчання і методики його подання у навчальному процесі, що представлена у цьому процесі педагогічними програмними засобами і передбачає використання комп'ютера, комп'ютерно орієнтованих засобів навчання і комп'ютерних комунікаційних мереж для розв'язування дидактичних завдань або їх фрагментів» [3, с.141].

На думку М.Ю. Кадемія «особливе місце серед інноваційних технологій навчання займають ті педагогічні технології, що інтегровані з інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ) і використовують можливості сервісів глобальної мережі Інтернет, що

сприятиме підвищенню якості підготовки фахівців, володіння ними сучасними ІКТ, здібностями до саморозвитку, мобільності, конкурентоспроможності на ринку праці» [4, с.274].

Р.С. Гуревич, М.Ю. Кадемія, М.М. Козяр вважають, що «в основі засобів інформаційних технологій, які використовуються в сфері освіти, знаходиться персональний комп'ютер, оснащений набором периферійних пристроїв» [2, с.43].

В навчальному процесі використання ІКТ перш за все втілюється у використанні комп'ютера на заняттях, що дає значні можливості для викладача іноземної мови. Комп'ютер з'єднаний з мережею Інтернет дозволяє використовувати електронні словники, як вбудовані в програмне забезпечення, так і онлайн, електронні підручники, навчальні онлайн програми для вивчення мови, аудіо портали, відео сайти з фільмами іноземною мовою з субтитрами, перекладом та коментарями, програми записування та прослуховування голосу, онлайн вправи для тренування та тести для визначення рівня володіння мовою, електронні мовні середовища, соціально-комунікативні мережі, програми-комунікатори. А поєднання комп'ютера з інтерактивною дошкою у навчальній аудиторії робить викладання іноземної мови ще продуктивнішим.

Використання електронних словників значною мірою полегшує роботу з іншомовним матеріалом. Вбудовані в програмне забезпечення словники зручні через те, що використання з'єднання з мережею Інтернет не обов'язкове. Але переваги онлайн словників в тому, що вони постійно збагачуються новими словами, дають змогу перекладати не тільки слова, але і словосполучення, фрази, тексти, прослуховувати перекладений матеріал, підбирати приклади вживання слів, вони містять ілюстрації, поєднують в собі велику кількість мов, тематичні словники, словники різного напрямку (тлумачні, перекладні, фразеологічні, етимологічні, термінологічні та ін.). Використання онлайн словників оптимізує роботу студентів на занятті, економить час на переклад. Аудіо-візуальне сприйняття слова полегшує його запам'ятовування, що суттєво збагачує словниковий запас студентів, а саме словниковий запас є базисом для розвитку мовленнєвих навичок.

Онлайн програми для вивчення мови – це програми, які містяться у вільному доступі в мережі Інтернет і являють собою логічно побудовані комплекси, що містять уроки з вивчення лексики, граматики, розвитку навичок читання, аудіювання. Вони розраховані на учнів різних рівнів, мають розподіл навчального матеріалу за віковими категоріями. Такі програми дають змогу не тільки на належному рівні оволодіти мовними навичками, але є базою для підготовки студентів до складання екзаменів та тестів міжнародного рівня для отримання сертифікатів, що є необхідними для роботи чи продовження навчання за кордоном. Одна із переваг використання подібних програм, які створюються на базі провідних європейських вишів, – це можливість роботи з автентичним матеріалом. Прослуховування аудіо записів, озвучених носіями мови, допомагає вчитися сприймати реальне мовлення, навчатися правильній вимові; робота з граматичним матеріалом

зміцнює знання мови, що полегшує подальше засвоєння навчального матеріалу; робота за текстами та словником розширює словниковий запас студентів. Такі програми дають змогу викладачеві будувати заняття з урахуванням рівня студентів, приділяти увагу різному виду діяльності на різних етапах роботи.

Використання електронних підручників на відміну від онлайн програм не залежить від з'єднання з мережею Інтернет і теж має ряд переваг. Використання електронних підручників урізноманітнює подачу матеріалу, аудіо-візуальне підкріплення матеріалів підручника розвиває усі види пам'яті, що поліпшує засвоєння матеріалу.

Перегляд фільмів іноземною мовою, як з субтитрами так і без, може бути використаний викладачами, що переслідують мету розвитку комунікативних навичок студентів. Такого роду діяльність значно підвищує мотивацію студентів, зацікавленість предметом. Під час перегляду працює зорова та слухова пам'ять, текст підкріплений візуально розвиває мовну здогадку, сюжетність полегшує сприйняття контексту. Перегляд фільмів мовою-оригіналом допомагає зануритись в мовне середовище, сприйняти культурні особливості нації, мова якої вивчається, що іноді втрачається після перекладу. Перегляд фільмів із субтитрами іноземною мовою полегшує розуміння матеріалу, особливо якщо рівень володіння мовою студентів є невисоким. Це може відволікати в процесі перегляду, але разом з тим розвиває навички читання. Такого роду діяльність є основою для подальшої роботи з отриманим матеріалом, коли студенти отримують завдання за переглянутим: обговорення змісту, подій, героїв фільму, що позитивно впливає на розвиток мовленнєвої компетенції.

Використання інтерактивної дошки у поєднанні з комп'ютером на заняттях з іноземної мови робить процес навчання більш наочним, що позитивно впливає на сприйняття інформації. Використовуючи майже необмежені можливості цієї дошки можна створювати власні програми, вносити зміни в хід проведення заняття. Студенти стають більш активними на заняттях, що сприяє збільшенню комунікації на заняттях, темп викладання можна збільшити за рахунок зручності управління, що є необхідним у разі опрацювання матеріалу у групах з різним рівнем підготовки, використання вже готових матеріалів, що економить час викладача.

Також варто зазначити суттєву роль соціально-комунікативних мереж та програм-комунікаторів для оволодіння навичками спілкування іноземною мовою. Такого роду програми є популярними серед студентської молоді для повсякденного спілкування, але вони можуть бути успішно використані для розвитку мовленнєвих та комунікативних навичок саме на заняттях з мов. Використання таких програм дає змогу студентам, не виходячи з аудиторії, спілкуватися з носіями мови в чатах, прослуховувати вебінари, влаштовувати онлайн-конференції зі студентами вишів подібного напрямку у будь-яких країнах світу, бо прослуховування автентичного іноземного мовлення та змога говорити іноземною мовою без опори на рідну мову мають значною мірою покращити результативність навчання. Такого роду завдання позитивно впливають не тільки на рівень оволодіння іноземною мовою, але і розвивають мовленнєву

компетенцію студентів, що надалі формує загальну професійну компетентність.

Висновки. Отже, формування висококваліфікованого спеціаліста будь-якої галузі неможливе без формування у нього мовленнєвої компетенції, що потім становить частину загальної професійної компетентності фахівця. Мовленнєва компетенція студентів негуманітарних спеціальностей здобувається на заняттях з іноземної мови; значно цьому сприяє використання викладачем інформаційно-комунікаційних технологій. ІКТ, що використовуються на заняттях, – це використання комп'ютера, з'єданого з мережею Інтернет, що в свою чергу дає змогу залучати в навчальний процес електронні словники, електронні підручники, онлайн-програми для вивчення мови, онлайн тестування, переглядати фільми іноземною мовою, спілкуватися з носіями мови, перебуваючи на занятті. Використання ІКТ позитивно впливає на процес засвоєння іноземної мови, урізноманітнює подачу матеріалу, зацікавляє студентів, підвищує мотивацію для навчання, що поліпшує сприйняття матеріалу, бо саме зацікавленість у предметі сприяє загальному прогресу у його опануванні. Можливість використання аудіо-візуальної опори підключає усі види мисленнєвих процесів студентів. Використання ІКТ дає можливість працювати з автентичним матеріалом, що є вкрай необхідним для опанування мови, коли формується вимова. ІКТ на заняттях дають змогу вдало поєднати теорію і практику, створюють умови для комплексного засвоєння матеріалу, залучають студентів до співпраці з викладачем та один з одним, що є значно продуктивним для розвитку мовленнєвої та комунікативної компетенції.

Література

1. Буровицька Ю.М. Інформаційно-комунікаційні технології у вищих навчальних закладах: алгоритм впровадження / Ю.М. Буровицька // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 133. – С.23-26.
2. Туревич Р.С. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців / Р.С. Туревич, М.Ю. Кадемія, М.М. Козяр; за ред. член-кор. НААН України Туревича Р.С. – Львів: Вид-во «СПОЛОМ», – 2012. – 502 с.
3. Бижов В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: [монографія] / В.Ю. Бижов. – К.: Атіка, 2008. – 684 с.
4. Кадемія М.Ю. Інноваційні технології навчання у підготовці майбутніх учителів / М.Ю. Кадемія // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. – 2014. – Вип. 1. – С.274-279.

References

1. Burovytska Yu.M. Informatsiino-komunikatsiini tekhnologii u vyshchikh navchalnykh zakladaх: algorytm vprovadzhennya / Yu.M. Burovytska // Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohichni nauky. – 2016. – Vyp. 133. – S.23-26.
2. Hurevych R.S. Informatsiino-komunikatsiini tekhnologii v profesiinii osviti maibutnykh fakhivtsiv / R.S. Hurevych, M.Yu. Kademiya, M.M. Kozyar; za red. Chlen-kor. NAAH Ukrainy Hurevycha R.S. – Lviv: Vid-vo «SPOLOM», – 2012. – 502 s.
3. Bykov V.Yu. Modeli orhanizatsiynykh system vidkrytoi osvity: [monografiya] / V.Yu. Bykov. – K.: Atika, 2008. – 684 s.
4. Kademiya M.Yu. Innovatsiini tekhnologii navchannya u pidhotovtsi maibutnykh uchyteliv / M. Yu. Kademiya // Osvita doroslykh: teoriya, dosvid, perspektivy. – 2014. – Vyp. 1. – S.274-279.

Lukatska Ya.S.,

teacher of Philology Department of Dnipro State University of Agriculture and Economics,
ianalukatskaya@gmail.com

Ukraine, Dnipro

**THE USING OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES FOR THE
DEVELOPMENT OF SPEECH COMPETENCY OF STUDENTS AT FOREIGN LANGUAGE LESSONS**

In this article the peculiarities of the information and communication technologies using in higher education during studying foreign languages are analyzed, particularly when forming speech competency of non-philology students. The advantages of using all the possibilities provided by a computer with access to the Internet in foreign language classes are considered, also how with its help communicative competency of students is developed. It has been determined that the using of ICT improves significantly not only the motivation of students to learn foreign languages, but also helps to master the language competency, which is an important part of overall professional competence.

Key words: *information and communication technologies, professional competence, speech competency.*

УДК 37.011(73)

Мигалина З.І.,

викладач кафедри іноземних мов, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
zoryana.myhalyna@uzhnu.edu.ua

Україна, м.Ужгород

ПОЛІКУЛЬТУРНА ОСВІТА ВЧИТЕЛЯ В США

У статті розглядаються питання полікультурної освіти вчителів у США. Підкреслюється, що політика полікультурності почала активно формуватися в США в кінці ХХ століття як відповідь на культурну різноманітність суспільства. Полікультурність є демократичною політикою вирішення багатьох етнічних проблем в багатокультурному суспільстві і включає освітній, мовний, економічний, соціальний компоненти, які мають різні механізми впровадження. Освітній компонент представлений полікультурною освітою, яка здійснюється на державному рівні і законодавчо забезпечена.

Ключові слова: культурна різноманітність, мігранти, полікультурна освіта, вчитель, США.

Постановка проблеми. Проблема мігрантів упродовж останніх десятиліть стає актуальною у всьому світі, в тому числі й Україні і зумовлює пошук ефективних шляхів її вирішення. В цьому плані доцільним є вивчення досвіду США. Для всієї історії розвитку США характерний постійний, невпинний потік іммігрантів. Міграційні процеси стали одним з найбільш значущих факторів формування американської державності на ранніх етапах її становлення. У цей процес були залучені народи з різних країн і регіонів. Слід підкреслити, що до кінця ХІХ століття іммігранти прибували в США переважно з країн Західної та Північної Європи: Англії, Німеччини, Шотландії, Франції, скандинавських країн («стара імміграція»). До початку ХХ століття імміграція з Європи майже не піддавалася регулюванню з боку держави. Вона не тільки не обмежувалася, але й всебічно заохочувалася. Етнічний склад американської імміграції різко змінився в першій половині ХХ століття. На зміну старій імміграції прийшла «нова» – з південних та східноєвропейських країн. Характерною особливістю імміграції у другій половині ХХ століття стала ще більш значна зміна її етнічного складу за рахунок країн, що розвиваються. У деяких штатах чисельність «небілого» населення почала перевищувати чисельність білого. Особливо швидкими темпами почала розростатися іспаномовна спільнота, яка поступово перетворюється в найбільшу за чисельністю. Передбачається, що до 2050 р. найбільшою національною групою будуть іспаномовні американці (мексиканці, кубинці, пуерторіканці та ін.), які будуть складати 21% від загального населення, слідом за ними йдуть афроамериканці (16%) [1].

Існування значної кількості національно-етнічних груп в породжує певні проблеми в соціально-політичному і духовному житті країни. Проявляються ці проблеми і в сфері освіти у вигляді расово-етнічної дискримінації. Все це зумовлює пошук шляхів їх вирішення, одним з яких стає державна політика полікультурності.

Дослідження полікультурності, зокрема полікультурної освіти, дуже поширені в США (М. Асанте, Дж. Бенкс, П. Ларк, В. Паркер, М. Сейрап та ін.). Серед вітчизняних дослідників варто назвати Л. Воротняк, О. Гриву, О. Гуренко, М. Євтуха, М. Красовицького та ін.

Мета роботи – обґрунтувати сутність полікультурної освіти вчителя в США.

Виклад основного матеріалу. Упродовж багатьох десятиріч однією з найбільш складних і визначальних проблем американського суспільства в цілому є проблема забезпечення загальнонаціональної єдності в умовах все більшої етнічної і расової різноманітності. Ця проблема стосується безпосередньо середньої і вищої освіти як з позиції забезпечення її доступності для представників всіх етнічних і расових груп, так і з точки зору структури вищої школи США і змісту вищої освіти, який має відповідати такому етнічному різноманіттю. Це призвело до розвитку окремих напрямків теоретичної думки, які отримали загальну концептуальну назву «полікультурність» [2;3].

Полікультурна модель відкидає ідею уніфікації етнокультури через освіту. Акцент робиться не на культурному різноманітті, а на уподібненні. Ідея культурного плюралізму входить в систему ідеалів американської демократії в полікультурних умовах.

Поняття «полікультурність» (багатокультурність) розглядається з різних точок зору. Виділяють чотири основних аспекти полікультуралізму: демографічний, перспективний, холистичний і політичний. Демографічний чи описовий полікультуралізм визнає неминучість існування й розвитку у суспільстві різних етнічних груп. Перспективний полікультуралізм проектує майбутній розвиток полікультурного суспільства і являє собою ідеї про ідеальний тип суспільства, до якого держава прагне в майбутньому. Холистичний полікультуралізм виокремлює ідею про цінності розвитку всіх культур і етносів в рамках єдиного суспільства. Холистичний полікультуралізм підтверджує ідею культурного плюралізму: розвиток багатьох культур є цінним як для окремих народів, так і для домінуючої нації; держава повинна цінувати культурне різноманіття; всі народи повинні співіснувати в рамках єдиного суспільства. Політичний полікультуралізм також виходить з ідеї культурного плюралізму, тобто необхідності допомогти іммігрантам та їх нащадкам адаптуватися до загальнонародної культури і при цьому стати повноправними учасниками життя держави.

У теорії культурного плюралізму (М. Асанте, М. Гордон, М. Сейрап) підкреслюється плюралістична природа демократичних суспільств, які базуються на свободі різноманіття і толерантності. Велику роль у соціалізації особистості відіграє етнічна група, оскільки

будь-яке складне суспільство має чітку етнічну структуру, а культурна етнічна самоідентифікація особистості визначає і її внутрішні структури, і її стійкість, і позитивність у зовнішньому соціальному світі. Теорія культурного плюралізму заперечує положення про вищі і нижчі культури, підкреслюючи необхідність включення в освіту культурно-значимих, етнічних елементів [4]. Концепція полікультуралізму у практиці вищої освіти США виражається у все більшому розповсюдженні «етнічних» коледжів і університетів з переважно традиційним навчанням представників певних етнічних меншин. До них належать 105 так званих «історично чорних» університетів, які були створені після відміни рабства і сегрегації для етнічного населення, «племенні» коледжі (близько 50), які орієнтовані на надання освіти корінним жителям Америки. Крім того, простежується тенденція до заохочення розвитку іспаномовної освіти у деяких південних штатах (Каліфорнія, Флорида, Техас).

Мета полікультурності – створення відкритого суспільства, в якому представники всіх груп (соціальних, культурних, етнічних) мають можливості для саморозвитку, самоактуалізації зі збереженням унікального культурного походження. Основними характеристиками плюралістичного суспільства, за теорією полікультурності, є взаємозалежність, розвиток і співпраця [5]. Формування наукової теорії полікультурності розпочалося у 1980-і рр., а її засновником вважається Дж. Бенкс, який першим досліджував освітні заклади як соціальні системи у багатокультурному контексті. Концептуальною ідеєю багатокультурної освіти, на думку Дж. Бенкса, стала «освітня рівність», тобто рівність в отриманні достойної освіти для всіх членів американського суспільства, незалежно від кольору шкіри, релігії, мови [6]. Досягнення даної мети виявилось неможливе без повної реорганізації системи освіти США, основними об'єктами якої стали: освітня політика, зміст освіти, методи оцінювання і контролю, методика і технологія навчання, підготовка педагогічних кадрів. Ця концепція на сьогодні визнана найбільш сучасною і актуальною.

Полікультурність розглядається як демократична політика вирішення проблем культурного і соціального різноманіття в суспільстві, яка включає освітній, лінгвістичний, економічний і соціальний компоненти і має специфічні механізми втілення.

Освітній компонент полікультурності реалізується в полікультурній освіті. Полікультурне навчання і виховання в США передбачено стандартами спеціальної педагогічної підготовки – Національної ради з акредитації вчительської освіти (NCATE). Національна рада наполягає на диференційованому підході при навчанні представників різних національностей, етнічних груп і необхідності різних програм навчання. В стандартах (NCATE) є розділ «Різноманіття», в якому сформульовано вимоги до професійного навчання: наявність у студентському колективі і викладацькому складі різних етнічних, мовних та культурних груп; відображення культурного різноманіття в навчальних планах, в діях професорсько-викладацького складу, у процедурах оцінки знань; створення в навчальних

зкладах клімату взаєморозуміння, підтримки всіх етнічних груп, представлених у студентському та професорсько-викладацькому колективах.

У державних стандартах підготовки вчителів, розроблених Національною радою з акредитації вчителів, однією з цілей педагогічної освіти названа підготовка полікультурного вчителя, здатного ефективно працювати в умовах, що характеризуються культурним, етнічним різноманіттям. Полікультурна підготовка вчителя включає вивчення природи етнічних стереотипів, їх ролі у формуванні упереджень, расизму, дискримінації, конфліктів, вміння зрозуміти причини їх виникнення, протистояти їм. Це пов'язано з необхідністю розвитку толерантності, усвідомлення існування відмінностей між людьми.

Одним з головних завдань полікультурної освіти, на думку вчених, є формування у студентів нового типу мислення – іншого шляху сприйняття реальності, полікультурного бачення, без чого неможливо розуміти альтернативні погляди та точки зору. Це необхідно для тих, хто хоче приймати активну участь у соціальному, економічному, політичному та культурному житті. Подібні якості є неocenним джерелом конструктивних рішень у конфліктних ситуаціях, які цілком природно виникають у різноманітному навчальному середовищі. Полікультурне мислення дозволяє піддавати сумніву ідеологічний апарат монокультурного суспільства і руйнує міф про універсальність світу.

Зазначені аспекти міжкультурної підготовки передбачають зміни змісту навчальних програм із включенням розділів з етнолінгвістики, етнопсихології, що розширює і поглиблює знання майбутнього вчителя про представників різних культур, сприяє формуванню етнокультурної толерантності і готовності до продуктивного міжнаціонального і міжкультурного співробітництва.

П. Ларк обгрунтувала найбільш важливі, на її думку, професійні властивості полікультурного вчителя: академічні культурні знання, навички міжособистісного спілкування, неупереджене ставлення до всіх учнів, незалежно від культурної приналежності і соціально-економічного стану вчителя та учня [7, с.135].

Полікультурний вчитель: усвідомлює свою етнічну приналежність, соціоекономічний статус та інші культурні аспекти свого життя та життя учнів; приймає, поважає та цінує культурне різноманіття та інтегрує його в навчальний процес, розцінює культурне різноманіття не як перешкоду, а як позитивний момент, здатний інтелектуально та емоційно збагатити учнів, розширити їх світогляд, допомогти набутти новий життєвий досвід; чуйний до потреб студентів і розуміє, що культурна відповідність між вчителем та учнем необхідна для успіху останнього; розглядає розбіжності між учнями з точки зору рівності, а не зверхності одних над іншими; зацікавлений в історичному і культурному походженні учнів, ретельно вивчає культурне середовище, в якому живуть учні; володіє різноманітними стилями роботи і методиками, пристосовує стратегію навчального процесу до індивідуальних навчальних стилів учнів; ставиться до всіх учнів з оптимізмом; усвідомлює необхідність налагодження зв'язків з батьками учнів; володіє кількома

іноземними мовами; ознайомлений з природою стереотипів, їх роллю у формуванні упереджень, расизму, дискримінації, конфліктів, вмiє протистояти їм і не дати розвинутися в упередження; володіє навичками міжособистісного спілкування, що включають в себе знання особливостей вербальної та невербальної поведінки, вмiння обирати ситуативно-обумовлену модель поведінки, вмiння керувати процесом комунікації, здатність демонструвати позитивний настрій.

Американські вчені пропонують різноманітні моделі полікультурної підготовки вчителів. Сьогодні до основних типів програм професійної підготовки вчителів відносять: загальноосвітні програми з полікультурним нахилом; програми спеціальної підготовки для роботи у полікультурному класі; лінгвістичні програми, білінгвальні (бікультурні) програми; полікультурні (полілінгвальні) програми.

Забезпечення полікультурної освіти майбутніх учителів вимагає створення відповідного культурно-освітнього простору вищого навчального закладу, який зазвичай передбачає наявність трьох компонентів: просторово-семантичний (архітектура навчального закладу, дизайн інтер'єру, символи та інша інформація); змістово-методичний (концепція навчання і виховання студентів, навчальні програми і плани; методи і форми організації освіти; органи студентського самоуправління; науково-дослідницька робота студентів); комунікативно-організаційний (національні особливості студентів і викладачів, їх цінності, установки, стиль спілкування тощо).

Полікультурне освітнє середовище, засноване на загальнолюдських цінностях, яке передбачає формування готовності майбутніх фахівців до діалогу, міжкультурної взаємодії. Полікультурне освітнє середовище ВНЗ є місцем можливих дискусій, дозволяє студентам навчитися вирішувати проблеми і конфлікти міжкультурної взаємодії шляхом діалогу, співробітництва і компромісів, дає уяву про смисл існування людства загалом, формує якості, необхідні для успішної інтеграції особистості в іншу культуру, виховує навички толерантної поведінки людей в полікультурному суспільстві. Це – простір позитивної взаємодії індивідів груп, культур, які представляють різні етноси, культури,

релігії, заклад з багатокультурним, різновіковим і різноконфесійним контингентом викладачів і студентів, який покликаний задовольнити освітні, соціальні і адаптивні потреби індивіда в багатокультурному суспільстві.

Вагомим результатом полікультурної освіти вчителя є формування міжкультурної толерантності – комплекс якостей особистості, які дозволяють їй виявляти терпимість, повагу і доброзичливе ставлення до представників інших етнокультурних спільнот і феноменів інших етнокультур. Даний комплекс виражається в розумінні значущості інших, сприйнятті їх як рівноправних суб'єктів взаємодії, у визнанні їх права на несхожість і своєрідність.

Висновки. Існування значної кількості національно-етнічних груп в США породжує певні проблеми в соціально-політичному і духовному житті країни. Проявляються ці проблеми і в сфері освіти. Одним із шляхів забезпечення загальнонаціональної єдності в умовах все більшої етнічної і расової різноманітності є політика полікультурності. Особливо велике значення має підготовка полікультурного вчителя, здатного успішно працювати з представниками різних етнічних меншин, що є актуальною і поки що недостатньо дослідженою проблемою для вітчизняної системи освіти.

Література

1. *Digest of Education Statistics: [Electronic resource]: Mode of access: http://nces.ed.gov/programs/digest/2011menu_tables.asp.*
2. *Spring J. American Education / J. Spring. – New York: McGraw – Hill Higher Education, 2002. – 172 p.*
3. *Education for Democracy: Contexts, Curricula, Assessments / Ed. by W. C. Parker. – The Ohio State Univ.: Inf. Age Publ. Inc., 2002. – 242 p.*
4. *Asante M.K. Afrocentricity, and knowledge / M.K. Asante. – Trenton, NJ: Africa World Press, 1990. – 179 p.*
5. *Ramsey P., Williams L. Multicultural Education: A Source Book / P. Ramsey, L. Williams. – RoutledgeFalmer, New York and London, 2003. – 295 p.*
6. *Banks J. Educating Citizens in a Multicultural Society / J. Banks. – New York: Teachers College Press, 1995. – 212 p.*
7. *Larke P., Wiseman D., Bradley C. The minority mentorship project: Changing attitudes of preservice teachers for diverse classrooms / P. Larke, D. Wiseman, C. Bradley // Action in Teacher Education, 1992. – 12(3). – P.5-11*

Myhalyna Z.I.,

*Teacher of Foreign Language Department of State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University»,
zoryana.myhalyna@uzhnu.edu.ua*

Ukraine, Uzhhorod

MULTICULTURAL EDUCATION OF TEACHERS IN USA

This article deals with the problem of multicultural education of teachers in USA. It is underlined that the most modern response to the cultural diversity at the end of the XX century in the USA became the policy of multiculturalism. Multiculturalism is considered to be a democratic policy of solving the problem of cultural and social diversity in the society, which includes educational, linguistic, economic and social components and has specific mechanisms of embodiment. Educational component is represented by multicultural education. Multicultural education in America has a status of the state educational policy and it is set forth at the legislative level.

Key words: *cultural diversity, migrants, multicultural education, teacher, USA.*

УДК 378.146:371.27:378.66 (477-25)

Оберніхіна Н.В.,*к.х.н., ст. викладач, Кафедра біоорганічної та біологічної хімії,
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, nataliya.obernikhina@nmu.ua,
ORCID: 0000-0003-1143-8924***Яніцька Л.В.,***к.б.н., доцент, Кафедра біоорганічної та біологічної хімії,
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, yanitskayalesya@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8116-2022***Санжур Т.С.,***асистент, Кафедра біоорганічної та біологічної хімії,
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, ximia_sofi@ukr.net, ORCID: 0000-0002-5081-733X***Прадій Т.П.,***асистент, Кафедра біоорганічної та біологічної хімії
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, pradiy@ukr.net, ORCID: 0000-0001-8546-407**Україна, м. Київ*

ЛІЦЕНЗІЙНИЙ ІНТЕГРОВАННИЙ ІСПИТ «КРОК 1. ЗАГАЛЬНА ЛІКАРСЬКА ПІДГОТОВКА» У НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕДИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ О.О. БОГОМОЛЬЦЯ ЯК ІНДИКАТОР КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ ОСВІТИ

У дослідженні проведено аналіз складання ліцензійного інтегрованого іспиту (ЛІ) «Крок 1. Загальна лікарська підготовка» в Україні у 2017р. Розглянуто результати складання іспиту студентами – громадянами України, іноземними студентами, що навчаються російською та англійською мовами в медичних навчальних закладах країни. Більш детально розглянуто результати Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (НМУ імені О.О. Богомольця). Проаналізовано складання ліцензійного інтегрованого іспиту «Крок 1. Загальна лікарська підготовка» студентами медичних №1, 2, 3, 4 факультетів, медико-психологічного факультету та факультету підготовки лікарів збройних сил України. Проведено порівняння результатів складання з 2015-2016 р.р. Більш детально проаналізовано результати складання студентами медичного №2 факультету НМУ імені О.О. Богомольця кожної дисципліни, яка включена до ЛІ «Крок 1. Загальна лікарська підготовка». Результати представлено у вигляді аналітичних таблиць.

Ключові слова: ЛІ «Крок 1. Загальна лікарська підготовка»; Медичні вищі навчальні заклади (ВНЗ); аналіз результатів, результати складання студентами НМУ імені О.О. Богомольця.

Постановка проблеми. Після затвердження наказом МОЗ України від 14.08.1998 р. №251 «Положення про систему ліцензійних іспитів» ЛІ «Крок» були впроваджені в усі навчальні заклади України, які здійснюють підготовку за напрямом «Медицина» та «Фармація». Зовнішнє тестування проводиться з метою встановлення відповідності Державним стандартам вищої освіти рівня компетентності майбутніх лікарів. «Крок» дозволяє визначити не тільки якість підготовки студентів, але й роботу викладачів і організацію навчального процесу в різних медичних навчальних закладах. Ліцензійні інтегровані іспити, як форма незалежного оцінювання рівня професійної компетентності студентів, проводяться Державною організацією «Центр тестування професійної компетентності фахівців з вищою освітою напрямів підготовки «Медицина», «Фармація» та «Стоматологія» при Міністерстві охорони здоров'я України [1].

Технологія, яка покладена в основу ліцензійних іспитів, обговорювалася протягом 1996–98 років на Всеукраїнських семінарах за участю представників усіх медичних навчальних закладів. Саме широке обговорення та підтримка технології ліцензійних іспитів призвели до того, що до педагогічного експерименту з впровадження

ліцензійних іспитів, започаткованого наказом МОЗ України від 31.12.96 №396, за власним бажанням приєдналися усі навчальні заклади України, які здійснюють підготовку за напрямом "Медицина" та "Фармація".

Технологія медичних ліцензійних іспитів, що застосовується в Україні, також пройшла професійну експертизу в провідних атестаційних центрах світу: Національній Раді медичних екзаменаторів (NBME, США), Центрі медичної освіти (СМЕ, Англія), а також в Інституті змісту і методів навчання МО України, Інституті педагогіки та психології професійної освіти АПН України. Рішенням всесвітньої конференції Програма ліцензійних іспитів України була рекомендована іншим країнам, які впроваджують ліцензійні або сертифікаційні іспити, як модель для використання [14].

З питань міжнародної експертизи Центр тестування активно співпрацює також з різними міжнародними організаціями, які здійснюють підтримку проектів, що сприяють становленню демократичного, відкритого суспільства в Україні [14].

Галузеві стандарти вищої освіти визначають, що тестовий екзамен «Крок 1» вимірює показники якості

базової вищої освіти, а тестовий екзаме́н «Крок 2» є складовою частиною державної атестації випускників вищих навчальних закладів (ВНЗ) і вимірює показники якості фахової повної вищої медичної (фармацевтичної) освіти. Ліцензійний іспит «Крок 1» проводиться у формі письмового тестування і складається з 200 тестових завдань формату А, що пройшли фахову експертизу.

Літературний огляд. Запровадження незалежного оцінювання здобувачів вищої медичної освіти є одним з основних здобутків застосування кредитно-модульної системи організації навчального процесу та Європейської кредитно-трансферної системи [2]. Результати складання студентами ліцензійних іспитів – важливий рейтинговий показник якості освітньо-виховного процесу у вищих медичних (фармацевтичних) закладах. Тому ліцензійний інтегрований іспит «Крок 1» є віддзеркаленням рівня засвоєних студентами знань з фундаментальних дисциплін, який включає дисципліни 1–3 курсів: анатомія людини; біологія; біологічна хімія; гістологія, цитологія та ембріологія; вірусологія та імунологія; фізіологія; патофізіологія; патоморфологія; фармакологія. Високу кореляцію академічної успішності та результатів складання ЛПІ «Крок 1» відмічають як українські так і зарубіжні дослідники [3]. Відмічено високу кореляцію екзаменаційних результатів з усіх навчальних програм першого і другого курсу з оцінками Медичних Ліцензованих Екзаменів (United States Medical Licensing Examination – USMLE) Step-1 [4].

Велика кількість досліджень присвячена взаємозв'язку між результатами USMLE і результатами вступних іспитів (Medical College Admission Test – MCAT), де відмічається висока кореляція результатів субтестів MCAT з біологічних та фізичних наук і результатами Step-1 [5].

Низький рівень знань більшості вступників зумовлює їх невисоку академічну успішність, що відображається як під час складання підсумкових модульних контролів так і на ЛПІ «Крок 1» [8-9]. Тому велике значення має виконання студентами під час практичних занять тестових завдань, запропонованих Центром тестування, і розв'язання ситуаційних задач та клінічних кейсів, побудованих на основі цих тестових завдань [10]. Проведення під час підготовки студентів до ЛПІ «Крок 1» лекцій і консультацій з дисциплін, субтести яких входять до цього іспиту, надає студентам можливість повторення вже вивченого матеріалу, усвідомлення зв'язків між окремими розділами дисципліни та міждисциплінарні зв'язки [11].

Значно покращує результати складання ЛПІ «Крок 1» також контроль самостійної підготовки студентів до екзамену за допомогою системи дистанційного навчання «Moodle» [12]. Проведення кількох проміжних контролів дає змогу оцінювати динаміку самостійної роботи студентів під час підготовки до ЛПІ «Крок 1» [13].

Метою даного дослідження є аналіз результатів складання ліцензійного інтегрованого іспиту «Крок 1» студентами вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів України в 2017 році та порівняння успішності студентів різних років навчання, спеціальностей і факультетів Національного медичного університету імені О.О. Богомольця з національними показниками.

Для досягнення мети були поставлені наступні **задачі**:

1. Проаналізувати результати складання ЛПІ «Крок 1». Загальна лікарська підготовка у 2017 році студентами вищих навчальних закладів України.

2. Порівняти успішність складання ЛПІ «Крок 1». Загальна лікарська підготовка студентами НМУ імені О.О. Богомольця за останні три роки.

3. Дослідити зміни національних показників складання ЛПІ «Крок 1. Загальна лікарська підготовка» за субтестами за останні три роки.

4. Порівняти успішність складання ЛПІ «Крок 1. Загальна лікарська підготовка» за субтестами студентів НМУ імені О.О. Богомольця у 2016 і 2017 роках.

5. Порівняти рівень успішності складання ЛПІ «Крок 1» у 2017 році за субтестами студентами різних спеціальностей і різних факультетів НМУ імені О.О. Богомольця.

Виклад основного матеріалу: результати досліджень та їх обговорення.

1. Аналіз результатів складання ЛПІ «Крок 1. ЗЛП» студентами-громадянами України.

29 червня 2017 року Центром тестування було проведено ліцензійний інтегрований іспит «Крок 1. Загальна лікарська підготовка» у 20 вищих навчальних закладах: 13 вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) МОЗ України, 3 ВНЗ МОН України та 4 приватних ВНЗ.

Перелік ВНЗ, які приймали участь у ліцензійному інтегрованому іспиті «Крок 1. Загальна лікарська підготовка», представлено у таблиці 1.

Іспит проводився відповідно до Галузевого стандарту вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» галузі знань 22 «Охорона здоров'я» зі спеціальностей 222 – «Медицина», 225 – «Медико-психологічна справа», 228 – «Педіатрія» діючого навчального плану, затвердженого та введеного у дію наказом МОЗ України від 07.12.2009 № 929 (із змінами згідно наказу МОЗ України від 08.07.2010 № 541), та наказу МОЗ України від 14.08.1998 № 251 «Про затвердження Положення про систему ліцензійних інтегрованих іспитів фахівців з вищою освітою напрямів «Медицина». Критерій «склав/не склав» встановлено на рівні 60,5% правильних відповідей листом МОЗ України від 19.06.2014 № 08.01–4716977 [1].

Ліцензійний іспит «Крок 1. Загальна лікарська підготовка» має статус семестрового іспиту, що передбачає можливість його перескладання не більше двох разів протягом семестру.

На іспит за даними вищих навчальних закладів було зареєстровано 7918 студентів-громадян України, з яких 4651 студент бюджетної та 3267 студентів контрактної форм навчання; 1044 іноземних студентів російськомовної та 2599 іноземних студентів англійськомовної форм навчання.

Іспит склали 7612 студентів-громадян України, з яких 4531 студент бюджетної та 3081 контрактної форм навчання; 944 іноземних студентів російськомовної та 2502 іноземних студентів англійськомовної форм навчання [14]

У таблиці 2 наведено дані про кількість студентів-громадян України, які не склали ліцензійний іспит «Крок 1. Загальна лікарська підготовка».

Таблиця 1

Перелік ВНЗ, які приймали участь у ліцензійному інтегрованому іспиті «Крок 1. Загальна лікарська підготовка»

	Скорочена Назва ВНЗ	Повна назва ВНЗ
ВНЗ МОЗ України		
1	БДМУ	Буковинський Державний Медичний Університет
2	ВНМУ	Вінницький Національний Медичний Університет
3	ДМА	Дніпропетровська Державна Медична Академія
4	ДНМУ	Донецький Національний Медичний Університет
5	ЗДМУ	Запоріжський Державний Медичний Університет
6	ІФНМУ	Івано-Франківський Національний Медичний Університет
7	ЛугДМУ	Луганський Державний Медичний Університет
8	ЛНМУ	Львівський Національний Медичний Університет
9	НМУ	Національний Медичний Університет
10	ОНМУ	Одеський Національний Медичний Університет
11	ТДМУ	Тернопільський Державний Медичний Університет
12	УМСА	Українська Медична Стоматологічна Академія
13	ХНМУ	Харківський Національний Медичний Університет
ВНЗ МОН України		
1	УжНУ	Ужгородський Національний Університет, медичний факультет
2	СДУ	Сумський Державний Університет, медичний факультет
3	ХНУ	Хмельницький Національний Університет, медичний факультет
Приватні ВНЗ		
1	КМУ, УАНМ	Київський Медичний Університет, Українська Академія Нетрадиційної Медицини
2	ДМІТНМ	Дніпропетровський Медичний Інститут Традиційної та Нетрадиційної Медицини
3	МАЕМ	Медична Академія Екології та Медицини
4	ЛМІ	Львівський Медичний Інститут

Таблиця 2

Кількість студентів-громадян України, які не склали ліцензійний іспит «Крок 1. Загальна лікарська підготовка»

		СКЛАДАЛИ			Кількість студентів, що НЕ СКЛАЛИ іспит					
		Всього	Бюджет	Контракт	Всього	%	Бюджет	%	Контракт	%
1	ДМА	481	424	57	16	3.3	10	2.4	6	10.5
2	БДМУ	472	210	262	31	6.6	7	3.3	24	9.2
3	ЛНМУ	467	382	85	51	10.9	18	4.7	33	38.8
4	ХНМУ	559	470	89	66	11.8	42	8.9	24	27.0
5	ІФНМУ	481	239	242	63	13.1	5	2.1	58	24.0
6	ТДМУ	485	192	293	70	14.4	16	8.3	54	18.4
7	НМУ	1035	684	351	151	14.6	53	7.7	98	27.9
8	ЗДМУ	607	340	267	93	15.3	19	5.6	74	27.7
9	ВНМУ	774	456	318	121	15.6	37	8.1	84	26.4
10	СДУ	262	128	134	51	19.5	7	5.5	44	32.8
11	УМСА	312	246	66	61	19.6	32	13.0	29	43.9
12	УжНУ	237	95	142	48	20.3	9	9.5	39	27.5
13	ОНМУ	686	393	293	181	26.4	61	15.5	120	41.0
14	ХНУ	143	27	116	60	42.0	1	3.7	59	50.9
15	КМУ	179	0	179	87	48.6	0	0.0	87	48.6
16	ЛМІ	62	0	62	31	50.0	0	0.0	31	50.0
17	ДНМУ	222	200	22	112	50.5	94	47.0	18	81.8
18	ЛугДМУ	49	45	4	25	51.0	21	46.7	4	100.0
19	ПВНЗ;МАЕМ	79	0	79	64	81.0	0	0.0	64	81.0
20	ДМІТНМ	20	0	20	18	90.0	0	0.0	18	90.0
	Всього:о	7612	4531	3081	1400	18.4	432	9.5	968	31.4

Серед громадян України іспит «Крок 1. Загальна лікарська підготовка» не склали 1400 осіб із 7612, що становить 18.4%. З 20 ВНЗ, що брали участь у тестуванні, у 9 ВНЗ показник кількості студентів, які не склали іспит, не перевищує національний по країні. У НМУ показник кількості студентів, які не склали іспит, становить 151 студент із 1400 (14.6%) і не перевищує національний (18.4%) [14].

З 20 ВНЗ, що брали участь у тестуванні, у дев'яти ВНЗ показник кількості студентів, які не склали іспит, не перевищує середній по країні: ДМА (іспит не склали 16 студентів, що становить 3.3%), БДМУ (іспит не склали 31 студент, що становить 6.6%), ЛНМУ (іспит не склали 51 студент, що становить 10.9%), ХНМУ (іспит не склали 66 студентів, що становить 11.8%), ІФНМУ (іспит не склали 63 студенти, що становить 13.1%),

ТДМУ (іспит не склали 70 студентів, що становить 14.4%), НМУ (іспит не склав 151 студент, що становить 14.6%), ЗДМУ (іспит не склали 93 студенти, що становить 15.3%), ВНМУ (іспит не склали 121 студент, що становить 15.6%).

Серед решти ВНЗ, що брали участь у тестуванні, показник кількості студентів, які не склали іспит, значно гірший середнього по країні [14].

У 2017 році показник кількості студентів-громадян України, які не склали іспит, в Україні та в НМУ імені О.О. Богомольця значно погіршився в порівнянні з 2016 та 2015 роками, як видно з таблиці 3.

Таблиця 3

Середній показник кількості студентів-громадян України та НМУ імені О.О. Богомольця, які не склали іспит та кількість ВНЗ, у яких цей показник не перевищує середній по країні

	ВНЗ України			НМУ	
	Кількість ВНЗ	Кількість студентів	середній показник	Кількість студентів	середній показник
2015 рік	11	1048 із 7250	15.0%	140 із 1084	12.9%
2016 рік	7	862 із 7630	11.7%	129 із 1156	11.2%
2017 рік	11	1400 із 7918	18.4%	151 із 1035	14.6%

У 2015 році середній показник кількості студентів-громадян України, що не склали іспит становить 15.0%, у 2016 році – 11.7%. У НМУ імені О.О. Богомольця цей показник 2015 року становить 12.9%, у 2016 році – 11.2% [8,9]. Як видно з таблиці 3, показники успішності в Україні та НМУ імені О.О. Богомольця повністю корелюють між собою, і в НМУ імені О.О. Богомольця цей показник незначно вищий за середній показник по країні.

2. Аналіз результатів складання ЛП «Крок 1. ЗЛП» студентами НМУ імені О.О.Богомольця.

Проведено аналіз результатів складання ліцензійного інтегрованого іспиту «Крок 1. Загальна лікарська підготовка» студентами-громадянами України у 2017 році. У таблиці 4 наведено порівняльні характеристики

національного показника успішності складання іспиту за субтестами у 2015–2017 роках, а саме: порівняльна характеристика національного показника успішності складання іспиту за субтестами у 2015–2017 роках.

Таблиця 4

Результати складання ЛП «Крок 1. ЗЛП» студентами-громадянами України за субтестами: Національний показник

Дисципліна	Нац. показник 2015 р., %	Нац. показник 2016 р., %	Нац. показник 2017 р., %
Загальний показник	72.2	75.2	71.3
Біологія	77.7	81.3	76.3
Нормальна анатомія	64.7	71.0	66.4
Гістологія	71.3	69.4	70.8
Нормальна фізіологія	76.4	77.8	69.6
Біохімія	63.9	74.5	64.0
Патологічна фізіологія	74.5	74.3	73.5
Патологічна анатомія	70.2	77.6	76.3
Мікробіологія	73.0	67.1	64.6
Фармакологія	78.7	79.0	79.8

Як видно з таблиці 4, у порівнянні з 2016 роком загальний показник результатів складання ЛП «Крок 1. ЗЛП» студентів-громадян України зменшився на 3.9%. Також погіршився показник складання за такими дисциплінами, як патологічна фізіологія (зменшився на 0.8%), патологічна анатомія (зменшився на 1.3%), мікробіологія (зменшився на 3.5%), нормальна анатомія (зменшився на 4.6%), біологія (зменшився на 5.0%), нормальна фізіологія (зменшився на 8.2%), біохімія (зменшився на 10.5%). За такими субтестами, як гістологія та фармакологія студенти-громадяни України показали гарний результат, показник складання покращився на 1.4% та 0.8% відповідно [9].

Розглянуто результати складання ЛП «Крок 1. ЗЛП» студентами 3-го курсу НМУ імені О.О. Богомольця у 2017 році. У таблиці 5 представлені порівняльні характеристики національного показника успішності складання іспиту студентами – громадянами України НМУ імені О.О. Богомольця за субтестами у 2016 та 2017 роках.

Таблиця 5

Результати складання ЛП «Крок 1. ЗЛП» студентами-громадянами України НМУ імені О.О. Богомольця за субтестами

Дисципліна	НМУ 2016 р., %	НМУ 2017 р., %	Порівняння показника НМУ 2016 та 2017 р.р.,	Порівняння нац. показника 2016 та 2017р.р.,
Загальний показник	75.4	73.4	↓ на 2.0%	↓ на 3.9%
Біологія	81.6	78.4	↓ на 3.2%	↓ на 5.0%
Нормальна анатомія	70.8	68.8	↓ на 2.0%	↓ на 4.6%
Гістологія	69.2	71.3	↑ на 2.1%	↑ на 1.4%
Нормальна фізіологія	79.2	72.6	↓ на 6.6%	↓ на 8.2%
Біохімія	74.1	64.3	↓ на 9.8%	↓ на 10.5%
Патологічна фізіологія	75.1	77.1	↑ на 2.0%	↓ на 0.8%
Патологічна анатомія	80.6	80.2	↓ на 0.4%	↓ на 1.3%
Мікробіологія	64.1	61.8	↓ на 2.3%	↓ на 3.5%
Фармакологія	77.6	83.3	↑ на 5.7%	↑ на 0.8%

Як видно з таблиці 5, в цілому результати складання ліцензійного інтегрованого іспиту «Крок 1» студентами НМУ імені О.О. Богомольця повністю корелюють з національним показником, окрім субтесту з патологічної

фізіології, де успішність у 2017 році на 2.0% вища в порівнянні з 2016-м роком, а національний показник результатів складання на 0.8% нижчий. Також потрібно зауважити, що показник складання НМУ імені

О.О. Богомольця за всіма субтестами значно вищий за національний показник.

Приділено увагу результатам складання ЛПІ «Крок 1» студентами-громадянами України за різними спеціальностями у 2017 р., показаними в таблиці 6.

Таблиця 6

Результати складання ЛПІ «Крок 1» студентами-громадянами України за спеціальностями «Стоматологія», «Фармація», «Загальна лікарська підготовка».

	Дисципліна	Стоматологія, 2017 р., %	Фармація, 2017 р., %	Загальна лікарська підготовка, 2017 р., %
	Загальний показник	63.7	65.6	71.3
1	Біологія	81.3	----*	76.3
2	Нормальна анатомія	62.7	----*	66.4
3	Гістологія	59.5	----*	70.8
4	Нормальна фізіологія	65.6	----*	69.6
5	Біохімія	59.8	68.3	64.0
6	Патологічна фізіологія	61.8	71.1	73.5
7	Патологічна анатомія	63.0	----*	76.3
8	Мікробіологія	54.5	65.7	64.6
9	Фармакологія	64.7	78.3	79.8

* – дисципліни, що не входять до складу буклету за спеціальністю «Фармація».

Як видно з таблиці 6, загальний показник результатів складання студентів за спеціальністю «Загальна лікарська підготовка» вищий за показник складання у студентів за спеціальністю «Фармація» на 5.7% і на 7.6% за спеціальністю «Стоматологія». Аналіз субтестів, що входять до всіх спеціальностей, показав, що дисципліну «Біохімія» найкраще опанували студенти за спеціальністю «Фармація», а дисципліну «Мікробіологія»

найгірше опанували студенти за спеціальністю «Стоматологія» [11].

Розглянемо результати складання ліцензійного інтегрованого іспиту «Крок 1. Загальна лікарська підготовка» студентами-громадянами України медичних № 1,2,3,4 факультетів, медико-психологічного факультету та факультету підготовки лікарів збройних сил України (ФПЛЗСУ) НМУ імені О.О. Богомольця 29.06.2017 р.

Таблиця 7

Порівняння показника складання студентів-громадян України медичних факультетів №1,2,3,4, медико-психологічного та ФПЛЗСУ, які склали ліцензійний інтегрований іспит «Крок 1. Загальна лікарська підготовка»

№ п/п	Факультет	Кількість студ.	Тест (%)	Субтести (%)								
				Біологія	Норм. анатомія	Гістологія	Норм. фізіологія	Біохімія	Пат. фізіологія	Пат. анатомія	Мікробіологія	Фармакологія
1	Нац. показн.		71,3	76,3	66,4	70,8	69,6	64,0	73,5	76,3	64,6	79,8
2	НМУ	1036	73,4	78,4	68,8	71,3	72,6	64,3	77,1	80,2	61,8	83,3
3	Медичн.№1	318	76,5	81,6	72,4	74,2	76,7	68,1	80,3	83,7	64,0	84,2
4	Медичн.№2	382	75,3	79,1	70,8	73,7	74,1	66,1	79,6	81,6	63,8	85,5
5	Медичн.№3	37	73,3	76,4	70,1	72,2	72,8	65,4	76,7	78,7	58,8	84,4
6	Медичн.№4	184	70,8	76,7	64,9	67,3	69,1	61,5	72,8	78,9	61,1	82,0
7	ФПЛЗСУ	97	62,9	70,5	58,8	60,7	62,1	51,7	67,0	68,2	51,3	74,4
8	Мед-психол.	18	62,3	67,1	51,1	63,9	60,7	51,3	68,0	68,5	49,7	78,0

Як показує таблиця 7, студенти-громадяни України медичних № 1–4 факультетів, медико-психологічного та ФПЛЗСУ НМУ імені О.О. Богомольця склали ЛПІ «Крок 1. ЗЛП» вище рівня Національного показника України. Показник складання НМУ імені О.О. Богомольця вище Національного показника на 2.1%. Якщо ж розглянути результати складання іспиту між медичними факультетами імені О.О. Богомольця, то з таблиці 7 видно, що медичний факультет № 1 має найвищі результати за всіма субтестами, йому майже не поступається медичний факультет № 2. Медичний факультет № 4 має результати, які повністю відповідають показнику складання, встановленому МОЗ

України як абсолютний критерій «склав/не склав» – 60,5% правильних відповідей.

ФПЛЗСУ не склав тільки таку дисципліну, як «мікробіологія» (показник складання нижче встановленого критерію «склав/не склав» на 1.7%), а з інших дисциплін факультет показав високі результати.

Медичний факультет № 3 та медико-психологічний факультет не склали такі дисципліни, як «Нормальна анатомія»: 58.8% та 51.1% відповідно, «Біохімія»: 51.7% та 51.3% відповідно, та «Мікробіологія»: 51.3% та 49.7% відповідно. Менш успішним в 2017 році виявився медико-психологічний факультет: результат складання склав 62.3%.

Метою ліцензійного іспиту є встановлення відповідності рівня професійної компетентності студента згідно мінімального за вимогами Державних стандартів вищої освіти. Професійна компетентність діагностується як уміння застосовувати знання і розуміння фундаментальних біомедичних наук та основних медичних дисциплін, які є найважливішими для забезпечення допомоги хворому.

Серед цілей тестування не менш значущими ніж визначення рівня знань студента є й наступні:

- 1) виділення й концентрація уваги студентів на найважливіших компонентах навчальноно матеріалу;
- 2) мотивація студентів до навчання;
- 3) визначення прогалів у навчальних програмах;
- 4) визначення розділів й дисциплін, що потребують уваги при підготовці [15].

Основним критерієм для визначення ступеню ефективності будь-якого тесту – його валідність за змістом, тобто ступінь відповідності визначених знань та вміння їх застосовувати. Оволодіння знаннями і передбачає програма певної наукової дисципліни.

У педагогічній літературі якість знань визначається на основі таких параметрів, як міцність, повнота, глибина, оперативність, гнучкість. Міцність знань пов'язується з тривалістю збереження у пам'яті вивченого навчального матеріалу, яке характеризується повнотою, легкістю і безпомилковістю відтворення. Повнота визначається кількістю засвоєних елементів знань, які стосуються об'єкту навчального пізнання, визначеного на основі навчальної програми. Глибина знань характеризується числом усвідомлених студентами суттєвих зв'язків і розуміння засвоєного матеріалу. Гнучкість передбачає засвоєння вмінь та практичних навичок у нестандартних ситуаціях. Гнучкість певним чином визначається рівнем засвоєння знань [16].

Висновки. Для суттєвого покращення якості медичної освіти в Україні перехід на профільну середню освіту дозволить підвищити рівень підготовки абітурієнтів медичних вищих навчальних закладів. Незважаючи на недостатню шкільну підготовку студентів більшість ВМ(Ф)НЗ України успішно готують студентів до ЛП «Крок 1», хоча аналіз складання цього іспиту за субтестами виявляє недостатньо високий рівень знань. Результати складання ЛП «Крок 1» студентами Національного медичного університету повністю корелюють з середніми показниками складання по країні за останні роки. Підвищення рівня знань можливе лише за умови зкоординованої роботи педагогічного колективу і самостійної роботи студентів як під час вивчення дисциплін, що входять до програми ЛП «Крок 1», так і в період підготовки до цього екзамену.

Література

1. З підготовки до ліцензійних інтегрованих іспитів «Крок 1» і «Крок 2» як галузевого моніторингу якості вищої медичної освіти відповідно до Європейських вимог [Шекст]: мет. реком. / ред. В.Ф. Москаленко. – К., 2013. – 16 с.
2. Стеченко О.В. Євроінтеграційні зміни у вищій медичній та фармацевтичній освіті: найближчі перспективи [Шекст] / О.В. Стеченко // Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка». – 2015. – № 1/33. – С.202-211.

3. Сельський П.Р. Обґрунтування застосування ROC-аналізу показників успішності з фундаментальних медичних дисциплін в якості маркерів визначення груп ризику при складанні ліцензійного інтегрованого іспиту для підвищення якості підготовки лікарів / П.Р. Сельський // Вісник наукових досліджень. – 2015. – № 2. – С.121-124.

4. Jonson T.R., Khalil M.K., Peppler R.D., Davey D.D., Kibble J.D.: Use of the NBME comprehensive basic science examination as a progress test in the preclerkship curriculum of a new medical school. *Adv Physiol Educ* 38: 315-320, 2014; doi:10.1152/advan.00047.2014.

5. Donnon T., Paolucci E.O., Violato C. The predictive validity of the MCAT for medical school performance and medical board licensing examinations: a meta-analysis of the published research. *Academic Medicine*. – 2007, Vol. 82. – # 1. – 100–106.

6. Офіційний звіт про проведення ЗНО в 2017 році: // інтернет-ресурс: <http://www.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/01>

7. Перепелиця О.О. Проблеми підготовки провізорів з курсу органічної хімії до ЛП «Крок 1. Фармація» [Шекст] / О.О. Перепелиця, А.М. Грозав // Буковинський медичний вісник. – 2014. – III. 18, № 4 (72). – С.263-268.

8. Гайова Л.В., Литвінова Н.Ю., Оберніхіна Н.В., Кефелі-Яновська О.І. Аналіз результатів складання ліцензійного інтегрованого іспиту «Крок 1. Загальна лікарська підготовка» студентами медичного № 2 факультету Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. – Наукові записки. – 2015 – 128. – С.25-35

9. Оберніхіна Н.В., Гайова Л.В., Результати складання ліцензійного інтегрованого іспиту "Крок 1. Загальна лікарська підготовка" Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. – Наукові записки. – 2016 – 131 – С.67-80.

10. Стеченко О.В. Оптимізація організації навчального процесу на кафедрах університету як важлива складова внутрішньовузівської системи управління якістю [Шекст] / О.В. Стеченко, А.І. Остапюк // Клінічна та експериментальна патологія. – 2016. – III. 15, № 2 (56). – С.108-111.

11. Санжур П.С., Оберніхіна Н.В., Яницька Л.В., Гайова Л.В. Ліцензійний інтегрований іспит «Крок 1. Стоматологія» у Національному медичному університеті імені ОО Богомольця як індикатор контролю якості освіти: міждисциплінарна інтеграція. Моніторинговий аспект. – *Science Rise: Pedagogical Education* – 2017–7(15)–15–18. DOI: 10.15587/2519–4984.2017.107335

12. Олійник І.Ю. Використання сучасних інформаційних технологій для самопідготовки студентів до ліцензійного іспиту «Крок 1. Стоматологія» [Шекст] / І.Ю. Олійник // Клінічна анатомія та оперативна хірургія. – 2012. – III. 11, № 2. – С.126-129.

13. Кузняк Н.Б., Бамбуляк А.В., Гончаренко В.А., Дмитренко Р.Р. Система дистанційного навчання як ефективна складова підготовки лікарів-інтернів до ліцензійного інтегрованого іспиту «Крок 3. Стоматологія» / Н.Б. Кузняк, А.В. Бамбуляк, В.А. Гончаренко, Р.Р. Дмитренко // Молодий вчений. – 2014. – №7 (10). – С.119-120.

14. Аналітична довідка з центру тестування: // інтернет-ресурс: <http://www.testcentr.org.ua/index.php/menu-ml/menu-anes/2016-%D1%80%D1%96%D0%B4.html>

15. Case S.M., Swanson D.B. Constructing written test questions for the basic and clinical sciences. Philadelphia, PA: National Board of medical Examiners, 2002. – 180 P.

14. Пальчевський С.С. Педагогіка. [Шекст]: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / - Друге вид. - К. : Каравела, 2008. – 496 с. - Бібліогр. в кінці гл. – ISBN 966–8019–74–1

References

1. Z pidgotovki do litsenziyniki intyegrovanihi ispitiv «Krok 1» i «Krok 2» yak galuzevogo monitoringu yakosti vishchoi medinoi osviti vidpovidno do Evropeys'kiki vimog [Tekst]: met. rek. / red. V.F. Moskalenko. – K., 2013. – 16 s.
2. Stechenko O.V. Evrointegratsiyni zmini u vishiy medichniy ta farmatsevtichniy osviti: nayblizhchi perspektivi [Tekst] / O.V. Stechenko // Lyudinoznavchiy studii. Seriya «Pedagogika». – 2015. – № 1/33. – S. 202-211.
3. Selskiy P.R. Obgruntuvannya zastosuvannya ROC-analiz pokaznikiv uspishnosti z fundamentalnihi medichnihi distsiplin v yakosii markeriv viznachennya gruppy riziku pri skladanni litsenziynogo intyegrovanoogo ispitu dlya pidvishchennya yakosti pidgotovki likariv / P.R. Selskiy // Visnik naukovih doslidzhen'. – 2015. – № 2. – S. 121-124.
4. Jonson T.R., Kshail M.K., Pepler R.D., Davey D.D., Kibble J.D.: Ispolzovaniye vnestoronney fundamentalnoy nauchnoy ekspertizy NBME v kachestve testa na progress v uchebnoy programme novogo pokoleniya novoy meditsinskoy shkoly. Adv Physiol Educ 38: 315–320, 2014; DOI: 10.1152/advan.00047.2014.
5. Donnon T., Paolichchi E. O., Violato S. Prognosticheskaya obosnovannost' MCAT dlya otsenki raboty meditsinskoy shkoly i ekzamenov po litsenzirovaniyu meditsinskikh kart: metaanaliz opublikovannykh issledovaniy. Akademicheskaya meditsina. – 2007, t. 82. – № 1. – 100-106.
6. Ofitsiyniy zvit pro provedennya ZNO v 2017 rotsi: // internet-resurs: <http://www.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/01>
7. Perepelitsya O.O., Problem pidgotovki provizoriv z kursu organichnoi khimii do LII «Krok 1. Farmatsiya» [Tekst] / O.O. Perepelitsya, A. M. Grozav // Bukovinskiy medichniy visnik. – 2014. – T. 18, № 4 (72). – C. 263-268.
8. Gayova L.V., Litvinova N.Yu., Obernikhina N.V., Kefeli-Yanovska O.I. Analiz rezultat ispitu «Krok 1. Zagal'na likars'ka pidgotovka» studentami medichnogo № 2 fakultetu Natsional'nogo medichnogo universitetu imeni O.O. Bogomoletsya. – Naukovi zapiski. – 2015. – 128. – S.25-35
9. Obernikhina N.V., Gayova L.V. Rezultati skladannya litsenziynogo intyegrovanoogo ispitu "Krok 1. Zagal'na likars'ka pidgotovka" Natsional'nogo medichnogo universitetu imeni O.O. Bogomoletsya. – Naukovi zapiski. – 2016 – 131 – S.67-80.
10. Stechenko O.V. Optikaizatsiya organizatsii navchal'nogo protsesu na kafedrakhi universitetu yak vazhnost' sklada vnutrishn'ovuziv's'koi sistemi upravlyannya yakistyu [Tekst] / O.V. Stechenko, L.I. Ostapuyuk // Klinichna ta yeksperimental'na patologiya. – 2016. – T. 15, № 2 (56). – S.108–111.
11. Sanzhur T.S., Obernikhina N.V., Yanits'ka L.V., Gayova L.V. Litsenziyniy intyegrovaniy ispit «Krok 1. Stomatologiya» u Natsional'nomu mediksu universiteti imeni O.O. Bogomoletsya yak indikator kontrol' yakosti osviti: mizhdistsiplinarna integratsiya. Monitoringoviy aspekt. – Nauchnyy rost: pedagogicheskoye obrazovaniye – 2017 – 7 (15) – 15–18. DOI: 10.15587/2519-4984.2017.107335
12. Olshynik I.Yu. Vikoristannya suchasnikhi informatsiyniki tekhnologiyi dlya samopidgotovki studentiv do litsenziynogo ispitu «Krok 1. Stomatologiya» [Tekst] / I.Yu. Olshynik // Klinichna anatomiya i operativna khirurgiya. – 2012. – T. 11, № 2. – S.126-129.
13. Kuznyak N.B., Bambulyak A.V., Goncharenko V.A., Dmitrenko R.R. Sistema distantsiya navchannya yak yefektivna skladova pidgotovki likariv-interniv do litsenziynogo intyegrovanoogo ispitu «Krok 3. Stomatologiya» / N.B. Kuznyak, A.V. Bambulyak, V.A. Goncharenko, R.R. Dmitrenko // Molodiy vcheniy. – 2014. – №7 (10). – S.119-120.
14. Analitichna dovidka z tsentru testuvannya: // internet-resurs: <http://www.testcentr.org.ua/index.php/menu-mle/menu-anes/2016-%D1%80%D1%96%D0%BA.html>
15. Delo S.M., Svanson D.B. Postroyeniye pismennykh testovykh voprosov dlya osnovnykh i klinicheskikh nauk. Philadelphia, PA: Natsional'nyy sovet meditsinskikh ekspertov, – 2002 – 180 p.
16. Palchevskiy S.S. Pedagogika. [Tekst]: navch. posib. dlya stud. vishcha. navch. zakl. / – Druge vid. – K.: Karavela, 2008. – 496 s. – Bibliogr. v kintsi gl. – ISBN 966–8019–174–1

Obernikhina N.V.,

Candidate of Chemical Sciences, Associate Professor, Department of Bioorganic and Biological Chemistry
Bogomolets National Medical University, nataliya.obernikhina@nmu.ua

Yanitskaya L.V.,

Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Department of Bioorganic and Biological Chemistry
Bogomolets National Medical University, yanitskayalesya@gmail.com

Sanzhur T.S.,

Asistent, Department of Bioorganic and Biological Chemistry, Bogomolets National Medical University, ximia_sofi@ukr.net

Pradiy T.P.,

Asistent, Department of Bioorganic and Biological Chemistry, Bogomolets National Medical University,

Ukraine, Kyiv

LICENSED INTEGRATED EXAMINATION «STEP 1. MEDICINE» IN THE BOGOMOLETS NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY AS EDUCATION QUALITY CONTROL INDICATOR

The study considers pedagogical means of students' readiness to the licensed integrated exam "Step 1. Medicine" in Ukraine 2017 year. The results of the examinations are considered by the students of Ukraine, foreign students studying in Russian and English in medical schools of the country. The results of licensed integrated exam "Step 1. Medicine" of students, taught in the official language, for 2015–2016 were analyzed. The disciplines, most complicated for students, were determined by subtests, based on the results of the independent state exam. The dynamics and successfulness of total modular controls in biological chemistry by students of the medical department of the National medical university, named after O. O. Bogomolets, were studied. The main causes of their academic results on biological chemistry were determined. The comparative analysis of medical students' results in the discipline «Biological chemistry» and their successfulness in the same discipline within the licensed integrated exam "Step 1. Medicine" was made.

Key words: Test «Step 1. Medicine»; analysis of results, interdisciplinary integration.

УДК 378.046.4+378.1

Папач О.І.,

*к.пед.н., завідувач кафедри природничо-математичних дисциплін та інформаційних технологій
Одеського обласного інституту удосконалення вчителів, OLIVAPA@ukr.net*

Україна, м. Одеса

МЕТОДИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КАФЕДРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуті питання, пов'язані з визначенням методичного потенціалу окремого викладача чи методиста та методичного потенціалу кафедри закладу післядипломної освіти; розкрито основні напрямки роботи з розвитку, оновлення та збагачення методичного потенціалу на прикладі кафедри природничо-математичних дисциплін та інформаційних технологій; запропоновані шляхи використання методичного потенціалу кафедри як одного з інструментів розвитку закладу післядипломної освіти та реформування освіти на рівні області.

Ключові слова: *творчий потенціал вчителя, методичний потенціал кафедри, комплексна складова, ресурс, професійні компетентності, організаційний розвиток кафедри, інтегрованість методичної роботи.*

Постановка проблеми. З початком 2018/2019 навчального року стартуватиме експериментальне втілення Концепції Нової української школи. Освітні зміни, передбачені Концепцією, поступово торкнуться всіх педагогічних працівників країни. Тому успішність реформи залежить від їх поінформованості, умотивованості на зміни, сформованості команд в рамках педагогічних колективів закладів, професійного бачення шляхів реалізації навчальних програм та компетентнісного викладання предметів. Значна частина науково-методичного супроводу вчителів під час реформування освіти припадає на долю інститутів післядипломної освіти. Новий закон «Про освіту» дає вчителям право вибору закладу підвищення кваліфікації. Однак можемо передбачити, що особливо на першому етапі найбільший відсоток вчителів обере вже відомі заклади післядипломної освіти. І від того, наскільки будуть готові ці заклади до неформальної підтримки Концепції та забезпечення ефективного підвищення кваліфікації вчителів, багато в чому залежить успішність реформи.

Мета роботи – дати визначення методичного потенціалу окремого викладача чи методиста та методичного потенціалу кафедри закладу післядипломної освіти, презентувати способи оновлення та збагачення методичного потенціалу на прикладі кафедри природничо-математичних дисциплін та інформаційних технологій та запропонувати шляхи використання методичного потенціалу кафедри як одного з інструментів реформування освіти на рівні області.

Виклад основного матеріалу. Термін методичний та творчий потенціал вчителя в науковій літературі використовується досить активно та має відповідні дефініції. Останнім часом проблеми творчої діяльності вчителя розглядаються в роботах І.А.Зязюна, О.М.Пехоти, М.І. Сметанського, Н.В. Кічук, В.І. Загвязинського, С.О. Сисоевої. В основному творчий потенціал вчителя та його розвиток розглядаються в контексті методичної роботи на шкільному, районному та обласному рівнях. В роботах українських науковців Л. Даниленко [4], Н. Клокар [5], В. Олійника [2], Т. Сорочан [3] розкрито значення післядипломної освіти для розвитку творчого

потенціалу вчителів в ході підвищення кваліфікації. Однак, в системі післядипломної педагогічної освіти практично не досліджені умови та фактори, які впливають на розвиток потенціалу вчителя [7]. На наш погляд, одним з факторів такого впливу є сформований та реалізований потенціал як окремого методиста чи викладача, так і методичний потенціал підрозділу або кафедри закладу післядипломної освіти. У вітчизняних джерелах відсутні визначення поняття «методичний потенціал» підрозділу або кафедри закладу післядипломної педагогічної освіти, також не досліджувались повною мірою його зміст та шляхи активації. Виходячи з завдань реформування освіти в Україні та можливостей ефективного використання методичного потенціалу закладів післядипломної освіти вважаємо аналіз цієї проблеми актуальним.

Наукова проблематика визначення методичного потенціалу педагогічних працівників, змісту та системи роботи, спрямованої на ефективну його реалізацію є слушною та сучасною, оскільки у плані дій з упровадження Нової української школи, розрахованому на період до 2020 року, одним з семи пріоритетних напрямків є розвиток людських ресурсів.

На наш погляд, методичний потенціал викладача кафедри чи методиста – це комплексна складова, яка характеризується особистісними якостями викладача (методиста), що дозволяють постійно розширювати професійні компетентності та компетентності з обраного предмету, умінням оперативно адаптувати свою методичну діяльність відповідно до освітніх змін в новій українській школі, володінням сучасними формами впливу на мотивацію вчителів щодо розширення їх професійних компетенцій та подолання антиінноваційних бар'єрів у навчально-виховній діяльності.

А методичний потенціал кафедри, на наш погляд, – це сукупний як наявний та реалізований в практичній діяльності, так і прихований ресурс, який характеризується особистісною відданістю працівників, високим рівнем професійної та предметної компетентності, здатністю до постійного оновлення, різноманітністю методичного інструментарію та вільним його володінням. Його зміст вирізняється інтегрованістю

методичної роботи підрозділу, командними формами здійснення науково-методичного супроводу, забезпечується само та взаємонавчанням у межах команди, спирається на результати процедури евалюації та автоевалюації, відповідно до якої коригується спільна діяльність.

У склад кафедри, як правило, входять досвідчені методисти, які мають великий досвід викладання у школах та опікуються розв'язанням цілого комплексу завдань, пов'язаних з організацією підвищення кваліфікації вчителів, наданням методичного супроводу в питаннях викладання предметів та моніторингу якості знань учнів, проведення масових заходів як для вчителів, так і для учнів.

Оцінюючи методичний потенціал кафедри природничо-математичних дисциплін та інформаційних технологій Одеського обласного інституту удосконалення слід зазначити, що у межах підрозділу зібрані методисти, які опікуються такими предметами як математика, інформатика, географія та основи економічних знань, фізика, астрономія, хімія, біологія, природознавство та «Основи здоров'я». Значна частина викладачів нашої кафедри, в тому числі і з науковими ступеннями, також має багаторічний досвід викладання в школі. Тому всі співпрацівники кафедри добре знайомі з суперечливістю сучасних освітніх програм, обізнані в питаннях методики викладання окремих предметів природничо-математичного циклу та орієнтовані на зв'язки між предметами. Очевидно, що між всіма предметами природничо-математичного циклу існують міцні тривалі міжпредметні зв'язки. У процесі навчання міжпредметні зв'язки мають виступати як засіб, що сприяє вирішенню одного з головних завдань природничо-математичної освіти – вихованню у школярів цілісного природничо-наукового світогляду. Однак, реалії сучасної старшої школи чітко позначив І.П. Підласий, написавши, що «...в українській школі між різними дисциплінами побудовано міцну бетонну стіну. Але ж світ за вікном – єдиний!» [6, с.51]. Протягом навчання в школі учні мають отримувати цілісні уявлення про природу через вивчення географії, біології, хімії та фізики. Це можливо лише якщо природничі дисципліни подаються як нерозривні між собою компоненти. Означена проблема стає ще більш актуальною в період реформування української школи, в рамках якої передбачені як інтеграція природничих наук, так і їх профільне вивчення.

Поставлені завдання потребують від вчителів водночас і панорамного бачення, і глибокого розуміння предметного змісту, в тому числі міжпредметних зв'язків, які є підтвердженням взаємозв'язків, існуючих у природі. Виходячи з цього, зміст підвищення кваліфікації має бути спрямований на розширення компетентностей вчителів в природничих науках, математиці та технологіях. Такий підхід може бути забезпечений через інтеграцію методичного впливу кафедри та використання інтегративного підходу, який з одного боку забезпечує цілісність та системність процесу підвищення кваліфікації, а з іншого, сприяє більш ефективній реалізації змісту через окремі складові системи та саму систему в цілому.

Вирішення проблеми оновлення методичного потенціалу кафедри та інтеграції його змісту почалося близько семи років тому. Спочатку викладачі та методисти пройшли навчання у рамках австрійського проекту «Організаційний розвиток інституту післядипломної освіти» та проекту «Лідери освітніх змін», тренери якого були підготовлені ОРЕ м. Варшава. Це дало можливість не лише поновити знання співробітників кафедри, сформувати навички та підвищити їх мотивацію, але й згуртувати колектив, створити умови для формування команди та організаційного розвитку кафедри як єдиного організму.

У подальшому розширення професійних компетентностей співробітників відбувалось через навчання у рамках міжнародних проектів «Уроки з підприємницьким тлом» (україно-польський проект), «Фінансова грамотність» (всеукраїнський семінар-практикум спільно з USAID), «Впровадження освітніх стандартів – компетентісно орієнтований підхід до навчання» (україно-австрійський проект), «Розвиток громадянських компетенцій в Україні» ОДГ/ОПА (DOCCU) (україно-швейцарський проект) «Компетентісно-орієнтоване навчання: соціальні компетенції» (україно-австрійський проект).

На наш погляд, основними напрямками роботи з розвитку методичного потенціалу кафедри закладу післядипломної освіти є:

- діяльність щодо розвитку команди у межах кафедри та ефективна комунікація у діловому спілкуванні;
- евалюаційна діяльність, спрямована на визначення якості та корекцію діяльності кафедри та створення кафедральної концепції розвитку;
- організація підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних дисциплін та інформаційних технологій відповідно до кафедральної концепції, вироблених вимог до змісту та форм проведення;
- науково-методичний супровід діяльності творчо працюючих вчителів природничо-математичних дисциплін та інформаційних технологій, що має дослідно-експериментальний, консультативний, аналітичний та апробаційний характер;
- міжкафедральна інтеграція за для здійснення методичного впливу на педагогічних працівників області.

Діяльність щодо розвитку команди у межах кафедри, на наш погляд, є висхідною ланкою, з якої слід починати перебудову. Такі зміни логічно починати з тренінгу щодо розвитку лідерських якостей працівників. В нашому випадку тренінг «Лідери освітніх змін» дав можливість співпрацівникам навчитись виявляти свої сильні та слабкі сторони, визначити притаманні командні ролі, засвоїти прийоми ефективної комунікації, більш широко використовувати в подальшому командні форми роботи. За результатами тренінгу методисти та викладачі стали більш мотивовані на командну роботу, поступово закріплювались установки брати на себе роль лідера та усвідомлено приймати відповідальні рішення на основі рефлексії, аналізу власних здібностей та нереалізованих можливостей. На кафедрі якісно змінились міжособистісні стосунки, розповсюдилась практика делегування влади та стали більш поширеними випадки перманентного лідерства.

Після етапу розвитку команди доречною, на наш погляд, є евалюація власної діяльності. Протягом декількох років були розроблені, апробовані та відкориговані матеріали для проведення внутрішньої формативної евалюації організаційного розвитку кафедри як єдиного організму та організації підвищення кваліфікації вчителів природничо-математичних дисциплін та інформаційних технологій відповідно до кафедральної концепції, вироблених вимог до змісту та форм проведення. На той час на кафедрі склалась система роботи, однак співробітники були зацікавлені отримати інформацію про те, наскільки актуальними та сучасними вважають вчителі зміст навчальних планів підвищення кваліфікації, доречними та ефективними різні форми підвищення кваліфікації, форми і методи організації занять.

Спільними зусиллями була створена евалюаційна таблиця, у якій містились ключові питання, критерії, форми і методи дослідження, джерела інформації та терміни збору даних. На цій основі склались опитувальними, вихідні евалюаційні листи для вчителів, які проходили підвищення кваліфікації. Крім того, одним із завдань евалюації було забезпечення рефлексії та самоєвалюації працівників кафедри, тому частина ключових питань та критеріїв була вписана з врахуванням цих потреб. У подальшому це дозволило використовувати частину результатів евалюації як інструмент організаційного розвитку кафедри в цілому та окремих її співробітників.

Відомості, отримані від проведеної евалюації, дозволили виявити запити вчителів щодо тематики та форм проведення підвищення кваліфікації. Протягом наступних двох років на кафедрі на 60% була змінена проблематика предметних курсів, практично повністю змінився зміст фахових блоків та форма проведення занять. Крім того, таке дослідження сприяло опануванню викладачами найбільш ефективних форм та методів підвищення кваліфікації.

Постійним активатором методичного потенціалу кафедри є науково-методичний супровід діяльності творчо працюючих вчителів природничо-математичних дисциплін та інформаційних технологій, що має дослідно-експериментальний, консультативний, аналітичний або апробаційний характер. Тісна співпраця з вчителями з одного боку дозволяє заглибитись у розв'язання методичних проблем, які їх цікавлять, а з іншого, усвідомити всю палітру професійних вчительських потреб та запитів. Така діяльність у більшості випадків також може носити загально кафедральний характер, оскільки дозволяє об'єднати всі методичні зусилля, сформувавши спільне бачення та «підживлює» тематику та зміст фахових блоків, забезпечує поширення найбільш ефективних способів розв'язання методичних проблем.

Протягом останніх років кафедра здійснювала науково-методичний супровід роботи двох експериментальних майданчиків обласного рівня за темами «Модернізація науково-методичного супроводу діяльності вчителів природничо-математичних дисциплін» та «Розвиток множинного інтелекту учнів поліпрофільного ліцею на основі модульної організації

навчально-виховного процесу» на базі ліцею «Приморський» м. Одеса. Оскільки у різних аспектах супроводу були задіяні практично всі методисти кафедри, їх довготривала діяльність посприяла розвитку спільного бачення, знаходженню загального способу розв'язання проблем, формуванню установок на лідерство та партнерство.

Практикується також науково-методичний супровід експериментальних майданчиків силами методистів декількох науково-методичних лабораторій кафедри.

Важливим для розвитку методичного потенціалу вважаємо міжкафедральну інтеграцію з метою забезпечення принципу наступності. Декілька років тому були задумані та протягом останніх двох років для вчителів початкових класів проводяться курси підвищення кваліфікації з проблеми «Інтеграція природничих знань в освітній простір початкової школи», які організують та проводять методисти науково-методичної лабораторії природничих дисциплін. Впровадження концепції «Нова українська школа» показала їх своєчасність та актуальність. Заняття проводяться у тренінговому режимі та спрямовані на формування умінь вчителів початкових класів здійснювати вибір засобів забезпечення компетентнісного та діяльнісного підходів щодо реалізації пропедевтичного етапу природничої освіти. Виконання завдання практичного змісту розширюють професійні компетентності вчителів щодо формування природо-знавчої компетентності учнів.

Висновки. Таким чином, вважаємо, що розвиток методичного потенціалу кафедри закладу післядипломної освіти є вкрай необхідним, оскільки це один з інструментів впливу на педагогічних працівників в області та впровадження освітніх реформ. Доречною буде теза М.М. Рубінштейна: «Педагог є початок і кінець кожної шкільної реформи» [1, с.87], яка повною мірою стосується не лише пересічного вчителя, але й методиста або викладача закладу післядипломної освіти.

Література

1. Рубінштейн М.М. *Жизненные комплексы в трудовой школе. Критическое обоснование комплексного преподавания.* М, 1925, с.87.
2. Олійник В.В. *Тенденції розвитку післядипломної освіти педагогів у європейських країнах* / В.В. Олійник, С.І. Синенко // *Шлях освіти.* – 2001. – № 3. – С. 17-20.
3. Сорочан П.М. *Безперервний процес розвитку професіоналізму педагогів у системі післядипломної освіти* / П.М. Сорочан // *Післядипломна освіта в Україні.* – 2005. – № 1. – С. 75-80.
4. Даниленко А.І. *Модернізація системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах її інноваційного розвитку* / А.І. Даниленко // *Післядипломна освіта в Україні.* – 2009. – № 2. – С. 22-24.
5. Клокар Н.І. *Підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу* : монографія / Клокар Наталія Іванівна ; Ун-т менедж. освіти НАПН України. – К., 2010. – 528 с.
6. Підласий І.П. *Чи буде РІСА в Україні?* / І.П. Підласий Х.: Вид. група «Основа», 2013, 128 с. (Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип.8 (128)).
7. Луїна В.Ю. *Розвиток творчого потенціалу вчителя в умовах центру освітніх інновацій інституту післядипломної*

педагогічної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13. 00. 04. / Луїна Вікторія Юрїївна; Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України. – Київ, 2016. – 235 с.

References

1. Rubinshtejn M.M. Zhiznennye kompleksy v trudovoj shkole. Kriticheskoe obosnovanie kompleksnogo prepodavanija. M, 1925, s.87.
2. Olınyk V.V. Tendentsii rozvytku pisladyplomnoi osvity pedahohiv u yevropeiskyykh krainakh / V.V. Olınyk, S.I. Synenko // Shliakh osvity. – 2001. – № 3. – S. 17-20.
3. Sorochan T.M. Bezpererivnyi protses rozvytku profesionalizmu pedahohiv u systemi pisladyplomnoi osvity / T.M. Sorochan // Pisladyplomna osvita v Ukraini. – 2005. – № 1. – S. 75-80.
4. Danylenko L.I. Modernizatsiia systemy pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykh v umovakh yii

innovatsiinoho rozvytku / L.I. Danylenko // Pisladyplomna osvita v Ukraini. – 2009. – № 2. – S. 22-24.

5. Klokar N.I. Pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykh v umovakh pisladyplomnoi osvity rehionu na zasadakh dyferentsiuvanoho pidkhodu: monohrafiia / Klokar Nataliia Ivanivna; Un-t menedzh. osvity NAFN Ukrainy. – K., 2010. – 528 s.
6. Pidlasyi I.P. Chy bude PISA v Ukraini? / I.P. Pidlasyi Kh.: Vyd. hrupa «Osnova», 2013, 128 s. (Biblioteka zhurnalu «Upravlinnia shkoloiu»; Vyp.8 (128)).
7. Lunina V.Iu. Rozvytok tvorchoho potentsialu vchytelia v umovakh tsentru osvity innovatsii instytutu pisladyplomnoi pedahohichnoi osvity : dys. ... kand. ped. nauk : 13. 00. 04. / Lunina Viktoriia Yuriivna; Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Universytet menedzhmentu osvity» Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. – Kyiv, 2016. – 235 s.

Papach O.I.,

Candidate of Pedagogic Sciences, Head of the department of natural and mathematical sciences and information technologies of the Odessa Regional Institute for Teacher Improvement, OLIVAPA@ukr.net

Ukraine, Odessa

METHODICAL POTENTIAL OF THE DEPARTMENT AS AN INSTRUMENT FOR THE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTION OF POSTGRADUATE EDUCATION

The article deals with the issues related to the definition of the methodological potential of a separate teacher or methodologist and methodical potential of the department of postgraduate education institution; the main directions of work on development, updating and enrichment of methodical potential are revealed on the example of the Department of Natural and Mathematical disciplines and information technologies; suggested ways of using the methodical potential of the department as one of the tools for the development of postgraduate education and reforming education at the oblast level.

Key words: *creative potential of the teacher, methodical potential of the department, complex component, resource, professional competence, organizational development of the department, integration of methodical work.*

УДК 378.167.1:004.9:811.111

Перепелица К.Ю.,

*ассистент кафедры иностранных языков Украинской инженерно-педагогической академии,
perepelytsya-kharkiv@ukr.net**Украина, г. Харьков*

К ВОПРОСУ О ПОДГОТОВКЕ ЭЛЕКТРОННОГО УЧЕБНОГО ПОСОБИЯ В РАМКАХ КУРСА ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ ИНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

В статье рассматриваются вопросы подготовки электронного учебного пособия в рамках курса дистанционного обучения иностранному языку студентов инженерно-педагогических специальностей. Сделана попытка рассмотреть электронное учебное пособие комплексно: выделить его системные свойства, сформулировать структурные компоненты, определить его задачи, решение которых обеспечит переход на новое содержание дистанционного обучения иностранному языку в инженерно-педагогическом вузе.

Ключевые слова: *электронный учебник, инженер-педагог, Интернет ресурсы, иноязычная компетенция, дистанционное обучение, Информационно-коммуникационные технологии, познавательный интерес, самостоятельная работа.*

Постановка проблемы. Процесс обновления высшего инженерно-педагогического образования за последние десятилетия преодолел определенное количество этапов: начиная от применения новых информационно-коммуникационных технологий в процессе обучения, заканчивая разработкой курсов дистанционного обучения, которое на данный момент интенсивно формируется и улучшается. Количество высших технических учебных заведений в Украине, которые активно применяют в учебном процессе дистанционные образовательные технологии и предлагают студентам дистанционное обучение увеличивается с каждым годом. Формирование дистанционного обучения в Украине происходит под влиянием таких образовательных тенденций, как непрерывность и массовость образования, значимость высшего образования для приобретения социального статуса, ориентация на освоение студентом способов активной когнитивной деятельности, приспособление учебного процесса к запросам и потребностям студентов и т. д. Главные отличительные характеристики дистанционного обучения – удаленное взаимодействие преподавателя и студентов, интерактивность, достаточно много самостоятельной работы, прогрессивные педагогические технологии, учебный материал подвергается специфическому отбору и структурированию и др. Разработка электронных учебников является одним из ведущих направлений деятельности высших учебных заведений, осваивающих дистанционное обучение, так как фундаментом учебного процесса при дистанционном обучении является современная научно-методическая литература, которая разрабатывается в соответствии с совершенно новыми принципами. Такая научно – методическая литература может включать: электронные учебные пособия, рабочие программы, электронные учебники, справочную литературу, словари, и т. д.

Актуальность проблемы. Разработка теории подготовки электронных учебников – актуальное направление деятельности и зарубежных, и отечественных методистов. Исследованием вопросов, связанных с подготовкой электронных учебников в Европе занимались в А.В. Fenner, R. Halink, A. Fitzpatrick, Франсуа-Мари Жерар, D. Newbay, Ксавье Роежер. В Украине проблемам подготовки электронных учебных пособий посвятили свои работы В.А. Костин, Л.И. Куница, П.И. Сердюков, М.И. Жалдак, Л.Ю. Шапран, Т.П. Терещенко, Е.В. Александров, Ю.В. Попов. В современной лингводидактике проблему использования информационных технологий исследовали С. Боднар, В. Андриевская, О. Палий, Ж. Меншикова, Г. Онкович, и др.

Опираясь на закон Украины «О высшем образовании» [1] учебный процесс в высших технических учебных заведениях проходит в виде аудиторной работы, самостоятельной работы, тестов. На данный момент в обучающем процессе происходит целенаправленное уменьшение количества часов работы студентов в аудитории (что соответствует европейским стандартам), а это влечет за собой дальнейшее совершенствование организационных форм самостоятельной работы в процессе подготовки будущего инженера-педагога. Электронное пособие является одним из компонентов учебно-методического комплекса в ходе дистанционного обучения, которое помогает студенту в его самостоятельной работе в процессе изучения дисциплины «Иностранный язык» или отдельных её разделов. Электронные учебные материалы в большом объеме можно сейчас найти в Интернете, они появляются на дисках и других носителях информации и занимают все больше места в нашей образовательной системе. Однако остаются открытыми вопросы разработки принципов создания и применения на практике электронного учебника по

иностранным языку в рамках курса дистанционного обучения будущих инженеров-педагогов.

Постановка задачи. В статье поднимаются проблемы подготовки электронного учебного пособия в рамках курса дистанционного обучения иностранному языку студентов инженерно-педагогических специальностей. Сделана попытка рассмотреть электронное учебное пособие комплексно, выделить его системные свойства, определить его задачи, решение которых гарантирует переход на новое содержание дистанционного обучения иностранному языку в инженерно-педагогическом вузе.

Изложение основного материала. Перенос учебных иноязычных материалов в электронную форму, подборка тестовых заданий не является созданием электронного учебного пособия для дистанционного обучения иностранному языку. Электронный учебник – информационная концепция сложного назначения, которая обеспечивает при помощи одной компьютерной программы, не ссылаясь на печатные источники, выполнение дидактического потенциала средствами информационно компьютерных технологий на протяжении всего обучающего процесса, а именно:

1. Определение познавательной задачи;
2. Презентация учебного материала;
3. Реализация применения на практике иноязычных знаний, которые студенты приобрели раньше (организуем работу относительно выполнения определенных заданий, в результате которой происходит формирование академических знаний);
4. Мониторинг деятельности студентов, обратная связь;
5. Подготовка к последующей учебной работе (установка на самообразование, задания на чтение дополнительной литературы и т.д.)

Методисты определяют несколько типов и классификаций электронных учебников. На сегодняшний день утверждена типологическая форма системы учебных изданий для высших учебных заведений. Она включает следующие позиции, которые распределяются по функциональному показателю, характеризующему их назначение и положение в обучающем процессе иностранному языку:

1. учебные программы и планы;
  2. методические руководства, указания, которые содержат методические материалы касательно методики преподавания иностранного языка, изучения курса, выполнения самостоятельной работы;
  3. учебный материал по иностранному языку (учебники, грамматические справочники, словари, учебные пособия);
  4. дополнительный материал по иностранному языку (книги для самостоятельного чтения, учебники для развития устной речи, сборники с грамматическим материалом);
  5. контролирующие программы (тесты, базы данных)
- Согласно технологии распространения определяют такие виды электронных учебников:

1. локальное электронное пособие – электронное издание, которое выпускается в виде нескольких одинаковых экземпляров и предназначено для локального применения;

2. сетевой электронный учебник – электронное издание, которое могут использовать все пользователи посредством телекоммуникационных сетей;

3. комбинированное издание, которое используется в обоих случаях.

Если рассматривать электронное учебное пособие комплексно, можно выделить системные свойства, которые и отличают его от напечатанных учебников. А именно:

– электронный учебник имеет педагогические принципы, которые основаны на активной самостоятельной когнитивной деятельности студента; определяет академические цели, задачи и отбор педагогических средств для их достижения;

– в нем используются программные средства, информационные компьютерные технологии, технологии и сервисы Интернета с целью успешно реализовать задачи дидактического и познавательного характера;

– электронный учебник имеет эргономичный интерфейс и навигацию по всему дистанционному курсу иностранного языка.

Структурные составляющие электронного учебника представляют собой:

1. *Координационно-методологический раздел*, где определяются цели, задачи, структура курса по иностранному языку. Сюда включены методические рекомендации, график консультаций преподавателя и т. д.;

2. *Учебный раздел* имеет подраздел учебных ресурсов, которые обязательны для изучения студентами, и подраздел дополнительных учебных материалов;

3. *Раздел контроля*, в котором можно найти средства для внешнего контроля преподавателя и самоконтроля студентов, систему и критерии оценивания работы студента;

4. *Раздел управления*, где преподаватель сможет найти информацию о студентах;

5. *Интерактивный раздел* гарантирует взаимодействие преподавателя и студента. Сюда входят форум, электронная почта, живой журнал, доска объявлений, блог, чат и т. д.;

В соответствии с передовыми направлениями в лингводидактике *учебный раздел* следует разрабатывать, опираясь на модульный принцип, так как модуль является достаточно самостоятельным завершённым учебно-методическим комплексом, поэтому гарантирует осмысленное самостоятельное достижение студентом академических целей, а это в результате приводит к поддержанию равных взаимоотношений между студентом и педагогом в обучающем процессе.

Помимо этого, данная технология хорошо соотносится с кредитной системой оценивания, а это, в свою очередь, гарантирует, что каждый из структурных модулей будет автономным, и улучшит процесс контроля и самоконтроля.

В процессе отбора иноязычного материала для электронного учебника необходимо, прежде всего, учитывать целевую специфику курса и потребности студентов. Учебный материал следует представлять в текстовом формате, в виде аудио- и видео файлов, в мультимедийном формате и тому подобное. Однако

следует избегать большого количества текстов в электронных учебниках и пособиях, так как текстовая составляющая больше подходит специфике печатных учебных ресурсов. Для органичной интеграции текста в электронный учебник его необходимо наполнить комментариями, ссылками, иллюстрациями, гиперссылками, установить связь текста с другими элементами системы электронного учебника, а при необходимости и с Интернетом. Для того чтобы задания, которые представлены в обучающем разделе и предусматривают самостоятельную деятельность студента, имели развивающий характер, могли оптимизировать

речемыслительную деятельность студентов, следует представлять задания различных уровней сложности. То есть, например, упражнения, ориентированные на формирование рецептивных навыков и продуктивных умений. Выбирая форму подачи учебного материала необходимо учитывать разный уровень иностранного языка студентов, а также специфику восприятия информации с монитора компьютера (это имеет огромное значение при размещении текстов).

Опираясь на опыт кафедры иностранных языков Украинской Инженерно-Педагогической Академии студентам, которые осваивают курс дистанционного обучения иностранного языка, необходимо предоставлять дополнительные сервисные учебно-методические материалы помимо электронного учебного пособия. Например, пособие для самостоятельной работы, которое содержит напечатанный учебно-методический экземпляр и не зависимое от Интернета электронное обучающее пособие. Напечатанное издание объединяет учебные текстовые материалы, например, рабочую программу и учебно-тематический план, информацию о проведении текущих и итоговых тестов, нормы и критерии оценивания деятельности студентов, неадаптированную литературу для чтения, аудиоскрипты, активный вокабуляр, методические рекомендации как выполнять задания, схематический грамматический материал, языковые клише, образцы оформления документов и т.д. Электронное обучающее пособие, не зависимое от Интернета, но которое может функционировать автономно, разрабатывается в поддержку сетевого электронного учебника. Сюда можно включать дополнительный учебный материал, например, упражнения на отработку иноязычных навыков и умений, задания на аудирование, электронные словари и справочную литературу, ссылки на обучающие Интернет-ресурсы.

В процессе разработки дополнительных учебно-методических материалов преподавателям следует акцентировать внимание на том, что они должны содержать интересную, познавательную информацию, которая обогащает и дополняет обязательный материал, расширяет кругозор студентов, а также предоставлять дополнительные объяснения, необходимые для усвоения определенной темы. Основное содержание модуля обязательно для всех студентов, вспомогательный материал можно предлагать при определенных условиях только конкретному студенту. Таким образом, создаются условия для индивидуализации когнитивной деятельности каждого студента.

Использование мультимедийных средств в электронном учебнике по иностранному языку дает возможность создавать более выразительный и качественный иллюстративный материал с плоским и объемным изображением, насыщенным звуковым содержанием, что дает возможность студенту погрузиться в ту среду или ситуацию, которую он изучает, а это в свою очередь усиливает эмоционально-выразительное влияние учебного материала.

Выводы. Электронный учебник предлагает решение учебных задач в интерактивном режиме, что обеспечивает возможность реализации качественной обратной связи между педагогом и студентом. А это, в свою очередь, позволяет инициировать их познавательный интерес и самостоятельность, формирует условия для их результативной самооценки, самокоррекции и самообучения, дает возможность успешно реализовать индивидуальное и дифференцированное обучение иностранному языку, применять элементы проблемного обучения.

Электронный учебник в рамках курса дистанционного обучения иностранному языку студентов инженерно-педагогических специальностей должен способствовать реализации всех этапов познавательной деятельности:

1. Обеспечить студента определенным учебным материалом и гарантировать его усвоение, создавать необходимые условия и стимулы для обучения.
2. Восприятие студентами нового содержания обучающего материала в разных представленных форматах.
3. Осмысление усвоенного материала, формирование понятий и обобщений.
4. Усовершенствование и закрепление полученных знаний, формирование иноязычных умений и навыков.
5. Применение на практике иноязычных умений и навыков.
6. Контроль и оценивание результатов познавательной деятельности.

Следовательно, электронное учебное пособие в рамках курса дистанционного обучения иностранному языку дает возможность студенту построить индивидуальный курс обучения и сформировать самостоятельную образовательную деятельность, ориентированную на улучшение уровня иноязычной коммуникативной компетенции и формирование общих учебных компетенций.

Литература

1. Закон України "Про вищу освіту" // *Освіта*. – 1996. – № 43-44. – С. 6-11.
2. Клейман Э.И. *Становление учебной компетентности студента в условиях дистанционного образования: автореф. дис. канд. пед. наук*. – Пермь, 2007.
3. Соловова Е.Н. *Методика обучения иностранным языкам. Базовый курс* / Е.Н. Соловова. – М.: АСПИ, 2008. – 238 с.
4. Роберт И.В. *Полховый словарь терминов понятийного аппарата информатизации образования* / И.В. Роберт, П.А. Лавина. – М.: ИИО РАО, 2006. – 88 с.
5. Чертополохов А.А. *Концепция создания электронного учебника* / Чертополохов А.А. // *Основы применения информационных технологий в учебном процессе*. – М.: Изд. Военного университета, 1995. – с. 82.

6. Beacco J.C., Byram M. *Guide for the Development of Language Educational Policies in Europe. From Linguistic Diversity to Plurilingual Education*, Council of Europe, Language policy Division, 2002. – 115 p.

7. www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/psp/2007_7/3_11.pdf

8. <http://blog.crdp-versailles.fr/mncddp92/index.php/category/3.-L-experimentation>.

References

1. Закон України "Про висіchu osvitu" // *Osvita*. – 1996. - № 43-44. - . s. 6-11.

2. Kleiman E.I. *Stanovleniye uchebnoi kompetentnosti studenta d usloviyakh distantsionnogo obucheniya: avtoref. dis. kand. ped. nauk* – Perm, 2007.

3. Solovova E.N. *Metodika obucheniya inostannym yazykam. Bazovyi kurs/E.N. Solovova*. – M.: AST, 2008. – 238 s.

4. Robert I.V. *Tolkovyi slovar terminov poniatiynogo apparata informatizatsiyi obrazovaniya / I.V. Robert, T.A. Lavina*. – M.: IIO RAO, 2006. – 88 s.

5. Chertopolokhiov A.A. *Kontsepsiya sozdaniya elektronogo uchebnika / Chertopolokhiov A.A. // Osnovy primeneniya informatsionnykh tekhnologiy v uchebnom protsesse*. – M.: Izd. Voennoy universiteta, 1995. – s. 82.

6. Beacco J.C., Byram M. *Guide for the Development of Language Educational Policies in Europe. From Linguistic Diversity to Plurilingual Education*, Council of Europe, Language policy Division, 2002. – 115 p.

7. www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/psp/2007_7/3_11.pdf

8. <http://blog.crdp-versailles.fr/mncddp92/index.php/category/3.-L-experimentation>.

Perepelytsia K.Y.,

assistant of foreign languages department of Ukrainian engineering-pedagogics academy, perepelytsya-kharkiv@ukr.net
Ukraine, Kharkov

TO THE QUESTION OF THE ELECTRONIC TEXTBOOK DEVELOPMENT WITHIN A MATTER OF DISTANCE LEARNING OF FOREIGN LANGUAGE OF FUTURE ENGINEER-TEACHERS

The article deals with the questions of electronic textbook development within a matter of distance learning of foreign language of future engineer-teachers. There has been done the attempt to consider the electronic textbook in a complex that is to mark out its system properties, to formulate the structural components, to define its basic tasks that will provide the transition to new content of distance learning of a foreign language in engineer-pedagogical higher education institution.

Key words: electronic textbook, engineer-teacher, Internet resources, foreign language competence, distance learning, Information and Communication Technologies, cognitive interest, self-dependent work.

УДК 378.147.111.041:811.111

Перепелиця К.Ю.,

асистент кафедри іноземних мов Української інженерно-педагогічної академії, *perepelytsya-kharkiv@ukr.net*

Україна, м. Харків

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВИЩИХ ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті пропонується розглянути питання методики організації самостійної роботи студентів інженерно-педагогічних спеціальностей на заняттях з англійської мови, а саме – опанування умінь читання іноземної літератури по майбутній спеціальності, з метою оволодіння необхідною з професійної точки зору інформацією, навчання роботи з білінгвістичним словником і довідковою літературою, оскільки це є однією з умов успішної підготовки конкурентоздатного випускника. У статті зроблена спроба визначити необхідні умови, для того, щоб самостійна робота студентів мала позитивний результат.

Ключові слова: самостійна робота, робота із словником, спеціальна література, переглядове читання, інженер-педагог, іноземна мова, білінгвістичний словник, творча діяльність, конкурентоздатний випускник.

Постановка проблеми. За останній період сучасне Українське суспільство стало більш відкритим зовнішньому світу, внаслідок цього відбувається стрімкий розвиток професійних міжнародних контактів, Інженери-педагоги посилено і плідно взаємодіють з представниками іноземних компаній як ніхто інший. Зараз достатній рівень англійської мови безпосередньо впливає на їх успішну професійну діяльність і відповідно це відображається на їх достатку та потенційному кар'єрному зростанні. Сьогодні сучасний інженер-педагог повинен мати навички пошуку інформації не лише у рідній, але і у іноземній науковій літературі, логічно пояснювати отриману інформацію, застосовувати різні види читання (вивчаюче, ознайомлювальне, переглядове), мати здатність підтримувати іноземну комунікацію на досить високому рівні, а саме – легко спілкуватися на іноземній мові без перекладача і мати достатній запас загальноживаної та професійної лексики. Без цього процес інформаційного обміну на міжнародному рівні дуже гальмується, що може негативно вплинути на професійну компетентність інженера-педагога.

Актуальність проблеми. Методисти, лінгвісти і педагоги приділяли і приділяють багато уваги у своїх наукових працях питанням розвитку навичок самостійної діяльності, оскільки саме вона формує умінь та навички регулярно та без сторонньої допомоги отримувати знання і надає можливість студентам самоудосконалюватися. Самостійна робота формує мислення, творчість, здатність вирішувати проблеми, а крім того умінь використовувати власні знання в абсолютно новій професійній ситуації. Сьогодні суспільство вимагає від випускників інженерно-педагогічних спеціальностей мислити критично, стрімко пристосовуватися до політичних, соціальних, економічних умов, які швидко змінюються, використовувати сучасні інформаційно-комунікативні технології, стисло, доступно висловлювати власні ідеї усно та письмово.

Тому класична модель навчання, як форма передачі знань, зобов'язана поступово переходити в модель обробки та конструювання знань. У цьому випадку англійську мову можна розглядати не лише як засіб освоєння лінгвістичних знань, які потрібні професіоналові

для кар'єрного зростання, але як засіб оволодіння відповідними, прогресивними знаннями у майбутній професійній діяльності. Це дає можливість сформулювати мету курсу "Професійна іноземна мова" в інженерно-педагогічному вчз як отримання студентами комунікативної компетенції, рівень якої на різних стадіях мовної підготовки дає можливість застосовувати англійську мову на практиці для самоосвіти та у виробничій діяльності.

Володіння англійською мовою на практиці – це здатність використовувати найбільш прості мовні засоби в головних видах мовної діяльності: говоріння, аудіювання, читання та письмо. Практичне володіння мовою професії – це формування умінь самостійно працювати зі спеціальною іноземною літературою, щоб отримати потрібну інформацію для вирішення важливих професійних проблем. Підвищення значущості самостійної роботи студента – найбільш важливий аспект модернізації інженерно-педагогічної освіти в Україні, оскільки за її рахунок компенсується недостатня кількість аудиторних годин. Крім того, згідно з думкою таких вчених, як А.В. Барібін, А.Р. Ганєєва, Э.А. Сарібєкова та ін., самостійна робота включає можливості для активізації внутрішніх пізнавальних мотивів студента, щоб отримувати нові знання і його прагнення до саморозвитку і самовдосконалення.

Постановка завдання. У статті запропоновано розглянути питання як організувати самостійну роботу майбутніх інженерів-педагогів у процесі навчання англійській мові, зокрема – як сформувати навички читання іноземної наукової літератури, яка безпосередньо відноситься до їх майбутньої спеціальності, для отримання потрібної з професійної точки зору інформації, а також навчити студентів працювати з білінгвістичним словником і довідковою літературою.

Виклад основного матеріалу. Зараз кількість годин, яка відводиться у кожному семестрі на самостійну діяльність студентів інженерно-педагогічних спеціальностей з англійської мови збільшується, а це спричиняє подальше вдосконалення організаційних форм самостійної роботи. Зазвичай у вищих учбових закладах ми маємо наступні форми:

1. діяльність, яка планується викладачем для самостійного виконання завдання, але викладач не приймає безпосередньої участі.

2. діяльність, запланована в розкладі як самостійна робота, що контролюється викладачем на занятті.

Але необхідний результат з метою поглибити запас знань, оволодіти іншомовними навичками досягається не завжди. Сьогодні ми маємо можливість спостерігати формування третього виду, який передбачає більшу самостійність студентів та глибшу індивідуалізацію завдань, а таким чином, і значну динамічність у процесі придбання знань, умінь та навичок.

Для результативної організації самостійної діяльності з англійської мови в інженерно-педагогічному вчз необхідно враховувати те, що не всі студенти мають достатній рівень англійської мови, вони дуже часто мають слабку мотивацію щодо засвоєння іноземної мови та у них майже повністю відсутні навички самостійної діяльності. Навчити студентів читати іншомовну літературу, яка безпосередньо відноситься до майбутньої спеціальності, для того, щоб отримати необхідну з професійної точки зору інформацію – це одне із основних завдань на заняттях з англійської мови у інженерно-педагогічному вчз. Але спеціальну літературу на англійській мові можуть самостійно читати тільки невелика кількість студентів, оскільки при прочитанні іншомовного тексту вони стикаються з наступними проблемами: невідомі фрази, робота зі словником, терміни, неологізми, тому читання стає для них виснажливим і нудним зайняттям. Студенти першокурсники ще не повністю володіють механізмом читання. Учні намагаються визначити значення кожного слова, але не вміють відокремити другорядне від головного, відстежити сюжетну лінію. Складність з вибором матеріалу для читання полягає у підборі учбового матеріалу на важливі, цікаві теми. Визначаються два напрями у процесі навчання студентів інженерно-педагогічних спеціальностей самостійного читання на англійській мові – сформулювати мотивацію та навчити студентів справлятися з труднощами, які з'являються у процесі читання іншомовного тексту. Основа мотивації полягає у розумінні потреби та корисності своєї діяльності. Мотивація читання посилюється, якщо студент починає розуміти, що він читає. Тому тексти на початковій стадії навчання самостійному читанню мають бути максимально адаптовані. У процесі самостійного читання, щоб подолати виникаючі мовні труднощі, необхідно використовувати ознайомлювальне читання. Передусім, слід навчити студентів виділяти слова і фрази, які визначають головний зміст тексту, розділяти основну інформацію та другорядну, навчити об'єднувати окремі факти в одне ціле. Викладач має давати переклад невідомих фраз, які зустрічаються у тексті частіше за усе; допомагати з перекладом слів, значення яких складно встановити.

Коли студент навчиться самостійно читати адаптовані тексти за фахом, можна переходити до читання автентичного матеріалу. Оскільки на цьому етапі студенти починають навчатися професійно-орієнтованому читанню, то процес відбору матеріалу дуже важливий. З метою поглибити професійні знання студентів і поліпшити їх іншомовні знання підбір текстового навчального матеріалу має здійснюватися разом з викладачами

профільноучих кафедр. Якщо студенти систематично будуть опрацьовувати спеціальні тексти на заняттях з англійської мови, то вони зможуть збільшити власний професійний круг інтересів, а це може покращити навички володіння англійською мовою. Для результативного розвитку навичок читання ефективно використовувати тексти невеликого розміру та різного змісту. Для того щоб студенти не мали труднощів у розумінні текстів за фахом, слід звертати їх увагу на ті синтаксичні структури, які вживаються найчастіше, а саме – складнопідрядні речення, безособові конструкції, пасивний стан, інфінітивні звороти; у процесі навчання самостійному читанню пояснювати цей граматичний матеріал, навчити замінювати складні конструкції на прості та перекладати ці конструкції на рідну мову. Наукові тексти мають велику кількість професійної термінології. Внаслідок стрімкого розвитку техніки у науковій мові постійно використовуються неологізми і студенти можуть мати певні труднощі при перекладі. Також утрудняють розуміння іншомовного тексту багатозначні слова, смислове значення яких необхідно уточнювати у словнику і терміни, які складаються з декілька слів. З метою поліпшити процес запам'ятовування спеціальних термінів викладачеві слід вибирати ті вправи, які формують навички перекладу, збільшують професійну лексику студентів, навчають їх отримувати потрібну інформацію з тексту.

Для успішного засвоєння лексичного матеріалу на початковому етапі, викладачеві необхідно використовувати завдання, які можуть викликати пізнавальний інтерес до навчального процесу, наприклад, знайти інтернаціональні слова у тексті, яких у професійно-орієнтованому тексті величезна кількість. Оскільки багато інтернаціональних слів можна знайти в різних текстах, це допоможе їх запам'ятати. Також будуть корисними вправи, в яких необхідно знайти в тексті слова, які означають процес або обладнання; визначити, від яких дієслів утворюються іменники; вибрати з тексту однокорінні слова, і так далі. Щоб студенти уникали перекладу кожного слова зі словником, слід перед прочитанням спеціалізованого тексту використовувати первинну прогноуючу установку, оскільки кожне слово сприйматиметься через загальний зміст тексту. Коли студенти досягнуть певного рівня володіння спеціальною лексикою, їм можна запропонувати завдання на переклад з рідної на англійську мову. При використанні таких завдань формуються навички написання резюме, тез, а також такі вправи навчають майбутніх інженерів-педагогів анотуванню та реферуванню текстів на англійській мові.

Дуже важливо навчити студента самостійно працювати з текстом, використовуючи загальний, політехнічний, спеціальний словник та довідник.

Треба пояснити учням основи організації довідкової літератури та єдині принципи роботи з нею. Формування умінь роботи з білінгвістичним словником слід проводити в системі з точною градацією вправ, які передбачені для виконання на занятті під керівництвом вчителя, самостійно в аудиторії та за її межами. Студентів необхідно навчити перекладати складні слова, фразеологічні звороти, і крім того вибирати з багатьох

значень тільки одне слово, яке тісно пов'язане з контекстом. Необхідно навчити студентів використовувати у процесі навчання енциклопедії, наприклад для пояснення невідомих визначень, термінів у процесі позакласного читання. Помалу робота під управлінням викладача стає самостійною роботою студентів зі словником.

У процесі організації самостійної діяльності студентів інженерно-педагогічного вчн треба брати до уваги їх справжній рівень знань і умінь. Студенти можуть мати недостатній рівень знання граматики, невеликий лексичний запас, у них можуть бути відсутніми навички самостійної діяльності, з цієї причини викладачеві необхідно так організувати навчальний процес, щоб максимально спростити засвоєння матеріалу та допомогти з виникаючими труднощами. Викладач має ставити чіткі завдання, намагатися допомогти студентам миттєво зорієнтуватися у навчальному матеріалі, організувати роботу студентів таким чином, щоб досягнути поставленої мети, витратив мінімальну кількість учбового часу. Важливо створювати певні умови і давати такі завдання, виконуючи які студент самостійно має отримувати знання, креативно вирішувати завдання, висловлювати свою особисту думку.

Самостійна діяльність студентів з англійської мови спочатку носить репродуктивний характер. Учні навчаються виконувати практичні вправи, роблять вправи на формування навичок аудіювання, читання, письма, усного мовлення. Такі завдання можуть виконуватися в групі, індивідуально. Далі завдання перетворюються далі в різноманітні творчі роботи. У цьому випадку ефективно використовувати творчі завдання та активні методи навчання, які можуть стимулювати самостійну діяльність студентів у процесі виконання проектів, презентацій, у дебатах, конкурсах, круглих столах, особливо, коли їх тема безпосередньо стосується важливих питань майбутньої спеціальності студентів.

Така творча діяльність викликає особливу зацікавленість студентів, а її здійснення допомагає вивчити предмет у повному обсязі, формує критичне мислення і уміння самостійно знаходити, класифікувати і досліджувати необхідну інформацію. У цьому випадку англійська мова застосовується як засіб отримати нові знання, а виконання творчих завдань поповнює лексичний запас студента, тренує лінгвістичні навички та їх використання в різних сферах, а саме дає можливість вирішити проблеми стосовно навчання професійно-орієнтованій англійській мові.

Висновки. Самостійна діяльність майбутніх інженерів-педагогів при вивченні англійської мови може бути результативною, якщо викладач вірно організує та проконтролює її. У викладача має бути усе необхідне

методичне та матеріальне забезпечення у вигляді методичних рекомендацій, вказівок як виконувати самостійну роботу, а також у нього має бути в розпорядженні великий вибір технічних засобів навчання. Самостійна діяльність – це важлива умова ефективного вивчення англійської мови, вона передбачає значну індивідуалізацію завдань, незалежність дослідницького пошуку, спрямованість на формування професійних компетенцій, зростання творчої діяльності та ініціативності студентів в результаті виконання практико-орієнтованих учбових матеріалів та інтеграції між предметних зв'язків.

Література

1. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования // Интернет-журнал «Эйдос». – 2006. – 5 мая. <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>.
2. Щербаков О.Б. Методика обучения английскому языку на первом курсе технического вуза. – Киев: Высшая школа, 1989. – 160 с.
3. Каргина Е.М. Особенности профильного обучения иностранному языку в контексте современных дидактических подходов // Гуманитарные научные исследования. – 2014. – № 6 (34). – С. 21.
4. Комарова Е. В. Этапы процесса обучения чтению и виды чтения на иностранном языке [Текст] / Е. В. Комарова // Молодой ученый. – 2015. – №4. – С. 570-572.
5. Яхлова О.В. К вопросу о повышении качества учебной деятельности по иностранному языку в условиях самостоятельной работы в инвариантной группе студентов технического вуза. // Перспективные информационные технологии и интеллектуальные системы. 2007, № 2(30).
6. Widdowson, H.G. Aspects of Language Teaching. – Oxford: Oxford University Press, 1990.

References

1. Zimniaya I.A. Klyuchevyye kompetentsii – novaya paradigm rezultata sovremennogo obrazovaniya // Internet-zhurnal "Eidos". – 2006. - 5 maya. <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>.
2. Щербаков О.В. Методика обучения английскому языку на первом курсе технического вуза. – Киев: Высшая школа, 1989, - 160 с.
3. Kargina E.M. Osobennosti profilnogo obucheniya inostrannomu yazyku v kontekste sovremennykh didakticheskikh podkhodov // Gumanitarnyye nauchnyye issledovaniya. – 2014. - №6 (34). – S. 21
4. Komarova E.V. Etapy protsessa obucheniya chteniyu i vidy chteniya na inostrannom yazyke [Tekst] / E.V. Komarova // Molodoi uchenyi. – 2015. - №4. – S. 570-572.
5. Lyakhova O.V. K voprosu o povysheniyi kachestva uchebnoy deyatel'nosti po inostrannomu yazyku v usloviyakh samostoyatel'noy raboty v invariantnoi grupphe studentov tekhnicheskogo vuza. // Perspektivnyye informatsionnyye tekhnologiyi i intellektualnyye sistemy. 2007, №2 (30).
6. Widdowson, H.G. Aspects of Language Teaching. – Oxford: Oxford University Press, 1990.

Perepelytsia K.Y.,

assistant of foreign languages department of Ukrainian engineering-pedagogics academy, perepelytsya-kharkiv@ukr.net
Ukraine, Kharkov

HOW TO DEVELOP THE ABILITIES OF STUDENTS' SELF-DEPENDENT WORK IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN HIGH ENGINEER-PEDAGOGICAL ESTABLISHMENT

The questions of methods concerning self-dependent work organization of future engineer-teachers at the lectures of foreign language are considered in the article. Among them are – acquirement of reading abilities of foreign literature concerning future specialty, with the purpose of necessary professional information acquirement, teaching to work with bilinguistic dictionary and reference literature, so as it is one of the necessary conditions of successful training of competitive graduates. There has been the attempt to consider the necessary conditions for resulted self-dependent work of students.

Key words: self-dependent work, work with a dictionary, special literature, cursory reading, engineer-teacher, foreign language, bilinguistic dictionary, creative activity, competitive graduate.

UDC 378.347

Povstyn O.V.,*PhD in Economics, associate professor, head of the department of law and management in the field of civil protection
Lviv state university of life safety, oksana_povstyn@ukr.net**Ukraine, Lviv*

PEDAGOGICAL CONDITIONS INFLUENCE ON MANAGEMENT STAFF TRAINING IN HUMAN SAFETY FIELD

The article grounds, specifies and details pedagogical conditions of specialists' managerial competence effective forming in human safety field which will be predictive and can be implemented in a real educational environment of a higher educational establishment. The methodological essence of the concept «pedagogical conditions» is considered. It is proved that certain pedagogical conditions by their essence and content are sufficiently close to the proposed directions of future specialists' professional training in human safety field to managerial activity, designed taking into account the specifics of the industry activities and an integral approach to the educational system.

Key words: *pedagogical conditions, professional training, management activity, management competence.*

The statement of a problem. It is difficult to exaggerate the importance of the social significance of the work of emergency rescue units and other services responsible for the population life safety, and this, in turn, actualises the growth of the requirements for their leaders' managerial preparedness. The proper level of such preparedness is expressed in the formation of specialists' managerial competence in the human safety field. The pedagogical staff of the State Emergency Service of Ukraine higher educational establishments have an important task to establish an effective system of cadets and students' training for management activities.

The purpose of the article is to ground, specify and detail pedagogical conditions of specialists' management competence effective forming in human safety field which will be predictive and can be implemented in a real educational environment of the specialized higher educational establishment.

The statement of the main material. First of all, we will distinguish methodological essence of the concept «pedagogical conditions». Researchers distinguish several scientific approaches to the concept of «pedagogical conditions», in particular: a set of objective opportunities for solving educational problems; a set of measures necessary for the educational process; pedagogical requirements, rules providing optimal educational activity; the circumstances in which the components of the educational process are in the best interconnection; a set of external and internal influences on the educational system, etc. We consider the most correct assertion that pedagogical conditions are appropriate to be considered as a set of diverse, external and internal factors concerning educational system of socio-pedagogical, didactic, organizational and psychological factors, necessary and sufficient for its emergence, stable and effective functioning and development [1]. Pedagogical conditions are determined by the state of social development and the nature of interpersonal relations, the level of spiritual culture, knowledge, experience and other circumstances that determine society as a whole as well as the educational system, its structure, laws and basic principles of functioning and development [2].

We will consider in details the following pedagogical conditions, in particular such as:

- systematic motivation of cadets and students to develop managerial abilities and qualities through the creation of sustainable social and psychological motives for mastering managerial skills and abilities;

- systematic and interdisciplinary content for management activities training by attracting researchers and employers to the selection of the content of theoretical and practical management training as well as the continuous updating of the content of management training in accordance with changes and the nature of professional activities in the industry;

- complex projecting of practical training for management activity by teaching the application of management styles and performing managerial roles in professional activities, modeling management activities in the educational process and various types of educational and professional activities;

- creation of innovative technology for managerial competence formation justified by the combination of modern information and traditional forms, methods and means of theoretical and practical training for managerial activities;

- purposeful organization of the training process for managerial activities in higher educational establishments to forecast the development of managerial qualities in the process of future managers' training taking into account the real and potential capabilities of cadets and teachers.

The main goal is to "awaken" leader in the cadet (student), able to lead the subordinates, take responsibility, ready and able to manage the unit in difficult circumstances including emergencies. To do this it is necessary to develop the potential of future leaders in the human safety field as much as possible, which requires: the expansion of the educational activity field and the interaction of teachers, cadets and students; the use of pedagogical tools that stimulate both individual and collective management activities; creation of the most favored regime for the development of managerial skills of cadets and students. This condition implementation in practice requires: granting rights to teachers for non-standard solution of traditional pedagogical tasks; support and encouragement by the administration of higher educational establishments of innovations, creative initiative by all subjects of professional education; development of democratic

relations between participants in the educational process; providing teachers with reliable information about innovations in pedagogical activity; expansion and deepening of external relations and cooperation of the educational establishment, first of all - international ones. The training of specialists in human safety field, in particular in management activities, undoubtedly requires continuous review, updating and correction of the structure, ways and methods of the educational process taking into account assessment of current and final control, verification and continuous monitoring of future managers' training and education results.

Conclusions. As we see, the pedagogical conditions determined by means of the factor analysis in their essence and content are quite close to the previously proposed directions of improvement of future specialists' professional training in the human safety field to management activities projected taking into account an integral approach to the educational system. This proves again the expediency of their justification. At the same time the implementation of grounded conditions requires compliance with a number of requirements and the implementation of a variety of activities in the educational environment of universities with the participation of all its components and subjects of professional education. We note that taking into account the resource approach pedagogical conditions in educational establishments are perceived as a resource of the educational process, which allows changes, the development of the educational system [1].

Pedagogical conditions of managerial competence effective formation in specialists in the human safety field are interpreted as a complex of projected factors of influence on the external and internal circumstances of the educational process which ensure the integrity of cadets and students' training for management activities in the educational environment of specialized higher educational establishments in accordance with the requirements of the state and society regarding civil protection of the population and territories, promote the comprehensive development of specialists as future leaders and create possibilities to identify their needs taking into account management abilities and formation of professionally and socially important managerial knowledge, skills and qualities. The approbation of the determined pedagogical conditions was carried out through an experimental study aimed at modeling the system of cadets and students' training of higher educational establishments of

the State Emergency Service of Ukraine to management activities. To organize the future specialists' training in the human safety field with the application of the proposed innovations, the measures necessary for the formation of managerial competence components in the process of educational, cognitive, educational and professional-practical work in specialized higher educational establishments were identified. They are the basis of the program of experimental research aimed at the author's model implementing, of specialists' training in the human safety field to management activities. We believe that the revealed pedagogical conditions are indisputably necessary for the successful formation of cadets and students' managerial competence. The creation of these conditions, as evidenced by the results of the study, can significantly increase the level of future specialists' training in the human safety field for management activities.

In addition, we note that the pedagogical conditions aimed at educational practice improving require constant correction as factors affecting the education sector are constantly changing, making it more difficult to function. The identified and grounded conditions we consider as determinants of a productive methodology for the development of managerial competence in the higher educational establishments of the State Emergency Service of Ukraine. Further research needs methodological provision of future specialists' professional training in the human safety field, the development of appropriate technology as well as the preparation of a concept that guides the scientific and pedagogical staff to combine efforts according to promising tasks to prevent emergencies and to overcome their consequences.

Literature

1. Литвин Я. В. *Методологічні засади поняття «педагогічні умови»: на допомогу здобувачам наукового ступеня* / Я. В. Литвин. – Львів: СТОЛОМ, 2014. – 76 с.
2. Бурій С. *Формування управлінської культури майбутнього офіцера в процесі практичної підготовки як педагогічна проблема* / Сергій Бурій // *Науковий вісник мну імені В. О. Сухомилинського. Педагогічні науки*. – 2016. – № 1 (52). – С.21-25.

References

1. Litvin A.V. *Methodological foundations of the concept of "pedagogical conditions": for the benefit of applicants of a scientific degree* / A.V. Lytvyn. – Lviv: SPOŁON, 2014 – 76 p.
2. Bury S. *Formation of managerial culture of the future officer in the process of practical training as a pedagogical problem* / Sergei Buriy // *Scientific herald of the name of V.O. Sukhomlinsky*.

Повстин О.В.,

*к.е.н., доцент, завідувач кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, oksana_povstun@ukr.net*

Україна, м. Львів

ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ НА ПІДГОТОВКУ УПРАВЛІНСЬКИХ КАДРІВ У ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ

У статті обґрунтовано, уточнено і деталізовано педагогічні умови ефективного формування управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини, які матимуть прогностичний характер і зможуть бути реалізовані в реальному освітньому середовищі вищого навчального закладу. Розглянуто методологічну сутність поняття «педагогічні умови». Доведено, що визначені педагогічні умови за своєю суттю та наповненням достатньо близькі до запропонованих напрямів удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності, спроектованих з урахуванням специфіки діяльності у галузі та цілісного підходу до освітньої системи.

Ключові слова: педагогічні умови, професійна підготовка, управлінська діяльність, управлінська компетентність.

УДК 378.12.046

Пукас І.Л.,

*асистент кафедри теорії та методик дошкільної освіти**Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, pukas.ivanna@gmail.com**Україна, м. Кам'янець-Подільський*

ПРОБЛЕМИ ПОЄДНАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ

У статті аналізується проблема сучасних тенденцій розвитку та саморозвитку професійної компетентності вчителя, їх соціальна обумовленість. Трактуються сутність поняття професійна компетентність з позиції забезпечення інтеграції теоретичної, практичної складових. Акцентовується увага на можливостях науково-дослідної роботи педагога як чинника підвищення рівня його професіоналізму, теоретичної компетентності, розвитку аналітичних здібностей, які визначають спроможність учителя діяти ефективно в ситуаціях, які постійно змінюються.

Ключові слова: професійно-педагогічний розвиток, саморозвиток, теорія, практика, професійна компетентність, особистісно орієнтована освіта.

Постановка проблеми. Процес сучасних соціально-економічних реформ, у контексті яких проектується і освітні, закономірно породжує різноманіття нових ідей, теорій, проектів, моделей освіти, при цьому домінанта залишається за пошуком шляхів реалізації принципів демократизації та природовідповідності в організації педагогічного процесу будь-якого типу та рівня. Перехід до ринкових відносин в Україні ставить зростаючі вимоги перед сферою освіти, вимагає постійного підвищення якісного рівня професійної підготовки вчителя. «Унікальність педагогічної професії полягає ще й у тому, що, створюючи умови для стимулювання активності своїх вихованців, продумуючи й аналізуючи комплекс різноманітних завдань, педагог творчо актуалізується, використовуючи власні творчі ресурси» [3, с.500].

Розвиток професійної компетентності, творчого потенціалу педагога, які залежать від системи професійної освіти, підвищення кваліфікації, перепідготовки кадрів, є суттєвими факторами зростання продуктивності праці, а отже і економічного зростання держави. Освітні реформи стосуються і запровадження системи діагностики професійної компетентності вчителя, відповідно, якості його професійної діяльності. Згідно із законом (новий Закон про освіту, стаття 51), «сертифікація педагогічних працівників – це зовнішнє оцінювання професійних компетентностей педагогічного працівника (у тому числі з педагогіки та психології, практичних вмінь застосування сучасних методів і технологій навчання), що здійснюється шляхом незалежного тестування, самооцінювання та вивчення практичного досвіду роботи» [2].

Теоретико-концептуальні підходи щодо розвитку та саморозвитку професійної компетентності педагога містяться і роботах Г.О. Балла, Н.М. Бібік, І.А. Зязюна, Є.О. Клімова, В.А. Семиченко, О.Я. Савченко, Г.К. Селевко, В.О. Сластьоніна, А.В. Хуторського та ін.

Так, академік Н. Бібік, диференціюючи поняття «компетентність» та «компетенція», стверджує, що «...компетентність цілісна, тобто ні знання, ні вміння, ні досвід діяльності самі по собі не є компетентністю» [1].

М.А. Холодна вважає, що компетентність – це особливий тип організації предметно-специфічних знань, що дозволяють приймати ефективні рішення у відповідній галузі діяльності. На її думку, знання повинні задовольняти таким вимогам: різноманітності (множина різних знань про різне); структурованості; гнучкості; оперативності і доступності; здатність до застосування знань в нових ситуаціях; категоріальний характер знань; володіння не тільки декларативними, але й процедурними та конструктивними знаннями; рефлексії, тобто знання про широту і глибину своїх знань [4, с.207].

Отже, дослідники вказують на складність, структурованість поняття «компетентність», що характеризується інтеграцією знань, умінь, практичного досвіду діяльності, в рамках яких особливої значущості набувають знання, що детермінують готовність до дії в ситуаціях, які постійно змінюються. Йдеться про теоретико-практичну компетентність як динамічну комбінацію знань, умінь, які дозволяють оперативно приймати рішення на основі комплексного осмислення кожної конкретної ситуації.

Метою роботи є з'ясування особливостей розвитку та саморозвитку професійної компетентності вчителя, забезпечення інтеграції її теоретичної та практичної складових.

Виклад основного матеріалу. Проблеми поєднання теорії і практики освітньої діяльності були і залишаються предметом активних наукових пошуків, про що свідчить аналіз літературних джерел з проблеми. Переважна більшість сучасних дослідників трактують педагогічну компетентність як єдність теоретичного і практичного аспектів готовності педагога до здійснення ефективної професійної діяльності.

Базові документи про освіту та фундаментальні дослідження з теорії інноваційної освіти, сутності педагогічних технологій, які найбільш активно впроваджуються у вітчизняну систему освіти вказують на те, що основною стратегічною метою інноваційної освіти будь-якого рівня (загальної, професійної, післядипломної) є орієнтація на розвиток особистості

того, хто вчиться, формування його як суб'єкта навчальної діяльності, професійного розвитку.

Аналіз інформаційно-репродуктивної системи професійної освіти (післядипломної в тому числі) свідчить про те, що вона здійснює гальмівний вплив на процес інтеграції теоретичної та практичної складових системи педагогічної підготовки та розвитку вчителя, оскільки навчальна інформація більшою мірою опрацьовується у спосіб, що актуалізує процеси запам'ятовування та відтворення, меншою – осмислення її у контексті практичних реалій та ситуацій.

Вчитель може стати активним суб'єктом розвитку (саморозвитку) професійної компетентності, продуктивного формування власної моделі професійної діяльності за інноваційними стандартами, якщо він розуміє теоретичні основи інноваційних процесів, що відбуваються в освіті, а також практичні, технологічні основи формування педагогічної діяльності. У цьому контексті особливо актуальною є проблема формування фундаментальної теоретичної компетентності вчителя, що реалізується на особистісно орієнтованій основі, оскільки ефективність означеного процесу буде залежати від того, наскільки вчитель стане суб'єктом власного розвитку і зможе цілеспрямовано та системно реалізовувати свою програму формування та підвищення рівня професійної компетентності, орієнтуючись на особистісний потенціал.

Як показують результати аналізу літературних джерел з проблеми, а також безпосередньої практики переходу вчителів, освітніх закладів на особистісно орієнтовані технології педагогічного процесу, основною умовою забезпечення успішності цього переходу є передусім теоретична компетентність вчителя, що стосується розуміння сутності освітніх процесів, закономірностей та динаміки їх розвитку, осмислення особливостей власного досвіду професійної діяльності за критеріями інноваційної освіти, формування практичних моделей діяльності на основі відповідних теоретичних засад. Саме особистісно орієнтована освіта може забезпечити неперервність професійного розвитку та саморозвитку вчителя (освіта впродовж життя).

Теоретичну компетентність вчителя трактуємо як відповідну систему знань про основи освітньої діяльності, яка характеризується: інтегративністю (взаємозв'язок та взаємозалежність усіх груп знань); системністю (логіка, поетапність їх формування); активністю (високий рівень усвідомленості знань, здатність до адекватного використання в практичній діяльності).

Відповідно, педагогічна компетентність вчителя умовно може бути представлена у вигляді трьох базових складових: теоретичні знання (теорії розвитку особистості, механізми, закономірності, принципи, зміст, форми, методи, технології організації педагогічного процесу); теоретико-практичні («перевід» теоретичних знань у сферу практичного їх використання); практичні знання (готовність вчителя до формування практичної діяльності, професійно значущих особистісних якостей).

Важливим є розуміння педагогом того факту, що формування професійної компетентності вчителя може

здійснюватись лише в особистісно орієнтованому режимі професійної освіти на всіх етапах її реалізації: як у формі спеціально організованого процесу післядипломної освіти, так і через самоосвітню діяльність. Отож, особистісно орієнтовану освіту слід трактувати і як ціль професійної діяльності вчителя (основа організації педагогічного процесу в школі), і як засіб її формування (основа професійного розвитку та саморозвитку).

У цьому контексті особливо значущою є дослідницька діяльність учителя. Науковий пошук не лише мобілізує педагога, він додає впевненості у власних силах, забезпечує можливість працювати за самостійно створеними алгоритмами, відчувати себе суб'єктом творення педагогічного процесу на особистісно орієнтованій основі і, звісно, спонукає до продовження даної роботи за власною ініціативою. За таких умов звернення до теорії освітньої діяльності, потреба у постійному рості теоретичної компетентності стане закономірною потребою, яка буде класифікуватись вчителем як реальний засіб удосконалення його професійної діяльності.

Формування у вчителя готовності до складної пошуково-професійної діяльності, яка здійснюється на саморегулятивній основі, є складним процесом, який потребує відповідного цілеспрямованого, спеціальної організації, сприятливого освітнього середовища.

Ефективність професійної, дослідницької діяльності вчителя значною мірою обумовлює його здатність до продуктивної аналітичної роботи, яка базується на відповідних теоретичних знаннях, на розумінні суті і логіки процесу аналізу і самоаналізу. В контексті дослідницької роботи вчителя важливо проектувати цілеспрямовану освітню діяльність, орієнтовану на розвиток його аналітичних вмінь, які є системо твірним компонентом не лише професійного самотворення, а і наукового пошуку, оскільки аналітична діяльність диктує необхідність інтеграції теоретичного знання та практичної діяльності.

Аналітична діяльність реалізується на етапах:

– постановки цілі дослідження, коли педагог аналізує відповідний проблемний сегмент своєї діяльності, визначає протиріччя, що лежать в її основі, визначає загальну мету та конкретні завдання;

– теоретичної інтерпретації сутності проблеми, розуміння процесів, причинно-наслідкових зв'язків, що лежать в її основі;

– моделювання модернізованого варіанту діяльності, орієнтованого на реалізацію поставлених цілей;

– апробації сформованих моделей та перевірки рівня їх ефективності.

Всі означені етапи реалізуються на основі розуміння теорії освітньої діяльності, здатності її комплексно проаналізувати та інтеріоризувати на рівень практичної діяльності.

В школі важливо формувати системну теоретико-практичну підготовку вчителя з питань організації дослідницької діяльності, розвитку аналітичних вмінь та оволодіння конкретними технологіями здійснення самоаналізу, самоцілепокладання, самопланування, самоорганізації, самоконтролю, самооцінки, самокорекції.

Висновки. Реальна педагогічна компетентність вчителя формується на основі інтеграції теоретичної і практичної складової і передбачає наявність у вчителя «активного» (максимально усвідомленого) знання, тобто знання, яке може стати основою для формування власних підходів і позицій, власних моделей діяльності на його основі. Таке знання дозволяє не лише правильно зорієнтуватись у будь-якій професійно означеній ситуації, а і коректно осмислити та вибрати адекватну модель поведінки в нестандартних ситуаціях, які вимагають глибокого та комплексного осмислення, творчого підходу до її вирішення. Саме тому в основі педагогічної компетентності є педагогічна теорія, яка формує основу педагогічного мислення вчителя. Виходячи з зазначених позицій важливо розробити модель забезпечення ефективності професійного розвитку та саморозвитку вчителя на основі інтеграції теоретичної та практичної складової, яка проектуватиме визначення цілей професійного розвитку та саморозвитку вчителя, відповідно, визначатиме логіку їх реалізації та складові, які найбільшою мірою обумовлюють ефективність процесу.

Література

1. Бібік Н.М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті / Н.М. Бібік // Український педагогічний журнал. – 2015. – № 1. – С. 47-58. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrj_2015_1_8.
2. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/en/2145-19/page3>.
3. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії : монографія / І.А. Зязюн. – Київ-Черкаси : В-во ЧНУ, 2008. – 605 с.
4. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М.А. Холодная. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с. – (Серия «Мастера психологии»).

References

1. Bibik N.M. Perevahy i ryzyky zaprovadzhennia kompetentnysnoho pidkhodu v shkilnii osviti / N.M. Bibik // Ukrainnyi pedahohichnyi zhurnal. – 2015. – № 1. – S. 47-58. [Elektronnyi resurs]. – Rezhyum dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrj_2015_1_8.
2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Elektronnyi resurs]. – Rezhyum dostupu : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/en/2145-19/page3>.
3. Ziazium I.A. Filosofiia pedahohichnoi dii : monohrafiia / I. A. Ziazium. – Kyiv-Cherkasy : V-vo ChNU, 2008. – 605 s.
4. Kholodnaia M.A. Psykholohiia yntellekta. Paradoxsy yssledovanyia / M.A. Kholodnaia. – SPb.: Pyter, 2002. – 272 s. – (Seriia «Masterya psykholohyy»).

Pukas I.L.,

*assistant of department of theory and methodologies of preschool education
of the Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, pukas.ivanna@gmail.com*

Ukraine, Kamianets-Podilskyi

PROBLEMS OF COMBINING THE THEORY AND PRACTICE OF TEACHER'S PROFESSION- PEDAGOGICAL DEVELOPMENT

The article analyzes the problem of modern tendencies of a teacher's professional competence development and self-development, their social conditionality. The essence of the professional competence concept is interpreted from the standpoint of ensuring theoretical and practical components' integration. Attention is focused on the teacher's scientific-research work potential as a factor in increasing the level of his professionalism, theoretical competence development, as well as analytical skills, which determine a teacher's ability to operate effectively in permanently changing situations.

Key words: *professional-pedagogical development, self-development, theory, practice, professional competence, personally directed education.*

УДК 37.012:930.2:929(477)

Розман І.І.,

*к.пед.н., доцент, Мукачівський державний університет, rozmanii@ukr.net**Україна, м. Мукачєво*

ЗНАЧЕННЯ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ БІОГРАФІСТИКИ

У статті розглянуто питання щодо значення досліджень історико-педагогічної науки на сучасному етапі для висвітлення тенденцій розвитку української біографістики. Визначено відповідний інструментарій для презентації результатів у історико-педагогічному науковому просторі. Наголошено на потребі систематизації та узагальненні історико-педагогічних досліджень, присвячених вивченню наукової біографії вітчизняних педагогів і вчених в історичній ретроспективі з метою розвитку сучасної педагогічної науки.

Ключові слова: педагогічний процес, наукові дослідження, домінуюча тема, біографічні елементи.

Постановка проблеми. З часом не зменшується інтерес до значення біографічної складової історії педагогіки. Такий процес є цілком природним, саме у зв'язку з тим, що, враховуючи ті зміни, які відбуваються як у науці в цілому, так і у сучасному середовищі, вносять свої корективи для необхідності вивчення біографії та творчості українських педагогів з метою поєднання досягнень споріднених дисциплін.

Мета роботи – розкрити значення історико-педагогічних досліджень для розвитку української біографістики, що спонукає до трансформації сучасного науково-освітнього простору на основі дослідження генезису національної педагогічної думки і діяльності української школи в дискурсі їх багатofакторного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Вивчення творчої біографії культурно-освітніх діячів, вчених, педагогів минулого і системне висвітлення їх педагогічних поглядів у контексті історичної епохи виступає сьогодні популярним інструментом дослідження і реконструкції феноменів і фактів історико-педагогічної науки. Сучасні дослідники української педагогічної думки О. Адаменко, Н. Антонєць, Л. Березовська, Н. Дічек, Н. Побірченко, Н. Сейко, О. Сухомлінська і ін. вводять в науковий дискурс нову інтерпретацію поглядів, ідей відомих і забутих вітчизняних педагогів та діячів у галузі педагогіки різних історичних періодів, подаючи через призму вивчення їх творчої спадщини, нові підходи до дослідження історико-педагогічних явищ минулого [1, с.3-4].

«Для того, щоб персоніфіковано, системно окреслити розвиток національної педагогічної думки України як нелінійний, багатовимірний процес якісних змін через творчі біографії педагогів, чії погляди, переконання, ідеї стали рушійною силою загального процесу розвитку педагогічної науки, – підкреслює О.В. Сухомлінська, – необхідно мати відповідний інструментарій» [3, с.5].

О.В. Сухомлінська визначає біографічний метод як своєрідний спосіб обробки джерел, при якому біографія, особистість педагога виступає як фактором його творчості, так і відображенням або ж творцем епохи. Провідною функцією цього методу в історико-педагогічній науці є пошук причин появи і розвитку педагогічних ідей в різних фактах біографії та розкриття тих сутнісних, «знакових» моментів, які допомагають

виявити певні закономірності в накопиченні емпіричних фактів життєдіяльності тієї чи іншої персоналії [3].

Вже аксіомою є той факт, що наукова біографія та творчі надбання особистості виступають не тільки інтерпретацією його наукових рефлексій, педагогічних поглядів, а й свідченням світоглядних позицій, життєвої концепції, які є своєрідним відображенням соціальних процесів історичної епохи. Отже, виникає потреба в систематизації, аналізі та узагальненні історико-педагогічних досліджень, присвячених вивченню наукової біографії вітчизняних педагогів і вчених в історичній ретроспективі з метою виявлення методологічних основ, провідних тенденцій і форм їх презентації в сучасному науковому просторі [1].

Англійський дослідник початку ХХ століття в області наукової біографістики С. Лі підкреслював: «Біографія виникла на зорі людства, для того, щоб задовольнити древній інстинкт – меморіальний. Люди прагнуть передати нащадкам пам'ять про тих, хто характером і справами виділявся із загальної маси, хто захопив увагу сучасників і здатний також викликати зацікавленість майбутніх поколінь» [7, с.10].

Біографічне знання є важливою частиною суспільно-політичної, інтелектуальної, духовного життя соціуму, оскільки безпосередньо спирається на світоглядні, аксіологічні та ідеологічні принципи його функціонування в часі і просторі. Історико-біографічна інформація певного суспільства представляє значимість його внеску в світову скарбницю досягнень цивілізації, що засвідчує ступінь розвитку соціальних структур в історичній ретроспективі, дозволяє визначити ідею пріоритетності ролі особистості в історії людства [1].

Так як біографістика дозволяє нам комплексно розглядати певну особистість з різнопланового ракурсу, вчені мають невичерпну можливість досліджувати її значення та вклад в педагогічну науку за допомогою диференціації: висвітлення діяльності у галузі методології, у реформуванні та розвитку векторів загальної освіти, у особливому підході до вивчення та розвитку індивідуальних здібностей підопічних, у вмінні педагога аналізувати психологічні особливості молоді. Кожна персоналія має свою неповторність та індивідуальність, що сприяє інноваційному підходу до роботи педагогів. При більш детальному вивченні біографії вченого-педагога, є можливість вивчити як офіційні документи, так і матеріали з особових архівів,

спогади співвітчизників, фотодокументи, переписку з колегами та вчителями-практиками, які постійно будуть доповнюватись новим матеріалом.

Особливу увагу для виховання молоді заслуговує особисте життя відомих і маловідомих педагогів. Так, звертаючи увагу на життя С.Ф. Русової, коли у 70-х роках посилюється політичний гніт в Україні, під загрозою знаходяться рукописи українських книг, у тому числі і вірші Т.Г. Шевченка, щоб врятувати від знищення українські твори, подружжя Русових виїждить до Праги й видає два томи «Кобзаря» без цензурних скорочень, неоднозначно акцентує увагу на те, що цей внесок Русових в українську культуру є безцінний [4]. Таких прикладів існує велика кількість, але вона не є відома вчителям-практикам, які можуть у навчально-виховному процесі наводити приклади учням та студентам.

Так, аналіз наукових, методичних джерел періоду 70-80-х років ХХ ст. засвідчує про непересічний інтерес до педагогіки В.О. Сухомлинського в різних регіонах колишнього СРСР, який сприяв формуванню самобутніх успішних шкільних колективів, розвитку психолого-педагогічних наук. Саме у Павлиші відбулося неформальне об'єднання творчої педагогічної інтелігенції навколо постаті В.О. Сухомлинського, його педагогічних ідей, педагогічної спадщини, яке поступово ставало потужною рікою творчості, ім'я якій – сухомлиністика [2].

Висновок. Сучасні дослідження наукової біографії в області історико-педагогічної науки базуються на уявленні про педагогічної персоналії як про певну конкретизовану модель реконструкції національної педагогічної думки. При дослідженні біографії вчених-педагогів необхідно враховувати конкретні факти життя та діяльності персоналій. Висновки щодо майстерності та визначення творчої домінанти педагога залежать і від самого дослідника, його світосприйняття, ставлення до виокремленої особи. Неодмінним у презентації досягнень неординарних та плідних підходів є зв'язок з історичною епохою, змінами у суспільстві, підходом до навчально-виховного процесу. Тому закономірним явищем є той факт, що в більшості соціогуманітарних сфер вчені відзначають зростання інтересу до біографічних елементів науково-історичного процесу.

Rozman I.I.,

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Department of philological disciplines and social communications
Mukachevo State University of Mukachevo, rozmanii@ukr.net*

Ukraine, Mukachevo

IMPORTANCE OF HISTORICAL AND PEDAGOGICAL RESEARCHES FOR DEVELOPMENT OF UKRAINIAN BIOGRAPHISTICS

The article deals with the importance of research on historical and pedagogical science at present stage to highlight trends in the development of Ukrainian biographistics. The appropriate tool for presenting the results in historical and pedagogical scientific space is determined. It is emphasized the necessity of systematization and generalization of historical and pedagogical researches devoted to studying the scientific biography of native teachers and scientists in historical retrospective for the purpose of development of modern pedagogical science.

Key words: *pedagogical process, scientific researches, dominant theme, biographical elements.*

Література

1. Белан А.В. До проблем про розвиток біографічного методу у вітчизняній історико-педагогічній науці// *Наукова дискусія: питання педагогіки і психології: матер. XV міжнар. заоч. наук.-практ. конф. Частина 1. (11 липня 2013). Москва: Изд. «Міжнародний центр науки і освіти», 2013. С.18–23.*
2. Калініченко Н.А. Дослідження впливу В.О.Сухомлинського на формування освітнього середовища (70-III – 80-ті рока ХХ ст.)// *Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень ...*. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/6975/.../>
3. Сухомлинського О. *Історико-педагогічний процес: Нові підходи до загально проблем.* Київ: А.П.Н., 2003. 68 с.
4. Софія Русова – педагог, державний діяч, просвітитель. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http:// library.kpnu.edu.ua/](http://library.kpnu.edu.ua/).
5. Фукс-Хайнріц В. *Біографічний метод// Біографічний метод в соціології: історія, методологія, практика/ ред. колл.: В.В. Семенова, Е.Ю. Мещеркіна. М., 1993. С.11–41.*
6. Ярошевський М.Г. *Біографія вченого як науковедческою проблем// Людина науки. М., 1974. С.19–57*
7. Lee S. *The Perspective of Biography / S. Lee / London : The English Association [pamphlet no. 41], 1918. P.10*

References

1. Bielani A.V. *Do problem pro rozvytok biohrafichnoho metodu u vitchyznianiі istoriko-pedahohichnii nauksi// «Naukova dyskusiiia: pytannia pedahohiki i psykholohii»: mater. KfiV mizhnar. zaoch. nauk.-prakt. konf. Chastyna 1. (11 lypnia 2013). Moskva: Yzd. «Mizhnarodnyi tsentr nauky i osvity», 2013. S. 18–23.*
2. Kalimichenko N.A. *Doslidzhennia vplyvu V.O. Sukhomlinskoho na formuannia osvithnoho seredovyscha (70-II 80-ti roka KfiKfi st.)// Aktualni problemy suchasnykh istoriko-pedahohichnykh do slidzhen ...*. [Elektronnyi resurs] – Rezhyim dostupu: <http://lib.iitta.gov.ua/6975/.../>
3. Sukhomlinskoho O. *Istoriiko-pedahohichni protses: Novi pidkhodi do zahalno problem.* Kyiv: A.P.N., 2003. 68 s.
4. Sofiia Rusova – pedahoh, derzhavnyi diiach, prosvitytel. [Elektronnyi resurs] – Rezhyim dostupu: [http:// library.kpnu.edu.ua/](http://library.kpnu.edu.ua/).
5. Fuks-Khainritts V. *Biohrafichnyi metod// Biohrafichnyi metod v sotsioloohii: istoriia, metodoloohii, praktyka/ red. koll.: V. V. Semenova, E. Yu. Meshcherkina. M., 1993. S.11–41.*
6. Iaroshevskiy M.H. *Biohrafiiia vchenoho yak naukovedcheskoi problem// Liudyna nauky. M., 1974. S.19–57*
7. Lee S. *The Perspective of Biography / S. Lee / London : The English Association [pamphlet no. 41], 1918. R.10*

УДК [65.011+65.012.65] : [33+35] : 002.1

Силютинна И.Н.,

*к.пед.н., доцент кафедры философии, культурологии и информационной деятельности
Восточноукраинского национального университета им. В. Даля, siliutina@pravo-sni.lv.ua**Украина, г. Северодонецк*

ОТЧУЖДЕНИЕ ЗНАНИЙ И ФЕНОМЕН АУТСОРСИНГА: ЭКОНОМИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ КОНТЕКСТЫ

Статья посвящена рассмотрению проявлений и особенностей отчуждения знаний в различных задачах экономики и управления, а также в образовательной деятельности. Ее целью является выявление специфики и социальных последствий отчуждения знаний в отмеченных сферах деятельности в контексте социальной информатики как методологической основы анализа.

Ключевые слова: аутсорсинг, информация, образовательная деятельность, отчуждение знаний, социальная информатика, экономика.

Постановка проблемы. Одной из наиболее крупных и важных научных проблем современности является проблема взаимоотношений человечества с создаваемым, накапливаемым и используемым знанием, а также информационными процессами в обществе. Как отмечает Э.П. Семенюк, «Проблема информации принадлежит к числу тех, значение которых для общества не только не снижается со временем, но, наоборот, возрастает и осознается наукой все глубже. Осмысление роли информации в жизни как отдельного человека, так и развивающегося общества в целом продолжается, предметом анализа становятся все новые стороны» [1].

Указанная проблема в той или иной степени касается разных областей науки, является предметом обсуждения и философии. В ней можно выделить общее направление, относящееся к феномену отчуждения знаний. Этот феномен проявляется во многих сферах жизнедеятельности человека и, как и многое другое, связанное с инфосферой, обнаруживает неоднозначность в своем влиянии на общество.

Явление отчуждения знаний описано в работах таких исследователей, как Ж. Бодрийар, А. Горц, Р. Курцваль, Ж-Ф. Лиотар, Э. Семенюк, Н.А. Сляднева, Э. Тоффлер, А. Урсул, Т.Г. Эриксен. Ими сформированы основные направления исследования этого явления, отмечены последствия его проявлений в различных аспектах социальной действительности. На полученные ими результаты и опирается автор. В данной работе использованы также положения о коммуникативном аспекте взаимодействия человечества с внешним рукотворным миром, сформулированные Н. Чурсиным [2-3], а также результаты, отраженные в предыдущих публикациях автора, в частности [4-7].

Феномен отчуждения знаний отчетливо проявляет себя в таких областях жизнедеятельности человека, как управление и образование. В них к настоящему времени накопился определенный опыт наблюдений и попыток анализа этого феномена в качестве выделенного предмета. Данная статья посвящена рассмотрению проявлений и особенностей отчуждения знаний в различных задачах экономики и управления, а также в образовательной деятельности.

Цель статьи состоит в выявлении особенностей и социальных последствий отчуждения знаний, проявляющегося в феномене аутсорсинга.

Изложение основного материала. Уже само название феномена отчуждения знаний неявно указывает на субъект отчуждения знаний, т.е. того, от кого они отчуждаются. Этим субъектом является человек, «естественный» носитель знаний и – одновременно – источник, приемник и преобразователь информации. Феномен отчуждения знаний проявляется в том, что человек передает какие-то операции со знаниями (информацией) другим лицам, устройствам либо внешним организациям.

Следует заметить, что передача знаний во внешний искусственный мир, как показано в [3], сопровождала всю эволюцию человеческого общества. Действительно, весь рукотворный мир так или иначе содержит, воплощает, хранит знания своего создателя – человека. На протяжении веков наблюдался ускоряющийся процесс воплощения знаний в этом искусственном мире, опирающийся на свойство его кумулятивности, способности долговременного хранения «вложенного». Природа этого процесса раскрывается коммуникативной моделью [2], согласно которой человечество «сообщает» свои знания внешнему искусственному миру, постоянно увеличивая долю знаний, хранимых ввне биологического тела человека.

Аутсорсинг как явление, однако, стал возможен лишь после того, как появились компьютеры, которые, в отличие от прежних пассивных хранилищ информации, оказались способны выполнять над ней целый ряд операций. Следует подчеркнуть, что мотивы обращения к аутсорсингу находятся в контексте экономических и шире – социальных – отношений в обществе. Поэтому в целом аутсорсинг входит в число объектов социальной информатики (СИ). «Одна из соответствующих концепций СИ была выдвинута акад. А.Д. Урсулом, предметом ее стали взаимодействие общества и информационно-компьютерной техники, закономерности и тенденции этого взаимодействия. Ученые выделяют в современной СИ три направления исследований (или ориентации): нормативная, аналитическая и критическая. К нормативной ориентации относят исследования,

имеющие целью активное воздействие на развитие ИТ путем предоставления достоверных эмпирических данных о возможных последствиях использования ИТ. К аналитической ориентации относят исследования, направленные на углубление понимания ИТ и их возможных социальных последствий. К критической ориентации относят исследования, цель которых – пересмотр существующих концепций ИТ и рассмотрение последних с новых методологических позиций. Современная СИ выступает в качестве дисциплины интегрирующей социогуманитарную и техническую области знания» [8].

Придерживаясь первого и второго из указанных направлений, рассмотрим далее некоторые уже состоявшиеся применения аутсорсинга

Этот процесс набирает обороты через дальнейшее стремительное разделение труда в глобализованном обществе, где непрофильные, а иногда и профильные функции все чаще передаются стороннему исполнителю (аутсорсеру), который выполняет их лучше, быстрее, эффективнее. Технология аутсорсинга уже достаточно активно применяется в деятельности социальных документно-коммуникационных институтов, особенно если речь идет о сложных операциях по организации процедур хранения-предоставления и обработки больших массивов информации.

Существенно подчеркнуть, что объективность явлению аутсорсинга придает экономический его фундамент. Если отчуждение знаний выступает неким обусловленным самой человеческой природой историческим процессом, то аутсорсинг вызван к жизни стремлением снизить расходы на выполнение информационных операций хозяйствующими субъектами. В частности, он оказывается оправданным, если расходы организации на передачу внешним исполнителям тех или иных операций оказываются ниже выполняемых непосредственно силами самой организации. Так, например, может оказаться эффективным внешнее хранение больших массивов данных, требующее наличия соответствующей техники и технологии (а с ними, соответственно, площадей, энергообеспечения, специально подготовленного персонала) и обеспечивающее надежность сохранности данных, необходимый уровень доступа.

Специалисты отмечают, что аутсорсинг является хорошим способом налоговой и бизнес-оптимизации, который позволяет заказчику сосредоточиться на базовой деятельности и существенно уменьшить расходы на организацию сопровождающих ее процессов. Сегодня во всех сферах общественной жизни так или иначе используют указанную технологию. Ведущие позиции в этом направлении занимает аутсорсинг высоких технологий, производственный, маркетинговый, финансовый, кадровый, юридический и тому подобное. На Западе данная практика используется активно не только в сфере частного бизнеса, но и в работе государственных органов. В некоторых странах около 80% функций министерств и ведомств отдается «на сторону», государственное управление при этом диверсифицируется и становится прозрачным [5].

Постепенно к аутсорсингу прибегают довольно

далекие от экономической деятельности учреждения, которые передают вовне как непрофильные для себя операции, так и те, которые традиционно присутствуют в их деятельности. К числу последних следует отнести и библиотеки.

Впервые технология аутсорсинга была введена в библиотеках США. На сегодня, по подсчетам специалистов, количество американских библиотек, работающих на основе аутсорсинга составляет порядка 65 учреждений.

По данным М.В. Гончарова, в развитых странах библиотеки постепенно передают сторонним компаниям значительную часть своих функций, включая и управление ими. В библиотеках на постсоветском пространстве также определенные задачи решаются с помощью элементов аутсорсинга, а именно: ретроспективная конверсия, штрих-кодирование, корпоративная каталогизация. И хотя библиотеки достаточно успешно осуществляют организацию собственных библиотечных Интернет-комплексов, экономически более эффективным, по мнению М.В. Гончарова является именно аутсорсинг подобных услуг. Его преимущества: отсутствие больших затрат на построение программно-технического комплекса и сопровождение Интернет-комплекса, снижение специальных требований к персоналу. Ученый отмечает, что библиотеки движутся в направлении аутсорсинга технологий и частично аутсорсинга кадровых ресурсов, менее развит аутсорсинг программно-технических и инфраструктурных систем [4].

«Влияние этих технологических изменений на знание, – считает Ж.-Ф. Лиотар, – должно быть, судя по всему, значительным. Им отводятся или будут отводиться две фундаментальные функции: исследование и передача сведений. В отношении первой пример, доступный пониманию профанов, дает генетика, которая обязана своей теоретической парадигмой кибернетике. Существуют сотни других примеров. В отношении второй известно, как, нормализуя, миниатюризируя и коммерциализируя аппаратуру, уже сегодня модифицируют операции по получению знаний, их классификации, приведения в доступную форму и эксплуатации. Было бы естественным полагать, что увеличение числа информационных машин занимает и будет занимать в распространении знаний такое же место, какое заняло развитие средств передвижения сначала человека (транспорт), а затем звука и изображения (медиа). При таком всеобщем изменении природа знания не может оставаться неизменной. Знание может проходить по другим каналам и становиться операциональным только при условии его перевода в некие количества информации. Следовательно, мы можем предвидеть, что все неперебиваемое в установленном знании, будет отброшено, а направления новых исследований будут подчиняться условию переводимости возможных результатов на язык машин.

Можно отныне ожидать сильной экстернизации знания относительно «знающего», на какой бы ступени познания он ни находился» [9, с.18].

Важным проявлением экстернизации знания выступает виртуализация. Она скорее свидетельствует не

об отчуждении знаний от человека, но о самостоятельности знания вообще, как информационной сущности, не привязанной жестко к какому-то материальному носителю.

Виртуализация постепенно охватывает все компоненты деятельности. Исторически первыми подверглись виртуализации средства и методы (информационные ресурсы, информационные и телекоммуникационные технологии). Сетевое информационное пространство (локальные и глобальные сети) создало виртуальную информационную среду, к которой подключились и в пространстве которой функционируют все ранее освоенные человечеством каналы, методы и формы коммуникации (межличностное общение, телефония, почта, СМИ и т.п.). В данной многофункциональной среде ныне осуществляется значительная часть процессов множества видов деятельности (принятие решений, моделирование результата, определение целей, реализуются коммуникативные стороны деятельности) [10].

Современный пользователь, работающий в сети, решая в ней профессиональные, образовательные, досуговые задачи, взаимодействуя с виртуальными предметами и субъектами (другими членами виртуального пространства), сам становится для последних виртуальным.

В настоящее время существуют и совершенствуются технологии, позволяющие человеку делегировать в виртуальный мир не только свои цели, действия, но и право принятия решений. Речь идет о виртуальных двойниках субъекта – аватарах, электронных персонах, наделенных определенными степенями свободы поведения в заданных программой и волей управляющего субъекта параметрах. В наши дни все больший объем стандартных профессиональных или иных ситуаций с умеренным уровнем вариативности возможных сценариев (деловые переговоры, сделки, передача и обмен деловой информацией, принятие управленческих решений и т.п.) осуществляется в виртуальном офисе виртуальными партнерами (аватарами) как представителями своих реальных прототипов [10].

Виртуализация, существование виртуальных объектов говорят о переходе человечества на такую ступень развития, в которой отчуждение знаний, точнее, самостоятельность их существования и «участия» в жизнедеятельности общества, дополняется отчуждением и самостоятельным существованием уже других сущностей - свойств и поведения – как информационных объектов (что, собственно, и позволяет говорить об аватарах). Однако эта наблюдаемая самостоятельность все-таки опирается, не может не опираться на какой-то материальный носитель. И если, далее, абстрагироваться от всех возможных каналов связи, всяческих накопителей, браузеров и интерфейсов, возникает образ информационного пространства – абстрактного места нахождения и протекания информационных процессов. Места, так сказать, их отчужденного пребывания.

Информационное пространство расширяется, усложняются структура и потоки информации. От точечной информации, например, типа книга, человек

все чаще перебирается в сложную и многомерную информационную сеть, где каждый элемент информационного поля связан с другими информационными точками. Так, книжная ярмарка есть образец сложного информационного пространства, где формируются и функционируют различные информационные потоки, предоставляя человеку возможность воспользоваться всем богатством данного информационного пространства. Введение Интернет и соответствующего информационного поля во многом определяется системой гиперссылок, когда необходимая информация берется из различных источников, чтобы решить поставленную задачу. Фактически речь идет об искусственно созданной информационной системе и информационном пространстве [11, с.80-81].

В контексте приведенного представляют интерес процессы, происходящие в сфере образования. Фактически студенты высших учебных заведений также пользуются идеей аутсорсинга – копируют курсовые и другие учебные работы в так или иначе организованных «хранилищах», над наполнением которых позаботились другие, возможно более или «ранее» профессионально подготовленные. Не случайно в последнее время наряду с привычными терминами «репродуктивное обучение» и «продуктивное обучение» получает распространение и термин «ретрансляционное обучение». Последнее означает, что студент где-то обнаружил релевантный текст, скопировал его и предоставил преподавателю как результат собственной деятельности. При этом чисто формальные признаки легитимности налицо: текст раскрывает суть вопроса, аппарат ссылок выстроен согласно требованиям и т. д. [12].

Таким образом, наблюдается отчуждение информационных процессов от человека, что является проявлением более общей тенденции приобретения информацией и знаниями необычной самостоятельности, отделения, технологичности, независимости как от личности, так и от организации – генератора информационных ресурсов [5].

Проявления отчуждения знаний и информации в экономике, управлении и образовательной деятельности свидетельствуют о высокой степени общности этого явления, его присутствию в различных областях человеческой жизнедеятельности. Интерес представляет анализ различных аспектов эффекта такого отчуждения, обнаруживающий их противоречивость. Так, аутсорсинг вызван к жизни экономическими потребностями и его эффект имеет денежный эквивалент, оставляя вне рассмотрения последствия аутсорсинга для организаций, к нему прибегающих, с точки зрения квалификации персонала, социальных последствий (дальнейшее разделение труда, специализация и т.п.), немедленных и отдаленных. Что касается образования, то феномен отчуждения знаний, проявляющийся в «ретрансляционном» обучении, в состоянии скомпрометировать саму идею образования, заменяя познание человеком проявлений, тенденций и закономерностей окружающего мира усвоением формальных операций с поисковыми машинами и текстами. При этом «обучаются» скорее алгоритмы и технологии, а не человек.

Можно в этой связи согласиться с тем, что «очевидным становятся существование двух основных направлений (или аспектов) научных исследований социальной информатики: гуманитарного (социально-философского) и технического» [8]. Более того, указанные аспекты, как видно из анализа аутсорсинга и других проявлений отчуждения знаний и информации, находятся в известном противоречии друг с другом. Поэтому в обобщении представлений о рассматриваемом феномене, следует, как представляется опираться на философские положения о противоположностях: «Диалектический закон единства и борьбы противоположностей побуждает исследователя всегда предполагать сложность и внутреннюю противоречивость общего пути развития. Социальный прогресс в одних отношениях, как известно, иногда оборачивается деградацией в каких-то иных аспектах (порой совершенно неожиданно для человечества как субъекта коллективного творчества). Успешное развитие системной целостности логично сочетается с регрессом отдельных элементов, функций, свойств. В частности, отнюдь не исключены и негативные проявления в личностной плоскости» [1]. Именно подобное явление, как свидетельствует практика, наблюдается в современном образовании.

Выводы. Таким образом, отчуждение знаний и информации представляет собой достаточно многоаспектное и неоднозначное явление. Оно отражает объективный процесс, отражающий закономерности взаимоотношений человечества с созданным им искусственным материальным миром, только теперь, на данном этапе развития, в информационных проявлениях этих отношений. Отмеченные различия в оценке результатов, эффекте отчуждения в случаях использования его человеком в тех или иных областях деятельности говорят, с одной стороны, о необходимости учитывать его обнаруженную специфику, прогнозировать возможные «за» и «против» его сознательного или стихийного использования. С другой стороны, указанные различия обуславливают потребность в формировании обобщающего – комплексного и системного знания о феномене отчуждения, перспективах его влияния на общество.

Наличие двух аспектов отчуждения знаний и информации: технико-экономического и гуманитарного, человеческого, и констатация их противоречивости ставит задачу выявления границ допустимости этого отчуждения. В частности, когда речь идет о технико-экономическом аспекте, интерес представляют исследования ограничений, связанных с информационной безопасностью аутсорсинга, экономической и технической целесообразностью. В гуманитарном аспекте перспективны дальнейшие фундаментальные исследования взаимоотношений людей с отчужденным знанием в самом широком контексте. Здесь важны как философские, так и социальные аспекты, если речь идет о человечестве в целом, а также многообразные технологические, экономические, социальные и образовательные аспекты, относимые к отдельному человеку, личности.

Литература

1. Семенюк Э.П. Информатика и социально-гуманитарное знание / Э.П. Семенюк // *НТТ*. Сер.1. – 2002. – №1. – С.1-11.
2. Чурсин Н.Н. Понятие тезауруса в информационной картине мира: монография / Н.Н. Чурсин. – Луганск: Изд-во «Нолідж», 2010. – 305 с.
3. Чурсин Н.Н. Информация и знания в эволюции человечества (к основам социальной информатики) / Н.Н. Чурсин // *Наука 21 века: консолидация науки в условиях системных социально-культурных трансформаций: коллективная монография* [науч. ред. С.А. Заветный, В.А. Ильганаева]. – Х.: «Міськдрук», 2017. – С.224–258, 259–287 (англ. яз).
4. Сілютіна І.М. Бібліотечний аутсорсинг: іноземний досвід / І.М. Сілютіна // *Мистецька освіта в Україні: традиції, сучасність, перспективи: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (Луганськ, 25–27 берез. 2009 р.) / М-во культури і туризму України, Луган. держ. ін.-т культури і мистецтв, Луган. обл. коледж культури і мистецтв. – Луганськ: Вид-во АДИКМ, 2009. – С.47-49.*
5. Сілютіна І. Відчуження знань у системі соціальних комунікацій: до постановки питання / І. Сілютіна // *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку: матеріали міжнародної наукової конференції (22–23 листопада 2012 року) / Харк. держ. акад. культури; від. за вип. Н.М. Кушнарєнко. – Х.: ХДАК, 2012. – С.215-216.*
6. Сілютіна І.М. Аутсорсинг архівного зберігання документів як провідна технологія сьогодення / І.М. Сілютіна // *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття: зб. матеріалів VIII Міжнар. наук. – практ. конф. / під заг. ред. В.Т. Спрінсяна. – Одеса: «Друк», 2015. – С.248-252.*
7. Сілютіна І.М. Відчужені знання в системі документної комунікації / І.М. Сілютіна // *Структурні зміни у суспільстві та економіці під впливом комунікацій та інформації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 12–13 травня 2016 року) / за ред. М.В. Макарової. – Полтава: ПУЕТІ, 2016. – С.109-112.*
8. Филиппова А.А. Социальная информатика как научная дисциплина: направления развития / А.А. Филиппова // *Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / редкол.: [В.М. Андрієнко (голова), М.Т. Белопольський, М.С. Слободяник та ін.]. – Донецьк: ДонГУ, 2013. – С.103-108.*
9. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар; пер с фр. – СПб.: АЛЕПРЕСС, 1998. – 160 с.
10. Сляднева Н.А. Информационные ресурсы в информационном обществе: онтологический статус и методология. [Электронный ресурс] / Н.А. Сляднева. – Режим доступа: http://www.aselibrary.ru/datadocs/doc_912si.pdf.
11. Рунов А.В. Социальная информатика: учебн. пособ. / А.В. Рунов. – М.: КНОРУС, 2009. – 428 с.
12. Сілютіна І.М. Аутсорсинг в економіці та освіті / І.М. Сілютіна, Н.Н. Чурсин // *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття: зб. матеріалів V Міжнарод. наук.-практ. конф., Одеса, 13–15 вересня 2012 року / під заг. ред. В.Т. Спрінсяна. – Одеса: Симекс-Принт, 2012. – С.32-35.*

References

1. Semenyuk E.P. Informatika i sotsialno-gumanitarnoe znanie / E.P. Semenyuk // *NTT. Ser.1. – 2002. – #1. – S.1-11.*
2. Chursin N.N. Ponyatie tezaurusu v informatsionnoy kartine mira: monografiya / N.N. Chursin. – Lugansk: Izd-vo «Nolidzh», 2010. – 305 s.

3. Chursin N.N. *Informatsiya i znaniya v evolyutsii chelovechestva (k osnovam sotsialnoy informatiki) / N.N. Chursin // Nauka 21 veka: konsolidatsiya nauk v usloviyah sistemnykh sotsialno-kulturnykh transformatsiy: kollektivnaya monografiya [nauch. red. S.A. Zavetnyiy, V.A. Ilganaeva]. – H. : «Miskdruk», 2017. – S.224-258, 259-287 (angl. yaz).*

4. Silyutina I.M. *Bibliotechniy outsorsing: inozemniy dosvid / I.M. Silyutina // Mistetska osvita v Ukraini: traditsiyi, suchasnist, perspektivi : materialy V Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Lugansk, 25–27 berez. 2009 r.) / M-vo kulturi i turizmu Ukraini, Lugan. derzh. in.-t kulturi i mistetstv, Lugan. Obl. koledzh kulturi i mistetstv. – Lugansk : Vid-vo LDFKM, 2009. – S. 47-49.*

5. Silyutina I. *Vidchuzhennya znan u sistem sotsialnih komunikatsiy: do postanovki pitannya / I. Silyutina // Kulturologiya ta sotsialni komunikatsiyi: Innovatsiyi strategiyi rozvitku : materialy mizhnarodnoyi naukovo-y konferentsiyi (22–23 listopada 2012 roku) / Hark. derzh. akad. kulturi; vid. za vip. N.M. Kushnarenko. – H. : HDAK, 2012. – S.215-216.*

6. Silyutina I.M. *Autsorsing arhivnogo zberigannya dokumentiv yak providna tehnologiya sгодennya / I.M. Silyutina // Informatsiyina osvita ta profesiyno-komunikativni tehnologiyi XXI stolittya : zb materialiv VIII Mizhnar. nauk. – prakt. konf. / pid zag. red. V.G. Sprinsyana. – Odesa : «Druk», 2015. – S.248-252.*

7. Silyutina I.M. *Vidchuzheni znannya v sistemi dokumentnoyi*

komunikatsiyi / I.M. Silyutina // Strukturni zmini u suspilstvi ta ekonomitsi pid vplivom komunikatsiy ta informatsiyi : materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktichnoyi konferentsiyi (m. Poltava, 12–13 travnya 2016 roku) / za red. M.V. Makarovoyi. – Poltava : PUVET, 2016. – S.109-112.

8. Filippova L.Ya. *Sotsialnaya informatika kak nauchnaya distsiplina: napravleniya razvitiya / L.Ya. Filippova // Informatsiyini tehnologiyi i sistemi v dokumentoznavchiy sferi: Materialy III Mizhnarodnoyi naukovo-praktichnoyi konferentsiyi / redkol.: [V.M. Andrienko (golova), M.G. Belopolskiy, M.S. Slobodyanik ta in.]. – Donetsk: DonNU, 2013. – S.103-108.*

9. Liotar Zh.-F. *Sostoyanie postmoderna / Zh.-F. Liotar; per s fr. – SPb. : ALIETEYU, 1998. – 160 c.*

10. Silyadnava N.A. *Informatsionnye resursy v informatsionnom obschestve: ontologicheskii status i metodologiya. [Elektronnyy resurs] / N.A. Silyadnava. – Rezhim dostupa: http://www.aselibrary.ru/datadocs/doc_912si.pdf.*

11. Runov A.V. *Sotsialnaya informatika: uchebn. posob. / A.V. Runov. – M. : KNORUS, 2009. – 428 s.*

12. Silyutina I.N. *Autsorsing v ekonomike i obrazovanii / I.N. Silyutina, N.N. Chursin // Informatsiyina osvita ta profesiyno-komunikativni tehnologiyi XXI stolittya: zb. materialiv V Mizhnarod. nauk.-prakt. konf., Odesa, 13–15 veresnya 2012 roku/ pid zag. red. V.G. Sprinsyana. – Odesa : Simeks-Print, 2012. – S.32-35.*

Siliutina I.M.,

*Cand. Sci. (Ped.), associate professor of department philosophy, science of culture and information activities
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, siliutina@pravo-snu.lg.ua*

Ukraine, Severodonetsk

ALIENATION OF KNOWLEDGE AND OUTSOURCING PHENOMENON: ECONOMIC-TECHNOLOGICAL AND EDUCATIONAL CONTEXTS

The article is devoted to the consideration of manifestations and peculiarities of alienation of knowledge in various problems of economics and management, as well as in educational activities. Its goal is to identify the specificity and social consequences of alienating knowledge in these areas of activity in the context of social informatics as a methodological basis for analysis.

Key words: *outsourcing, information, educational activity, alienation of knowledge, social informatics, economics.*

УДК 371.134:364

Сойма Н.Д.,

викладач кафедри соціології та соціальної роботи,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», sojmanatalia48@gmail.com,

Україна, м. Ужгород

ГУМАНІСТИЧНІ ПІДХОДИ У РОБОТІ З НЕПОВНОЛІТНИМИ, СХИЛЬНИМИ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ, В США

У статті розкриваються питання виховання дітей з девіантною поведінкою. Наголошується на важливості використання зарубіжного досвіду, зокрема США, де сформована цілісна система виховання дітей з девіаціями у поведінці. Здійснено аналіз розвитку системи роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки, в США. Доведено, що в основі цієї роботи закладені принципи гуманізму. Розкрито значення поняття «гуманізм».

Ключові слова: девіантна поведінка, неповнолітні, гуманізм, виховання, гуманістичні підходи, США.

Постановка проблеми. Проблема відхилень у поведінці неповнолітніх сьогодні є актуальною не тільки в Україні, але й у всьому світі, оскільки кількість неповнолітніх з девіантною поведінкою збільшується. Водночас, знижуються вікові межі девіантності. Якщо раніше мова йшла в основному про підлітків, схильних до девіантної поведінки, то сьогодні серед них багато молодших школярів. Суттєво стираються гендерні відмінності девіантної поведінки серед молоді.

Різні аспекти девіантної поведінки та її профілактики досліджуються вітчизняними і зарубіжними вченими (А. Болл, Д. Вест, Е. Гінзбург, Н. Максимова, Б. Мейсон, В. Оржеховська, І. Парфанович, Е. Рейнольд, В. Синьов, Т. Федорченко, М. Фіцула та ін. Цікавий досвід роботи з такими неповнолітніми сформувався в США.

США є батьківщиною ювенальної юстиції. Саме тут створена і функціонує організаційно-педагогічна система, яка об'єднує педагогів, психологів, соціальних працівників, батьків, які виховують дітей з девіантною поведінкою і самих дітей, установи (виправні центри, бюро молоді, пансіони сімейного типу, відділення для підлітків в психіатричних клініках), а також інші інститути, відповідальні за профілактику і корекцію девіантної поведінки неповнолітніх.

Робота з неповнолітніми правопорушниками давно набула в США системного характеру і багато в чому є зразком для наслідування для інших країн, як в плані правової системи, так і при організації роботи соціальних служб. Крім того, США є центром розвитку гуманістичної психології (К. Роджерс, А. Маслоу), яка стає фундаментальною науковою основою педагогічної практики і здійснює великий вплив на розвиток форм і методів виховання дітей з девіантною поведінкою.

Універсальні гуманістичні моделі, обґрунтовані А. Маслоу, К. Роджерсом та їх послідовниками, наголошують на необхідності доброзичливості, емпатії, довірливих відносин в роботі з дітьми, схильними до девіантної поведінки, створення позитивного психологічного клімату. Практико-орієнтований гуманістичний підхід, характерний для системи навчання і виховання в США загалом, поширеться і на виховання дітей з девіантною поведінкою і є важливим чинником їх успішної ресоціалізації.

Мета роботи – розкрити сутність гуманістичних підходів у педагогічній роботі в США з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Ретроспективний аналіз становлення системи виховання дітей з девіантною поведінкою в США дає можливість визначити такі етапи: кінець XVIII – перша половина XIX століття (діяльність релігійних і благодійних організацій в сфері опіки дітей, заснування першого спеціалізованого закладу для неповнолітніх правопорушників в 1824 році в Нью-Йорку); друга половина XIX століття (зародження соціальної педагогіки і соціальної роботи, завданням яких була виховна робота з дітьми, схильними до девіантної поведінки, їх ресоціалізація); кінець XIX – перша половина XX століття (утворення ювенальної юстиції як окремої галузі права, поява закладів нового типу для дітей-сиріт і дітей, схильних до девіантної поведінки, які функціонували на основі реформаторської педагогіки); друга половина XX століття (активна діяльність педагогів-новаторів у спеціалізованих закладах для проблемних дітей, дитячих будинках, інтернатах, інституалізація національної системи психолого-педагогічного супроводу дітей з девіантною поведінкою); кінець XX – початок XXI століття – (інтенсивний розвиток законодавчої бази США стосовно захисту дитинства на основі міжнародних актів, створення відповідної мережі соціальних служб, професійна підготовка фахівців для роботи з проблемними дітьми, розробка державних програм підтримки дітей і сімей у важких життєвих умовах).

Слід відзначити чітко виражену гуманістичну спрямованість виховної роботи з дітьми, які мають відхилення у поведінці, в США.

Гуманізм як система поглядів, яка історично сформувалася у світовій культурі, розглядає людину як особистість, що має право на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей (Я.А. Коменський, М. Монтесорі та ін.). Ідеалом різних напрямків гуманізму є гуманність і людяність, розвиток моральності, розуму, що зумовлює відповідну поведінку і ставлення до світу.

Поняття «гуманізм» широко використовується в наш час і передбачає систему світогляду, визнання цінності

людини як особистості, її права на розвиток і прояв своїх здібностей. Сутність людини розглядається не тільки з біологічних і соціальних позицій, але містить і духовну складову.

Гуманізм розглядає людину як вищу мету суспільного розвитку, в процесі якого забезпечується реалізація його потенціалу в соціально-економічному і духовному житті. В різних сферах суспільного життя проявляються загальнолюдські першоджерела, які виступають як певна система цінностей, значима для всього людства, що утверджує важливість людського буття загалом і особистості зокрема.

Принцип гуманізму у вихованні передбачає повагу до особистості дитини у поєднанні з вимогливістю до неї, здійснює регулятивну функцію у відносинах педагогів і вихованців, вибудовуючи їх на взаємній повазі, довірливості, доброзичливості, співробітництві.

Гуманістичні доміанти у вихованні дітей з девіантною поведінкою представлені гуманістичними ціннісними орієнтирами, які утворюють теоретичну та ідеологічну основу процесу виховання дітей з девіантною поведінкою і визначають найбільш суттєві риси, принципи, конкретні форми і методи профілактики і корекції девіантної поведінки.

Сутнісна характеристика гуманістичних доміант у вихованні дітей з девіантною поведінкою відображає основні риси гуманізму, які проявляються у вихованні дітей і визначають загальну гуманістичну спрямованість процесу виховання на реалізацію потреби особистості в безпеці, любові, повазі і визнанні права на свободу, розвиток і прояв здібностей на основі надання підтримки, своєчасної різносторонньої допомоги і раннього виявлення відхилень у формуванні особистості та її поведінці.

Зауважимо, що загальне визнання і поширення принципу гуманізму в системі освіти відбулося не зразу. В історії людського суспільства можна виділити два глобальних напрямки розвитку освіти і виховання: авторитарна школа (І. Гербарг, Т. Ціллер, В. Рейн та ін.) і гуманістична школа (І. Песталоцці, К. Ушинський та ін.). Зокрема, до авторитарного напрямку можна віднести біхевіористську педагогіку, педагогіку неотомізму, до гуманістичного – екзистенціалізм, неопедоцентризм, частково й неопозитивізм. Вони відрізняються завданнями, методами, формами виховання, установками, метою, принципами, відносинами вчителя і учнів.

Тільки в другій половині ХХ століття на фоні інтенсивного розвитку психологічної науки ідеї гуманістичного виховання отримують значне наукове підґрунтя і здобувають широке визнання. Гуманістична психологія розглядає індивіда як особистість з чіткою ієрархією потреб (безпека, любов, визнання, повага). Принципи гуманістичної психології поширюються і на проблеми виховання дітей з девіантною поведінкою.

В педагогічній роботі основоположним принципом, згідно позиції К. Роджерса, є безумовна любов до дітей, позитивне ставлення до всіх учнів, турбота про них. Кожний учень повинен бути впевненим у тому, що його люблять і поважають. Це дає йому можливість розвиватися. Вчитель, який у своїй роботі керується

принципами гуманізму, повинен володіти емпатією і конгруентністю. Емпатія проявляється у здатності відчувати іншу людину, співпереживати. Конгруентність – щирість у взаємовідносинах з учнями, відкритість, налаштованість на співробітництво.

Аналіз системи виховання дітей з девіантною поведінкою в США дає можливість виявити та обґрунтувати гуманістичні доміанти, які утворюють її основу [1;2;3]:

- прийняття кожної дитини такою, якою вона є, виявлення позитивних властивостей особистості та організація колекційної виховної роботи з опорою на них;

- індивідуальний підхід, який базується на глибокому знанні психологічних властивостей особистості і життєвих обставин вихованця, який передбачає роботу з вихованцем і його родиною з метою забезпечення присутності родини в його житті;

- довіра і відкритість у здійсненні педагогічної взаємодії вихователя і вихованця;

- надання переваги виховним заходам над караючими в ресоціалізації особистості з девіантною поведінкою;

- забезпечення права дітям самостійно організовувати своє життя, використовуючи виховний потенціал колективу.

Згадані гуманістичні доміанти реалізуються в сучасних умовах широкою мережею державних, муніципальних структур, органів ювенальної юстиції, громадських організацій, освітніх закладів. Оперативна взаємодія між суб'єктами виховного впливу забезпечує досить високу ефективність заходів ре соціалізації дітей і підлітків з девіантною поведінкою.

Варто підкреслити, що девіантна поведінка має різні прояви, серед яких більшість американських учених виділяє 3 групи: власне девіантна поведінка (проступки, які не схвалюються суспільством, викликають моральний осуд), делінквентна і кримінальна. Делінквентна і кримінальна форми девіантної поведінки передбачають кримінальне покарання.

Відповідно, конкретні методи виховної роботи при загальній гуманістичній спрямованості, безперечно, відрізняються в залежності від наявних форм девіантної поведінки. Деякі з методів використовуються в роботі з неповнолітніми тільки в місцях позбавлення волі або в закладах тимчасового утримання неповнолітніх з девіантною поведінкою; особливий спектр методів виховання розроблений для системи пробації; для корекції девіантної поведінки, яка не проявилася у здійсненні правопорушень і злочинів існує психолого-педагогічний інструментарій більш загального характеру; і, нарешті, для профілактики девіантної поведінки використовується інший набір методів і засобів впливу. Водночас, окремі методи можуть використовуватися у всіх випадках педагогічної роботи з неповнолітніми, які схильні до девіантної поведінки, або систематично здійснюють протиправні вчинки.

Висновки. Аналіз системи виховання дітей з девіантною поведінкою, яка сформувалася в США, свідчить про те, що незважаючи на наявність окремих

недоліків, в ній чітко реалізується принцип гуманізму, спрямований на підтримку і захист неповнолітніх, повагу їх гідності, забезпечення прав, надання всебічної допомоги. Подальшого вивчення потребують шляхи впровадження окремих ідей американського досвіду роботи з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки, у вітчизняну практику.

Література

1. Eadie, III. *Crime, Justice and Punishment* / III. Eadie. – 3rd edn. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 113 p.
2. Ginzberg E. *Young People at Risk: Is Prevention Possible?* / Ginzberg E., Berliner H., Ostow M. – Boulder, CO: Westview Press, 1998. – 140 p.
3. Kuhn S.A. C. *Pyramidal training for families of children with problem behavior* / S.A. C Kuhn // *Journal of Applied Behavior Analysis*, 2003. – P.36-77.

Sojma N.D.,

*Teacher of Sociology and Social Work Department of the State Higher Educational Establishment
«Uzhhorod National University», sojmanatalia48@gmail.com*

Ukraine, Uzhhorod

HUMANE APPROACHES IN EDUCATION OF JUVENILE DELINQUENTS IN USA

This article deals with the problem of education of juvenile delinquents. The necessity of using of foreign experience is underlined. Especially interesting system of pedagogic work with young delinquents is formed in USA. The analysis of the development of this system is done. It is proved that the principles of humanism form the base of the system of educational work with juvenile delinquents. The meaning of the term humanism is defined.

Key words: *deviant behavior, juveniles, humanism, education, humane approaches, USA.*

UDC 378.147

Stukalo O.A.,

*Senior Lecturer of Philology Department of Dnipro State University of Agriculture and Economics, helenstukalo@gmail.com
Ukraine, Dnipro*

PECULARITIES OF PROFESSIONAL COMMUNICATION FORMATION OF FUTURE VETERINARIANS IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING

The article deals with the peculiarities of professional communication formation of future veterinarians in a higher education institution. The purpose of the work is to substantiate the expediency of teaching a foreign language discipline for students of agricultural specialties. The basic directions of professional communication formation of future veterinarians are determined. It is established that the quality of teaching a foreign language in higher education institutions to European standards is impossible without implementation of modern methods.

Key words: *professional communication, foreign language, training, higher education institution, modern methods of teaching.*

Formulation of the problem. In the context of education modernization, the problem of professional training is especially important. The increased interest of scholars and practitioners for professional training is due to a change in the educational paradigm – there is a shift from mass-productive forms and methods of teaching to individual and creative, when a specialist is trained with the emerging need for professional self-education, capable of self-development and full self-realization in the chosen profession [9].

Professional communication is an integral part of the future veterinary doctor. The need to improve the level of preparation for professional communication of future veterinarians in higher education institutions will raise the issue of forming their readiness for communication, professional self-improvement and development. Therefore, there is a need to consider the peculiarities of forming a structure for students' readiness for professional communication.

Humanistic orientation is a priority in the modern educational system. That is what raises a separate personality to the level of the highest social significance and orientates the educational process to create the optimal organizational and pedagogical conditions for the formation of a future specialist as a carrier of high spiritual values, disclosure of his creative potential and self-realization in future professional activities. Humanistic educational trends also embrace the future specialists training in the field of agriculture. It is well-known that in higher education institutions of agricultural profile, attention has always been focused mainly on the general professional component, which led to the degeneration of humanistic traditions.

Scientific researches of L. Baranovs'ka, L. Holovata, N. Kostritsa, L. Luchkina, L. Palamar, T. Rukas, N. Totkaya and others are devoted to the problem of professional communication formation among students of non-philological specialties. The formation of the language culture was studied by N. Babych, A. Koval, L. Matsko, M. Pentiluk and others. However, special studies of the problem of professional communication formation of future veterinarians have not been the subject of research from the standpoint of innovation processes that took place in the system of higher education in Ukraine.

The aim of the paper is to substantiate the expediency of teaching a foreign language discipline for students of agricultural specialties and to determine the main areas for the professional communication formation of future veterinarians.

Presenting the main idea. The need for professional communication along with the need for activities is prominent in the development of the personality of a future specialist. Researchers such as L. Vygotsky, V. Mikhailyuk, N. Reutov, N. Borisko, E. Ganish and others, believe that knowledge and life experience can only be acquired through communication. Professional communication should help the person to develop, raise his general, intellectual and professional level. Logical, correct, appropriate professional speech should be the student's inner need. The notion of «speech» as a certain type of activity was defined by L. Vygotsky [4, p.40], according to which professional speech must be regarded as a kind of activity of people of a certain area of knowledge, which finds the use of the language of a particular specialty in the process of communication. V. Mikhailuk believes that «knowledge of the language of the profession increases the efficiency of labor, productivity, helps to better orient in direct business relationships» [7, p.33]. N. Borisko thinks that the purpose of teaching a foreign language of professional communication is the formation of a special intercultural communicative competence that covers language, social, cultural, vocational and educational competence. The basic principles of teaching a foreign language of professional communication include a communicative approach, a special professional approach, autonomous learning, and others [2, p.23]. However, some experts point out: despite the fact that the content of teaching a foreign language, which is taught as a general education discipline in all types of educational institutions, and the content of teaching profile-oriented foreign language are different. The processes of learning and mastering the language in the profile-orientation course are the same, as well as in general education course. In other words, there are no language teaching methods for special purposes that are not characteristic of language learning in general. On the other hand, some researchers who study the peculiarities of learning the language of professional communication (T. Hutchinson, A. Waters, R. Jordan,

D. Brinton), concluded that the course of teaching profile-orientated foreign language cannot but use the methodology and methods of the disciplines it serves. The question of how to combine traditional and special methods and approaches in organizing the course of a foreign language of a professional orientation leaves open.

It is very difficult while organizing the process of training to define its priorities, goals and training. Thus, the system of professional training simultaneously provides and fulfills a certain state order for a future specialist, is a certain stage and a means of life self-determination.

In today's conditions of development, expansion and absorption of scientific, technical, agricultural and other contacts, practical knowledge of a foreign language is a prerequisite for a successful professional activity of a specialist – graduate of a higher education agrarian institution. Oral forms of foreign language communication are of particular importance. The teaching of oral professionally oriented communication and the ability to understand professionally oriented speech are important tasks for higher education institutions.

Modern requirements to the level of proficiency in a foreign language enter into a certain contradiction with the teaching. A large number of educational programs are overloaded with general scientific and professional disciplines, which eliminates the possibility to increase, and sometimes save the number of hours allocated to a foreign language. That is why researchers in the field of teaching a foreign language insist on the actual development of the concept of the approximation of the quality of foreign languages teaching in higher schools to European standards and the implementation of this concept in the practice of training. This concept should be based on the principles of interdisciplinarity and integrity. It is necessary to take into account the integrative nature of both the language interaction itself and other methodological principles, namely the principle of considering the recommendations of the Committee on Council of Europe and the program «English for professional purposes» [6, p.35].

Teaching students of a foreign language in a higher school requires improvements in the system of the provision of education, the creation of effective teaching systems, new technologies, forms and methods of training that could provide intensive mastery of the knowledge system and on this basis – a significant increase in the level of students' activity. There is a contradiction between the growing demands of the society and the level of professionalism of the individual and the existing practice of professional training of students, between high-quality non-consistency of educational activities and professional activities. Thus, it is possible to overcome this problem through the application of such forms and methods of education, which not only transmitted the totality of knowledge, but also ensure optimal personal development in general, the transformation of cognitive activity into a professional one and, accordingly, changing needs, motives, goals. Particular attention is paid to the application of advanced technologies, for example, multimedia [3, p.30].

In the process of studying, students of higher education agrarian institutions should acquire a level of communicative competence that would allow the use of a foreign language

in establishing oral contacts with foreign specialists while participating in scientific conferences. In this connection, there are natural communicative situations in which it is necessary to understand the foreign language of a specialist and express their arguments on a particular problem. Among such situations are the following:

- 1) participation in international conferences, symposiums, congresses, in which it is necessary to understand the report or messages in a foreign language;
- 2) speech contacts during such meetings;
- 3) discussion of agreements, agreements on specialty;
- 4) speech contacts associated with joint ventures [5, p.24].

The foreign language course for students of Veterinary Medicine Faculty is based on the principles: from simple to complex; from the known – to the unknown. It is built in parallel on the basis of the knowledge, skills and abilities acquired by students during the basic study of a foreign language in a general education school, and the theoretical knowledge that is learnt in classes on various subjects and special courses. The general level of English-language competences of today's graduates of secondary schools leaves a lot to be desired. Testing, traditionally conducted with the first year students, shows not very optimistic results. Observations on the practice of professional foreign language teaching at the Faculty of Veterinary Medicine show that starting to learn this language, students have extremely vague idea of their future profession. That is why it is expedient to consider the general veterinary texts in the first semester, the language material of which does not cause particular difficulties, and from the second semester begin to read the thematic texts focused on the most recent achievements of veterinary science. Theoretical knowledge acquired by students in specialized classes on Anatomy, Histology, Cytology, Biochemistry, etc., is fixed and replenished in foreign language classes. The texts for reading have a professional orientation, expanding and deepening students' knowledge and are an additional source for the development of professionally oriented vocabulary.

The effectiveness of teaching foreign language for students of agrarian specialties is achieved through the application of various forms and methods of problem learning, the introduction of a systematic organization of individually differentiated communication, which simultaneously provides variations in content and dosage of the degree of complexity of educational tasks. Particular importance is given to the formation of lexical skills, as the primary goal is to create and expand the vocabulary of spoken orientation. Much attention is paid to working with terminology, because communication in a foreign language and the solution of any professional and everyday issues will simply be impossible without knowledge of the terms.

In recent years, the manufacturing sphere of communication has become much more complicated. Economic, managerial, commercial, and legal areas of professional activity became widespread and developed, which necessitates the acquisition of professional skills by future professionals as a significant component of professional intercultural communication.

It is known that the main theoretical provisions of teaching foreign language communication are:

– the need to implement a communicative technology for the formation of skills and abilities in all types of speech activity;

– compulsory use of integrated training for all types of speech activity;

– taking into account individual interests and peculiarities of students, as well as taking into account the various actions, steps or methods of activity used by students in order to increase the efficiency of material mastering;

– compulsory use of truly communicative tasks contributing to the formation of communication skills, and modes of work that are adequate to the conditions of real communication.

The teaching of foreign language for future veterinarians includes the following components: skills and abilities to operate language material; language skills and skills that characterize the level of practical language proficiency as a means of communication; educational and compensatory skills that provide a culture of learning the language in the learning environment and the culture of communication with native speakers, as well as exercises of different types. It also includes such components as: communication, language situations, topics, texts, linguistic material and a system of knowledge of national and cultural features and realities of the country which language is learnt. It is equally important that students learn material from their specialty, learn special terminology and work with authentic sources.

Teaching a foreign language for professional communication provides the development of personal potential of students. In numerous studies it has been established that in the field of professional motivation the most important place belongs to the positive attitude towards the profession, because this motive is connected with the ultimate goals of the study.

Nowadays the question is how to learn a foreign language and what material to teach in order to meet the goals and requirements of professionally oriented education is also very important. One of the peculiarities of learning the language of professional orientation is that it should be as close as possible to the actual professional activity of a future specialist. Therefore, it is very important to carefully select the training material that would complement and deepen students' knowledge of specialized disciplines and promote the development of skills for working with professionally oriented texts.

As part of the teaching of a foreign language for professional purposes, the communicative approach is effectively implemented through the use of didactic games, when during the occupation the situation relates to the future profession of students or directly to the professional occupation of participants. Such games contribute to the development of intelligence, memory, affect the emotional sphere of personality and motivate communicative, speech, cognitive and creative activities. Developed intellectual skills and a common culture of thinking – are features that have some value for specialist's self-education, which is the goal of the entire educational process in a higher education institution. In the process of mastering professional terminology, it is necessary to combine different learning tools. Textbook and visual teaching aids (tables, diagrams) are often used for these purposes.

Considering the great amount of scientific and professional terminology that students must learn, a small amount of hours spent on professional vocabulary learning the question of intensifying and optimizing the educational process arises. Expansion of vocabulary of students by professional terminology is carried out while studying all disciplines, but activation is already achieved through various exercises. The success of this work largely depends on the fact that terms perceived and mastered by students not isolated from each other, but by certain complexes. This should be taken into account in the texts of exercises in which the material should be presented on the basis of semantic, lexical, grammatical and word-building features. This approach helps to formally formulate professional terminological competence of students, and it will significantly increase the level of cognitive activity, which mobilizes the creative potential of the individual. The need for knowledge of professional terminology requires continuous professional self-improvement, which contributes to continuous professional growth. Then students have an increased interest in the future profession.

Conclusion. Foreign language for professional purposes is a compulsory component of specialist training. The content of teaching a foreign language for professional communication serves as an indicator of qualitative and quantitative characteristics of the level of communicative competence as a result of learning the language of students of non-language specialties. Foreign language for professional communication helps the student's development, his professional orientation. It has a great educational and developing potential. All this is capable of solving the problems faced by the teacher and students within the profile-oriented teaching of a foreign language.

Literature

1. Берман И.М. Методика обучения английскому языку в неязыковых вузах / И.М. Берман // М.: Высшая школа, 2008. – 230 с.
2. Бориско Н.Ф. Общеввропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, обучение, оценка. Анализ некоторых аспектов / Н.Ф. Бориско // Ин. мови. – 2005. – №1. – С.22-25.
3. Бородіна Т.І. Комунікативно-орієнтоване навчання іноземній мові у немовному віці / Т.І. Бородіна // Ін. мови. – 2005. – №2. – С.28-30.
4. Выготский А.С. Мышление и речь / А.С. Выготский. – М.: Лабиринт, 1996. – 416 с.
5. Драб Н.А. Комплекс вправ для навчання професійно-спрямованого монологічного мовлення студентів-економістів / Н.А. Драб // Іноземні мови. – 2002. – №1. – С.22-25.
6. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
7. Михайлюк В.С. Українська мова професійного спілкування / В.С. Михайлюк // Дивослово. – 2004. – №6. – С.33.
8. Скуратівська Т.С. Сучасні підходи до викладання іноземних мов / Т.С. Скуратівська // Ін. мови. – 2009. – № 1. – С.27-32.
9. Стрельніков В.Ю. Підготовка викладачів до проектування дидактичних систем / В.Ю. Стрельніков // Педагогіка і психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал. – 2006. – № 2. – С.9-23.

References

1. Berman I.M. Metodika obuchenija anglijskomu jazyku v nejazykovyh vuzah / I.M. Berman // М.: Vysshaja shkola, 2008. – 230 s.
2. Borisko N.F. Obscheevropejskie kompetentsii vladenija inostrannym jazykom: Izuchenie, obuchenie, otsenka. Analiz nekotoryh aspektov / N.F. Borisko // In. movi. – 2005. – №1. – S.22-25.
3. Borodina H.I. Komunikatyvno-orientovane navchannia inozemni movi u nemovnomu vitsi / H.I. Borodina // In. movy. – 2005. – №2. – S.28-30.
4. Vygotskij L.S. Myslenie i rech' / L.S. Vygotskij. – М.: Labirint, 1996. – 416 s.
5. Drab N.L. Kompleks vprav dlja navchannia profesino-spriamovanoho monolichnogo movlennia studentiv-ekonomistiv / N.L. Drab // Inozemni movy. – 2002. – №1. – S.22-25.
6. Zahalnoevropejski rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia / Nauk. redaktor ukrainskoho vydannia doktor ped. nauk, prof. S.Yu. Nikolaieva. – К.: Lenvit, 2003. – 273 s.
7. Mykhailiuk V.S. Ukrainska mova profesinoho spilkuvannia / V.S. Mykhailiuk // Dyvoslovo. – 2004. – №6. – S. 33.
8. Skurativska H.S. Suchasni pidkhody do vykladannia inozemnykh mov / H.S. Skurativska // In. movy. – 2009. – № 1. – S.27-32.
9. Strelnikov V.Yu. Pidhotovka vykladachiv do proektuvannia dydaktychnykh system / V.Yu. Strelnikov // Pedagogika i psykholohiia profesinnoi osvity: Naukovo-metodychnyi zhurnal. – 2006. – № 2. – S.9-23.

Стукало О.А.,

ст. викладач кафедри філології Дніпровського державного аграрно-економічного університету,
helenstukalo@gmail.com

Україна, м. Дніпро

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВЕТЕРИНАРІВ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

У статті розглядаються особливості формування професійного спілкування майбутніх ветеринарів у вищому навчальному закладі. Метою роботи є обґрунтувати доцільність викладання дисципліни іноземна мова для студентів сільськогосподарських спеціальностей. Визначені основні напрямки формування професійного мовлення майбутніх ветеринарів. Встановлено, що наближення якості навчання іноземної мови у вищій школі до європейських стандартів є неможливим без використання сучасних методів.

Ключові слова: професійне спілкування, іноземна мова, навчання, вищій навчальний заклад, сучасні методи навчання.

УДК 371.2

Титаренко Н.В.,*начальник відділу статистики і аналітики дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти,
Інститут освітньої аналітики, nataliatytarenko@gmail.com***Янько А.О.,***фахівець I категорії сектору дослідження якості освіти відділу статистики і аналітики дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти, Інститут освітньої аналітики, annayanko@ukr.net**Україна, м. Київ*

МОЖЛИВОСТІ ФОКУС-ГРУПОВИХ ІНТЕРВ'Ю В ДОСЛІДЖЕННІ ДІЯЛЬНОСТІ ОПОРНИХ ШКІЛ

Одним із завдань реформування загальної середньої освіти є створення інфраструктури закладів загальної середньої освіти, яке сприятиме забезпеченню рівного доступу осіб, які здобувають загальну середню освіту, до якісної освіти.

Дослідження особливостей формування та функціонування системи опорних шкіл, яке проводиться Інститутом освітньої аналітики з початку створення мережі опорних шкіл в Україні (2016 р.), спрямоване на визначення ефективності впроваджених нововведень. Для досягнення цієї мети у два етапи проводилося анкетування директорів опорних закладів освіти. Оскільки з моменту проведення дослідження кількість опорних шкіл та їх філій постійно збільшується, виникає потреба у зборі актуальних даних про досліджуваний об'єкт. Дослідження мережі опорних шкіл потребує перегляду процедури його проведення, зміни акценту з кількісної на якісну методологію.

У статті сформульовано деякі пропозиції щодо організації дослідження діяльності опорних шкіл за допомогою методу фокус-групових інтерв'ю.

Ключові слова: *реформування освіти, опорні заклади освіти, метод фокус-груп.*

Постановка проблеми. Реформування загальної середньої освіти передбачає оптимізацію шкільної мережі, адже в Україні існує проблема непропорційного розподілу шкіл відповідно до кількості населення у міській та сільській місцевостях: найбільше освітніх закладів розташовані саме у сільській місцевості. З кожним навчальним роком учнів, які навчаються у сільських школах стає менше, проте, кількість шкіл зменшується набагато повільнішими темпами. Крім того, рівень навчальних досягнень цих учнів нижчий за учнів міських закладів загальної середньої освіти. Наприклад, дані другого етапу дослідження впливу соціально-економічного середовища на результати навчання учнів (вихованців) закладів загальної середньої освіти, проведене в червні 2017 року, ілюструють це твердження. За результатами порівняння результатів ЗНО випускників закладів загальної середньої освіти 2015/2016 та 2016/2017 н. р. зберігається негативна тенденція щодо сільських на відміну від міських шкіл [1, с.19].

Виникає також проблема нерационального розподілу фінансових і людських ресурсів. Варто зазначити, що утримання малокомплектних сільських шкіл з розрахунку на одного учня є надзвичайно витратним для держави. Мережа опорних шкіл формується саме для того, щоб усунути перелічені проблеми, забезпечуючи рівний доступ осіб, які здобувають загальну середню освіту, до якісних умов навчання і в кінцевому результаті – отримання якісної освіти.

Наповнюваність класів також важлива передумова якісного навчання. Навчаючись у школі, учні проходять етап соціалізації, ефективний перебіг якого потребує регулярної міжособистісної комунікації, навичок працювати в команді. Формування інфраструктури закладів загальної середньої освіти сприяє ефективній

організації освітнього процесу, раціональному розподіленню фінансових, матеріально-технічних та людських ресурсів. Визначити особливості перебігу тривалого та трудомісткого процесу створення мережі опорних закладів освіти неможливо без проведення моніторингових досліджень. Отже, постають питання: з якими труднощами та ризиками стикалися директори опорних шкіл? Як вони долали ці труднощі? Які рекомендації та поради директори можуть надати для того, щоб подібних проблем можна було уникнути в майбутньому? Протиріччя між необхідністю оцінити результативність процесу реорганізації закладів середньої освіти та недостатністю актуальної інформації про особливості організації й функціонування системи опорних шкіл викликало необхідність дослідити вище зазначені питання.

Мета статті. Висвітлення особливостей методу фокус-групових інтерв'ю, які планується застосувати під час третього етапу моніторингового дослідження особливостей формування та функціонування системи закладів загальної середньої освіти в Україні.

Основний матеріал статті. У жовтні 2016 та в квітні 2017 років державною науковою установою «Інститут освітньої аналітики» на виконання листа Міністерства освіти і науки України було проведено моніторингове дослідження функціонування опорних шкіл. Моніторингове дослідження можна визначити як спеціально організоване, систематичне спостереження за станом певного соціального явища чи процесу протягом достатньо довгого часу, яке дозволяє оперативно відслідкувати поточний стан його розвитку. Моніторинг може використовуватися як засіб забезпечення ефективного функціонування системи прогнозування [4, с.49]. У межах моніторингу особливостей функціонування

опорних шкіл використовувався метод кількісної стратегії, а саме опитування, яке полягало в онлайн анкетуванні директорів опорних закладів освіти за допомогою сервісу Google Forms. Мета дослідження полягала в фіксації стану функціонування та аналізі розвитку опорних закладів у сільській місцевості на початковому етапі формування їхньої мережі [2, с.6].

Процедура збору первинної інформації складалася з двох етапів, які характеризувалися вирішенням різних дослідницьких питань та сприяли досягненню мети дослідження. Перший етап полягав у зборі статистичної інформації стосовно інфраструктури опорних закладів освіти, яка на момент проведення дослідження нараховувала 124 опорні школи. Проаналізовані первинні дані, отримані за допомогою онлайн анкетування директорів опорних навчальних закладів, стали основою для розробки інструментарію другого етапу дослідження. Повторне опитування охопило вже 178 директорів опорних шкіл. З'ясувати додаткову інформацію про об'єкт дослідження допомогло проведення контент-аналізу сайтів опорних навчальних закладів. Загальні результати дослідження продемонстрували наявність певних проблем, якими характеризується процес формування та функціонування опорних закладів загальної середньої освіти.

Наразі існує необхідність у проведенні третього етапу дослідження, адже кількість опорних шкіл постійно зростає. За оперативними даними Міністерства освіти і науки країни станом на 01 квітня 2018 року здійснюють освітню діяльність 504 опорні заклади освіти та 970 їхніх філій і їх кількість продовжує збільшуватися. У очільників опорних шкіл з'являється новий, специфічний досвід у зв'язку з реорганізацією закладів загальної середньої освіти. На нашу думку, для досягнення глибинного вивчення досліджуваної проблеми необхідно перенести акцент дослідження з кількісної на якісну стратегію. Перегляд методології та методики дослідження пояснюється тим, що саме методи якісної стратегії допомагають з'ясувати суб'єктивні особливості сприйняття людьми процесів та явищ, пов'язаних, наприклад, з процесом організації опорних шкіл. Впродовж років серед соціологів відбуваються дискусії стосовно доцільності застосування у соціологічних дослідженнях методів кількісної та якісної стратегії. Певна частина соціологів більш прихильно ставиться до кількісної методології, адже застосування кількісних методів націлене на виявлення закономірностей та отримання об'єктивних, статистично значущих зв'язків [3, с. 10]. Прихильники методів якісної методології наголошують на їх ширших пізнавальних можливостях. З огляду на специфіку об'єкту дослідження та потребу глибинного вивчення його особливостей, доцільним може стати зміна процедури збору первинної статистичної інформації. Ефективним способом вивчення особливостей формування та функціонування опорних шкіл в умовах сучасної освітньої реформи, на нашу думку, є застосування методу якісної стратегії соціологічного дослідження, а саме фокус-групового інтерв'ю.

Фокус-група – метод збору соціологічної інформації, який належить до якісної стратегії дослідження та

полягає у груповому інтерв'юванні осіб, обраних за певними параметрами, стосовно проблеми, яка цікавить дослідників. Застосування методу фокус-групових інтерв'ю в межах моніторингового дослідження надасть змогу з'ясувати інформацію про ті специфічні сторони об'єкту дослідження, які були недоступними для обстеження з огляду на застосування методів кількісної стратегії. Дослідження в межах моніторингу потребують використання спільної системи індикаторів для забезпечення надійності та об'єктивності вимірювання. Отже, з огляду на зміну стратегії та заміну методу збору первинної інформації, питання інструментарію, які використовувалися на попередніх етапах моніторингу, будуть адаптовані для якісного методу.

Метою фокус-групового інтерв'ю в межах моніторингового дослідження є збір специфічної інформації щодо особливостей формування та функціонування опорних закладів освіти. Для досягнення мети необхідно виконати наступні завдання: з'ясувати особистий досвід учасників фокус-групи у здійсненні реорганізації шкіл; з'ясувати, з якими ризиками та труднощами стикалися очільники опорних закладів та які шляхи були обрані для їх подолання; визначити коло потреб, пов'язаних з формуванням та функціонуванням мережі опорних шкіл; виокремити сформовані директорами поради та пропозиції щодо ефективного функціонування мережі опорних шкіл; прослідкувати процес формування та функціонування опорних шкіл в динаміці, порівнюючи отримані результати з результатами попередніх етапів моніторингового дослідження; визначити індивідуальні та узагальнені тенденції перебігу процесу формування та функціонування опорних закладів освіти.

Ефективності та надійності отриманих результатів під час дослідження процесу функціонування опорних шкіл можна досягти лише за умови наявності детально сформульованих дослідницьких питань, на які планується отримати відповіді під час проведення фокус-групових інтерв'ю. Для дослідників важливо зібрати інформацію стосовно: структури опорних шкіл; соціальних ризиків, які полягають у прояві спротиву з боку батьків та вчителів сформованої опорної школи, а також тих навчальних закладів, які після організації опорної школи реорганізовувалися у філії, втративши статус юридичної особи; стану кадрової політики щодо вивільнених під час реорганізації педагогічних працівників; стану забезпечення опорних закладів освіти педагогічними працівниками; стану матеріально-технічної бази опорного навчального закладу; стану обладнання класних кімнат та навчальних кабінетів; джерел фінансування та можливості реалізації отриманих коштів на потреби опорного закладу освіти; забезпеченості опорної школи транспортними засобами, за допомогою яких здійснюється підвезення учнів та вчителів до опорного закладу освіти; потреб опорної школи, які необхідно задовольнити для того, щоб навчальний заклад мав змогу ефективно здійснювати освітню діяльність.

Учасниками фокус-групового інтерв'ю в межах моніторингового дослідження діяльності опорних шкіл виступатимуть директори опорних закладів освіти. Варто

зазначити, що директори, як безпосередні учасники процесу реорганізації закладів освіти, можуть надати експертну думку стосовно особливостей функціонування опорних шкіл, адже володіють специфічною інформацією щодо об'єкту дослідження. Вибірка методів якісної стратегії характеризується специфічними особливостями, її обсяг є невеликим, порівнюючи з кількісним дослідженням, в якому задіяна була генеральна сукупність досліджуваних об'єктів. Невеликий обсяг вибірки методу фокус-груп обумовлюється тим, що глибинне розкриття проблеми потребує детального з'ясування специфічної інформації від безпосередніх учасників процесу реорганізації закладів освіти шляхом живого спілкування, без використання анкети, яка постає обмежуючим фактором. У дослідженні особливостей формування та функціонування опорних закладів освіти передбачається застосування одноступеневої систематичної вибірки, в якій на першому ж ступені відбору об'єкти репрезентації та одиниці спостереження збігаються [5, с. 13]. Для себе ми визначаємо, що відбір об'єктів спостереження з генеральної сукупності складатиметься з наступних етапів:

1. Формування основи вибірки – складання повного переліку опорних закладів освіти в алфавітному порядку за областями. Перелік опорних шкіл ми формуватимемо за алфавітним порядком для того, щоб з генеральної сукупності за допомогою систематичного відбору з заданим кроком була можливість відібрати частину шкіл з дотриманням вимоги випадковості.

2. Відбір одиниць репрезентації – за допомогою систематичного відбору з генеральної сукупності ми обиратимемо необхідну кількість опорних шкіл пропорційно до загальної кількості опорних шкіл в кожній області. Перша одиниця репрезентації з сукупності обиратиметься випадковим чином, далі з визначеним кроком відбиратимемо наступні одиниці.

3. Визначення об'єктів спостереження – ми будемо збирати інформацію стосовно тих, хто є очільником випадково відібраних опорних шкіл, складемо список об'єктів спостереження на основі зібраної інформації. Розмір вибіркової сукупності передбачає проведення кількох фокус-групових інтерв'ю, які налічуватимуть 8-10 респондентів. Саме така кількість респондентів у кожній фокус групі буде, на нашу думку, оптимальною для обговорення питань, важливість яких визначено за результатами попередніх етапів дослідження. Ми плануємо, що перед проведенням фокус-групового інтерв'ю директори опорних шкіл заповнять невелику анкету, яка буде включати питання про основну інформацію освітнього закладу (назва, контактні дані, кількість філій, кількість педагогічних працівників, кількість учнів) та питання соціально-демографічного блоку.

Досягнення глибинного розкриття проблеми потребує від дослідників також забезпечення комфортних умов проведення фокус-групи, що здебільшого залежить від компетентності та поведінки модератора. Ми визначаємо, що в межах дослідження опорних шкіл завданням модератора є забезпечити комплексне обговорення з учасниками фокус-групи особливостей формування та функціонування опорних шкіл в умовах сучасного реформування освіти.

Комфортні умови спілкування сприятимуть з'ясуванню інформації про труднощі та ризики, обговорення яких дозволить сформулювати механізми їх усунення у майбутньому. Гайд фокус-групового інтерв'ю складатиметься з конкретизованих змістовних, розбитих на блоки дослідницьких запитань, впорядкованих за методом «зворотної воронки». Метод «зворотної воронки» передбачає конструювання гайду таким чином, щоб найголовніші ключові питання обговорювалися спочатку, а менш важливі – наприкінці фокус-групового інтерв'ю. Зворотна послідовність тем дозволяє з'ясувати найголовнішу інформацію з самого початку, коли респонденти ще зацікавлені й активні в обговоренні важливих тем. Крім того, доцільність використання саме такого методу ведення фокус-групового інтерв'ю пояснюється специфікою об'єктів дослідження – досвідчених і зайнятих людей, що зумовлюють необхідність порівняно швидкого обговорення дослідницьких питань.

Фокус-групові інтерв'ю є ефективним методом досягнення мети дослідження, адже у їх межах активно застосовуються різноманітні техніки та методики. Під час інтерв'ювання директорів опорних закладів передбачається застосування зондуючих методик, які сприяють глибшому аналізу особливостей об'єкту дослідження ніж, наприклад, звичайний ланцюжок питань. Для урізноманітнення і поглиблення дискусії під час фокус-групового інтерв'ю ми плануємо використовувати наступні техніки: «побудова інформаційного контексту» – техніка полягає у короткому описі ставлення респондента до досліджуваної проблематики у контексті заданих модератором ситуацій; «написання сценарію» – техніка передбачає побудову розповіді про власне бачення формування, розвитку та функціонування певного процесу.

Ми вважаємо, що застосування вище наведених методик та технік сприятиме досягненню комплексного обговорення важливих тем, яке в подальшому призведе до отримання об'єктивних і глибших результатів дослідження.

Обробка первинних даних фокус-групового інтерв'ю полягатиме у переведенні аудіо запису в письмовий вигляд. Транскрибування даних буде здійснено для того, щоб підготувати зібрану інформацію для подальшого аналізу. Після того, як обробка даних буде завершена, буде проведено аналіз даних – трудомісткий процес, який полягає в очищенні даних від зайвих елементів бесіди, систематизації важливих та змістовних думок. Дані фокус-групового інтерв'ю аналізуються дослідниками вручну, без використання статистичних методів. Для аналізу цінність представляють також рукописні нотатки модератора, в яких зазвичай зосереджуються найголовніші тези обговорення. Саме завдяки нотаткам модератора ми зможемо здійснити пошук ключових думок, щоб відштовхнутися від них під час аналізу первинних даних. Дані анкет, які директори заповнюватимуть до початку фокус-групи, аналізуватимуться методами статистичної обробки даних. Зібрані додаткові статистичні дані будуть використовуватися для їхнього порівняння з даними, зібраними на попередніх етапах дослідження. Такий

порівняльний підхід дозволить виявити неочікувані виклики, які могли з'явитися під час розширення мережі опорних шкіл та переходу частини цих шкіл в підпорядкування об'єднаних територіальних громад. Крім того, зібрана різними способами статистична інформація дасть можливість узагальнити індивідуальні та спільні тенденції процесу формування опорних шкіл з філіями і сформулювати певні стратегічні рекомендації для стейкхолдерів опорних шкіл.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведення моніторингових досліджень в галузі оцінювання освітніх реформ є важливим та трудомістким процесом. Доцільно підібрана стратегія та методи збору первинної інформації обумовлюють надійність та об'єктивність отриманих результатів. Передбачається, що перенесення акценту дослідження з кількісної на якісну методологію сприятиме отриманню більш глибокої та змістовної інформації. Процес формування та функціонування опорних закладів освіти характеризується виникненням певних труднощів та ризиків, з якими стикалися їх очільники. Вивчення проблем, які виникають у процесі здійснення освітньої діяльності, є необхідним для прийняття ефективних управлінських та адміністративних рішень щодо подальшого розширення мережі опорних закладів. Проаналізовані дані дослідження, у межах якого використовується метод фокус-групових інтерв'ю, сприятимуть не лише розробці пропозицій та рекомендацій, а й стануть підґрунтям для формування інструментарію подальших кількісних досліджень (анкетувань). Отже, дослідження, проведене з урахуванням специфіки досліджуваного об'єкту та вимог процедури фокус-групового інтерв'ю, надасть змогу окреслити коло ключових проблем формування та функціонування опорних закладів, а також сприятиме визначенню шляхів вирішення цих проблем.

Варто зауважити, що дані всіх етапів дослідження можливо буде співвіднести та порівняти тільки у випадку використання однакових індикаторів. Що робить необхідним їх розробку. Крім того, висновки і рекомендації, сформульовані за результатами трьох етапів дослідження будуть ґрунтовнішими і глибшими, якщо при зборі й обробці статистичних даних та інформації буде обрано правильну стратегію порівняльного аналізу даних.

Тятаренко Н.В.,

*head of Statistics and Analysis preschool, secondary and adult education, Institute of educational analytics,
nataliatyatarenko@gmail.com*

Янко А.О.,

*I category specialist of sector of education quality research department of Statistics and Analysis preschool,
secondary and adult education, Institute of educational analytics, annayanko@ukr.net*

Ukraine, Kyiv

POSSIBILITIES OF FOCUS-GROUP INTERVIEWS IN THE RESEARCH OF HUB SCHOOLS ACTIVITY

One of the tasks of general secondary education reforming is organisation of the infrastructure of institution of general secondary education which will facilitate the equal access to quality education for general secondary education applicants.

Research of the hub schools system formation and functioning characteristics, conducted by the Institute of Educational Analytics from the beginning of the establishment of a system of hub schools in Ukraine (2016), is aimed to define the effectiveness of the implemented innovations. There was a survey conducted in two stages on that purpose among the headmasters of hub schools. As the number of hub schools and their affiliates is constantly increasing since the research was conducted, there is a need for collecting actual information about the object of research. The whole procedure of hub schools' investigation needs to be reviewed, changing the emphasis from quantitative to qualitative methodology.

This article highlights some propositions about organizing the research of hub schools activity by using the method of focus-group interviews.

Key words: *educational reforming, hub schools, focus-group interviews.*

Література

1. Міністерство освіти і науки України. Інститут освітньої аналітики, Український центр оцінювання якості освіти, Аналітичний центр CEDOS «Вплив соціально-економічного середовища на результати навчання учнів (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів» (II етап дослідження), Інститут освітньої аналітики, 2017. – 64 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/Zvit_sots_ekon_rez_2017_II_chast.pdf
2. Міністерство освіти і науки України. Інститут освітньої аналітики «Функціонування опорних шкіл: за результатами опитування директорів опорних шкіл», Інститут освітньої аналітики, 2017. – 79 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/1.pdf>
3. Мельникова О. П. Фокус-групи: Методы, методология, модерирование: учебное пособие для студентов вузов / О.П. Мельникова. – М. Аспект Пресс, 2007. – 320 с.
4. Добреньков В. И., Кравченко А. И. Методы социологического исследования: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 768 с.
5. Чурилов Н.Н. Типология и проектирование выборочного социологического исследования (история и современность). – К.: Факт, 2008. – 366 с.

References

1. Ministerstvo osviti i nauki Ukraini. Institut osvitnoyi analitiki, Ukrayinskij centr ocinyuvannya yakosti osviti, Analitichnij centr CEDOS «Vpliv socialno-ekonomichnogo seredovishia na rezultati navchannya uchniv (vihovanciv) zagalnoosvitnih navchalnih zakladiv» (II etap doslidzhennya), Institut osvitnoyi analitiki, 2017. – 64 s. [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: http://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/Zvit_sots_ekon_rez_2017_II_chast.pdf
2. Ministerstvo osviti i nauki Ukraini. Institut osvitnoyi analitiki «Funkcionuvannya opornih shkil: za rezultatami opituvannya direktoriv opornih shkil», Institut osvitnoyi analitiki, 2017. – 79 s. [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: <http://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/1.pdf>
3. Melnikova O.P. Fokus-gruppy: Metody, metodologiya, moderirovanie: uchebnoe posobie dlya studentov vuzov / O.P. Melnikova. – M. Aspekt Press, 2007. – 320 s.
4. Dobrenkov V.I., Kravchenko A. I. Metody sociologicheskogo issledovaniya: Uchebnik. – M.: INFRA-M, 2004. – 768 s.
5. Churilov N.N. Tipologiya i proektirovanie vyborochnogo sociologicheskogo issledovaniya (istoriya i sovremennost). – K.: Fakt, 2008. – 366 s.

УДК 378:343.8

Тогочинський О.М.,

*д.пед.н., доцент, ректор Академії Державної пенітенціарної служби, oleksiytoghchinskiy@gmail.com**Україна, м. Чернігів*

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ

У статті розкрито сутність поняття інформаційно-комунікаційної компетентності як складової професійної компетентності майбутніх фахівців пенітенціарної системи України.

У ході дослідження встановлені основні тенденції застосування інформаційних технологій в освітньому процесі, висвітлені науково-професійні області вияву та умови формування ІКТ-компетентності майбутнього фахівця пенітенціарної системи з позицій змістовно-діяльнісного підходу.

Доведено, що високий рівень ІКТ-компетентності сприяє постійному вдосконаленню ключових професійних компетентностей, гідному виконанню майбутніми фахівцями пенітенціарної системи завдань професійної діяльності.

Ключові слова: *інформаційно-комунікаційна компетентність, інформаційні та комунікаційні технології, ключові професійні компетентності, загальні компетентності, спеціальні компетентності, пенітенціарна система.*

Постановка проблеми. Сучасний світ професійної діяльності людини тісно пов'язаний з обробкою великих обсягів інформації, використанням програмних продуктів та інформаційних і комунікаційних технологій. За останнє десятиріччя відбулися кардинальні зміни в галузі інформатизації підготовки фахівців різних освітніх напрямів, у тому числі й майбутніх пенітенціаріїв. Процес інформатизації освітньої діяльності вимагає широкого впровадження в науково-педагогічну практику нових методів навчання, виховання, соціально-психологічного супроводу, застосування інформаційних технологій, що дозволяють створити базову платформу для формування інформаційно-комунікаційної компетентності, яка є складовою професійної компетентності майбутнього фахівця будь-якої сфери діяльності, в тому числі пенітенціарної системи.

Реформування пенітенціарної системи відбувається в рамках програмного документа «Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України», вітчизняних і міжнародних нормативно-правових актів, що висувають вимоги до професійної компетентності пенітенціарного персоналу, курсантів, слухачів, майбутня професійна діяльність яких безпосередньо пов'язана з виконанням важливих завдань забезпечення безпеки суспільства, ресоціалізацією засуджених, пробаційною діяльністю. Суттєвий вплив на якість виконання цих завдань має професійна підготовка, рівень сформованості професійної компетентності курсантів і слухачів, формування яких пов'язано з розв'язанням ситуаційних завдань, прийняттям рішень, плануванням, організацією, контролем діяльності складових пенітенціарної системи (установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, уповноважених органів з питань пробації), керівництвом персоналу, створенням комунікативного процесу між усіма суб'єктами пенітенціарної системи та ін. Забезпечення рівня професійної компетентності

неможливо без формування її складової інформаційно-комунікаційної компетентності (ІКТ-компетентності), яка є основою інтеграції всіх ключових компетентностей, що забезпечує професійну мобільність пенітенціарного персоналу і спирається на універсальне вміння працювати з різними джерелами інформації, створювати певні інформаційно-комунікаційні зв'язки в різних підсистемах загальної системи пенітенціарних закладів, з урахуванням зміни факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ролі інформаційних технологій, загальним підходом їх застосування з метою формування ІКТ-компетентності в процесі навчання все більше приділяється уваги з боку вітчизняних і закордонних науковців. Більшість дослідників, а саме: В. Биков [1], Г. Боднар [2], І. Захарова [3], М. Козяр [4], В. Трайнев [5], І. Ставицька [6], Н. Фоміних [7] та ін. зауважують, що використання інформаційних і комунікаційних технологій є необхідною умовою для задоволення освітніх потреб сучасного суспільства та його стійкого економічного розвитку. Стратегічною метою сучасної системи вищої освіти є розвиток критичного мислення особистості та підготовка фахівців з високим рівнем професійної компетентності, про що свідчать роботи таких науковців, як: В. Білоуса [8], В. Бикова [9], А. Вербицького [10], О. Спіріної [9], І. Іванова [11], Л. Лур'є [11], О. Овчарук [12] та ін. Науковці доводять, що рівень професійної компетентності майбутніх фахівців, готових до ефективного вирішення практичних завдань в обраній професійній діяльності, залежить від багатьох складових, у тому числі й від рівня ІКТ-компетентності, що формується під час освітнього процесу, який відбувається з використанням нових форм та засобів навчання, сучасних інформаційних технологій. Однак попри велику кількість досліджень залишається недостатньо вивченим питання формування ІКТ-компетентності майбутніх пенітенціаріїв, вирішення

якого має велике значення для вирішення практичних завдань професійної діяльності.

Метою статті є дослідження умов формування ІКТ-компетентності як складової професійної компетентності курсантів, слухачів у процесі навчання в закладі вищої освіти, майбутня професійна діяльність яких буде відбуватися в пенітенціарній системі України.

Виклад основного матеріалу. Професійна сфера майбутніх пенітенціаріїв має поліфункціональний характер, спрямована на вирішення складних комплексних завдань різних видів діяльності: кримінально-виконавчої, соціально-педагогічної, соціально-виховної, соціально-психологічної, управлінської (виконання функцій менеджменту, а саме: планування, організація, мотивація, контроль), виробничо-господарчої, фінансово-економічної, аудиторської, інспектування, діяльності, що пов'язана з тактико-спеціальною підготовкою й оперативно-розшуковими заходами. До того ж пенітенціарний персонал повинен уміти вирішувати професійні завдання не тільки в стандартних умовах, але й в екстрених та надзвичайних ситуаціях (виникнення бунту, захоплення заручників, серйозне порушення режиму пенітенціарної установи, напад на територію пенітенціарної установи ззовні, конфлікти, пожежі, стихійні лиха тощо). Отже, їх професійна діяльність потребує постійної уваги щодо вдосконалення механізму підвищення рівня професійної компетентності, який включає набір інструментів правозастосовчої, розумової, соціальної, психічної, спеціальної діяльності, що дозволяє персоналу ефективно й відповідально вирішувати певні професійні завдання.

Педагогічною основою формування професійної компетентності у курсантів, слухачів, чия майбутня діяльність буде пов'язана з вирішенням завдань пенітенціарної політики, є компетентнісний підхід, ідеї якого дозволяють виділити ключові компетентності, що є необхідними і пов'язані з успіхом особистості під час практичної реалізації своїх знань, умінь та якостей. Однією з ключових компетентностей є ІКТ-компетентність. У роботах учених ІКТ-компетентність найчастіше розглядається як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), необхідних для продуктивного і самостійного використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності. Формування ІКТ-компетентності відбувається протягом навчання на всіх ступенях освіти, що супроводжується здобуттям певних знань, технологічних навичок, спроможності використовувати сучасні засоби інформаційно-комунікаційних технологій для роботи з інформацією як в освітньому процесі, так і для інших потреб.

На рис. 1 відображено місце ІКТ-компетентності в структурі професійної компетентності майбутніх фахівців пенітенціарної системи.

ІКТ-компетентність є результатом різнобічних здібностей людини, має інтегративний характер, свою структуру, відіграє важливу роль у формуванні цілей, змісту інформатизації освіти та спрямована на отримання курсантами, слухачами комп'ютерних знань та умінь володіння сучасними інформаційними технологіями, застосування їх в процесі своєї майбутньої професійної

діяльності. Інформаційна підготовка майбутніх пенітенціаріїв повинна бути зорієнтованою на формування в них знань та умінь виконувати діяльність з перетворення професійної інформації, що передбачає реєстрацію, збір, обробку, зберігання, узагальнення, передачу інформації про об'єкти, явища, умови, процеси, що реально існують, моделювання дій пенітенціарного персоналу в умовах екстрених і надзвичайних ситуацій тощо, а також вміння використовувати сучасні засоби інформаційно-комунікаційних технологій. На рис. 2 подані характеристики науково-професійних сфер вияву ІКТ-компетентності майбутнього фахівця пенітенціарної системи.

Для формування ІКТ-компетентності курсантів, слухачів необхідною умовою є впровадження інформаційних і комунікаційних технологій в освітній процес та дотримання певних дій і вимог в системі «викладач – курсант (слухач)», а саме:

- високий рівень комп'ютерної грамотності та знань засобів інформаційних і комунікаційних технологій викладачів (науково-педагогічних працівників);
- якісна підготовка технічних засобів для використання в освітньому процесі;
- належна підготовка курсанта (слухача).

Комп'ютерна грамотність та знання засобів інформаційних і комунікаційних технологій викладачів є запорукою якісного викладання певної навчальної дисципліни, високого рівня продуктивності, креативності, гнучкості їх науково-педагогічної діяльності, а також формування їх власної інформаційної компетенції (здатності впровадження в науково-педагогічну діяльність не тільки готових програмних продуктів, мультимедійних технологій, але й розробляти власні навчально-методичні програмні засоби).

Технічні засоби інформаційних і комунікаційних технологій стрімко розвиваються у наш час і поділяються на дві групи: апаратні (локальні та глобальні мережі, відеокамери, носії інформації тощо) та програмне забезпечення (програмні засоби) – Інтернет і його інструменти (пошукові системи, web-сайти, браузер, електронна пошта, скайп, відеопорт), засоби IP-телефонії, сервіси для зберігання інформації (фото, відео, презентації), контактні сервіси, smart-технології, хмарні технології, геосервіси та ін.

Серед перспективних способів навчання та науково-дослідної діяльності, що базуються на застосуванні засобів інформаційних і комунікаційних технологій, в освітньому процесі можна назвати наступні:

- використання електронних підручників, навчально-методичних посібників, енциклопедій, довідників, словників, тренажерів, лекторів;
- забезпечення дистанційної форми освіти, в тому числі отримання консультацій викладача в режимі онлайн;
- використання мультимедійних презентацій навчального матеріалу;
- застосування методу моделювання процесів і явищ, поведінки певних систем, вияву їх функцій, розвитку ризиків функціонування певних систем (наприклад, організація діяльності, здійснення функцій менеджменту, забезпечення безпеки пенітенціарної системи та її складових);

- проведення інтерактивних освітніх відеоконференцій;
- створення і підтримка web-сайтів закладів вищої освіти;
- здійснення науково-дослідної діяльності курсантів, слухачів.

Рівень ІКТ-компетентності курсантів, слухачів залежить від використання в освітньому процесі дієвих перспективних методів навчання (навчання з комп'ютерною підтримкою, кейс-методи, веб-квести, метод проектів та ін.), що базуються на різноманітних прийомах, техніках ситуаційного й системного підходів, і сприяє забезпеченню якості й ефективності формування

професійної компетентності.

Процес підготовки курсантів, слухачів до використання інформаційних і комунікаційних технологій пов'язаний з вивченням теорії і практики їх використання, а ефективність даного процесу напряму залежить від технологій навчання, серед яких найпродуктивнішими є метод навчання на прикладах, дослідницьке та проектне навчання, рефлексивне навчання.

Стратегія формування ІКТ-компетентності курсантів, слухачів базується на активації їх мотивації, інтересу до самостійного вивчення певних науково-практичних матеріалів професійного спрямування.

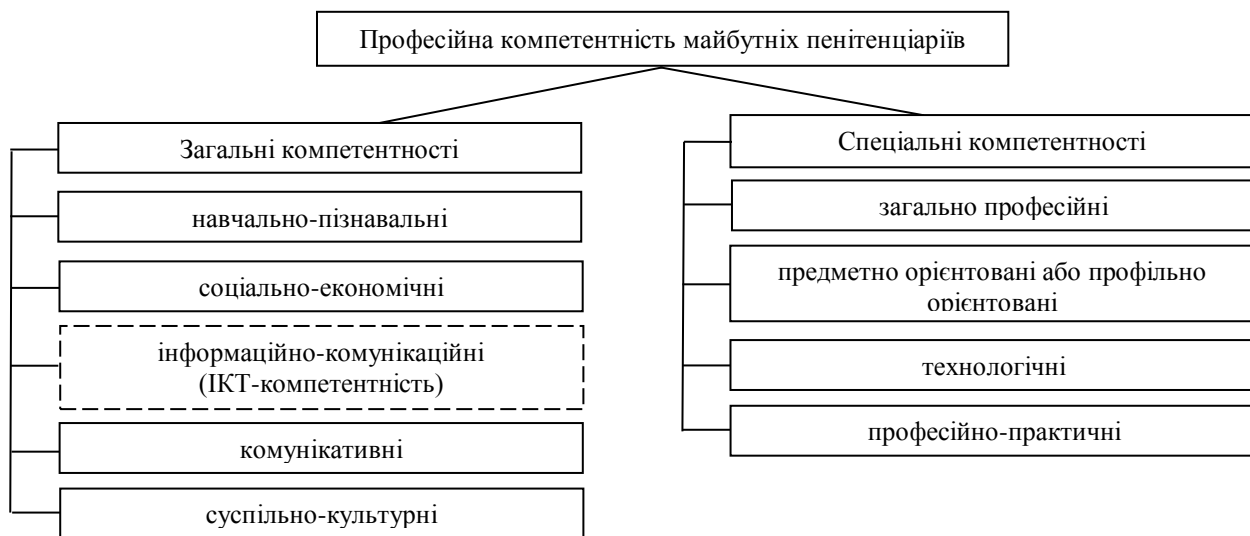

Рис. 1. Структура професійної компетентності майбутніх фахівців пенітенціарної системи та місце ІКТ-компетентності в ній

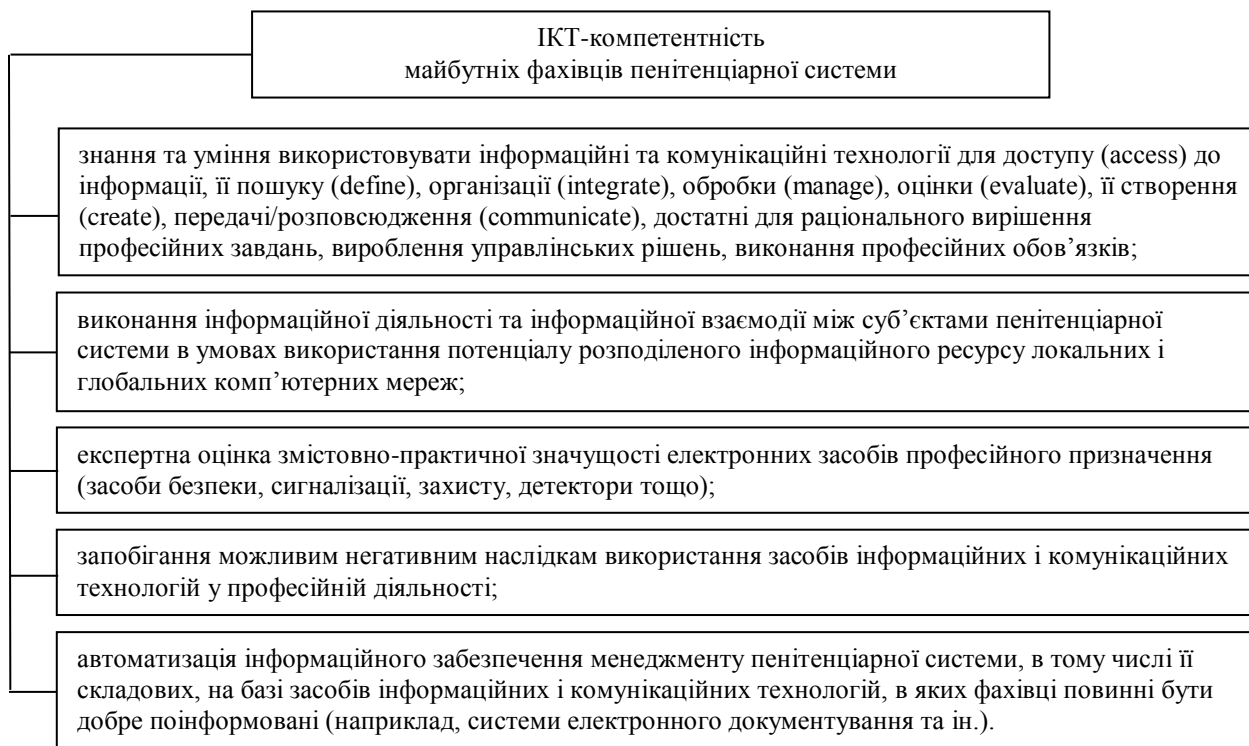

Рис. 2. Науково-професійні сфери вияву ІКТ-компетентності майбутнього фахівця пенітенціарної системи (змістовно-діяльнісний аспект)

Висновки. Таким чином, в результаті проведеного дослідження можна зауважити наступне:

– на рівень сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців пенітенціарної системи впливає сформованість всіх її складових, особливу роль відіграє інтегрована складова – ІКТ-компетентність;

– сформованість ІКТ-компетентності майбутніх фахівців пенітенціарної системи залежить від застосування інформаційних і комунікаційних технологій в освітньому процесі, що вимагає встановлення чітких умов і встановлення певних взаємозв'язків у системі «викладач – курсант (слухач)»;

– в освітньому процесі з метою формування ІКТ-компетентності, розвитку критичного мислення у майбутніх фахівців пенітенціарної системи необхідно застосовувати перспективні методи навчання, що базуються на використанні певних програмних продуктів та засобів інформаційних і комунікаційних технологій;

– високий рівень комп'ютерної грамотності, ІКТ-компетентності дозволить майбутнім фахівцям пенітенціарної системи постійно підвищувати рівень ключових компетентностей, гідно виконувати завдання професійної діяльності й пенітенціарної політики держави.

Додаткового дослідження потребують питання щодо оцінки сформованості ІКТ-компетентності курсантів, слухачів з урахуванням специфіки професійної діяльності, що пов'язана з вирішенням проблем пенітенціарної системи в період її реформування.

Література

1. Биков В.Ю. Сучасні завдання інформатизації освіти / В.Ю. Биков // Інформаційні технології і засоби навчання: електронне наукове фахове видання [Електронний ресурс] / Ін-т інформ. технологій і засобів навчання АПН України; Ун-т менеджменту освіти АПН України; гол. ред.: В.Ю. Биков. – 2010. – №1 (15). – Режим доступу: <http://www.ime.edu.ua/em15/emg.html>

2. Боднар Т.В. Впровадження інформаційних технологій (ІТ) у навчальний процес як запорука фахової компетентності: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/obraz/33/2250-vprovadzheniya-informacijnih-tehnologij-it-u-navchalnij-proces-yak-zaporuka-faxovo%D1%97-kompetentnosti.html>

3. Захарова Н.Г. Информационные технологии в образовании: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н.Г. Захарова. – М.: Изд. центр «Академия», 2003. – 192 с.

4. Козяр М.М. Проектування та створення інформаційного освітнього середовища навчального закладу: навч.-метод. посіб. / М.М. Козяр, П.В. Покаченко, Л.С. Шевченко. – Львів: СПОЛОМ, 2008. – 186 с.

5. Прайнев В.А. Информационные компьютерные педагогические технологии: учеб. пособ. / В.А. Прайнев, Н.В. Прайнев. – М.: «Дашков и К», 2008. – 280 с.

6. Ставицька І.В. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1103>

7. Фоміних Н.Ю. Сутність поняття «інформаційно-комунікаційні технології» та їх значення на сучасному етапі модернізації освіти: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9084/1/ped905_77.pdf

8. Формування інформаційно-комунікаційних компетентностей у контексті євроінтеграційних процесів створення інформаційного освітнього простору: посібник / О.В. Білоус, О.О. Триценчук, І.В. Іванюк, О.С. Кравчина, М.П. Лещенко, І.Д. Малицька, Н.В. Морзе, О.В. Овчарук, Д.Б. Рोजдественська, Н.В. Сороко, Л.І. Пимчук, В.А. Покаченко, М.А. Шиненко, А.В. Яцишин; За заг. ред. Бикова В.Ю., Овчарук О.В. НАПН України, Ін-т інформ. технол. і засобів навч. – К.: Атіка, 2014. – 212 с.

9. Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України: метод. рекомендації / В.Ю. Биков, О.В. Білоус, Ю.М. Богачков та ін.; за заг. ред. В.Ю. Бикова, О.М. Спірина, О.В. Овчарук. – К.: Атіка, 2010. – 88 с.

10. Вербицкий А.А. Инварианты профессионализма: проблемы формирования: монография / А.А. Вербицкий, М.Д. Ильязова. – М.: Логос, 2011. – 288 с.

11. Иванов Н.В., Лурье Л.Н. Формирование ИКТ-компетенций в специализированном военном вузе: монография / под науч. ред. профессора Л.Н. Лурье. – Пермь: Пермский ВУ ВВ МВД России, 2016. – 100 с.

12. Овчарук О.В. Інформаційно-комунікаційна компетентність як предмет обговорення: міжнародні підходи / О.В. Овчарук // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2013. – № 7. – С.3-6.

References

1. Bykov V.Yu. Suchasni zavdannia informatyzatsii osvity / V.Yu. Bykov // Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia: elektronne naukove fakhove vydannia [Elektronnyi resurs] / In-t inform. tekhnologii i zasobiv navchannia APN Ukrainy; Un-t menedzhmentu osvity APN Ukrainy; hol. red.: V.Yu. Bykov. – 2010. – №1 (15). – Rezhyim dostupu: <http://www.ime.edu.ua/em15/emg.html>

2. Bodnar T.V. Vprovadzhenia informatsiinykh tekhnologii (IT) u navchalnyi protses yak zaporuka fakhivoi kompetentnosti: [Elektronnyi resurs] – Rezhyim dostupu: <http://www.stationline.org.ua/obraz/33/2250-vprovadzheniya-informacijnih-tehnologij-it-u-navchalnij-proces-yak-zaporuka-faxovo%D1%97-kompetentnosti.html>

3. Zaharova I.G. Informatsionnye tehnologii v obrazovanii: ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ucheb. zavedeniy / I.G. Zaharova. – M.: Izd. tsentr «Akademiya», 2003. – 192 s. t dlya perevoda.

4. Koziar M.M. Proektuvannia ta stvorennia informatsiinoho osvitnoho seredovysicha navchalnoho zakladu: navch.-metod. posib. / M.M. Koziar, T.V. Tkachenko, L.S. Shevchenko. – Lviv: SPOLOM, 2008. – 186 s.

5. Traynev V.A. Informatsionnye kompyuternye pedagogicheskie tehnologii: ucheb. posob. / V.A. Traynev, I.V. Traynev. – M.: «Dashkov i K», 2008. – 280 s.

6. Stavytska I.V. Informatsiino-komunikatsiini tekhnologii u osviti: [Elektronnyi resurs] – Rezhyim dostupu: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1103>

7. Fominykh N.Yu. Sutnist poniattia «informatsiino-komunikatsiini tekhnologii» ta yikh znachennia na suchasnomu etapi modernizatsii osvity: [Elektronnyi resurs] – Rezhyim dostupu: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9084/1/ped905_77.pdf

8. Formuvannia informatsiino-komunikatsiinykh kompetentnostei u konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv stvorennia informatsiinoho osvitnoho prostoru: posibnyk / O.V. Bilous, O.O. Hrytsenchuk, I.V. Ivaniuk, O.Ye. Kravchyna, M.P. Leshchenko, I.D. Malyska, N.V. Morze, O.V. Ovcharuk, D.B. Rozhdzestvenska, N.V. Soroko, L.I. Tymchuk, V.A. Tkachenko, M.A. Shynenko, A.V. Yatsyshyn; Za zah.

red. Bykova V.Yu., Ovcharuk O.V. – *NAPN Ukrainy, In-t inform. tekhnol. i zasobiv navch.* – K.: Atika, 2014. – 212 s.

9. *Osnovy standartyzatsii informatsiino-komunikatsiynykh kompetentnosti v systemi osvity Ukrainy: metod. rekomendatsii / V.Iu. Bykov, O.V. Bilous, Yu.M. Bohachkov ta in.; za zah. red. V.Iu. Bykova, O.M. Spirina, O.V. Ovcharuk.* – K.: Atika, 2010. – 88 s.

10. *Verbitskiy A.A. Invarianty professionalizma: problemy formirovaniya: monografiya / A.A. Verbitskiy, M.D. Ilyazova.* – M.: Logos, 2011. – 288 s.

11. *Ivanov I.V., Lure L.I. Formirovanie IKT-kompetentsiy v spetsializirovannom voennom vuze: monografiya / pod nauch. red. professora L.I. Lure.* – Perm: Permskiy VI VV MV D Rossii, 2016. – 100 s.

12. *Ovcharuk O.V. Informatsiino-komunikatsiina kompetentnist yak predmet obhovorennia: mizhnarodni pidkhody / O.V. Ovcharuk // Kompiuter u shkoli ta simi.* – 2013. – № 7. – S.3–6.

Tohochynskiy O.M.,

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, President of Academy of the State Penitentiary Service

Ukraine, Chernihiv

INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE AS A COMPONENT OF FUTURE SPECIALISTS' OF THE PENITENTIARY SYSTEM PROFESSIONAL COMPETENCE

The essence of the concept of information and communication competence as a component of future specialists' of the Penitentiary System of Ukraine professional competence is revealed in the article.

The main tendencies of application of information technologies in educational process were determined while the research. Scientific and professional areas of demonstration and conditions of the future specialist's of the Penitentiary System ICT-competency forming from the standpoint of the meaningful and activity approach were highlighted.

It is proved that a high level of ICT-competence will contribute to the continuous improvement of key professional competencies, decent performance by future specialists of the Penitentiary System their professional activities.

Key words: *information and communication competence, information and communication technologies, key professional competencies, general competencies, special competencies, Penitentiary System.*

УДК 37.013.32

Чорнобай В.Г.,

викладач кафедри філології Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету,
chornobai.vira@gmail.com

Україна, м. Дніпро

МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ І ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ВНЗ

В статті представлено основні проблеми та завдання в процесі навчання іноземної (англійської) мови в аграрних ВНЗ. Наведено основні методи і принципи організації навчального процесу. Розглядається питання мотивації, яка безпосередньо пов'язана з ефективністю навчання, способи формування мотивації студентів до оволодіння іноземною мовою як під час навчального, так і позаучбового процесу. Методика формування мовленнєвих умінь студентів, застосування комунікативного підходу і в його рамках інноваційних методів навчання іноземним мовам, здійснення ініомовної освіти в євроконтексті також описані в статті.

Ключові слова: інтерактивні методики, мовленнєві уміння, мотивація, володіння іноземною мовою, інтерактивні ігри.

Постановка проблеми. Глобальна криза, що охопила всі сфери життєдіяльності людської спільноти (виробничо-економічну, соціально-побутову, естетичну, демографічну та ін.), знаходить своє відображення і в студентському соціумі. Ці зміни змушують переосмислити багато сучасних процесів, включаючи процес освіти на всіх рівнях, в тому числі на рівні вищої освіти. Необхідність модернізації та вдосконалення професійної освіти зумовлена потребою адаптації системи вищої освіти до соціально-економічних потреб суспільства. Рівень володіння іноземною мовою студентами після закінчення школи сильно відрізняється у студентів однієї групи. Умови навчання в нелінгвістичних ВНЗ не дають можливості розподіляти студентів в групи за рівнем володіння мовою. У слабших студентів падає самооцінка власних знань і їх психологічні характеристики, що створює несприятливу атмосферу для навчання.

Мета роботи. Мета мовної підготовки майбутніх фахівців на практичних заняттях полягає в мотивації, володінні високою компетентністю в різних областях своєї діяльності, вміння конструктивно і ефективно спілкуватися і взаємодіяти з одногрупниками, студентами інших спеціальностей, викладачами, батьками та друзями. Викладання іноземної мови на немовних факультетах вузів створює сприятливі умови для розвитку мови, мислення, логіки і уяви в комунікативній діяльності студентів.

Виклад основного матеріалу. Сучасному суспільству потрібен фахівець, що не просто знає і розуміє інші культури, здатний вписатися в складний навколишній світ. Особливо важливим є розвиток у студентів бакалаврів вміння вибирати оптимальну стратегію спілкування англійською мовою як в умовах формального, так і неформального спілкування з урахуванням соціокультурних характеристик представників різних соціумів. На жаль, відсутність досвіду в цій галузі майже завжди веде до соціокультурного відчуження між партнерами по спілкуванню як на практичних заняттях, так і поза університетом. Дослідники відзначають, що вищу освіту втрачає свою фундаментальність, що дозволяє сформулювати у студентів

цілісне, системне бачення картини світу, що професійна підготовка все частіше виявляється не пов'язаною з набуттям орієнтирів і моралі [1]. У роботах сучасних дослідників підкреслюється наявність численних проблем, які характеризують сучасний стан студентства. Це і відсутність інтересу до навчання в тій формі, в якій вона дана в вузі, швидке згасання інтересу до своєї професії; відчуття глибокого почуття власної некомпетентності при вирішенні завдань, де відомий результат, але спосіб досягнення не заданий; труднощі в ухваленні рішень, самоорганізації в питаннях, що стосуються навчання [2].

На практиці, студенти, що поступили в технічний ВНЗ, не володіють базовими ініомовними знаннями, навичками і вміннями. На жаль, дана тенденція характерна для всіх інститутів, що забезпечують підготовку бакалаврів і магістрів за немовними напрямками. Без міцної бази сформованих мовних навичок і умінь неможливо розвивати розмовні навички, термінологічну базу, вміння швидкого читання та інші комунікативні, мовні та міжкультурні компетенції.

Проте, метою аграрного ВНЗ не повинно бути навчання студентів базовому рівню володіння іноземною мовою. Це завдання необхідно вирішувати на етапі шкільної підготовки, тому так важлива спадкоємність і системність в реформі загальної та професійної освіти. Викладачі іноземних мов шукають шляхи максимально ефективного викладання іноземної мови при мінімальній кількості годин і низькому рівню володіння мовою випускниками шкіл. В аграрних інститутах поступово вводять розподіл студентів по підгрупах відповідно до рівня володіння англійською мовою, який визначається на перших заняттях методами тестування [3, С.9].

Викладач обирає оптимальну стратегію спілкування як в умовах формального, так і неформального спілкування з урахуванням соціокультурних характеристик представників різних соціумів (студентів різних національностей, віку, рівня володіння англійською мовою).

У контексті гуманізації освіти особливого значення набуває створення сприятливих умов для підвищення креативності мисленнево-мовної діяльності, що також

можливо засобами викладання іноземної мови. Одним з ефективних педагогічних засобів навчання, які сприяють формуванню та розвитку спостереження, творчої уяви і продуктивного мислення учнів, є питання, самостійно сформульований студентом. У зв'язку з цим виникає необхідність спеціального вивчення питання в навчанні іноземних мов, його впливу на розвиток мисленнєво-мовленнєвої діяльності студентів, способів формування вміння учнів формулювати питання. На заняттях студентам задаються в основному питання, які потребують як відповідь відтворити певну думку навчального тексту, тобто питання, спрямовані на предметне розуміння змісту текстів, але не їх сенсу. Традиційні після-текстові завдання, пропонувані для виконання які навчаються, часто організуються статично, як простий перехід від однієї задачі до іншої, від однієї справи до іншої, сходження від менш складного до більш складного.

Ще один з найбільш вдалих прикладів полікодового тексту для навчання може служити відеокліп або відеофрагмент. Відносини текст-зображення-мелодика досить інформативні, вони роблять можливим сприйняття тексту в подвійному і навіть потрійному контексті. Дані види полікодового тексту можуть, на наш погляд, використовуватися в педагогічній практиці поряд з традиційними дидактичними ресурсами, застосовуваними як в рамках уроку, так і в позаурочній діяльності, наприклад, в рамках клубної роботи. Крім навчального, освітнього потенціалу даних текстів, можна говорити про підвищення мотивації студентів за рахунок позитивної реакції на полікодову інформацію. До інноваційних характеристик сучасного навчального процесу можна віднести і новий формат взаємодії студентів і викладачів, який визначається як діалогове взаємодія, що має ряд особливостей [4]. У діалоговому спілкуванні викладач не стільки має функцію «навчити», скільки «направити» учня. Основні принципи цієї взаємодії визначаються дослідниками як спільний пошук результату і межсуб'єктних рівність в діалозі. Рівність в діалозі – це, перш за все, рівноправність суб'єктів діалогу в пошуку істинного відповіді, здатність прийняти чужу точку зору, го є формування толерантності, а також свобода і в той же час почуття відповідальності за свої власні думки і дії.

Важливу роль в освоєнні мови, що вивчається грає самостійна робота студентів, на яку відводяться обов'язкові години в робочій програмі. Аудиторні години, які виділяються в базовому циклі для викладання іноземної мови, використовуються і витрачаються в основному на «підтягування» мовного рівня основної маси студентів. Для більшості з них питання про вивчення професійного іноземної мови взагалі не важливе.

Інтерактивні ігри дозволяють глибше розуміти механізми формування мовленнєвих умінь і навичок студентів, проблеми контролю їх сформованості і т. д.

Необхідність впровадження активних та інтерактивних методів навчання в освітній процес викликана низкою причин:

- застосування даних методів надає можливість до 90% засвоєння нового матеріалу (згідно з досліджен-

нями, проведеними Національним тренінговим центром (США, штат Меріленд) в 80-х рр. XX століття) [5]; розширення і поглиблення знань, отриманих в результаті теоретичної підготовки;

- розвитку професійних навичок;
- здійснення контролю за результатами навчання студентів;
- забезпечення більш якісної підготовки майбутніх випускників.

Чимало важливу роль відіграє і недостатня мотивація студентів до оволодіння іноземною мовою. Мотивація безпосередньо пов'язана з ефективністю навчання. Пізнавальний процес ґрунтується на бажанні пізнання іншомовної культури. Низька мотивація до вивчення англійської мови багато в чому ґрунтується на негативному досвіді навчання йому на рівні середньої освіти. Студенти, вступивши до ВНЗ, часто не бачать сфери застосування іноземної мови у своїй майбутній професії, так як просто ще не уявляють свого професійного майбутнього. Низька мотивація до вивчення іноземної мови також обумовлена обмеженістю його застосування в навчальних, виробничих, а також в реальних життєвих умовах. І тут для вузу, для профільних кафедр і кафедр іноземних мов є широке поле діяльності в сфері налагодження міжнародних освітніх та дослідницьких контактів, спільних міжнародних проектів, академічних обмінів тощо [6, С.127].

Ефективним (з точки зору підвищення мотивації студентів) методом є проекти, фестивалі, театри, науково-практичні конференції, які організуються на базі інституту кафедрами іноземних мов. Такого виду заходу не тільки підвищують мотивацію студентів до вивчення іноземної мови, а й сприяють розвитку комунікативних та презентаційних умінь, умінь роботи в команді та інших необхідних майбутньому інженеру компетенцій. Слід мати на увазі, що всі поза навчальні заходи, вимагають досить багато часу для підготовки. Але навіть участь в конкурсах з мінімальної мовної складової, дає студенту відчуття досягнення результату, яке множить в разі отримання призового місця. Успіх і привернення уваги асоціюються з англійською мовою, що сприяє зростанню мотивації. Особливо помітний такий ріст в разі групової роботи студентів при підготовці виступів. Спільна творчість об'єднує і надає додаткової важливості об'єднуючого початку, яким зокрема, в умовах конкурсу, є необхідність освоєння певних мовних явищ, як би малозначні вони не були [7, С.482].

Студенти, які не мають досвіду виконання творчих вправ, швидше за все, виявляться не в змозі виконати творче завдання, яке потребує логічного обґрунтування своєї думки. В результаті навчальний матеріал виявиться чужим студентам, а, отже, не стане доволіно відтвореним в нових комунікативних умовах. Виникає ряд протиріч: – між потребами практики в навчанні студентів постановці питань по іншомовного тексту і відсутністю наукових методичних розробок з даної теми; – між дослідженнями окремих аспектів питання в навчанні і необхідністю цілісного системного підходу до вивчення питання; – між усвідомленням важливості

навчання питання для ініціації творчого висловлювання за текстом як навчальної та професійної компетенції і недостатньою розробленістю в педагогіці теоретичних положень про питання. В результаті сформованих протиріч і їх невіршеність в теорії і практиці навчання актуалізується проблема навчання студентів постановці питань для ініціації творчого висловлювання за текстом. Питання для висловлювання творчого висловлювання за текстом – це комунікативний тип пропозиції, що характеризується обґрунтованістю, змістовністю, вмотивованістю і спрямованістю, що спонукає учасників комунікації до перетворення витягнутої з тексту інформації, її доповнення, переосмислення та інтерпретації.

Обов'язковими характеристиками питання для ініціації творчого висловлювання за текстом є:

– Змістовність – наявність в питанні розкриття тієї чи іншої ідеї прочитаного тексту при наявності прямо і яскраво вираженою мети.

– Обґрунтованість виражається в суворій підпорядкуванні аргументів того тези, заради якого задається питання для ініціації творчого висловлювання за текстом.

– Продуктивність, що характеризується конкретною наповненістю змісту і що виявляється в кількості уявлень, образів, художніх засобів, алегоричних виразів, що передають головну думку, ідею питання.

– Мотивованість полягає в ступені вираження особистого від- носіння, почуттів, переживань студента по відношенню до об'єкта питання.

– Спрямованість – це наслідок логічної операції пошуку відсутньої інформації, в ході якої формується спрямованість питання на предмет пізнання.

Процес навчання студентів питань для ініціації творчого висловлювання за текстом проходить в чотири етапи:

А. Установчий етап (формування у студентів мотивації до становлення вміння формулювати питання для ініціації творчого висловлювання за текстом, актуалізація життєвого досвіду, особистісних смислів учасників освітнього процесу).

Б. Апробуються етап (спроба вирішення завдання шляхом пошукових проб і помилок, зіставлення різних варіантів, виявлення індивідуальності різних форм питання для ініціації творчого висловлювання за текстом, обґрунтування знайденого оптимального варіанту, з'ясування позитивних результатів).

В. Логічний етап (формулювання питань для ініціації творчого висловлювання за текстом на будь-якому матеріалі по темі).

Г. Критичний етап (аналіз власного вміння формулювати питання для ініціації творчого висловлювання за текстом, характеру завдань та рівня свого розуміння їх значення).

Чудовий винахід науки та техніки для кращої мотивації до вивчення англійської мови студентами аграрних ВНЗ є інтерактивні ігри, вправи, словники та ін. Застосування інтерактивних методів навчання з метою формування у студентів першого курсу необхідних компетенцій мають свої як перевага: викладачі можуть вибрати методи навчання відповідно

до рівню знань студентів і поставленою метою практичного заняття. Використання комп'ютерів на практичних заняттях з англійської мови студентами дає викладачеві можливість здійснювати контроль в централізованому порядку для формування у студентів кінцевого результату навчання за допомогою узагальнення досвіду застосування даних методів в рамках вивчення мови з метою формування компетенції у них. Застосування активних та інтерактивних методів навчання є більш ефективними в порівнянні з традиційними, оскільки вони збільшують можливості сприйняття і запам'ятовування теоретичного матеріалу.

Висновки. Досвід викладання іноземної (англійської) мови і професійного іноземної мови у ВНЗ показує необхідність збільшення кількості аудиторних годин, що відводяться на вивчення останнього, впровадження інтенсивних методів і технологій навчання, максимально наближеного до реальних комунікативним ситуаціям професійної та академічної спрямованості, забезпечення наступності мовної підготовки бакалаврату, а також магистратури.

Вибір інтерактивних методів навчання, розширює можливості формування у студента компетенцій і виключає індивідуальний підхід кожного викладача до вирішення даного питання (вибору між традиційними і ієтерактивними методами навчання англійської мови).

Таким чином, навчання студентів за допомогою творчих завдань (питань) буде більш успішним, якщо студенти зможуть перетворювати витягнуту з тексту інформацію.

Література

1. Запесоцкий А.С. Проблемы деятельности институтов социализации в современной России // *Педагогика*. 2011. №9. С.3-15.
2. Игнатъева В.А. Теоретические основания организации системы психолого- педагогической поддержки студентов в вузе // *Вестник Московского государственного лингвистического университета*. 2011. № 7(613). С.121-126.
3. Похолоков Ю.П. Подходы к формированию национальной доктрины инженерного образования России в условиях новой индустриализации // *Инженерное образование*. – СПбск, 2012. – № 9. – С.5-11.
4. Горшкова В.В. Диалог в деятельности современного учителя // *Педагогика*. 2011. № 2. С.68-76
5. Данилов В.В. Инновационные технологии и методы обучения в профессиональном образовании [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.mgim.ru/userfiles/file/Fevr.ped.chten/2013/Danilov.pdf>
6. Батунова И.В. Современные педагогические технологии на уроках иностранного языка как важное условие повышения качества образовательного процесса. // *IV Международная научно-практическая конференция: Научные перспективы XXI века. Достижения и перспективы нового столетия – Новосибирск; Международный научный институт «EDUCATIO», 2014. – С.126-128*
7. Ахенова Н.В., Шенетовский Д.В. Организация внеаудиторной работы студентов как мотивация к изучению английского языка в техническом ВУЗе // *Молодой ученый*. – 2014. – №7. – С.481-483.

References

1. Zapetskiy A.S. Problemyi deyatelnosti institutov sotsializatsii v sovremennoy Rossii // *Pedagogika*. 2011. #9. S.3-15.

2. Ignateva V.L. Teoreticheskie osnovaniya organizatsii sistemyi psikhologo- pedagogicheskoy podderzhki studentov v vuze // Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta. 2011. # 7(613). S.121-126.

3. Pohlkov Yu.P. Podhodyi k formirovaniyu natsionalnoy doktrinyi inzhenernogo obrazovaniya Rossii v usloviyah novoy industrializatsii // Inzhenernoe obrazovanie. – Tomsk, 2012. – # 9. – S.5-11.

4. Gorshkova V.V. Dialog v deyatelnosti sovremennogo uchitelya // Pedagogika. 2011. # 2. S.68–76

5. Danilov V.V. Innovatsionnyie tehnologii i metodyi obucheniya v professionalnom obrazovanii [Elektronnyiy resurs]. Rezhim

dostupa: <http://www.mgirm.ru/userfiles/file/Fevr.ped.chiten/2013/Danilov.pdf>

6. Batunova I.V. Sovremennyye pedagogicheskiye tehnologii na urokah inostrannogo yazyika kak vazhnoe uslovie povysheniya kachestva obrazovatel'nogo protsessa. // IV Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya: Nauchnyie perspektivy XXI veka. Dostizheniya i perspektivy novogo stoletiya – Novosibirsk; Mezhdunarodnyiy nauchnyiy institut «EDUCATIO», 2014. – S.126-128

7. Aksenova N.V., Shepetovskiy D.V. Organizatsiya vneauditornoy raboty studentov kak motivatsiya k izucheniyu angliyskogo yazyika v tehnichestvom VUze // Molodoy uchenyy. – 2014. – #7. – S.481-483.

Chornobai V.G.,

Lecturer, Philology chair, Dnepropetrovsk State University of Agriculture and Economics, chornobai.vira@gmail.com

Ukraine, Dnipro

MOTIVATION OF STUDENTS AND INTERACTIVE METHODS OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN AGRICULTURAL UNIVERSITIES

The article is presented the main problems and problems in the process of teaching foreign (English) language in agrarian universities. The basic methods and principles of organization of the educational process are given. The issue of motivation, which is directly related to the effectiveness of teaching, the ways of forming the students' motivation to learn a foreign language during both the educational and extra-curricular process is considered. The method of formation of speech skills of students, the application of the communicative approach and within its framework of innovative methods of teaching foreign languages, the implementation of foreign language education in the Eurocontext are also described in the article.

Key words: interactive methodologies, speech skills, motivation, foreign language skills, interactive games

Editor-in-Chief	M.A. Zhurba
Deputy Editor-in-Chief:	I.O. Kuzmichenko E.B. Talishinski E.V. Starichenko
Mainhandling Editor	Yu.V. Kravchenko
Proofreader	E.V. Starichenko
Designer	T.H. Aldakimova
Makeup	E.V. Starichenko

Journal Editorial Staff Contact Information.

Post Address: 92600 Ukraine, Svatove,
106 Zoriana Str. Sobornist
Journal «Virtus» Editorial Staff,
tel.: +38 (050) 227 30 03,
e-mail: virtustoday@gmail.com
website: <http://www.virtus.conference-ukraine.com.ua>

Center of Modern Pedagogy «Learning Without Borders»

Post Address: 7275, boul. Langelier, CP88022 Montreal, QC, H1S 3G9, CANADA
e-mail: info@pedagogiemoderne.com
website: <http://www.pedagogiemoderne.com>

Signed for printing 30.04.2018.

Format 60×84 1/8. Paper offset. Font Times.

Offset printing. Conventional printed sheet 21,5. Publisher's sheet-copy 21,5.

Circulation 500 copies. Order 3024.

Printed PE Shpak V. B.

The certificate on the state registration B02 No. 924434 from 11.12.2006

Ternopil, Prosvity St. 6.

phone 8 097 99 38 299

E-mail tooums@ukr.net
